ئۈرۈمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

6

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ
40 يىللىقىغا بېغىشلانغان مەخسۇس سان

1989 - يىل 10 - ئاي

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۈرۈمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

(6)

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ
40 يىللىقىغا بېغىشلانغان مەخسۇس سان

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئۈرۈمچى
شەھەرلىك كومىتېتى تارىخىي ماتېرىياللار كومىتېتى

مۇندەرىجە

ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپىنىڭ 40
يىللىقى..........تۇرسۇن ئەمەت تەرجىمىسى (1)

ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئىسلاھات داۋامىدا
ئىلگىرىلىمەكتە......... تۇرسۇن ئەمەت تەرجىمىسى (24)

ئىكراندىكى زەپەر مارشى... ئەنۋەر ئېھزىز تەرجىمىسى (37)

يۇقىرى سۈرئەت يۇقىرى ئۈنۈملۈك ئورگانلاشتۇرۇش — سە
ھىيە ئىشلىرى......تۇرسۇن ئەمەت تەرجىمىسى (68)

يېشىللىققا پۈركەنگەن چېگرا شەھەر
..................باتۇر ئابدۇللا تەرجىمىسى (102)

يولى تۈز، چىرىغى يورۇق، سۈيى پاكىز
.... گۈەن ىىگۈىن تەرجىمىسى (142)

ئۈرۈمچىنىڭ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلانغان توقۇمىچىلىق
سانائىتى .... ئەنۋەر ئېھزىز تەرجىمىسى (157)

كۇنسايىن يۇكسىلىۋاتقان 2 - سودا
..............شەمشىدىن ئابلىتىپ تەرجىمىسى (181)

ئۈرۈمچى شەھەر ئەتراپىدىكى زور ئۆزگىرىش
.................ئىبادەت تۇردى تەرجىمىسى (236)

يېڭى مۇساپىغا ئۇچۇش
زەپەر ئابدۇرېھىم تەرجىمىسى .... (255)

تەرەققىي قىلىۋاتقان ئۈرۈمچى پوچتا ئىشلىرى
ئابلىمىت تەرجىمىسى .... (268)

تېلېگراف ئىشلىرىنىڭ يۈكسىلىشى
باتۇر ئابدۇللا تەرجىمىسى .... (287)

ھاياتىنى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداشقا بې-
غىشلىغان ئابدۇرېھىم ھاجى
ئابلىمىت تەرجىمىسى .... (324)

ھاياتىنى جۇڭگو ئىشلىرىغا بېغىشلىغان چىن خاۋ-
رەن .... ئابلىمىت تەرجىمىسى (348)

ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپىنىڭ 40 يىللىقى

فەن جىژبىڭ

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئورۇمچىنىڭ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپى: «تەدرىجىي ئۆزگەرتىش، پۇختا قەدەم بىلەن ئىلگىرىلەش»، «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، نۇقتىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇش، سۈپەتكە كاپالەتلىك قىلىش، سالماق قەدەم بىلەن ئىلگىرىلەش»، «مائارىپ ئىنقىلابى»نى قانات يايدۇرۇش، مائارىپ ئىشلىرىنى «كۆپ، تېز، ياخشى، تېجەشلىك» بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇش، «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، يۇقىرى كۆتۈرۈش» ئېلىپ بېرىلغان 17 يىلنى؛ «كۈرەش قىلىش، پىپەن قىلىش، ئۆزگەرتىش»، ئىشىكنى ئېچىۋېتىپ مەكتەپ باشقۇرۇش، شۇنىڭدەك تەرەققىياتتىكى تەڭپۇڭلۇق بۇزۇلغان، قالايمىقانچىلىق يۈز بەرگەن 10 يىلنى؛ قالايمىقانچىلىقنى ئوڭشاپ تەڭشەش، ئىسلاھ قىلىش، تەرتىپكە سېلىش، يۇقىرى كۆتۈرۈش ۋە مائارىپ تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلغان

13 يىلنى بېشىدىن كەچۈردى. يېتەكچى ئىدىيە جەھەتتىمۇ بىر ئۆزگىرىش جەريانىنى يەنى دەسلەپتە «مائارىپ — دۆلەتنىڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش، مەكتەپ ئىشىكىنى ئىشچى - دېھقانلارغا ئېچىش»تىن «مائارىپ — پرولېتارىيات سىياسىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، مائارىپنى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن بىرلەشتۈرۈش»، «سوتسىيالىستىك ئاڭغا ئىگە مەدەنىيەتلىك ئەمگەكچىلەرنى تەربىيىلەش»نى ھەتتا «مائارىپ سىنىپىي كۈرەشنىڭ قورالى»، «مەكتەپنى ئىشچىلار، كەمبەغەل، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار باشقۇرۇش» جەريانىنى بېشىدىن كەچۈردى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېتەكچى ئىدىيەدە سەكرەش بولدى. مائارىپنى تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا مائارىپقا تايىنىش، «ئۇزاق مۇددەتلىك پىلاندا مائارىپنى ئاساس قىلىش» تەك ستراتېگىيىلىك ئىدىيە تەدرىجىي ئورنىتىلىپ، مائارىپنى زامانىۋىلىشىشقا يۈزلەندۈرۈش، دۇنياغا يۈزلەندۈرۈش، كەلگۈسىگە يۈزلەندۈرۈش ئۈچۈن كەڭ زېمىن ھازىرلاندى.

40 يىلدىن بۇيان، مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىدا ئەگرى - توقايلىق، داۋالغۇش بولغان بولسىمۇ ئومۇمەن ئېيتقاندا تەرەققىيات سۈرئىتى تېز، نەتىجىلەر يەنىلا زور بولدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەر-

كىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، مەكتەپ باشقۇرۇش شارائىتى بىر قەدەر ياخشىلاندى. ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى تولۇقلىنىپ سۈپىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپىدا يېڭى قىياپەت بارلىققا كەلدى. بۇ 40 يىلدا، باشلانغۇچ مەكتەپ 61 دىن 304 كە، ئوتتۇرا مەكتەپ 5 تىن 189 غا كۆپەيدى. بۇ تەرەققىيات سۈرئىتى پۈتۈن مەملىكەتتىكى چوڭ، ئوتتۇرا شەھەرلەردە ئاز كۆرۈلىدۇ؛ بۇ 40 يىلدا، 508 مىڭ 556 نەپەر ئوقۇغۇچى باشلانغۇچ مەكتەپنى، 394 مىڭ 427 نەپەر ئوقۇغۇچى تولۇقسىز ئوتتۇرىنى، 152 مىڭ 23 نەپەر ئوقۇغۇچى ئادەتتىكى تولۇق ئوتتۇرىنى، 9170 ئوقۇغۇچى كەسپىي تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈپ ھەر قايسى سەپ، ھەر قايسى كەسىپ ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك مەكتەپلەر ئۈچۈن زور تۈركۈمدىكى ئىختىساس ئىگىلىرى ۋە لاياقەتلىك يېڭى ئوقۇغۇچىلارنى يېتىشتۈرۈپ بەردى، نەتىجە ناھايىتى زور.

تۆۋەندە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تەرەققىياتى، مەكتەپ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر قوشۇنى، ئوقۇتۇش بىناسى، ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى ئەھۋالى ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمەن.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

بىرىنچى. تەرەققىيات ئەھۋالى

1. باشلانغۇچ مەكتەپ

ئازادلىق ھارپىسىدا كۆلىمى ناھايىتى كىچىك، ئوقۇغۇچىلىرى تولۇق بولمىغان باشلانغۇچ مەكتەپتىن پەقەت 61لا بار ئىدى (شەھەر رايونىدا 21ى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 40 ى).

ئازادلىقتىن كېيىن، ماتارىپقا ياردەم بېرىش جەھەتتە تۈرلۈك تەدبىرلەر قوللىنىلىپ ئىشچى - دېھقانلار پەرزەنتلىرى مەكتەپكە قوبۇل قىلىنغاچقا مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى كۆپلەپ ئاشتى. مەسىلەن، 1949 - يىلى 10 مىڭ 597 نەپەر ئىدى. 1952 - يىلى 17 مىڭ 89 نەپەرگە، 1956 - يىلى 29 مىڭ 527 نەپەرگە يېتىپ 7 يىل ئىچىدە 3 ھەسسىگە يېقىن ئاشتى. 1958 - يىلدىن كېيىن، توپۇسنىڭ يۇقىرى سۈرئەتتە ئېشىش ۋە ئىگىلىكنىڭ كۈنسايىن تەرەققىي قىلىش ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، «ئىككى پۇتلاپ يول يۈرۈپ» ماتارىپ ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، باشلانغۇچ مەكتەپلەر تېخىمۇ تېز تەرەققىي قىلدى. 1958 - يىلى 89 باشلانغۇچ مەكتەپ 34 مىڭ 192 نەپەر ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى؛ 1962 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپ 162 گە، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار

57 مىڭ 613 نەپەرگە يەتتى؛ 1965 - يىلى ئومۇملاشتۇرۇش نىسبىتى بىر قەدەر تۆۋەن بولغان دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، تېرىقچىلىق قىلىش - ئوقۇش باشلانغۇچ مەكتىپى، كۆچمە ئوقۇتۇش نۇقتىلىرى كۆپەيتىلدى. شۇ يىلى پۈتۈن رايوندىكى باشلانغۇچ مەكتەپ 282 گە، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار 89 مىڭ856 نەپەرگە يەتتى، ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتى: شەھەر رايونىنىڭ 102%، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونىنىڭ 94.5%كە يېتىپ، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە مەكتەپ يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى رايون بولۇپ قالدى.

17 يىلدا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ سانى 4.6 ھەسسە، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى 1949 - يىلدىكىدىن 8.5 ھەسسە ئاشتى.

ئازادلىقتىن كېيىن، كونا ئازاد رايونلارنىڭ مەكتەپ باشقۇرۇش تەجرىبىلىرى ئۆگىنىلىپ، باشقۇرۇش تۈزۈمى، تەلىم - تەربىيە ئۇسۇلى ۋە دەرسلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ئىسلاھ قىلىندى؛ 1952 - يىلى مەركەز ئېلان قىلغان «باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ۋاقىتلىق نىزامى (لايىھىسى)» يولغا قويۇلۇپ مائارىپ سۈپىتى تەدرىجىي يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

1958 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە، مائارىپ ئىنقىلابى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

قانات يايدۇرۇلۇپ، ئوقۇش تۈزۈمى ئىسلاھاتى ۋە ئوقۇ-ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى سىناق تەرىقىسىدە ئېلىپ بېرىلدى؛ 1961 - يىلىدىن 1962 - يىلىغىچە، «8 خەتلىك فاڭجېن»نىڭ روھىغا ئاساسەن، سىناق قىلىش كۆلىمى تەڭشەلدى؛ 1963 - يىلى «پۈتۈن كۈن ئوقۇيدىغان باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ۋاقىتلىق خىزمەت نىزامى (لايىھە)» ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، مائارىپ خىزمىتى ئومۇميۈزلۈك كۈچەيتىلدى، مائارىپ سۈپىتى ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

10 يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلى — نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى ئۇچقاندەك ئېشىپ، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلار ۋە باشلانغۇچ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلگەن مەزگىل بولدى. 1969 - يىلى ئوقۇش ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، چوڭ سىنىپ ئېچىش، ئىككى، ئۈچ سمېناغا بۆلۈپ ئوقۇتۇش تۈزۈمىنى يولغا قويۇش، «ياپونغا قارشى ھەربىي-مەمۇرىي داشۆ» چە سىنىپ ئېچىش قاتارلىق جىددىي ئېھتىياجنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش تەدبىرلىرى قوللىنىلىپ، نەچچە يىلدىن بېرى توپلىنىپ قالغان ئوقۇش يېشىدىكى ۋە ئوقۇش يېشىدىن ئېشىپ كەتكەن بالىلار ئوقۇشقا قوبۇل قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، زىيالىي ياشلار، ئائىلە قاتارلىقلاردىن ئوقۇتقۇچىلىققا نۇرغۇن ئادەم قوبۇل قىلىندى. يېڭىدىن كۆپەيتىلگەن بۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ سۈپىتى نىسپەتەن ناچار بولغانلىقى، دەرسلىك يېتىشمىگەنلىكى،

سىنىپ، ئۇستەل ـ ئورۇندۇق كەمچىل بولۇشتەك سەۋەب-
لەر ماتارىپ سۇپىتىنىڭ ئېغىر دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كې-
تىش ۋەزىيىتىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.
پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ
ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئوقۇتۇش بىنالىرىنى كېڭەي-
تىش، ئۈسكۈنىلەرنى تولۇقلاش، ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيە-
لەش قاتارلىق تەدبىرلەر قوللىنىلىپ باشلانغۇچ مەك-
تەپ ماتارىپى ئومۇملاشتۇرۇلدى. 1980 ـ يىلى، مەركەز،
باشلانغۇچ ماتارىپنى ئومۇملاشتۇرۇش «چوڭ سىياسەت،
فاڭجېن» دەپ ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن، ھەرقايسى
باشلانغۇچ مەكتەپ «تۆت نىسبەت» نى يۇقىرى كۆتۈرۈش
خىزمىتىنى ناھايىتى چىڭ تۇتتى. نۇرغۇن قېتىم ئېلىپ
بېرىلغان تەكشۈرۈش، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش باشلان-
غۇچ مەكتەپ ماتارىپنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىدە كۆ-
رۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلىنغانلىقىنى ئىسپاتلىدى.
يىلانلىق تۇغۇتتا كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قى-
لىنغانلىقتىن باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپ ئىشلىرىنىڭ
تەرەققىياتىدا يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلۈش مەزگىلىدىن
ئۆتۈپ كەتتى. 1978 ـ يىلى، باشلانغۇچ مەكتەپتە ئو-
قۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى 165 مىڭغا يەتكەن ئىدى،
1980ـيىلدىن كېيىن، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار سانى يىل-
دىن ـ يىلغا ئازايدى، 1988ـيىلغا كەلگەندە پۈتۈن شە-
ھەردىكى باشلانغۇچ مەكتەپ 304 (بۇ، 9 يىللىق، 12 يىل-

لىق مەكتەپلەردىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) كەيىنكى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار سانى 112مىڭ 30 نەپەرگە ئازايدى. شۇ يىلى ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتى 98.5% كە كۆتۈرۈلدى، مۇستەھكەملىنىش نىسبىتى 98.1%، ئوقۇش پۈتتۈرۈش نىسبىتى 97.4%، ئومۇملىشىش نىسبىتى 95.4% بولدى.

2. ئوتتۇرا مەكتەپ:

ئازادلىق ھارپىسىدا پەقەت بەشلا ئۆلكىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ (بۇنىڭ ئۈچى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ)، 995نەپەر ئوقۇغۇچىسى(بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا ئوقۇغۇچىلىرى 284 نەپەر) بار ئىدى. ئازادلىقتىن كېيىن، 3 يىل ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلىدە «تەدرىجىي ئۆزگەرتىش، سالماق قەدەم بىلەن ئىلگىرىلەش» فاڭجېنى ۋە مائارىپ دۆلەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش، مەكتەپ ئىشىكىنى ئىشچى ـ دېھقانلارغا ئېچىش فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، خەلق ئوقۇش ياردەم پۇلى تۈزۈمى (ئاز سانلىق مىللەت مەكتەپلىرىنىڭ خەلق ئوقۇش ياردەم پۇلىدىن بەھرىمەن بولۇش نىسبىتى يۇقىرىراق بولدى) يولغا قويۇلغاچقا ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىكى ئىشچى ـ دېھقان پەرزەنتلىرى، ئاز سانلىق مىللەت پەرزەنتلىرىنىڭ نىسبىتى كۆپەيدى. 1953 ـ يىلدىن كېيىن، «تەرتىپكە

سىلىش، مۇستەھكەملەش، ئوقىتىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇش، سۈپەتنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، سالماق قەدەم بىلەن ئىلگىرىلەش» ئىزچىللاشتۇرۇلدى. 1953 ـ يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى. 1956 ـ يىلدىن باشلاپ، مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ كۆپەيتىلدى ھەمدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئوتتۇرا مەكتەپ تەسىس قىلىنىشقا باشلىدى. 1958 ـ يىلىغا كەلگەندە ئوتتۇرا مەكتەپ كۆپىيىپ 13 كە (بۇنىڭ ئىچىدە مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپتىن 5ى، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن بىرى بار)، ئوقۇغۇچىسى 8158 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 1958 نەپەر)گە يەتتى. 1958 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا يېرىم ئىشلەپ (دېھقانچىلىق قىلىپ) يېرىم ئوقۇيدىغان ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئېچىلىپ، زاۋۇت، كان، كارخانىلارنىڭ پەرزەنتلەر ئوتتۇرا مەكتەپلىرى تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1965 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئوتتۇرا مەكتەپ 33 (بۇنىڭ ئىچىدە مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ 12)گە، ئوقۇغۇچىسى 19 مىڭ 632 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى4095 نەپەر)ـ گە يەتتى.

بۇ 17 يىلدا، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ سانى 6.6 ھەسسە، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار سانى 1949 ـ يىلدىكىدىن 19.7 ھەسسە ئاشتى. ئىسلاھ قىلىش جەھەتتە ئومۇمەن مۇنداق 3 باسقۇچ بېسىپ ئۆتتۇلدى؛ ئازادلىقنىڭ دەسلە-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

پىدە كونا ئازاد رايونلارنىڭ مائارىپ تەجرىبىلىرى
ئۆگىنىلىپ، تەدرىجىي ئۆزگەرتىش ئارقىلىق مەكتەپلەر
يېڭى قىياپەتكە كىردى، 1- بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە،
«ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ۋاقىتلىق نىزامى (لايىھىسى)»
يولغا قويۇلۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مائارىپ تەجرىبە-
سى ئۆگىنىلىپ ئەخلاقى، ئەقلى، جىسمانى، گۈزەللىك،
ئەمگەك تەربىيىسى، ئۇنىۋېرسال تېخنىكا تەربىيىسى ئومۇم-
يۈزلۈك تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، مائارىپنىڭ سۈپىتى كۆرۈنەر-
لىك ئۆستى. 1955- يىلدىن 1956- يىلغىچە، تولۇق ئوت-
تۇرىنى پۈتتۈرۈپ دۆلەتلىك ئىمتىھانغا قاتناشقان ئوقۇ-
غۇچىلارنىڭ ئومۇمىي نومۇرى غەربىي شىمال رايونى بو-
يىچە ئالدىنقى قاتارغا ئۆتتى، ئالىي مەكتەپكە قوبۇل
قىلىنىش نىسبىتى 97% كە يەتتى. 1958- يىلدىن 1960-
يىلغىچە، مائارىپ ئىنقىلابى قاناتيايدۇرۇلۇپ، ئوقۇ- ئوقۇ-
تۇشنى ئىسلاھ قىلىش ئېلىپ بېرىلىپ مەكتەپلەر، زاۋۇت،
(دېھقانچىلىق مەيدانى) ئاچتى ياكى زاۋۇت (يېزا،
دېھقانچىلىق مەيدانى) بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ
مائارىپنى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى،
بىلەن بىرلەشتۈرۈش ۋە ئوقۇ- ئوقۇتۇشنى ئىسلاھ قىلىشنى
سىناق تەرىقىسىدە ئېلىپ باردى. ئەينى ۋاقىتتا ئوقۇ-
غۇچىلارنىڭ سىياسى، ئىجتىمائىي پائالىيەتكە، ئىش-
لەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتنىشىشى نىسبەتەن كۆپ بول-
غاچقا مەدەنىيەت دەرسىنى ئۆگىنىشكە تەسىر يەتتى؛

1961 ـ يىلدىن 1962 ـ يىلغىچە، تەكشۈرۈش ئارقىلىق سىناق دائىرىسى قىسقارتىلدى. 1963 ـ يىلدىن باشلاپ، «پۈتۈن كۈنلۈك ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ۋاقىتلىق خىزمەت نىزامى (لايىھىسى)» ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، مائارىپ سۈپىتى پۇختا قەدەم بىلەن يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

«مەدەنىيەت ئىنقىلابى»نىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە3 يىلغا يېقىن ئوقۇش توختاپ قالدى. 1969 ـ يىلى، ئوقۇش ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، تۆت قەرەلدە باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار بىرلا ۋاقىتتا ئوتتۇرا مەكتەپكە ئوقۇشقا كىردى. مۇنداق ۋەزىيەتتە مائارىپ تارماقلىرى ۋە باشقا تارماقلار تولۇقسىز ئوتتۇرىنى كۆپەيتىپ ئاچتى ھەمدە ئەسلىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردىكى يوشۇرۇن كۈچلەرنى قېزىپ ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. شۇندىن كېيىن تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۇقىرى سىنىپقا چىقىش سادىسى ئاستىدا ئادەتتىكى تولۇق ئوتتۇرىنى قارىغۇلارچە تەرەققىي قىلدۇرۇش خاھىشى بارلىققا كەلدى. 1976 ـ يىلغا كەلگەندە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ سانى كۆپىيىپ 159 (بۇنىڭ ئىچىدە مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ 90)غا، ئوقۇغۇچىلىرى 99 مىڭ 483 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 32 مىڭ 78 نەپەر)گە يەتتى. 10 يىلدا، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ سانى 4.8

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ھەسسە، ئوقۇغۇچىلىرى 5 ھەسسە (تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 7.8 ھەسسە) ئاشتى. تەرەققىيات سۈرئىتى بەك تېز بولۇپ كېتىپ، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى ئېغىر دەرىجىدە يېتىشمىگەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئىشىكنى ئېچىۋېتىپ مەكتەپ باشقۇرۇش» يولغا قويۇلۇپ ئوقۇ-ئوقۇتۇش تەرتىپى قالايمىقانلىشىپ كەتكەنلىكتىن مائارىپنىڭ سۈپىتى تېز تۆۋەنلەپ كەتتى؛ ئادەتتىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ تەرەققىياتى تېزگىنلەنمىگەنلىكتىن مائارىپنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى تەرەققىيات نىسبىتىدە ماسلىشالماسلىق ۋەزىيىتىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئوتتۇرا مەكتەپلەر تەرەققىياتى يۇقىرى پەللىگە ئۆرلىگەن مەزگىلدىن ئۆكۈشلۈق ئۆتۈش ئۇچۇن، يەنە بىر تۈركۈم ئوتتۇرا مەكتەپ تەسىس قىلىندى. 1981 - يىلدىن باشلاپ، تولۇق ئوتتۇرا باسقۇچىدىكى قۇرۇلما ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ، ئادەتتىكى تولۇق ئوتتۇرىنىڭ تەرەققىياتى دەسلەپكى قەدەمدە تورمۇزلاندى. كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا ۋە باشقا كەسپىي، تېخنىك مەكتەپلەر پائال تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1988 - يىلغىچە، پۈتۈن رايوندىكى ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ سانى 189 (باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئېچىلغان ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپلىرى بۇنىڭ سىرتىدا) غا، مەكتەپتىكى ئو-

قوغۇچىلار سانى 108 مىڭ 125 نەپەرگە (كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بۇنىڭ سىرتىدا) يېتىپ 1949 - يىلىدىكىگە سېلىشتۇرغاندا ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ 38 ھەسسە، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار سانى ئازادلىقنىڭ دەسلەپدىكىدىن 108 ھەسسە ئاشتى. 10 نەچچە يىلدىن بۇيان، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى ياخشى باشقۇرۇش ئۈچۈن نۇرغۇن چارە - تەدبىرلەر ئىشقا سېلىندى. مەسىلەن: نورمال ئوقۇتۇش تەرتىپىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، قائىدە - تۈزۈملەر ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى؛ ئوقۇتۇشقا كېرەكلىك دەرسلىكلەر تۈزۈلدى؛ مەكتەپ باشقۇرۇش شارائىتى ياخشىلاندى؛ زىيالىيلار سىياسىتى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى؛ ئوقۇتقۇچىلار مەدەنىي ۋە كەسپىي جەھەتتىن بىلىم ئاشۇرۇشقا ئۇيۇشتۇرۇلدى؛ مائارىپ، پەن - تېخنىكا تەتقىقاتى خىزمىتى كۈچەيتىلدى؛ مائارىپ تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى مەركەز قىلغان بىر قاتار ئىسلاھات سىناق تەرىقىسىدە قانات يايدۇرۇلدى. نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلەش ئارقىلىق مەكتەپلەر يېڭىچە تۈس ئېلىپ ئوقۇتۇش سۈپىتى تەدرىجىي يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، 80 - يىللاردىكى ئالىي مەكتەپلەرگە كىرىش ئىمتىھانىدا ئۈرۈمچى رايونىنىڭ نەتىجىسى خېلى ياخشى بولدى. ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلار سانى يىلسايىن ئاشتى، 1988 - يىلى، تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئوقۇغۇچىلاردىن ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكوملارغا 3194 نەپىرى قوبۇل قىلىنىپ، قوبۇل قىلىنىش نىسبىتى 26% بولدى.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، تولۇق ئوتتۇرا باسقۇچىدىكى مائارىپ قۇرۇلما ئىسلاھاتىدا ناھايىتى زور نەتىجىلەر قولغا كەلدى. 1981 ـ يىلدىن باشلاپ، كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا سىنىپلىرى سىناق تەرىقىسىدە ئېچىلىپ، 1988 ـ يىلغىچە كەسپىي تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار 9170 نەپەرگە يەتتى. 1988 ـ يىلى كۈزدە، تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن ئادەتتىكى تولۇق ئوتتۇرىغا قوبۇل قىلىنغىنى 56%نى، كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنغىنى 44% نى ئىگىلىدى.

40 يىلدىن بۇيان، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىدا ئېرىشكەن نەتىجىلەر ئىچىدە مۇنداق ئىككى نەتىجە گەۋدىلىكرەك: بىرى، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتى توغرا ئىزچىل ئىجرا قىلىنغانلىقتىن، ئازسانلىق مىللەت ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتى تېز بولدى؛ يەنە بىرى، «دۆلەت مەكتەپ ئېچىش بىلەن زاۋۇت، كان، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار مەكتەپ ئېچىشنى بىرلەشتۈرۈپ بېرىش» فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلغانلىقتىن، باش

قا تارماقلار رايونىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن زور تۆھپە قوشتى. بەزى سانلىق مەلۇماتلار بۇنى تولۇق ئىسپاتلاپ بېرىدۇ:

(1) مىللىي مائارىپ جەھەتتە: ئازسانلىق مىللەت ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپىنى تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئاز سانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا مىللىي (ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل) مەكتەپلەر تەسىس قىلىندى؛ مىللەتلەر ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا مىللى، خەنزۇلار ئارىلىشىپ ئوقۇيدىغان مەكتەپ (مىللى ۋە خەنزۇ سىنىپلار بار مەكتەپلەر) ئېچىلدى؛ ھەر خىل تىل سىستېمىسىدىكى مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە نەچچە ياكى ئون نەچچە مىللەتنىڭ پەرزەنتلىرى بىر سىنىپتا ئۆگىنىش، تۇرمۇش، ئەمگەكتە بىرگە بولۇپ ئورتاق ئىلگىرىلىمەكتە. ھازىر ئاز سانلىق مىللەت تىل سىستېمىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپتىن 100 ى (بۇنىڭ ئىچىدە مىللى، خەنزۇلار ئارىلاش 66)، ئوتتۇرا مەكتەپتىن 48 ى (بۇنىڭ ئىچىدە مىللى، خەنزۇلار ئارىلاش مەكتەپ 21) بار. بۇ مەكتەپلەر شەھەر رايونى، زاۋۇت-كان رايونلىرى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرى ۋە تاغلىق رايونلارغا تارقالغان بولۇپ، ئاز سانلىق مىللەت پەرزەنتلىرىنىڭ ئوقۇشى ئۈچۈن قولايلىق شارائىت يارىتىلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

1988 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئازسانلىق مىللەت پەرزەنتلىرى 37 مىڭ 683 نەپەرگە يېتىپ، 1949 ـ يىلىدىكىدىن 9 ھەسسىگە يېقىن؛ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقانلار 23 مىڭ 240 نەپەرگە يېتىپ، 1949 ـ يىلىدىكىدىن 149 ھەسسە ئاشتى (1949 ـ يىلى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 3923 نەپەر، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 156 نەپەر ئىدى)، ئېشىش سۈرئىتى ئومۇمىي ئېشىش سۈرئىتىدىن زور بولدى.

(2) باشقا تارماقلار مەكتەپ ئېچىش جەھەتتە: ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدە دۆلەت مەكتەپ ئېچىش ئاساس قىلىندى، ماتارىپ تارماقلىرى مەكتەپ ئاچقاندىن سىرت، باشقا تارماقلار كەمدىن ـ كەم مەكتەپ ئاچتى. 1956 ـ يىلغىچە باشقا تارماقلار باشلانغۇچ مەكتەپتىن يەتتىنى، ئوتتۇرا مەكتەپتىن بىرنى ئاچقان ئىدى، 1958 ـ يىلدىن كېيىن، ئاپتونوم رايون، شەھەر، ھەرقايسى چوڭ سىستېما، زاۋۇت، كان، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار مەركەزنىڭ چاقىرىقىغا پائال ئاۋاز قوشۇپ باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى كۆپلەپ ئاچتى. 1988 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، 40 نەچچە چوڭ سىستېما، 200 دىن ئارتۇق زاۋۇت، كان، كارخانا ۋە كەسپىي ئورۇنلار ئۆز كۈچىگە تايىنىپ نۇرغۇن باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئېچىپ، ماتارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە پائال رول ئوينىدى.

1988 ـ يىللىق ستاتىستىكىغا قارىغاندا، باشقا تارماقلار

ئاچقان باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ سانى ئومۇمىي سانىنىڭ 54.6% ىنى، بۇ مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلار ئومۇمىي ئوقۇغۇچىلار سانىنىڭ 47.7% ىنى؛ باشقا تارماقلار ئاچقان ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ سانى ئومۇمىي سانىنىڭ 70.4% ىنى، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار سانى ئومۇمىي ئوقۇغۇچىلار سانىنىڭ 54.4% ىنى ئىگىلىگەن، بۇ نىسبەت پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

ئىككىنچى. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنى

ئازادلىقتىن كېيىن، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنىمۇ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن ئوخشاش قەدەمدە تەرەققىي قىلىپ زورايدى. 1965 - يىلغا كەلگەندە ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى: باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 671 ئادەمدىن 3751 ئادەمگە يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 4.6 ھەسسە، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 167 ئادەمدىن 1640 ئادەمگە يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 9 ھەسسىگە يېقىن كۆپەيدى. ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى ئىزچىل تۈردە تەڭشەش، تولۇقلاش، تەربىيىلەش ئارقىلىق 1965 - يىلغا كەلگەندە ئاساسىي جەھەتتىن دۆلەت بەلگىلىگەن مەدەنىيەت سەۋىيىسى تەلىپىنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

70%تىن يۇقىرىراققا يەتتى. ئىچكى ئۆلكە ۋە چەت ئەل-لەرنىڭ مائارىپ، ئوقۇ-ئوقۇتۇش تەجرىبىلىرىنى ئۆگە-نىش ۋە ئۆز ئەمەلىيىتىمىز ئارقىلىق كەسپىي ئىقتىدار-ىمىز ئۈزلۈكسىز ئۆستى؛ نورمال سىياسىي-ئىدىيىۋى تەربىيە ۋە ھەر قېتىمقى سىياسىي ھەرىكەتلەرنىڭ سىنىقى ئار-قىلىق جاپا-مۇشەققەت ۋە تاپا-تەنىلەرگە قارىماي ئىشلەپ پارتىيىنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا سادىق بولۇش-تەك ئىدىيىۋى-ئەخلاق ئورنىتىلدى. 17 يىلدا، بەل-گىلىك سىياسىي، مەدەنىيەت، كەسپىي سەۋىيىگە ئىگە مائارىپ خىزمەتچىلىرى قوشۇنى بارلىققا كەلدى.

10 يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە، «تۆت كى-شىلىك گورۇھ» ئوقۇتقۇچىلارنى بۇرژۇئا زىيالىيلىرى كا-تېگورىيىسىگە كىرگۈزۈپ «سېسىق توققۇزىنچى» دەپ ھا-قارەتلەپ «ئىنقىلاب»نىڭ ئوبيېكتى قىلدى. بىر تۈركۈم ئوقۇتقۇچىلار جىسمانىي جەھەتتىن زىيانكەشلىككە ئۇچ-رىدى. ئوقۇتقۇچىلارنى «نەس» باسقانلىقتىن بىر قى-سىملىرى ئوقۇتقۇچىلىقتىن ۋاز كېچىپ باشقا كەسىپلەرنى تاللىدى، شۇ مەزگىلدە ئوقۇتقۇچىلىقتىن ۋاز كەچكەن لاياقەتلىك ئوقۇتقۇچىلار 15% تىن ئېشىپ كەتتى. ئەي-نى ۋاقىتتا، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتاتتى، ئوقۇتقۇچى يېتىشمەسلىك قىيىن-چىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئەسلىدىكى تۆۋەن سى-نىپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى يۇقىرى سىنىپلارغا دەرس بېرىش-

كه تـەڭشىگەندىن سىرت، يىڭىدىن زور بىر تۈركۈم زىـ
يالى ياشلار، ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشقانلار، ئىشچى،
دېھقان، مەھەللىدىكى ئاھالىلاردىن ئوقۇتقۇچىلىققا ئادەم
قوبۇل قىلىنغاچقا ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنىڭ ساپاسى ئېغىر
دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتتى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»نىڭ
ئاخىرىغا كەلگەندە تولۇق، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكـتەپـ
لەردىكى ئالىي تېخنىكوم مەلۇماتىغا ئىگـە لاياقەتلىـك
ئوقۇتقۇچىلار 30% كە، باشلانغۇچ مەكتەپلەردىكـى ئوتـ
تۇرا سىفەن، تولۇق ئوتتۇرا مەلۇماتىغا ئىگە ئوقۇتقۇچىلار
46% كە چۈشۈپ قالدى.

پارتىيە 11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3-ئومۇمىي
يىغىنىدىن كېيىن، لاياقەتلىك يېڭى ئوقۇتقۇچىلار تولۇقلانغانـ
دىن تاشقىرى، خىزمەتتىكى ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدىكى مەدەنىـ
يەت سەۋىيىسى، كەسپىي ئىقتىدارى تۆۋەن ھەمـدە تەرـ
بىيىلەش ئىستىقبالى يوقلار تەڭشەلـدى، مەلۇماتـى دۆـ
لەتنىڭ تەلىپىگە يەتمىسىمۇ لېكىن تەربىيىلەش ئىستىقـ
بالى بارلار ئالىي مەكتەپلەردە بىلىم ئاشۇرۇشقـا ئەۋەـ
تىلدى، كەسپىي ئىقتىدارى نىسبەتەن ناچار ئوقۇتقـۇچـ
لار دەرسلىك، ئوقۇتۇش مېتودىنى ئۆگىنىشكـە ئۇيۇشتۇـ
رۇلدى. ھازىر ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ساپاسى خېلـى زور دەـ
رىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1988 - يىللىق ستاتىستىكىغا
قارىغاندا، مەدەنىيەت سەۋىيىسى ئاساسىي جەھەتتىن تەـ
لەپكە يەتكەن باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى 72.7%-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

نى، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى 69.5% نى ئىگىلى-
گەن. ھازىر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى، ئىشچى -
خىزمەتچىلىرىدىن 8758 نەپەر (ئوقۇتقۇچى 7516 نەپەر)،
ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى-
دىن 11 مىڭ 700 نەپەر (ئوقۇتقۇچى 8234 نەپەر) بار.
1949-يىلدىكىگە سېلىشتۇرغاندا 40 يىلدا، باشلانغۇچ مەك-
تەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 7 ھەسسىگە
يېقىن (ئوقۇتقۇچىلار 14 ھەسسىگە يېقىن)، ئوتتۇرا مەك-
تەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 69 ھەسسە
(ئوقۇتقۇچىلار 102 ھەسسىگە يېقىن) ئاشتى. نۆۋەتتە بۇ،
20 مىڭغا يېقىن كىشىدىن تەركىب تاپقان ئوتتۇرا،
باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپ خىزمەتچىلىرى چوڭ قوشۇنى
مائارىپ تۈزۈلمە ئىسلاھاتىغا، غايىلىك، ئەخلاقلىق،
مەدەنىيەتلىك، ئىنتىزامچان بىر ئەۋلاد يېڭى كىشىلەر
تەربىيىلەشكە ئۆز كۈچىنى تەقدىم قىلماقتا.

ئۈچىنچى. ئوقۇتۇش بىناسى، ئۈسكۈنىلەر:

40 يىلدىن بېرى، بولۇپمۇ 80 - يىللاردىن بۇيان، دۆلەت،
يەرلىك، كوللېكتىپ نۇرغۇن مەبلەغ سېلىپ ئوقۇتۇش بىنالى-
رىنى يېڭىدىن سېلىپ، كېڭەيتىپ، قايتىدىن سېلىپ ۋە رېمو-
نت قىلىپ مەكتەپنىڭ قىيا پىشانىنى ئۆزگەرتتى. چارۋىچىلىق را-
يونلىرىدىكى تاش تام، ياغاچ ئۆيلەر، يېزىلاردىكى سوقما تام،
كېسەك ئۆيلەر ئاساسىي جەھەتتىن خىش، سېمونتتىن قوپۇرۇل-
غان قەۋەتسىز ئۆيلەرگە ئۆزگەرتىلدى. شەھەردىكى كۆپلىگەن

ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ سىنىپ، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتاقلىرى قەۋەتلىك بىنالارغا ئۆزگەرتىلدى. كۆپلىگەن مەكتەپلەرنىڭ كونا، خەتەرلىك ئۆيلىرى رېمونت قىلىندى ياكى قايتىدىن سېلىندى. مەسىلەن، 80 - يىللاردا شەھەرلىك مائارىپ سىستېمىسىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ قاتارلىق مەكتەپلەرگە 130 بىنا سېلىپ بېرىلدى (بۇنىڭ يېرىمى ئوقۇتۇش بىناسى، يېرىمى ياتاق بىناسى) دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى 73 مىڭ 957 كۋادرات مېتىر كونا، خەتەرلىك ئۆي ئۆزگەرتىپ ياسالدى.

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، ئوقۇتۇش ئۇسكۇنىلىرى راسخوتى كۆپەيتىلدى (مەسىلەن، 1979 - يىلى ئۇسكۇنە سېتىۋېلىشقا ئاجرىتىلغان راسخوت ئومۇمىي راسخوتنىڭ 12% ىنى ئىگىلىدى)، ئوقۇتۇشقا كېرەكلىك ئۇستەل - ئورۇندۇق، كىتاب - ژۇرنال، تەجرىبە ئەسۋاپلىرى، تەنتەربىيە سايمانلىرى، ئېلېكترالەشكەن مائارىپ ئۇسكۇنىلىرى تولۇقلاندى، مەكتەپ ئۇسكۇنىلىرى «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»نىڭ ئالدىدىكى سەۋىيىدىن بىر قەدەر ئاشتى.

40 يىلدىن بۇيان، دۆلەت، يەرلىكنىڭ ئاساسىي مائارىپقا ئاجراتقان مەبلىغى پەقەتلا شۇ يىلدىكى قىسمەن جىددىي ئېھتىياجلىق تۈرلەرنىڭ راسخوتى ئۈچۈن

ئىشلىتىلىپ كەلدى. گەرچە ھەر يىلى ۋەزىيەتنىڭ تەرەق-
قىي قىلىشى ياخشى بولسىمۇ، لېكىن يىلدا قىيىنچىلىق،
دائىم جىددىي بولۇش ئەھۋالىمۇ ئەمەلىيەت. نۆۋەتتە،
گەرچە كۆپلىگەن مەكتەپلەردە خەتەرلىك ئۆيلەر يوق،
سىنىپلار، ئۈستەل - ئورۇندۇقلار تولۇق بولۇش تەلىپى
ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلغان بولسىمۇ، لېكىن
دۆلەت ئوتتۇرىغا قويغان ئوقۇتۇش بىناسى، ئۇسكۈنە،
مەيدان، مۇھىت تەلىپىگە سېلىشتۇرغاندا، پەرق يەنىلا
زور. يېقىنقى بىر قانچە يىلدىن بۇيان، ئاساسىي قۇ-
رۇلۇش، رېمونت پۇلى يېتەرلىك بولماي ۋاتىدۇ، ئۇسكۈ-
نە راسخوتىنىڭ ئومۇمىي راسخوتتا ئىگىلىگەن نىسبىتى
تۆۋەنلەپ كېتىۋاتىدۇ. مەسىلەن، (1988 - يىللىق ئۇس-
كۈنە پۇلى ئومۇمىي راسخوتنىڭ 5.6%نى تەشكىل قىلىپ،
1979 - يىلدىكىدىن 6.4% تۆۋەنلەپ كەتتى)، جىددىي
ھەل قىلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن مەسىلىلەرنى ھەل
قىلىشقا ھەقىقەتەن ئىمكان بولماي ۋاتىدۇ.

1988 - يىل 9 - ئاينىڭ 11 - ئايغىچە شەھەرلىك
مائارىپ كومىتېتى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھازىر-
قى ئەھۋالى ئۈستىدە چوڭقۇر تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، تە-
رەققىيات ئەھۋالى ياخشى بولسىمۇ لېكىن ساقلانغان مەسى-
لىلەرمۇ ئاز ئەمەس دېگەن تەسراتقا كەلدى. 1989 - يىل
3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق

ھۆكۈمىتى چوڭ يىغىن ئېچىپ، جەمئىيەتنى مەبلەغ توپلاپ
ماڭارىپ مەبلىغىنى كۆپەيتىشكە سەپەرۋەر قىلدى. ما-
ئارىپتىكى بىر قانچە مەسىلە ھەققىدە بەلگىلىمە چىقى-
رىپ، ستراتېگىيىلىك پىلاننى ئوتتۇرىغا قويۇپ، 90 -
يىللاردا يېڭى تەرەققىياتقا ئېرىشىش، يېڭى ۋەزىيەت
يارىتىش ئۈچۈن ياخشى ئاساس سالدى، ئورۇنلاشتۇرۇش
ئېلىپ باردى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئىسلاھات داۋامىدا ئىلگىرىلىمەكتە

جاڭ شۈجۈڭ

ئازادلىقنىڭ ھارپىسىدا، ئۈرۈمچى شەھىرىدە پەقەت بەشلا ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ، بۇنىڭدا 995 نەپەر ئوقۇغۇچى (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئوقۇغۇچىلار 156 نەپەر) ئوقۇيتتى. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئوقۇتقۇچىلىقنى قوشۇمچە ئۆتەۋاتقانلار بولغانلىقتىن ئوقۇتۇشنىلا بىلىپ ئۆزلەشتۈرۈلۈشى بىلەن كارى بولمىغاچقا ئوقۇ - ئوقۇتۇش سەۋىيىسى تۆۋەن ئىدى. دەرسلىك مەزمۇنى قالاق، بىرەر مۇكەممەل ئوقۇ - ئوقۇتۇش پروگراممىسى، ئوقۇ - ئوقۇتۇش پىلانى ۋە دەرسلىكمۇ يوق ئىدى، ئوقۇ - ئوقۇتۇش ئەسلىھەلىرى ئىنتايىن ئاددى، پۈتۈن رايوندا بىرەر تۈزۈكرەك تەجرىبىخانا ھەتتا فىزىكا، خىمىيە دەرسىنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئىشلەيدىغان ئادەتتىكى تەجرىبە ئەسۋاپلىرىمۇ يوق ئىدى. ئوقۇ-ئوقۇتۇش مېتودىنى ئېلىپ ئېيتساق خۇددى قوي بوردىغاندەك قارا دوسكا ۋە بورغا تايىنىپ دەرس سۆزلەشتىن ئىبارەت

بىر خىللا زورلاش ئۇسۇلى قوللىنىلاتتى. ئوقۇ - ئوقۇ-تۇش ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئاساسىي جەھەتتىن فېئو-داللىق شەكىلدە ئىدى. سىنىپ ۋە ياتاقلارنىڭ ھەممىسى ئادەتتىكى كېسەك ئۆيلەر، يوروتۇش ئەسلىھەلىرى نا-چار، ئوت قالاپ ئىسسىتىلاتتى.

1949 - يىلى 25 - سېنتەبىر شىنجاڭ تىنىچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئۈرۈمچى رايونىنىڭ ئا-دەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى يېڭى ھاياتقا ئېرىش-تى. پۈتۈن مەملىكەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋەزىيە-تىنىڭ تەرەققىياتى ۋە رايونىمىز نوپۇسىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، ئۈرۈمچى رايونىنىڭ مائارىپ ئىشلىرىمۇ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى. ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ مائار-پى كۆلەم يۆنىلىشى ئۈستىدە يېڭى باسقۇچقا قەدەم قويدى، مائارىپ، ئوقۇ-ئوقۇتۇش سۈپىتىمۇ مۇناسىپ ھالدا يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

ئۈرۈمچى رايونىدا مەكتەپ ئېچىش جەھەتتە ئىك-كى پۇتلاپ يول يۈرۈش فاڭجېنى پائال ئىجرا قىلىنىپ، زاۋۇت، كان، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ مەكتەپ ئېچىش ئاكتىپچانلىقى يۈكسەك دەرىجىدە سەپەرۋەر قى-لىندى. 1988 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە 78 تو-لۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ، 1782 سىنىپ، 111 تولۇق ئوت-تۇرا مەكتەپ، 693 سىنىپقا، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇ-چىلار ئومۇمىي سانى 108 مىڭ 125 نەپەرگە تەرەققىي

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 14، ئوقۇغۇچىسى سانى 14 مىڭ 77 نەپەرگە يەتتى. ئازادلىقنىڭ ئالدىدىكىگە سېلىشتۇرغاندا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 110 ھەسسە، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 104 ھەسسە ئاشتى.

مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ مائارىپ سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە ساپاسى ياخشى، سەۋىيىسى يۇقىرى، تۇراقلىق بولغان ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنىڭ بولۇشى مۇھىم ھالقا. 40 يىلدىن بۇيان، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى لاياقەتلىك ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنى يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ سىياسىي ساپا، ئوقۇتقۇچىلىق ئەخلاق جەھەتتىن تەربىيىلىنىش، مەدەنىيەت سەۋىيىسى، كەسپىي ئىقتىدارىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردە نۇرغۇن پايدىلىق پائالىيەتلەرنى ئېلىپ باردى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئوقۇ - ئوقۇتۇشنى تەتقىق قىلىش ئاپپاراتلىرىنى قۇرۇپ، دەرسلىك مەزمۇنى، ئوقۇ - ئوقۇتۇش مېتودى ۋە مائارىپ پەن تەتقىقاتىنى قانات يايدۇردى، ئوقۇ - ئوقۇتۇشتا بولغان كەسپىي يېتەكچىلىكنى كۈچەيتتى. مائارىپ مەمۇرىي تارماقلىرى مائارىپ شۆيۈەنىنى قۇرۇپ سىستېمىلىق ھالدا مۇددەت ۋە تۈركۈملەرگە بۆلۈپ خىزمەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ بىلىمىنى ئاشۇرغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىچكى

دۆلكە، شەھەرلەرنىڭ شەھىرىمىزنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا ياردەم بېرىشى ئارقىسىدا شەھىرىمىزدە سان جەھەتتىن يېتەرلىك، سۈپەتتى خېلى يۇقىرى بولغان ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى بارلىققا كەلدى. 1988 - يىلدىكى ستاتىستىكا مەلۇماتىغا قارىغاندا، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى سانى 8234 نەپەرگە يېتىپ، ئازادلىق ھارپىسىدىكىدىن 100 ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشقان. ئوقۇتقۇچىلار سان جەھەتتىن كاپالەتكە ئىگە قىلىنىپلا قالماستىن، ئۇلارنىڭ كەسپىي سەۋىيىسىمۇ ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن. ئوقۇش تارىخىي جەھەتتىن قارىغاندا، داشۆ پۈتتۈرگەنلەر 2378 نەپەرگە، ئالىي تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر 3380 نەپەرگە يېتىپ تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىغا قويۇلىدىغان ئوقۇش تارىخىي ئۆلچىمىنىڭ تەلىپى بويىچە ئۆلچىگەندە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ لاياقەتلىك نىسبىتى 60.3%كە، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ لاياقەتلىك نىسبىتى 88.9%كە يەتكەن. مىللىي ئوقۇتقۇچىلارنىڭ سانى ئازادلىقنىڭ ئالدىدىكى 14 ئادەمدىن 1988 - يىلغا كەلگەندە 1412 نەپەرگە يېتىپ، 100.8 ھەسسە ئاشقان.

ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىدىيىۋى - سىياسىي ئەھۋالى جەھەتتە، بىلىم ئاشۇرۇش ۋە ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى، پارتىيىنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىر-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

نى ئىزچىل ئۆگىنىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ سىياسىي ـ ئىدىيىۋى ئېڭى ئۈزلۈكسىز ئۆستى، كەسپىي ئىدىيىسى ئاساسىي جەھەتتىن مۇستەھكەملەندى. ئۇلار بىلىم ئۆگىنىپ ئادەمتەربىيىلەش خىزمىتىنى پائال ئىشلەپ، پارتىيىنىڭ مائارىپ فاڭجېنىنى ئومۇميۈزلۈك ئىزچىللاشتۇرۇپ ئوقۇغۇچىلارغا كۆڭۈل بۆلگەنلىكى ۋە ئۇلارنى ئاسرىغانلىقى ئۈچۈن، مائارىپ سۈپىتى مۇناسىپ ھالدا يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ھازىر ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى قوشۇنى ئىچىدە 10.6% يولداش جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە، 22.3% يولداش كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىردى.

مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ مىللەتنىڭ ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە چوقۇم بىر يۈرۈش يۇقىرى سەۋىيىدىكى زامانىۋى ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش پروگراممىسى، ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش پىلانى ۋە دەرسلىك بولۇشى لازىم.

دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيان، دۇنيا ئىقتىسادى، پەن ـ تېخنىكا، مەدەنىيىتىنىڭ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ دەرسلىك مەزمۇنىمۇ كۆپ قېتىم تۈزىتىلدى. 1953 ـ يىلى پۈتۈن مەملىكەتتە ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىلگەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دەرسلىكى قوللىنىلغان ئىدى، 1958 ـ يىلى ئۆزىمىز تۈزگەن دەرسلىك ئىشلىتىلدى. 1960 ـ يىلدىن كېيىن، مەملىكەت بويىچە ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىلگەن

دەرسلىك قوللىنىلدى. ھازىر ھەر قايسى پەن ۋە ھەر قايسى يىللىقلارنىڭ ئوقۇ - ئوقۇتۇش ۋەزىپىسى يېڭى ئوقۇ - ئوقۇتۇش پروگراممىسى، ئوقۇ - ئوقۇتۇش پىلانى ۋە دەرسلىك بويىچە ئورۇنلانماقتا. بۇ بىر يۈرۈش دەرسلىك دۇنيادىكى ئىلغار دۆلەتلەرنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپ سەۋىيىسىگە يېقىنلىشىدۇ. ئوتتۇرا مەكتەپ باسقۇچىدا بۇ بىر يۈرۈش دەرسلىك مەزمۇنىنى يۇقىرى سەۋىيىدە تاماملاش شەھىرىمىزدىكى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە پائال رول ئوينايدۇ.

ئوقۇغۇچىلارنى غايىلىك، ئەخلاقلىق، مەدەنىيەتلىك، ئىنتىزامچان، سوتسىيالىستىك ۋەتەن ۋە سوتسىيالىزم ئىشلىرىنى قىزغىن سۆيىدىغان، ۋەتەننى قۇدرەت تاپقۇزۇش ۋە خەلقنى بېيىتىش ئۈچۈن جاپاغا چىداپ كۈرەش قىلىشتەك ئۆزىنى پىداقىلىش روھىغا ئىگە، يېڭى بىلىملەرنى ئىزدىنىپ تىرىشىپ ئۆگىنىدىغان، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەيدىغان، مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزىدىغان، ئىجاد قىلىشقا جۈرئەت قىلىدىغان ئىلمىي روھقا ئىگە قىلىپ تەربىيىلەش - پۈتكۈل مائارىپنىڭ نىشانى. ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى مانا مۇشۇ نىشان ئۈچۈن ئاساس سالىدۇ. دۆلىتىمىز قۇرۇلغان 40 يىلدىن بۇيان، شەھىرىمىزدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر قەتئىي، توغرا سىياسىي نىشاننى باشتىن - ئاخىر ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇپ كەلدى،

تەلىم - تەربىيە مەزمۇنى ۋە ئۇسۇلىنى ئۈزلۈكسىز ئىسلاھ قىلدى ۋە يۇقىرى كۆتۈردى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىلەن شەھەرلىك پارتكوم ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ سىياسىي - ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتىگە ئەزەلدىن كۆڭۈل بۆلۈپ كەلدى. 1950 - يىلى، پارتكومنىڭ ئاساسلىق مەسئۇللىرى ئوقۇغۇچىلارغا شەخسەن ئۆزى دوكلات بەردى ۋە ئوقۇغۇچىلارغا بولغان ئىدىيىۋى تەربىيە مەزمۇنى ۋە ئۇسۇلىنى تەتقىق قىلىشقا قاتناشتى. تەلىم - تەربىيە مەزمۇنى جەھەتتە كوممۇنىزمنى ئوقۇغۇچىلارغا ئىدىيىۋى تەربىيە ئېلىپ بېرىشنىڭ يادروسى قىلدى، «بەشنى قىزغىن سۆيۈش» تەربىيىسى، «بەش بولۇش»، «تۆتتە گۈزەل» تەربىيىسى، ئىنتىزام، قانۇن - تۈزۈم تەربىيىسى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسىنى ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈپ ئۇزۇنغىچە ئۈزۈلدۈرمەستىن ئېلىپ باردى. ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمەت ئاساسلىقى سىياسىي دەرس، ھەر قايسى پەنلەر، ھەر قايسى دەۋردىكى ۋەزىيەت، ۋەزىپىلەر، ھېيت - بايراملاردىكى پائالىيەت، قەھرىمانلار، نەمۇنىچىلارنىڭ ئىلغار ئىش ئىزلىرىدىن ئۆگىنىش، سىنىپ يىغىنى، ئىتتىپاق، ئەترەت پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش قاتارلىق يوللار ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلدى. تەلىم - تەربىيىنى مەزمۇن قىلغان پائالىيەتلەر داۋامىدا ئوقۇغۇچىلار ئەمەلىيەت بىلەن ئۇچرىشىش، ئىشچى - دېھقانلار، سودا، ھەر قايسى كەسىپ،

ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئۇچرىشىش ئارقىلىق ئەمەلىيەت جەريانىدا تونۇشى ئۆستى. ئىدىيىۋى تەربىيىدەسىنىپ مۇدىرلىق خىزمىتى مۇھىم رول ئوينايدۇ. نۆۋەتتە، شەھىرىمىزدە خەلقىنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا سادىق، خىزمەتنى باش چۆكۈرۈپ جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەيدىغان بىر تۈركۈم سىنىپ مۇدىرلىرى قوشۇنى يېتىلىپ چىقتى.

ساغلام بەدەن — تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ كاپالىتى. ئازادلىقتىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈپ كەلدى. مەكتەپلەردە «ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق كومىتېتى»، «سەھىيە ساقلىقنى ساقلاش» تەشكىللىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلۇپ، بەدەننى قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇردى. تەنتەربىيە، سەھىيە خىزمىتىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇردى، دەرستىن سىرتقى پائالىيەتلەرمۇ ئۈزلۈكسىز كۈچەيتىلدى. «دۆلەت تەنتەربىيە ئۆلچىمى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ھەر قايسى مەكتەپلەر بۇنى ئوقۇغۇچىلار تەنتەربىيە مەشقىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى قىلىپ، كىچىك تىپتىكى، ھەر خىل شەكىللەردىكى «ئۆلچەمگە يېتىش مۇسابىقىسى» نى قانات يايدۇرۇپ، قەرەللىك تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەدەن چېنىقتۇرۇش ئاكتىپچانلىقىنى ئىلگىرى سۈردى. 1985 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلاردىن 31 مىڭ 49 نەپىرى ئۆلچەمگە يەتتى. شەھىرىمىزدە يىلدا بىر نۆۋەت

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئۆتكۈزۈلىدىغان ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تەنتەربىيە يىغىنىدا ھەر يىلى يېڭى نەتىجە كۆرۈلۈپ تۇردى. ھەر قايسى مەكتەپلەر تەنتەربىيە خىزمىتىدە تەنتەربىيە دەرسى، سالامەتلىكنى تەكشۈرۈش خىزمىتى، سەھىيە ساقلىقنى ساقلاش خىزمىتىنى كۈچەيتىپ، ئىككى دەرس، ئىككى گىمناستىكا، ئىككى پائالىيەت تۈزۈمىنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشى، تەن ساغلاملىقى ساپاسىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە كاپالەتلىك قىلدى.

شەھىرىمىز مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئوقۇ - ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى ۋە تەجرىبە سايمانلىرىمۇ ئۈزلۈكسىز تولۇقلاندى. شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىدا ئېلېكترلەشكەن مائارىپ سايمانلىرى پونكىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، سايمانلار بىلەن تەمىنلەش، سايمانلارنى باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى. 1985 - يىلىغا قەدەر شەھەرگە قاراشلىق 28 ئوتتۇرا مەكتەپكە 3 مىليون 170 مىڭ يۈەنلىك دىداكتىك سايمان سەپلەندى، 99 تەجرىبىخانا، 98 ئېغىز دىداكتىك سايمان ئۆيى سېلىندى، 1201 دانە سايمان جازىسى، 1541 تەجرىبە ئۈستەلى ياسالدى، بۇنىڭ بىلەن ئوقۇ - ئوقۇتۇش پروگراممىسىدا بەلگىلەنگەن تەبىئىي پەن تەجرىبىلىرىنى ئىشلەش تەلىپى ئۆلچىمىگە كاپالەتلىك قىلىندى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەمەلىيەت ئىقتىدارى ۋە مەشغۇلات ئىقتىدارىنى يۇقىرى كۆتۈ-

رۇش جەھەتلەردە ئىشەنچلىك كاپالەتكە ئىگە قىلىندى.
ئازادلىقتىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى مەكتەپلەرنىڭ كىتاب - ژۇرنال، دىداكتىك پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى قۇرۇلۇشىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. كىتاب، ماتېرىيال سېتىۋېلىش، گېزىت - ژۇرناللارغا يېزىلىش ئۈچۈن مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ، كۇتۇپخانا، ماتېرىيال بۆلۈملىرىنى ئېچىپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ھەر قايسى پەنلەردە ماتېرىيالغا بولغان ئېھتىياجىنى ئاساسىي جەھەتتىن قاندۇردى، كۆپلىگەن ئوقۇغۇچىلارنى دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدا ئوقۇيدىغان كىتاب، ژۇرناللار بىلەن تەمىنلىدى. 1985 - يىلغىچە مەكتەپلەردىكى چوڭ - كىچىك كىتاب ئىسكىلاتى 117 گە، ئوقۇغۇچىلار كۇتۇپخانىسى 196 گە، ساقلانغان كىتاب سانى 779 مىڭ 576 نۇسخىغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي يېزىقتىكى كىتابلار 45 مىڭ 989 نۇسخا، چەتئەل يېزىقىدىكى كىتاب 15 مىڭ 76 نۇسخا. يېزىلغان گېزىت 3039 خىل - قېتىم، ھەرەللىك ژۇرنال 3626 خىل — قېتىم.
دۇنيا پەن - تېخنىكىسى كۈنسايىن يېڭىلىنىۋاتقان، تەرەققىي قىلىۋاتقان دەۋردە ئوقۇ - ئوقۇتۇش ۋاستىلىرىمۇ مۇناسىپ ھالدا ياخشىلاندى، ئېلېكترلەشكەن ئەسلىھەلەر زامانىۋى ئوقۇ - ئوقۇتۇشتىكى مۇھىم ۋاستىلەرنىڭ بىرسى بولۇپ قالدى. شەھىرىمىزدە ئېلېكترلەشكەن مائارىپ ئەسلىھەلىرى 1979 - يىلدىن باشلاپ سېتىۋې-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

لىنىشقا باشلىدى، پروېيېكسىيە ئاپپاراتى، سىنئالغۇ، كىنو ئاپپاراتىدىن تېلېۋىزىيىلىك سىنئالغۇ، ئېلېكتىرونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىغا تەرەققىي قىلدى. ئېلېكتىرلەشكەن مائارىپ پونكىتى بىلەن شەھەرگە قاراشلىق 28 ئوتتۇرا مەكتەپ 8 يىل ئىچىدە 135 تىپلىق ئاپتوماتىك پروېيېك-سىيە ئاپپاراتىدىن 175 نى، تۈرلۈك پروېيېكسىيە ئەسۋا-بىدىن 460 نى، ھەرخىل ئۈنئالغۇدىن 488 نى، تېز سۈر-ئەتتە ئۈنئالغۇ كۆچۈرۈش ئاپاراتىدىن 3 نى، 16mm لىق كىنو ئاپپاراتىدىن 59 نى، يەككە لامپىلىق سىنئالغۇ كا-مېرىسىدىن 6 نى، سىنئالغۇدىن 15 نى، رەڭلىك كۆزنىتىش ئاپپاراتىدىن 66 نى، ئېلېكتىرونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى-دىن 121 نى سېتىۋالدى. زامانىۋى ۋاستىلەرنىڭ ئوقۇ-ئوقۇتۇشتا قوللىنىلىشى ئوقۇ-ئوقۇتۇش مەزمۇنىنى بېي-يىتىپ، ئوقۇ-ئوقۇتۇش ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپلا قال-ماستىن، بەلكى پۈتۈن مىللەتنىڭ ساپاسىنى يۇقىرى كۆ-تۈرۈش ئۈچۈنمۇ بەلگىلىك ئاساس سالدى.

ئوقۇ-ئوقۇتۇش مېتودى جەھەتتە، ئىلگىرىكى نو-قۇل چۈشەندۈرۈش مېتودى كۆپ خىل ئوقۇ-ئوقۇتۇش مېتودىغا تەرەققىي قىلدى. ھازىر شەھىرىمىزدىكى مەكتەپ-لەردە ئاساسەن تۆۋەندىكى بىر نەچچە خىل دىداكتىكا مېتودى قوللىنىلماقتا: ئۆزلۈكىدىن ئۆگەنگۈچىلەرگە كون-سۇلتاتسىيە قىلىش دىداكتىكا مېتودى ياكى ئۆزلۈكىدىن ئۆگەنگۈچىلەرگە يېتەكچىلىك قىلىش دىداكتىكا مېتودى

ۋە ياكى يېتەكچىلىك قىلىش دېداكتىكا مېتودى. بۇنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئوقۇتقۇچىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشى، مۇزاكىرە قىلىشى ئاساس قىلىنىپ، ئوقۇغۇچىلارنى مەسىلىلەرنى بايقاش، مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشقا يېتەكلەپ يېڭى بىلىملەرنى ئۆزلۈكىدىن ئىگىلەش ئىقتىدارى يېتىلدۈرۈلىدۇ. ئۈچ باسقۇچلۇق مېتودىكا (ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش، سوراش، خۇلاسىلاش). دەرسلەرنى تۆت بويىچە ئۆتۈش مېتودى (بۇنىڭدا ئوقۇ - ئوقۇتۇش ئاساسەن ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش دەرسى، ئىملا ھالاندۇرۇش دەرسى، تاپشۇرۇق ئىشلەش دەرسى، تەكرارلاش دەرسى، خاتاسىنى تۈزىتىش دەرسى ۋە قىسقىچە خۇلاسىلاش دەرسىدىن ئىبارەت 6 تۈرگە بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلىدۇ). ئارىلاشما مېتود (بۇنىڭدا بىر تەرەپ-تىن سۆزلەش، بىر تەرەپتىن كۆرسىتىش، بىر تەرەپتىن كۆزىتىش، بىر تەرەپتىن خۇلاسىلاش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ). ئوچۇق مېتودىكا (بۇنىڭدا دەرسنى دەرس سىرتىدىكى نەق مەيدانغا بىرلەشتۈرۈپ سۆزلەش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ). پاراڭلىشىش، مۇھاكىمىلىشىش ئاساسىدىكى مېتودىكا (بۇنىڭدا كۆپىنچە سۆھبەتلىشىش، مۇھاكىمە قىلىش، سۆزلەش، يېشىش ئۇسۇللىرى قوللىنىلىدۇ). تاپقۇزۇش مېتودىكىسى (بۇنىڭدا تەجرىبە، كۆزىتىش، مۇزاكىرە، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ئۇسۇللىرى قوللىنىلىدۇ).

دۆلىتىمىز قۇرۇلغان 40 يىلدىن بۇيان، ئورۇمچى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

شەھىرىنىڭ مائارىپ ئىشلىرىدا گەرچە ئىگىز - پەسلىك-
لەر بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا
زور تەرەققىيات بولدى. بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەت-
لىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان،
مەكتەپ ئېچىش شارائىتى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى.
ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتى ۋە ساپاسى
يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. پۈتۈن شەھەرنىڭ مائارىپ ئىشلىرى-
دا «زامانىۋىلىشىشقا، دۇنياغا، كەلگۈسىگە يۈزلىنىش»
يېتەكچى قىلىنىپ، «ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ
مائارىپ تۈزۈلمە ئىسلاھاتى توغرىسىدىكى قارارى»نىڭ
روھى، پارتىيىنىڭ ئەخلاق، بىلىم، جىسمانى، گۈزەل-
لىك، ئەمگەكتە ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن
ئىبارەت مائارىپ فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، سالماق
قەدەم بىلەن ئۈزۈنغىچە تەرەققىي قىلىشتەك يېڭى ۋەز-
يەت بارلىققا كەلدى. ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى يۇقىرى
بىر دەرىجىلىك مەكتەپلەر ۋە جەمئىيەت ئۈچۈن زور
تۈركۈمدىكى غايىلىك، ئەخلاقلىق، مەدەنىيەتلىك،
ئىنتىزامچان بىر ئەۋلاد يېڭى كىشىلەرنى تەربىيىلەپ
بەردى.

ئېكراندىكى زەپەر مارشى

جاڭ سۈڭجۈن، لى ۋېنجۈڭ

بۇ يىل، سوتسىيالىستىك ۋەتىنىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقى. 40 يىلدىن بۇيان، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ۋەتىنىمىزنىڭ چېگراشەھەرىنىڭ تۈرلۈك ئىشلىرى ئۇچقاندەك راۋاجلاندى، كىنوچىلىق ئىشلىرىدىمۇ باشقا مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرىدىكىگە ئوخشاشلا زور تەرەققىياتلار بولدى. كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش قوشۇنى كۈنسايىن زورايدى، كىنو فىلىم قويۇش تورلىرى شەھەر - يېزىلارنى قاپلىدى، كىنو ئىشلەش، كىنو تەربىيىسى، كىنو مېخانىزملىرىنى رېمونت قىلىش قاتارلىق تارماقلىرىمۇ ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ قۇرۇلدى ۋە راۋاجلاندى، شۇنىڭ بىلەن ئۈرۈمچىنىڭ كىنوچىلىقىدا گۈللەپ - ياشناش مەنزىرىسى بارلىققا كەلدى.

1989 - يىل 2 - ئايغا قەدەر، جۇڭگو ۋە چەت ئەلنىڭ 3424 ھېكايە فىلىمى، خەۋەر، پەن - تېخنىكا تەربىيىسىگە ئائىت ھۆججەتلىك فىلىمدىن 407سى (تۆت

چاستىن تۆۋەنلىرى بۇنىڭ سىرتىدا) تارقىتىلمىدى ۋە قو-
يۇلدى. 1988 - يىلىنىڭ ئاخىرى، ئۈرۈمچى رايونىنىڭ
تۈرلۈك مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرى ئورتاق راۋاج-
لاندى، رىقابەتلىشىش، ئۆز ئارا تولۇقلاشتەك يېڭى
ۋەزىيەتتە ھازىر تۈرلۈك شەكىلدىكى كىنو قويۇش ئو-
رۇنلىرىدىن 161ى بار (تېلېۋىزور، سىنئالغۇ تېخى تە-
رەققىي تاپمىغان 1977 - يىلى ئەڭ كۆپىيىپ 304 كە
يەتكەن)، بۇنىڭ ئىچىدە 35 مىللىمېترلىق ئاپپارات
ئىشلىتىدىغان ئورۇنلار 139 (كىنوخانا 4، تىياتىرخانا 5،
يېزا بازىرى كىنوخانىسى 2، سىرتقا ئېچىلغان كۇلۇب25،
ئىچكى قىسمىدىكى كۇلۇب 103)، دېھقانچىلىق، چارۋى-
چىلىق رايونلىرىدا 16 مىللىمېترلىق ئاپپارات ئىشلىتىدى-
غان كۆچمە كىنو قويۇش ئەترىتىدىن 22 سى بار (1977 -
يىلى 84 ئىدى). ئۇنىڭدىن باشقا كىنو - سىنئالغۇ قو-
يۇش ئورۇنلىرىدىن 63 ى بار. بۇلارنىڭ ھەممىسى
يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن بەرپا بولغان ۋە ئۆز-
گەرتىلگەن بولۇپ، تەكشى تارقالغان كىنو قويۇش
تورىنى شەكىللەندۈرۈپ، شەھەر - يېزا خەلقىنىڭ كۈن-
سايىن ئېشىۋاتقان مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قان-
دۇرماقتا. كىنو بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدىغان سەنئەت-
تېلېۋىزورنىڭ ئومۇملىشىش دائىرىسى ئۈزلۈكسىز كېڭى-
يىۋاتقان ئەھۋالدا ئۈرۈمچى رايونى بويىچە كىنودىن
كىرگەن كىرىم 1984 - يىلدىن باشلاپ بىر قەدەر زور

دەرىجىدە ئېشىشقا يۈزلىنىپ، 1988 - يىلى، كىنودىن كىرگەن كىرىم ئەڭ كۆپ بولغان 1979 - يىلىنىڭكى بىلەن تەڭلىشىپ تۆت مىليون 260 مىڭ يۈەنگە يەتتى (پىلاندىن ئاشۇرۇۋەتكەن قىسمىدىن ئېلىنغان پىرسەنت سومىسىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). شەھەر رايونىدا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر بىر كىشى 20.9 قېتىم كىنو كۆرگەن، بېلەت باھاسى مەملىكىتىمىزدىكى باشقا چوڭ، ئوتتۇرا شەھەرلەرنىڭكىدىن تۆۋەن بولغان ئەھۋالدا يىلىغا ھەر بىر كىشىنىڭ ئوتتۇرا ھېساب بىلەن كىنو كۆرۈشكە ئىشلەتكەن خىراجىتى 7.24 يۈەنگە يېتىپ، مەملىكىتىمىزدىكى ئۆلكە، رايون مەركىزي شەھەرلىرى ئارىسىدا ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى.

ئازادلىقتىن بۇرۇنقى ئەھۋالنى ئەسلىگىنىمىزدە، تارىختا قەدىمىي شائىرلار تەرىپىدىن «ناخشا - ئۇسسۇل ساياھەت ماكانى» دېيىلگەن ئۈرۈمچى چېگرا رايونغا جايلاشقانلىقى، ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە بىۋاستە قاتنايدىغان زامانىۋى قاتناش سايمانلىرىنىڭ كەمچىللىكى تۈپەيلىدىن ھازىرقى زامان مەدەنىيتى قاتارىدىكى كىنوچىلىق ئىشلىرىدا ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى چوڭ شەھەرلەردىن 20 نەچچە يىل ئارقىدا قالغان. ئازادلىق ھارپىسىدىكى 1949 - يىلدا ئۈرۈمچى رايونى بويىچە ھەر مىللەت مەدەنىيەتنى ئىلگىرى سۈرۈش جەمئىيەتلىرىنىڭ باشقۇرۇشىدا كىنو قويۇش پائالىيىتى ئېلىپ بارىدىغان

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئورۇنلاردىن ئاران 3 ـ 4 ى بار ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كىنو قويۇش ئۈسكۈنىلىرى، مەيدانلىرى ئىنتايىن ئاددى ئىدى، فىلىم بىلەن تەمىنلەشتىكى قىيىنچىلىق تۈپەيلىدىن پات ـ پات توختىلىپ قالاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مال باھاسى ئۆرلەپ كەتكەن، ئاممىنىڭ كۈن ئالمىقى تەس بولغاچقا، كىنو تاماشىبىنلىرى ئاساسلىق جەمئىيەتتىكى يۇقىرى قاتلام كىشىلىرى بولۇپ، كەڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ، بولۇپمۇ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئاممىنىڭ كىنو كۆرۈشىدىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايتتى. دەرۋەقە سوۋېت ئىتتىپاقى فىلىملىرىنىڭ بىر مەزگىل ئۈرۈمچى رايونىغا مۇئەييەن ئىجابىي رول ئوينىغانلىقىغىمۇ سەل قارىغىلى بولمايدۇ، لېكىن بۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تۈرلۈك توسقۇنلۇقلىرىغا ئۇچراپ تۇراتتى.

1949 ـ يىلى 9 ـ ئايدا، شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولدى، 11 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى خەلق مەيدانىدا تۇنجى رەت خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ چاڭجياڭ دەرياسىنى كېسىپ ئۆتۈپ، نەنجىنگە ھۇجۇم باشلىغانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان چوڭ تىپتىكى ھۆججەتلىك فىلىم «مىليونلىغان قەھرىمانىنىڭ جەنۇبقا يۈرۈش قىلىشى» قويۇلۇپ، يېڭى جۇڭگو كىنوئىشلىرىنىڭ شەھىرىمىزدىكى تەرەققىياتىغا يېڭى سەھىپە ئېچىلدى. 1950 ـ يىل 1 ـ ئايدا، خەنزۇ ئۇيۇشمىسى كۇلۇبىنىڭ ئورنىدا دىخۇا شەھىرى بو-

يىچە تۇنجى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كىنوخانا ــ خەلق كىنوخانىسى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 8 ـ ئايدا، جۇڭگو كىنو فىلىم تىجارەت شىركىتى غەربىي شىمال رايونلۇق شىركىتىنىڭ شىنجاڭ ئىش بىجىرىش باشقارمىسى قۇرۇشقا جىددىي تەييارلىق كۆرۈلۈپ، 11 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى رەسمىي قۇرۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا، ئۇ، جۇڭگو كوممۇنىست پارتىيىسى شىنجاڭ بيۇروسى ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىدە «كونا فىلىملەرنى تەكشۈرۈش، پۈتۈن شىنجاڭدىكى كىنو فىلىم تىجارىتىنى باشقۇرۇش، كىنو فىلىم تارقىتىش؛ ھۆكۈمەت ئىگىدارچىلىقىدىكى كىنوخانىلار قۇرۇش، شەخسلەر ئىگىدارچىلىقىدىكى كىنوخانىلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىش» ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغانىدى. مەركەزنىڭ چېگرا رايوندىكى ئاز سانلىق مىللەت خەلقىگە قىلغان غەمخورلۇقى بىلەن شەھىرىمىز كىنو فىلىم تارقىتىلىدىغان 14 چوڭ شەھەر قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن مەملىكەت خاراكتېرلىك كىنو كۆرگەزمىسى (ھەپتىلىكى) ۋە يېڭى فىلىملەرنى تارقىتىش، شۇنىڭدەك كىنو مېخانىزملىرىنى تەقسىم قىلىش جەھەتلەردە مەركەزنىڭ ئېتىبار بېرىشىگە ئېرىشىپ كەلدى. 1951 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى، شەھىرىمىزدىن بىرلا خەلق كىنوخانىسى قاتناشقان مەملىكەتلىك «يېڭى كىنولار كۆرگەزمە ئېيى» باشلاندى، بۇنىڭدا 1950 ـ يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كىنو ستۇدىيىلىرى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئىشلىگەن يېڭى كىنولاردىن 27 سى قويۇلۇپ، ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى جۇڭگو خەلقىنىڭ جەڭگىۋار ھاياتى ئەكس ئەتتۈرۈلۈپ، خەلق كىنو ئىشلىرىنىڭ شانلىق نەتىجىلىرى نامايەندە قىلىندى. بۇ، جۇڭگونىڭ كىنو ئىشلىرى تەرەققىياتىنىڭ يېڭى باسقۇچقا قەدەم قويغانلىقىدىن دېرەك بەردى. شۇ يىلى 11 - ئايدا، شەھىرىمىزدىكى بەش كىنوخانا «سوۋېت ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ 34 يىللىقىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈلگەن سوۋېت ئىتتىپاقى كىنو كۆرگەزمىسى» گە قاتناشتى. بۇ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۆتكۈزۈلگەن تۇنجى قېتىملىق چەت ئەل كىنو كۆرگەزمىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر قايسى ئەل خەلقلىرىنىڭ دوستانە ئالاقىسىنى كۈچەيتىپ، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش مەقسىتىدە شەھىرىمىزدە دوست دۆلەتلەرنىڭ كىنو ھەپتىلىكى (كۆرگەزمىسى) ئۆتكۈزۈلۈپ، مۇناسىۋەتلىك دۆلەتلەرنىڭ كىنولىرى قويۇلدى. ۋەزىيەت تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، 1956 - يىلى شەھىرىمىزدە ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى ۋە شەھىرىمىز مەدەنىيەت تارماقلىرىغا قاراشلىق «خەلق»، «مەدەنىيەت»، «شىنشىن»، «1 - ماي»، «دوستلۇق جەمئىيىتى»،«دوستلۇق» قاتارلىق ئۈسكۈنىلىرى تولۇق، كەسپىي خاراكتېردىكى يەتتە كىنوخانا قۇرۇلدى؛ ھەربىي رايوننىڭ «1 - ئاۋغۇست»، بىڭتۇەننىڭ

«تىنچلىق» تىياتىرخانىلىرىمۇ كىنو - تىياتىرخانا خاراكـ تېرىنى ئېلىپ، يەرلىك بىر مەركىزلىك فىلىم بىلەن تەـ مىنلىدى، ئۇلارمۇ سىرتقا بېلەت سېتىپ ئۈرۈمچى راي‍و- نىدىكى بىر مۇنچە تاماشىبىننىڭ كىنو كۆرۈش ئارزۇسـ نى قاندۇردى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، زاۋۇت، كان، ئورگان، تەشكىلات، مەكتەپلەرنىڭ كۇلۇبلىرى، كىنو قويۇش ئەترەتلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلۇپ، كىنو قويۇش ئورنى 54 كە يەتتى. شۇ يىلى 4 - ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىگە بىۋاستە قاراشلىق كىنو قويۇش 14 - ئەترىتى تەۋەنگە چۈشۈ- رۈلدى، 11 - ئايدا، سوۋېت مۇھاجىرلىرى كۇلۇبى ئۆتـ كۈزۈۋېلىنىپ دوستلۇق كىنوخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

كىنو قويۇش تورلىرى تەدرىجىي شەكىللىنىش ۋە راۋاجلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش ئاپپاراتلىرىمۇ مۇناسىپ ھالدا قۇرۇلۇشقا، مۇـ كەممەللىشىشكە باشلىدى. 1957 - يىلى 6 - ئايدا، ئاپـ تونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ئۈرۈمچى شەھىرى قاتارلىق تۆت رايوندا كىنو ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى مەخسۇس كادىر قويۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش تارقاتتى، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى كەسپىي باشـ قۇرغۇچى خادىملارنى شەھەرلىك مەدەنىيەت - مائارىپ ئىدارىسىغا كىنو ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى مەخسۇس كادىر قىلىپ يۆتكەپ، شەھەر دەرىجىلىك كىنو ئىشلىرىـ

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

نى باشقۇرغۇچى ئاپپارات قۇرۇشقا تۇتۇش قىلدى. شۇ يىلى «كەسپلەر بويىچە باشقۇرۇش» روھى بويىچە «شىن شىن»، «1 ـ ماي»دىن ئىبارەت مەدەنىيەت تارماقلىرى باشقۇرمايدىغان ئىككى كىنوخانا ئۆتكۈزۈۋېلىنغاندىن سىرت، پۈتۈن بىر يىل كىنو قويغۇچى ئورۇنلارنى تىزىملاش ۋە كىنو قويغۇچى خادىملارنى تېخنىكا جەھەتتىن تەكشۈرۈش خىزمىتى تۈتۈلدى. مۇشۇ تەدبىرلەر ئارقىلىق شەھىرىمىزدىكى كىنو قويۇش تورلىرى ئۈنۈملۈك باشقۇرۇلدى. 1958 ـ يىلى 6 ـ ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى قارمىقىدىكى «خەلق»، «مەدەنىيەت» كىنوخانىلىرى، يېڭىدىن قۇرۇلغان ئاپتونوم رايونلۇق كىنو ـ فىلىم تارقىتىش ـ قويۇش شىركىتى ئورۇمچى تارقىتىش پونكىتى شەھەرنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 9 ـ ئايدا، يەنە شەھەرلىك كىنو سايمانلىرى رېمونت پونكىتى قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن شەھىرىمىزدە مەدەنىيەتنى ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماقلار رەھبەرلىكىدىكى كىنو ـ فىلىم تارقىتىش، قويۇش، رېمونت قىلىش ئىشلىرى تولۇق بولغان كىنو ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتى بارلىققا كەلدى. شۇ يىلى شەھەر بويىچە كىنو قويۇش ئورۇنلىرىنى دەرىجىگە ئايرىش، بىلەت باھاسىنى بىر تۇتاش تەڭشەش خىزمىتى ئىشلىنىپ ئەلالىرى يۇقىرى باھادا بولۇشتەك بىلەت باھاسى سىياسىتى يەنىمۇ ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، كونكرېت ئەھۋالغا

ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن كۆپ خىل بىلەت باھاسى يولغا قويۇلدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كۇلۇبلارنىڭ بىلەت باھاسى سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش جەھەتتىكى قالايمىقانچىلىق ۋە باھا بەك تۆۋەن بولۇش ئەھۋالى تۈزىتىلدى؛ شۇنىڭدەك دەرىجىگە ئايرىش روھى بويىچە كىنو قويغۇچى ئورۇنلارنى فىلىم بىلەن تەمىنلەش نۆۋىتى ۋە ئۇسۇلى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1959 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە كىنو قويغۇچى ئورۇنلار 75 كە يەتتى، نوپۇس سانى بويىچە ھېسابلىغاندا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5600 ئادەمگە بىر كىنو كۆرۈش ئورنى توغرا كەلدى، ئاممىنىڭ يېقىن ئەتراپتا كىنو كۆرۈشكە قولايلىق بولۇش، كىنو قويغۇچى ئورۇنلارنىڭ كۆپلۈكى جەھەتتەمەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتارنى ئىگىلىدى.

1960 - يىل 3 - ئايدا ئۈرۈمچى شەھەرلىك كىنو-فىلىم تارقىتىش، قويۇش شىركىتى رەسمىي قۇرۇلدى.

دۆلەت خەلق ئىگىلىكىنى تەرتىپكە سالغاندا شەھەر دېمىزدىكى كىنو قويۇش ئورۇنلىرى ئازايمىدىلا ئەمەس، بەلكى كۆپىيىپ، 1961 - يىلىنىڭ ئاخىرى 113 كە يەتتى. شۇنىڭ ئارقىسىدا كىنو قويۇش ئۈسكۈنىلىرى بىلەن فىلىم تەمىنلەش ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت كېلىپ چىقتى (ئەينى ۋاقىتتا فىلىم لېنتىلىرى ئاساسەن چەتتىن ئىمپورت قىلىناتتى). مەركەزنىڭ تەرتىپكە سېلىش مەركەز قىلىنغان «تۆت سۆزلۈك فاڭجېن»ى بو-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

يىچە كىنو قويۇش ئورۇنلىرى مۇناسىپ تەرتىپكە سېلىندى، كىنو لېنتىسى نورمىلىق ئەھۋالدا تېخىمۇ كۆپ كىشىنى كىنو كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش مەقسىتىدە، ئىچكى قىسىمدىكى تاماشىبىنلار بىر قەدەر ئاز، تەكرار پائالىيەت ئېلىپ بېرىلىدىغان 23 ئىچكى كۇلۇب ۋە كىنو قويۇش ئەترىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى ۋە سىرتقا يۆتكىۋېتىلدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەھەر رايونىدىكى كىنو قويغۇچى ئورۇنلارنىڭ جايلىشىشى مۇۋاپىق پىلانلاندى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. شەھەردىكى كىنو قويۇش ئورۇنلىرىنى تەرتىپكە سېلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، «يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش، يېزا ئىگىلىكىگە خىزمەت قىلىش» روھىغا ئاساسەن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى كىنو قويۇش پائالىيەتلىرىنى كۈچەيتىشكە ئەھمىيەت بېرىلىپ، «كىنونى ئومۇملاشتۇرۇش، كىنو قويۇلمايدىغان ئورۇن قالدۇرماسلىق»، ئەزەلدىن كىنو كۆرۈپ باقمىغان دېھقان- چارۋىچىلارنى كىنو كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشنى ئىرىشىپ قولغا كەلتۈرۈش ئوتتۇرىغا قويۇلدى. شەھەرلىك مەدەنىيەت - مائارىپ ئىدارىسى شەھەرلىك كىنو قويۇش ئەترىتىنىڭ 16 مىللىمېترلىق كىنو قويۇش ئەترىتىدىن ئىككىنى ئورۇمچى ناھىيىلىك كىنو قويۇش ئەترىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشنى قارار قىلىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى كىنو

قويۇش ئەترىتىنى 6گە يەتكۈزدى. ناھىيە بويىچە كىنونى ئومۇملاشتۇرۇشتا، «ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىنى ئاساس قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش كىچىك ئەترەتلىرىگە يۈزلەندۈرۈش» قانات يايدۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە 118 كىنو قويۇش نۇقتىسى قۇرۇلدى. چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى يايلاقلار ۋە دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى تارقاق، چەت - يىراق جايلاردىمۇ ۋاقىتلىق نۇقتىلار ۋە ئومۇملاشتۇرۇش نۇقتىلىرى تەسىس قىلىندى. كىنو قويۇش نۇقتىلىرىنىڭ كىنو قويۇش قېتىم سانى جەمەتتە ھەر قايسى ئەترەتلەرنىڭ چامىسىغا قاراپ، چەت - يىراق جايلاردىكى ئادىمى ئاز كىچىك نۇقتىلارنىڭ ھەر يىلى ئەڭ ئاز دېگەندە كۆرىدىغان كىنو قېتىم سانىغا كاپالەتلىك قىلىش؛ ئادەم كۆپ، چوڭ نۇقتىلاردىكى كۆپرەك كىنو كۆرۈشنى تەلەپ قىلىدىغانلارغا ئېتىبار بېرىش؛ ئادەتتىكى نۇقتىلارنىڭ نورمال كىنو قېتىم سانىنى تەكشۈرۈلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت «بىر باشقا كاپالەتلىك قىلىش، يەنە بىر باشقا ئېتىبار بېرىش، ئوتتۇرىنى تەكشۈرلاشتۇرۇش» پرىنسىپى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇش تەلەپ قىلىندى. كىنو ھەققى ئۆلچىمى «چوڭ نۇقتىلاردىن كۆپ ئېلىش، كىچىك نۇقتىلاردىن ئاز ئېلىش، پايدا ئارقىلىق زىيانىنى تولۇقلاش، بىر تۇتاش تەڭشەش» پرىنسىپى بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى. 1965 - يىل ئەتىيازدا چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ يېرى كەڭ، ئادىمى

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

تارقاق، قاتناش قولايسىز بولۇشتەك ئەھۋالغا ئاساسەن، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئىشلەشكە باپ كېلىدىغان بىر كىنو قويۇش ئەترىتى (قازاقچىدىن خەۋىرى بار، تېخنىكىدا پىششىق خادىملاردىن تەشكىللەنگەن، ئۈسكۈنىلىرى يېنىك، ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك) مەخسۇس چارۋىچىلىق رايونلىرى ئۈچۈن ئىشلەشكە مۇقىم ئاجرىتىلدى. شۇ يىلى 7 - ئايدا، شەھەر، ناھىيىدىكى كىنو ئىشلىرىنى باشقۇرۇش خادىملىرىدىن تەركىب تاپقان خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللىنىپ، پۈتۈن ناھىيىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئىككى ئايدىن كۆپرەك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. ئۇنىڭ تەركىبىدە يەنە كىنو قويۇش ئەترىتى ۋە چەتتىن ئېغىزچە تەرجىمە قىلىپ بېرىدىغان خادىملار بار ئىدى، بىر تەرەپتىن تەكشۈرۈپ، ناھىيىنىڭ كىنو قويۇش پىلان لايىھىسى ئەمەلىيلەشتۈرۈلسە، بىر تەرەپتىن كىنوئومۇملاشتۇرۇلۇپ كىنو يېتىپ بارالمايدىغان نۇقتىلار تولۇقلىنىپ، ۋاقتىنى، ئورۇننى، سەييارە كىنو قويۇش لېنتىسىنى، كىنو مەزمۇنىنى، ھەق ئېلىش ئۆلچىمىنى، كىنو قېتىم سانىنى بېكىتىشتىن ئىبارەت «ئالتىنى بېكىتىش» ئۈچۈن ئاساس سېلىندى. شەھىرىمىز تەۋەسىدىكى ئورمانچىلىق، سۇ ئىشلىرى ۋە بىڭتۇەنگە قاراشلىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى كىنو قويۇش ئەترەت (گۇرۇپپا) لىرى ئۆز سىستېمىسىدىكى ئاممىغا قويۇپ بەرگەن كىنو يەر-

لىك دېھقان، چارۋىچىلارنىڭكىدىن كۆپ بولدى. 1971- يىلى ئۈرۈمچى ناھىيىلىك كىنو قويۇش چوڭ ئەترىتى ناھىيىلىك كىنو ئىشلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1977 - يىلىدىن كېيىن دۆلەت باشقۇرۇشىدىكى كىنوقويۇش ئەترەتلىرىدىن باشقا، كۈڭشې، ئەترەت، چارۋىچىلىق فېرمىلىرى قارمىقىدا كوللېكتىپ باشقۇرۇشىدىكى كىنو قويۇش ئەترەتلىرى ئارقا - ئارقىدىن بارلىققا كېلىپ، ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى كىنو قويۇش ئەترىتى 46 غا، يىللىق قويغان كىنو قېتىم سانى 21 مىڭغا يېتىپ، رېكورت يارىتىلدى. 1981 - يىلى بۇ پونكىت ئۈرۈمچى ناھىيىلىك كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 60 - يىللارنىڭ بېشىغىچە بولغان مەزگىلدە دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن تېمىسى ھەر خىل، مول مەزمۇنلۇق كىنولار توركۈملەپ مەيدانغا كېلىپ، شەھەر - يېزا خەلقىنىڭ ئومۇميۈزلۈك قارشى ئېلىشىغا سازاۋەر بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى ۋە 50 - يىللارنىڭ بېشىدىكى چەتئەل فىلىملىرىنى كۆپ قويۇشتەك ئەھۋال ئۆزۈل - كېسىل تۈگىتىلدى، دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن فىلىملەر كۆرگەزمىسىمۇ كۆپەيدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بىر تۈركۈم ئۇزۇن، قىسقا ھۆججەتلىك فىلىملەر، ئالايلۇق،

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئەينى چاغلاردىكى جوڭگو ـ ھىندىستان چېگرا توقۇنۇشى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۇرۇلگەن «جوڭگو ـ ھىندىستان چېگرا مەسىلىسىنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالى»، «جوڭگو ـ ھىندىستان چېگرا مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش ئۈچۈن»، شىزاڭدىكى توپىلاڭ ئەھۋالى ئەينەن خەۋەر قىلىنغان «شىزاڭدىكى توپىلاڭنى تىنجىتىش»، شۇنىڭدەك «دۆلىتىمىز تۇنجى ئاتوم بومبىسىنى پارتلىتىپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى» قاتارلىقلار تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. بىر نەچچە قېتىملىق ئىلمىي تەربىيىۋى فىلىم كۆرگەزمىسى ئارقىلىق پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرى تارقىتىلىپلا قالماي، دېھقانچىلىق، تېرىقچىلىق ئۇسۇلىنى ياخشىلاش، كېسەللىك، ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش، مەھسۇلات مىقدارىنى ئاشۇرۇش، زاۋۇتلاردا سايمان ۋە مەشغۇلات ھۈنەر ـ سەنئىتىنى ياخشىلاش قاتارلىق ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ياخشى ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى. كىنو فىلىم تارقىتىش تارماقلىرىدىمۇ «ئوخشاش بولمىغان ئوبيېكتىپلارغا ئاساسەن، كەسىپلەر بويىچە گۇرۇپپىغا ئايرىپ مەركەزلەشتۈرۈپ قويۇش» جەھەتتە تەجرىبىگە ئىگە بولدى.

1966 ـ يىل 6 ـ ئايدىن 1976 ـ يىل 10 ـ ئايغىچە داۋام قىلغان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» خەلق ئىگىلىكىنىڭ بىر ئىزدا توختاپ قېلىشى ۋە چېكىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى، باشقا مەدەنىيەت ئىشلىرىغا ئوخ-

شاشلا كىنو ئىشلىرىمۇ ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» ھارپىسىدىلا «باش باھار ـ فېۋرال» فىلىمىنى پىپپەن قىلىش باشلاندى، 1965 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى «ۋېنخۇيباۋ» گېزىتىدە «يېڭى تۈزۈلگەن تارىخىي تىياتىر(خەي رۈينىڭ مەنسەپتىن قالدۇرۇلۇشى)غا باھا» ئېلان قىلىندى؛ ئارقىدىنلا تارىخىي تېمىدىكى فىلىملەرنى قويۇش توختىتىلدى. 1966 ـ يىلىدىن باشلاپ ئۆلارنىڭ ئورنىنى «قوبۇل قىلىش»، «زىيارەت قىلىش» دېگەندەك ھۆججەتلىك فىلىملەر باستى. سەككىز «ئۆلگىلىك تىياتىر» ئارقا ـ ئارقىدىن مەيدانغا چىقىپ، قايتا ـ قايتا، مەركەزلەشتۈرۈپ قويۇلدى، «كۆرگەنسېرى يېڭى تۇيۇلۇش» تەلەپ قىلىندى، ھەتتا ھۆججەت چۈشۈرۈلۈپ ئومۇمنىڭ پۇلىغا كۆرۈش ئۇقتۇرۇلدى. ئاما بۇنى «800 مىليون خەلق سەككىز يىل سەككىز ئۆلگىلىك تىياتىرنى كۆردى» دەپ تەرىپلەشتى. ھېكايە فىلىملەردىن پەقەت ئالبانىيە، چاۋشيەن، ۋيېتنام قاتارلىق دۆلەتلەر ئىشلىگەن بىر قانچە فىلىملا بار ئىدى. ئۇيۇن ـ تاماشىنىڭ مەززىسى يوق، ئاممىنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىنىڭ تايىنى يوق ئىدى، كىنو قويۇش ئورۇنلىرى نورمال پائالىيەت ئېلىپ بارالمايتتى. شەھەرلىك كىنو شىركىتىنى ئېلىپ ئېيتساق، 1966 ـ يىلىدىن 1969 ـ يىلىغىچە بولغان تۆت يىلدا مۇكەممەل مالىيە پىلانى، ستاتىستىكا ماتېرىيالى يوق. 1970 ـ يىلى كىنو فىلىم

تارقىتىشتىن كىرگەن كىرىم ئاران 390 مىڭ يۈەندىن ئارتۇقراق بولۇپ، 1965 - يىلدىكىنىڭ 1/3 قىسمىغىمۇ يەتمىگەن. كىنو كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ ھەممىسىدە زىيان تارتىش ۋەزىيىتى شەكىللەنگەن. 1966 - يىلدىن ئىلگىرى شەھەرلىك كىنو شىركىتى، ھەرقايسى كىنوخانىلار ئىگىلىك باشقۇرۇش جەھەتتە ئۇزۇن يىل ئىزدىنىش ئارقىلىق بارلىققا كەلتۈرگەن بىر يۈرۈش ئۈنۈملۈك قائىدە - تۈزۈملەر «قىسىش، بوغۇش، بېسىش» دەپ قارىلىنىپ، تامامەن بىكار قىلىنغان. خىزمەتتە نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بىر تۈركۈم كادىر، ئىشچى - خىزمەتچى «ئەدەبىيات - سەنئەتتىكى قارا يىپلار» دەپ بېكىتىلىپ زەربىگە ئۇچرىغان. كىنو ئىشلىرى ھالاكەت گىرداۋىغا بېرىپ قالغانىدى.

1976 - يىل 10 - ئايدا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنىپ، تارىخىي خاراكتېرلىك ئۇلۇغ بۇرۇلۇش ياسالدى. بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش سېپىدە ئىشلەۋاتقان ھەر مىللەت خىزمەتچىلىرى پارتىيىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت فاڭجېنى، سىياسىتىنىڭ يېتەكچىلىكى، ئىلھامىدا قالايمىقانچىلىقنى ئوڭشاپ، ئىدىيىنى ئازاد قىلىپ، ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇپ، كونكرېت ۋە ئۈنۈملۈك بىر قاتار تەدبىرلەرنى قوللاندى. شۇنىڭ بى-

ـلەن ھالاكەتكىرداۋىغا بىر سىپقالغان كىنو فىلىم تارقىتىش-قويۇش ئىشلىرى قايتىدىن جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىپ، ھاياتىي كۈچكە تولۇپ تاشتى. 1977 - يىلدىن 1979 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە يىلىغا كىنو قويۇش قېتىم سانى 28.3%، تاماشىبىنلار 30.7%، كىرىم 58.8%لىك ئوتتۇرىچە سۈرئەتتە ئاشتى. 1979 - يىلى كىنو فىلىم تارقىتىشتىن كىرگەن كىرىملا تۆت مىليون 270 مىڭ يۈەنگە، شەھەر-گە قاراشلىق ئالتە ئاساسىي قاتلام كىنو كارخانىسىنىڭ يۇقىرىغا تاپشۇرغان پايدىسى 650 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى.

ئەينى ۋاقىتتا، ئاممىنىڭ كىنو كۆرۈش ئېھتىيا-جىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن زاۋۇت، كان، ئورگانلارنىڭ 20 نەچچە كۇلۇبى سىرتقا ئېچىۋېتىلدى. 1977 - يىلى تاما-شىبىنلارنىڭ كىنوخانىغا كىرىشتىكى قىستاقچىلىق ئەھ-ۋالى كۆزدە تۇتۇلۇپ، كىنوخانا قاتارلىق ئورۇنلاردا «ئىشىك توسىماسلىق، بېلەت يىغماسلىق، رەت نومۇ-رىغا قاراپ ئولتۇرۇش، مەيداننى قاتتىق تەكشۈرۈش» تىن ئىبارەت كىنوخانا باشقۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلدى. 1979 - يىلىنىڭ ئاخىرى شەھەر بويىچە تىنز ىملىكتىكى كىنو قويۇش ئورۇنلىرى 304كە يەتتى. بۇمۇ شەھىرىمىز-نىڭ كىنو قويۇش تورلىرىنىڭ تەرەققىياتىدىكى يۇقىرى پەللە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

پارتىيىنىڭ «ھەممە گۈللەر بەس - بەستە ئېچىلىش، ھەممە بەس - بەستە سايراش» فاڭجېنى ۋە تۈرلۈك ئەدەبىيات - سەنئەت سىياسەتلىرىنىڭ پەيدىنپەي ئەمەلىيلىشىشىگە ئەگىشىپ، «ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلغان» كەسكىن رىقابەت ۋەزىيىتى كىنونىڭ «يالغۇز گۈل پۇراق چېچىش»تەك ئالاھىدە تارىخىي ئورنىنى ئىگىلىدى. 1980 - يىلدىن تارتىپ تېلېۋىزور، سىنئالغۇنىڭ تەرەققىي قىلىشى، جەمئىيەتتە تانسا سورۇنلىرىنىڭ ھەممىلا جايدا پەيدا بولۇشى ۋە ئائىلىلەردىكى كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى قاتارلىقلارنىڭ كۆپىيىشى ۋە ئومۇملىشىشى بىلەن مەملىكەت مىقياسىدا كىنو ئىشلىرىدىكى كەسپىي كۆرسەتكۈچ يىلسايىن تۆۋەنلەش ۋەزىيىتى شەكىللەندى. شەھىرىمىزمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس ئەلۋەتتە. بۇ ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ، ۋەزىيەتنى ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدىگەن ھالدا تەھلىل قىلىپ، ئىقتىسادىي پىشاڭنىڭ تەڭشەش رولىدىن تولۇق پايدىلىنىپ ھۆددىگە بېرىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈمى ئاساس قىلىنغان بىر قاتار تەدبىرلەر قوللىنىلىپ، ئىدىيە بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ، قوشۇن مۇقىملاشتى. ئۈرۈمچى رايونىدىكى كىنو كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار ئىتتىپاق قىلىشىپ، بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ قىيىن ئۆتكەلدىن بىرلىكتە ئۆتۈش ئۈچۈن جانلىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتتى. نەتىجىدە 1985 - يىلى ھەرقايسى

كەسپىي كۆرسەتكۈچلەر قايتىدىن كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى. 1986 ـ يىلى تاشقى شارائىتلارنىڭ تۈرلۈك تـوسالغۇسى تۈپەيلىدىن مەلۇم ئوڭۇشسىزلـىقلار بولغان بـولسىمۇ، 1987 ـ يىلى تېزلا بۆسۈش خاراكتېرلىك ئـىلگىرىلـەش بولدى. 1988 ـ يىلى كىنو فىلىم تارقىتىشتىن قىلىنغان كىرىم تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى بولغان 1979 ـ يىلدىـكىگە يېقىنلىشىپ، دولقۇنسىمان سىخېما شـەكىللەندى.

كىنو فىلىم تارقىتىش ـ قويۇش تورلىرىنىڭ ئۆزـلۈكسىز كۆپىيىشى بىلەن بىرگە كىنو سېپىدە ئىشلەۋاتـقان قوشۇننىڭ ساپاسى ۋە خىزمـەت سۈپىتىـنى ئۆستۈـرۈش ئۈچۈن، ئەقىل بۇلىقىنى ئېچىش ۋە ئىختىساسلىق خادىملارنى تەربىيىلەشكە ئەھـمىيەت بـېرىلدى. كـۆپ يىللاردىن بۇيان، كەسپىي جەھەتتىكى ئېھتىياجغـا ماسـلاشتۇرۇپ، كىنو ئەدەبىياتى كۇرسى، ئىككى يىللىق كىنو تېخنىك ئىشچىلار سىنىپى، كـىنو تـەسۋىرىـي سـەنئەت سىنىپى، ئۇيغۇرچە كونا يېزىق سىنىپى ۋە كىنوتېخنىكـلىرىنى يېتىشتۈرۈش كـۇرسى بـولۇپ جەمئىي 29 قەرەل (1989 ـ يىل 2 ـ ئايغىچە) ئېچىلىپ، بىرمىڭ 78 كىشى ئۆگىنىشكە قاتناشتى. 1988 ـ يىلى شاڭخەي شـەھەرلىك تەشۋىقات ـ مەدەنىيەت كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش مەرـكىزى، شاڭخەي شەھەرلـىك ئـويۇن قـويۇش شـىركىتى بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ، شەھىرىمىز ئۈچۈن بىرئايلىقتىن ئىككى قەرەل كىنو (تىياتىر)خانا دىرېكتور (مۇدىر)لىرى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسى ئېچىلدى. ھەر قەرەلىنىڭ مۇددىتى بىر ئاي بولۇپ، بىرىنچى تۈركۈمدىكى 27 كىشى 1988 - يىلى 11 - ئايدا ئوقۇشنى تۈگىتىپ قايتىپ كەلدى. 1989 - يىل 3 - ئايدا ئىككىنچى تۈركۈمدىكىلەر ئەۋەتىلمەكچى. 1983 - يىل 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى، ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتى ئۈنۋان باھالاش ئىشخانىسى (1 - ئۈنۋان باھالاش ئىشخانىسى)نىڭ بىرلەشمە ئۇقتۇرۇشىنىڭ روھىغا ئاساسەن، شەھەرلىك كىنو قويۇش خادىملىرىنىڭ تېخنىكا ئۈنۋانىنى باھالاش كومىتېتى تەرىپىدىن 1966 - يىلدىن بۇرۇن 2 - دەرىجىلىك كىنو قويغۇچى بولۇپ باھالانغان، ھازىرمۇ كىنو قويۇش تېخنىكىسى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان پېشقەدەم يولداشلارغا كىنو قويۇش مېخانىكى ئۈنۋانى بېرىلدى. 1986 - يىل 4 - ئايدىن 7 - ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق كىنو قويۇش، لېنتا تەكشۈرۈش خادىملىرىغا تېخنىكا ئۈنۋانى بېرىش كومىتېتىنىڭ بىرتۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئاپتونوم رايون بويىچە بىر تۇتاش سوئال چىقىرىش، بىر كۈندە ئىمتىھان ئېلىش، يېپىق ئىمتىھان قەغىزىدە ئىمتىھان بېرىش، قەغەز تەكشۈرۈش، نومۇر قويۇش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ شەھىرىمىزدىن مېخانىكلىق، 1 - دەرىجىلىك كىنو قويغۇچى، لېنتا تەكشۈرگۈچىلىككە ئىمتىھان بېرىشكە تىزىملاتقانلارنى سىستېمىلىق تەكشۈرۈپ باھالاش

خىزمىتى ئېلىپ بېرىلدى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك كادىرلار نازارىتىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىدىن ئۆتكۈزۈپ، شەھەرىمىزدىكى 63 كىشىگە كىنو قويۇش مىخانىكى، 6 كىشىگە لېنتا تەكشۈرۈش مېخانىكى ئۇنۋانى بېرىلدى ۋە كېنىشكا تارقىتىلدى. شەھەرلىك كىنو قويۇش خادىملىرىنى تېخنىكا جەھەتتىن دەرىجىگە ئايرىش تەكشۈرۈپ باھالاش كومىتېتى كىنو قويغۇچى، لېنتا تەكشۈرگۈچى خادىملارنى تەكشۈرۈپ باھالاپ، شەھەرلىك ئەمگەك ئىدارىسىغا يوللاپ 266 نەپەر كىنو قويغۇچى، لېنتا تەكشۈرگۈچىنىڭ دەرىجىسىنى تەكشۈرۈپ بېكىتتى (بۇنىڭ ئىچىدە 1 ـ دەرىجىلىك 97 نەپەر، 2 ـ دەرىجىلىك 139 نەپەر، 3 ـ دەرىجىلىك 20 نەپەر، لېنتا تەكشۈرگۈچى 10 نەپەر)، شۇ ئارقىلىق تېخنىكا قوشۇنى مۇقىملاشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆز كەسپىگە بولغان ئىشەنچىسى ۋە ئىپتىخارى ئاشۇرۇلۇپ، ئۆز ئىش ئورنىدا تېخىمۇ زور رول ئوينىشى ئۈچۈن ئىمكانىيەت ھازىرلاندى.

كىنو فىلىم تارقىتىش ـ قويۇشتا ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئىگىلىك باشقۇرۇش سەۋىيىسى ۋە خىزمەتلەرنىڭ سۈپىتى پەيدىنپەي ئۆستۈرۈلدى. كىنو تەشۋىقاتى، ئىقتىسادىي ئۈنۈم داۋاملىق تەشۋىق قىلىنىپ، دۆلەت پىلانىنىڭ ئۈنۈملۈك ئىشقا ئېشىشى ھەقىقىي كاپالەتكە ئىگە قىلىنىپ، كىنونىڭ سوت-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

سىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەتتىكى مۇھىم رولى تېخىمۇ
ئوبدان جارى قىلدۇرۇلدى. 1983 - يىلدىن ئېتىبارەن،
شەھەرلىك كىنو شىركىتى كونكرېت لايىھە تۈزۈپ، شە-
ھەرلىك مال باھا ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى، مەدە-
نىيەت ئىدارىسىغا تەستىقلاتقاندىن كېيىن سىناق تەر-
قىسىدە يولغا قويدى. ئۇنىڭ كونكرېت مەزمۇنى: كىنو
قويغۇچى ئورۇنلار بىلەن «ئۈچنى بېكىتىش، بىرنى مۇ-
كاپاتلاش - جازالاش» تىن ئىبارەت ھۆددىگەرلىك كېلى-
شىمنامىسى ئىمزالاپ، ئۇلار تۈرلۈك كۆرسەتكۈچلەر ۋە
يىللىق كىرىم پىلانىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلىسا، ئاشۇرغان
سوممىسىنىڭ 15% ى بويىچە قوشۇمچە ھەق بېرىش،
ھەر بىر تۈرلۈك كۆرسەتكۈچ 1% كەملىسە شتاتتىكى
ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئۆلچەملىك مائاشىنىڭ
0.25% نىنى تۇتۇپ قېلىش، قالغانلىرىنى شۇ بويىچە ھې-
سابلاشتىن ئىبارەت. شۇ يىلدىكى ئىجرا قىلىنىش ئەھ-
ۋالىدىن قارىغاندا بۇ چارە ئارقىلىق ھەرخىل كۆرسەت-
كۈچلەر داۋاملىق زور ھەجىمدە تۆۋەنلەشتەك ئەھۋال بىر
قەدەر ئوڭشىلىپ، پۈتۈن شەھەرنىڭ يىللىق پىلان ۋەز-
پىسىنىڭ ئورۇنلىنىشىغا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىنغان.
ئەمەلىيەت ئارقىلىق ياخشى چارىلەر داۋاملاشتۇرۇلۇپ،
ناچارلىرى چىقىرىۋېتىلىپ، «ھۆددىگەرلىكنى سىناق تە-
رىقىسىدە يولغا قويۇش چارىسى» پەيدىنپەي تۈزۈلۈپ،
تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1984 - يىلى يەنىمۇ ئىل-

گىرىلىگەن ھالدا ئا تـەرەپ (كىنو شىركىتى) تەمىنلىنىـ
دىغان يېڭى كىنو سانىغا كـاپالەتلىك قىلىش، «تۈتنى
بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش ـ جازالاش»قا بىر تۇتاش
ئۆزگەرتىش، مۇقىم ئىجارە ھەققى ئالىدىغان ئورۇنلارنى
ئومۇمىي كىرىمگە قوشماسلىق، شەھەرگە قـاراشلىق كەسـ
پىي كىنوخانىلارغا ئـايرىم پايدا كۆرسىتكۈچى ئاشۇرۇش
قاتارلىقلار بەلگىلەندى. مۇكاپاتلاش ـ جازالاشنى نەقـ
لەشتۈرۈش تەكتىلىنىپ، ئادەمگىچە ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى.
شۇ يىلى شەھەر بـويىچە دۆلەتنىڭ پىلان ۋەزىپىسى ئاـ
شۇرۇپ ئورۇنلىنىپ خېلى زور دەرىجىدە ئـاشتى. 1985ـ
يىل كېلىشىمنامە ماددىلىرىغا ئۇسكۇنە ئەھۋالى، مۇلازىـ
مەت سۈپىتى، باشقۇرۇش سەۋىيىسى قاتارلىقلاردا ئىگىـ
لىك باشقۇرۇش ئەھۋالىغا قاراپ نىسبەت قالدۇرۇش ۋە
ئاساسىغا كاپالەتلىك قىلىغان ھـالدا نىسبەت قالدۇرۇشـ
تەك ئىككى خىل نىسبەت قـالدۇرۇشنى يـولغا قويۇش،
شۇنىڭدەك مـۇكاپاتلاش ـ جازالاشنى دەرىجىگە ئـايرىش
ئارقىلىق كـۆپ ئاشۇرغانلارغا كـۆپ مـۇكاپات بېرىش،
كۆپ كېمەيتكەنلەردىن كۆپ تۇتۇپ قېلىش كىرگۈزۈلدى.
ئىجرا قىلىنىش نـەتىجىسىدە شۇ يىلى تـۈرلۈك كۆرسەتـ
كۈچلەر ئالدىنقى يىلدىكىدىن يەنە ئاشتى. 1986 ـ يىلى
سۇبيېكتىپ ۋە ئوبيېكتىپ سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ھۆددىگەرـ
لىك كېلىشىمنامىسى ۋاقتىدا ئىمزالانمىغانلىقتىن تۈرلۈك
كۆرسەتكۈچلەر تۆۋەنلەپ كەتتى. 1987 ـ يىلى كىنو تۇـ

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

زۆلمە ئىسلاھاتى ئارقىلىق شەھەرلىك كىنو شىركە
مۇستەقىل ھېسابات قىلىش، مالىيىنى شەھەردىن باشقۇ-
رۇش، ئىگىلىكنى ھۆددىگە ئېلىپ باشقۇرۇش مەسئۇلى-
يەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇشتا چىڭ تۇرۇپ، كېلىشىم
ماددىلىرىنى يەنىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش ئارقىسىدا گەۋ-
دىلىك ئىقتىسادىي ئۈنۈم قولغا كەلتۈرۈلدى. 1988-
يىلى تارقىتىش ئورۇنلىرى بىلەن قويۇش ئورۇنلىرى
ھۆددىگەرلىك كېلىشىمنامىسىنى داۋاملىق ئىمزالىغاندىن
سىرت، يولداش ماكوخۇەن قانۇنىي ۋەكىل بولغان شە-
ھەرلىك كىنو شىركىتى شەھەر دەرىجىلىك تۆت رەھبەر-
لىك تارمىقى بىلەن ھۆددىگەرلىك كېلىشىمى ئىمزالىدى.
شۇنىڭ بىلەن شەھىرىمىز كىنو خىزمىتى ۋە ئىقتىسادىي
ئۈنۈمى جەھەتتە كىنو فىلىم تارقىتىش كىرىمى ئەڭ يۇ-
قىرى بولغان 1979 - يىل بىلەن تەڭلەشتى. بۇندىن
كېيىن ئىسلاھاتنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، كارخانىلار-
نىڭ ئىچكى - تاشقى قىسمىدا ئىگىلىك باشقۇرۇش ھۆد-
دىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇشقا تازا
كۈچ سەرپ قىلىپ، ئۇنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش
لازىم.

كىنو فىلىم تارقىتىش خىزمىتىنى ياخشىلاش. ئال-
دى بىلەن كىنو قويۇش ئورۇنلىرىغا مۇلازىمەت
قىلىش پوزىتسىيىسى ياخشىلىنىپ، تارقىتىش - قويۇش
ئورۇنلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ماسلاشتۇرۇلدى.

فىلىم تارقىتىش پىلانىدا فىلىم يۆتكەشنى جانلىق باش-
قۇرۇپ، ئالدىن بېكىتىلگەن لىنىيىنىڭ ھەرىكىتىگە تەسىر
يەتكۈزمىگەن ئەھۋالدا ئۆز ئارا فىلىم ئالماشتۇرۇشقا
يول قويۇلدى. ئايلىق پىلاننى ئورۇنلاشتا قىيىنلىدىغان
ئورۇنلارغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن يار - يۆلەك بولۇپ،
ئايرىم مۇئامىلە قىلىندى. ئۇلارغا «فىلىمنى بېكىتىپ
بېرىش، ئاشۇرسا مۇكاپاتلاش» (مۇكاپات قويۇلمىغان
يېڭى كىنونى بېرىش ياكى فىلىم ئىجارىسىنى كېمەيتىش-
تىن ئىبارەت) يولغا قويۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ئاكتىپچان-
لىقى قوزغىتىلدى.

تېخنىكا، ئۈسكۈنىلەرنى ئۆزگەرتىپ، تاماشىبىنلارنى
بەھوزۇر كىنو كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىپ، رىقابەت
ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇش. نەچچە يىلدىن بۇيان، ئىشچى-
خىزمەتچىلەرنى تەربىيىلەپ، قوشۇننىڭ ساپاسى ئۆستۈ-
رۈلگەندىن تاشقىرى، ھەردەرىجىلىك باشقۇرۇش تارماق-
لىرى يېڭى تېخنىكا كىرگۈزۈشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بې-
رىپ، كىسېنون چىراغ قاتارلىق يېڭى يورۇقلۇق مەنبەئى
ۋە مېتال ئېكران ئىشلىتىشنى زور كۈچ بىلەن ئومۇم-
لاشتۇرۇپ، كىنونىڭ ئاۋاز، يورۇقلۇق سۈپىتىنى ئۆس-
تۈردى. شەھەردىكى 30 نەچچە كىنو قويۇش ئورنىنىڭ
85% تىن كۆپرەكىدە كىسېنون چىراغ ۋە مېتال ئېكران
20 نەچچە ئورۇندا نەنجىڭدا ئىشلەنگەن 40 × 2 Jy
قوش لىنىيىلىك ئاۋاز چوڭايتقۇچ كونا ئاۋاز چوڭايتقۇچ-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

نىڭ ئورنىنى ئىگىلىسە، ئىككى كىنوخانا ۋە كۆلۈبقا ھاۋا تەڭشىگۈچ ئورنىتىلدى، ھاۋا تەڭشەش ئۈسكۈنىسى ئىشلىتىلدى. سەككىز ئورۇندا يېڭى تېخنىكىلار پەيدىنپەي كىرگۈزۈلۈپ، تېخنىكا، ئۈسكۈنىلەر ئۈزلۈكسىز ئۆزگەرتىلگۈسى.

مۇسابىقە پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، ئۈرۈمچى رايونىنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش. 1979 - يىلى «ئۈرۈمچى رايونىدىكى كىنو قويۇش ئورۇنلىرىنىڭ سوتسىيالىستىك ئەمگەك مۇسابىقە نەتىجىسىنى باھالاش چارىسى» ئېلان قىلىنىپ، مۇسابىقە ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن؛ 1980 - يىلى يەنە شەھەرلەردىكى كىنو خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ باھالاش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى. 1982 - يىلى شەھەر بويىچە سىرتقا كىنو قويىدىغان ئورۇنلاردا «مەدەنىيەتلىك، ئەدەپلىك بولۇش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1983 - يىلى شەھەر بويىچە كىنوچىلىق ئورۇنلىرىدا «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۈچنى قىزغىن سۆيۈش»نى باھالاش مۇسابىقە پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1986 - يىلىدىن ھازىرغىچە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان «ئۈچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» پائالىيىتىدە ۋاقتىدا ئورۇنلاشتۇرۇش، قەرەللىك تەكشۈرۈش، تەدبىر كۈچلۈك بولۇش ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، كۆرۈنەرلىك نەتىجە ھاسىل قىلىندى. «پاسكى-

ىنچىلىق، قالايمىقانچىلىق، ناچارلىق»نى تۈگىتىش خىزمىتىدە مۇھىت تازىلىقى چىڭ تۇتۇلۇپ، كىنو قويۇش سورۇنىنىڭ قىياپىتى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. تۈرلۈك مۇسابىقىلەردە رايونلارغا قويۇلىدىغان تەلەپ بىلەن كەسىپكە قويۇلىدىغان تەلەپ ئورگانىك بىرلەشتۈرۈلۈپ تۈرلۈك خىزمەتلەرنىڭ سۈپىتى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈلدى. 1979 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە، شەھەر بويىچە كىنو سىستېمىسىدا 422 ئىلغار ئورۇن (مەملىكەت، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئىلغار ئورۇنلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، 1391 ئىلغار خىزمەتچى باھالىنىپ، ماددى ۋە مەنىۋى مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

مىللىي رايونلار كىنو ئىشلىرىنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، تىيانشان كىنو ستۇدىيىسى (بۇرۇنقى نامى شىنجاڭ كىنو ستۇدىيىسى) 1959 - يىلى 1 - ئايدا شەھىرىمىزدە قۇرۇلۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئۇنىۋېرسال كىنو ئىشلەش بازىسى بولۇپ قالدى. 1956 - يىلىلا ئاپتونوم رايوندىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ ئەھمىيەت بېرىشى ۋە غەمخورلۇقى ئارقىسىدا تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتى ۋە ئىش بېجىرىش ئورگىنى قۇرۇلۇپ، تايانچ خادىملار سەپلىنىشكە، مىللىي تېخنىك خادىملار يېتىشتۈرۈلۈشكە، زاۋۇت ئۆيلىرى سېلىنىشقا باشلىندى. 1959 - يىل كىرىش بىلەنلا ئۈسكۈنىلەر تولۇق بولمىغان، سۈرەتكە

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئېلىش، ئاۋاز ئېلىش سېخلىرى تېخى پۈتمىگەن
دا «بىر تەرەپتىن ئىشلەپچىقىرىش، بىر تەرەپتىن
ستۇدىيە قۇرۇش، بىر تەرەپتىن تەربىيلەش» پرىنسىپى
بويىچە ھېكايە فىلىم، ھۆججەتلىك فىلىم، ئىلمىي تەربىيۋى
فىلىم ۋە مىللىي تىلدىكى تەرجىمە فىلىم ئىشلەشكە كىرىشتى.
ئالدى بىلەن تۇنجى ھېكايە فىلىم «ئىككى ئەۋلاد»نى
سۈرەتكە ئېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاپ، شىنجاڭنىڭ كى-
نو ئىشلەشتىكى بوشلۇقنى تولدۇردى. شۇنىڭدىن تار-
تىپ ھېكايە فىلىم ۋە ھۆججەتلىك فىلىملەر سۈرەتكە
ئېلىندى، بىر تۈركۈم فىلىملەر ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قى-
لىندى. 1962 -يىلى دۆلىتىمىز تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچ-
راپ، خەلق ئىگىلىكى تەڭشىلىۋاتقاندا ھېكايە فىلىم
ئىشلەش ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، 50 تەك ئىشچى - خىز-
مەتچى تەرجىمە فىلىم ئىشلەشكە قالدۇرۇلدى.
1979 -يىل 1 -ئاينىڭ 14 - كۈنى، گوۋۇيۈەن ھې-
كايە فىلىم ئىشلەشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەس-
تىقلىدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ستۇدىيە يېڭى باسقۇچقا قە-
دەم قويدى. قىسقىغىنە ئون يىل ئىچىدە ھېكايە فىلىم-
دىن 31نى، سەھنە بەدىئىي فىلىمدىن بىرنى ئىشلىدى.
بۇ فىلىملەر ئىدىيە جەھەتتىن ساغلام، ۋەقەلىك دائىر-
سى كەڭ بولۇپ، قويۇق مىللىي ئالاھىدىلىك ۋە يەرلىك
ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغاچقا كەڭ تاماشىبىنلارنىڭ ئال-
قىشىغا ئېرىشتى. بۇنىڭ ئىچىدە «يول باشلىغۇچى» فى-

لىمى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر فىلىم بولۇپ باھالاندى، «ئارتىس بولمايدىغان قىز» فىلىمى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن 1983 - يىلى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر فىلىم شەرەپ مۇكاپاتىغا ۋە 1985-يىلى ئىستامبۇل خەلقئارا كىنو فېستىۋالىدا مۇنەۋۋەر فىلىم مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1987-يىلى سۈرەتكە ئېلىنغان كومېدىيىلىك ھېكايە فىلىم «مۇھەممەت ھەققىدە پاراڭ» رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن 1986 -، 1987-يىللىق مۇنەۋۋەر فىلىم مۇكاپاتىغا ۋە 8 - نۆۋەتلىك «ئالتۇن خوراز مۇكاپاتى»دا ئالاھىدە فىلىم مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1986- يىلى، تىيانشان كىنو ستۇدىيىسى تەيۋەنفاڭجو كىنوشىركىتى بىلەن بىرلىشىپ «باياۋاندىكى خانىش» فىلىمىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك سۈرەتكە ئالدى، بۇ، ئىككى قىرغاقتىكى كىنو خىزمەتچىلىرىنىڭ تۇنجى قېتىملىق ھەمكارلىقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىدىن باشقا، ئۇزۇن - قىسقا ھۆججەتلىك فىلىمدىن 40 نەچچىنى، 60 چاستىن ئارتۇق خەۋەر فىلىمىنى سۈرەتكە ئالدى. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئىشلەنگەن 600 دىن ئارتۇق فىلىمنى ئۇيغۇر، قازاق تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت تاماشىبىنلارنىڭ كىنونى تولۇق چۈشىنىپ، ياخشى كۆرۈش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن زور تۆھپىلەرنى قوشتى. 1984-يىل 11 -

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئايدا مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى بىلەن دۆلەت مىللىي
ئىشلار كومىتېتى ئاچقان «مەملىكەتلىك ئاز سانلىق
مىللەتلەر تىلىدىكى تەرجىمە فىلىم خىزمىتىدە ئىلغار
كوللېكتىپ ھەم مۇنەۋۋەر تەرجىمە فىلىملەرنى مۇكا-
پاتلاش يىغىنى»دا تىيانشان كىنو ستۇدىيىسى ئىلغار
كوللېكتىپ مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە
قىلىنغان «مەڭگۈلۈك مۇھەببەت»، قازاق تىلىغا تەرجىمە
قىلىنغان «شەھەر باشلىقى چېن يى» فىلىملىرى مىللىي
تىلدىكى مۇنەۋۋەر تەرجىمە فىلىم مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.
بولۇپمۇ ئىشلەپچىقىرىش، ئىجادىيەت ئەمەلىيىتى شۇ-
نىڭدەك «تەكلىپ قىلىپ ئەكىرىش، سىرتقا چىقىش»
قاتارلىق كۆپ يوللار ئارقىلىق بىر تۈركۈم بەدىئىي ئى-
جادىيەت ۋە ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكا تايانچ كۈچلىرى
تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق
مىللەت ئىختىساس ئىگىلىرى يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئى-
گىلەيدۇ. شۇڭا تىيانشان كىنو ستۇدىيىسى «مىللەتلەر-
نىڭ كىنو سەنئەت ئائىلىسى» دەپ نام ئالدى.

ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ كىنو ئىشلىرىدا ئۆزگىچە 40
يىلنى بېشىدىن كۆچۈرۈپ، ساغلام ئۆسۈپ يېتىلگەنلىكى
ۋە ئۇچقاندەك راۋاجلانغانلىقى پارتىيە ۋە ھەر
دەرىجىلىك مەسئۇل تارماقلارنىڭ توغرا رەھبەرلىكىنىڭ
بولغانلىقى، بارلىق ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ھەر خىل
قىيىن شارائىتلاردا تىرىشىپ ئالغا ئىلگىرىلىگەنلىكىنىڭ

مەھسۇلى. كىنو ئىشلىرىمىز ئىلگىرىكى چاغلاردا شەھەر
رىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرى، مىللەت-
لەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى، دوستلۇقى ئۈچۈن ئىجابىي رول
ئوينىيالايدىغان، ئىسلاھات دولقۇنى گۈركەشلەۋاتقان
بۈگۈنكى كۈندە مەردانە ياڭراق ئىلگىرلەش زەپەر مارشى
ئاممىنى جاپاغا چىداپ كۈرەش قىلىشقا قوزغايدىغان
مەنىۋى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچتۇر.

يۈكسىلىۋاتقان ئۆرۈمچى تىببىي داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرى

تيەنشۇشۇن

شىنجاڭ — ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمال چېگرىسىغا جايلاشقان. ئازادلىقتىن ئىلگىرى قاتتىق قولايسىز، مەدەنىيەت - مائارىپ ئىشلىرى قالاق، سەھىيە ئىشلىرىدىن تېخىمۇ سۆز ئاچقىلى بولمايتتى. كونا جەمئىيەتتە ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلار پۇقرانىڭ قان - تەرىنى شوراشنىلا بىلىپ، خەلقنىڭ مۇڭ - زارى بىلەن كارى بولمىغانىدى. تىببىي داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرى ئىنتايىن قالاق ئىدى. شەھەرنىڭ تازىلىق شارائىتى، سەھىيە ئەسلىھەلىرى ئىنتايىن ناچار، پاسكىنىچىلىققا تولغان، ئەخلەتلەر دۆۋىلىنىپ كەتكەن، تىببىي خادىم ۋە دورا كەمچىل، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر يامراپ كەتكەنىدى. تارىخىي ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشچە: ھەر يىلى دېگۈدەك يۇقۇملۇق كېسەللىك تارقىلىپ تۇرغان، 1918 - يىلى 8 - ئايدا تارقالغان يۇقۇملۇق كېسەللىكتىلا مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئۆلگەن، ھەر بىر ئائىلىدىن دېگۈ-

دەك ئۆلۈك چىقىپ، ئۆلۈك ساندۇقىنىڭ بازىرى چىقىپ كەتكەن. بۇنىڭدىن يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ نەقەدەر ئېغىر دەرىجىدە تارقالغانلىقىنى بىلىۋېلىشقا بولىدۇ. خەلقىنىڭ سالامەتلىكى كاپالەتكە ئىگە بولمىغانلىقتىن ئۆلۈش نىسبىتى يۇقىرى، كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆمرى ئاران 35 ياشلا بولغان.

شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇزۇن يىللىق تىبابەتچىلىك ـ دورىگەرلىك تارىخىغا ئىگە بولسىمۇ، ئازادلىقتىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارنىڭ زۇلمى، نادانلىقى تۈپەيلىدىن تەرەققىي تاپالمايلا قالماستىن، ئەكسىچە بارغانچە يوقىلىشقا يۈزلەنگەن. تارىخىي ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشىچە: 1876 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 2 ـ يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى شىنجاڭغا قوشۇن ئەۋەتكەندە قوشۇنغا ئەگىشىپ كەلگەن سودىگەرلەر ئىچكىرىدىن جۇڭيى دورىلىرىنى ئېلىپ كېلىپ دىخۇا (ئۈرۈمچى)نىڭ كوچا دوخمۇشلىرىدا يايمىچىلىق قىلىپ كېسەل كۆرگەن، شۇ يىلى شەنشىنىڭ خۇايىڭ ناھىيىسىدىن كەلگەن لىجەنتاڭ دىخۇادا «نىڭدېتاڭ» دورا دۇكىنىنى، شەنشى ۋېينەنلىك چاڭ فامىلىلىك كىشى «يۈەنتەيتاڭ» دورا دۇكىنىنى، 1892 ـ يىلى خېبېي باۋدىڭلىق ئەن فامىلىلىك كىشى «دېشېڭتاڭ» دورا دۇكىنىنى؛ 1917 ـ يىلى سەنشىلىك

جاڭشياڭغەن «يـوڭشىڭتاڭ» دورا دۇكىنىنى ئېچىپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى داڭلىق دوختۇرلارنى كېسەل كۆرۈشكە تەكلىپ قىلغان. ئەينى ۋاقىتتا بۇلار «تۆت چوڭ جۇڭيى دورىخانىسى» دەپ نام ئالغان. شۇنىدىن ئېتىبارەن جۇڭيى تىبابەتچىلىك، دورىگەرلىك ئىشلىرى دىخۇادا پەيدىنپەي راۋاج تاپقان. شىنجاڭ ئازاد بولغان مەزگىلدە 30 نەچچە خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى دورىخانا (دوختۇرلىرى بار) ۋە خۇسۇسىي شىپاخانا بار ئىدى. 1950 - يىل 4 - ئايىدا، شەھەر بويىچە تىبابەتچىلىك، دورىگەرلىك ئىشلىرى ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى جۇڭيى دورىخانىلىرىدىن 35 ى، يەككىلەرنىڭ شىپاخانىسىدىن 40 نەچچىسى، جۇڭيى تىببىي خادىمدىن 101 نەپەر بار ئىدى.

ئازادلىقتىن ئىلگىرى غەربىچە داۋالاش، ھۆكۈمەت باشقۇرغان تىببىي داۋالاش ئاپپاراتلىرى ئىنتايىن ئاز ۋە ناھايىتى ئاددى ئىدى. تارىخىي ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشىچە: 1933 - يىلىدىن بۇرۇن، دىخۇادا ھۆكۈمەت باشقۇرغان دوختۇرخانىدىن پەقەت بىرىلا بولغان، 1933 - يىلى، شىنجاڭدا ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى بولغان مەزگىل بولۇپ، شىڭشىسەي ئۇرۇشنىڭ ئېھتىياجى تۈپەيلىدىن بېيىمبىندىكى «تاۋموسى» بۇتخانىسىدا ۋاقىتلىق يارىدارلار دوختۇرخانىسى تەسىس قىلىپ، 1934 - يىل 7 - ئايدا، يا-

رىدارلار دوختۇرخانىسىنى رەسمىي ھۆكۈمەت باشقۇرۇشى-
دىكى ئۆلكىلىك دوختۇرخانا قىلىپ ئۆزگەرتكەن، مانا
بۇ ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭدىكى ئەڭ دەسلەپكى دوختۇر-
خانا ئىدى. 1935 - يىل 3 - ئايدا، ئاق ئورۇسلارنىڭ
ئۇرۇمچىدە قۇرغان ھەربىي دوختۇرخانىسى بىلەن شىڭ شى-
سەينىڭ قورۇقلۇق ئارمىيە دوختۇرخانىسى بىرلەشتۇرۇلۇپ،
سابىق گەنسۇ ئۇيۇشمىسىدا ھەربىي دوختۇرخانا قۇرۇل-
دى. 1938 - يىلى يەنە، نەنگۇەن ئارقا كوچىسىدا ئۆل-
كىلىك 2 - دوختۇرخانا (ھازىرقى ئاپتونوم رايونلۇق
خەلق دوختۇرخانىسى) قۇرۇلدى. 1948 - يىل 5 - ئايدا،
نەنجىن مەركىزىي دوختۇرخانىسى شۆي شەنمىننى شىنجاڭ-
غا ئەۋەتىپ نەنلياڭدىكى سوۋېت دوختۇرخانىسىنىڭ كونا
ئورنىغا «دىخۇا مەركىزىي دوختۇرخانىسى» (ھازىرقى
دوستلۇق دوختۇرخانىسى) نى قۇردى. شىنجاڭ ئازاد
بولغاندا بۇ 3 يەرلىك دوختۇرخانىدا جەمئىي 165 كىسەل
كارۋىتى بار بولۇپ، ھەر مىڭ ئادەمگە تەخمىنەن 1.9
كىسەل كارۋىتى توغرا كېلەتتى؛ سەھىيە تېببىي تېخنىك
خادىملىرى پەقەت 68 ىلا بولۇپ، ھەر مىڭ ئادەمگە تەخ-
مىنەن 0.78 دىن توغرا كېلەتتى. پەقەت 17 لا دوختۇر
بولۇپ، ئاساسلىق دوختۇر - سېستىرالار سوۋېت ئىتتىپا-
قىدىن تەكلىپ قىلىنغانلار ئىدى. داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى
ئىنتايىن كەمچىل، ئاددى ھەم كونىرىغان بولۇپ،

30 mA تىپلىق رېنتگېن ئاپپاراتىدىن ئىككىسى (بۇنىڭ بىرىنى يولداش ماۋزېمىن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن سېتىۋالغان، يەنە بىرىنى «دىخۇا مەركىزىي دوختۇرخانىسى» ئېلىپ كەلگەن)، مىكروسكوپتىن ئۈچىلا بارىدى. ئازادلىقتىن ئىلگىرى دىخۇادا تىبابەتچىلىك، دورىگەرلىك سانائىتى يوق، غەربچە دورىلارنىڭ كۆپ قىسمى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن، جۇڭيى دورىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى ئىچكىرىدىن تۆگە بىلەن توشۇپ كېلىنەتتى. تىبابەتچىلىك، دورىگەرلىك، سەھىيە شارائىتى ئىنتايىن ناچار ئىدى. شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئۈرۈمچىنىڭ سەھىيە، تىببىي داۋالاش ئىشلىرى كۈنسايىن تەرەققىي قىلدى.

1. سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش

1952 - يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ھەر مىللەت ئاممىسى تازىلىق قىلىش، ئەخلەت، پاسكىنا نەرسىلەرنى ئادالاش، زىيانداش ھاشاراتلارنى يوقىتىشقا ئۇيۇشتۇرۇلدى. شۇ يىلى 6 - ئايدا يەنە، ئۈرۈمچى شەھەرلىك سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەل-

لىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى قۇرۇلۇپ كەسپىي خادىملار سەپلەندى، ھەر دەرىجىلىك سەھىيە، يۇقۇم-لۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئاپپاراتلىرى تەدرىجىي قۇرۇلۇپ ۋە مۇكەممەللىشىپ سىستېما بولۇپ شەكىللەندى. 1988 - يىلىغا كەلگەندە شەھەر، رايون، ناھىيە دەرىجىلىك سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى 8 گە، خىزمەتچى خادىمى295 نەپەرگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە، يۇقۇملۇق كې-سەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش كەسپىي تېخنىك خادىم تەخمىنەن 241 نەپەر. 40 يىلدىن بۇيان، سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش خادىملىرى «ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش» فاڭجېنىنى پائال ئىزچىللاشتۇرۇپ، زىياندash ھاشاراتلار ۋە كېسەللىك-لەرنى يوقىتىشنى مەركەز قىلغان ۋەتەنپەرۋەرلىك تا-زىلىق ھەرىكىتى ۋە سەھىيە تەشۋىقات تەربىيىسى خىز-مىتىنى قانات يايدۇردى. ھەر قېتىملىق باھار بايرىمى، يېڭى يىل، «1 - ماي» ۋە دۆلەت بايرىمى قاتارلىق چوڭ بايراملاردا ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى زەربىدار-لىق بىلەن تازىلىق قىلىش ھەرىكىتىگە كەڭ كۆلەمدە سەپەرۋەر قىلىنىپ ۋە تەشكىللىنىپ شەھەر مۇھىتى رەت-كە سېلىندى. 1958 - يىلى، تۆت زىيانداش ھاشاراتنى يوقىتىپ تازىلىققا رىئايە قىلىشتىن ئىبارەت ئاممىۋى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

خاراكتېرلىك داغدۇغىلىق ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شەھەر بويىچە «بەشنى يوقىتىش»، «بەشتە پاكىز بولۇش» ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، مەملىكەت بويىچە ئىلغار شەھەر دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى. ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سالامەتلىكىگە ئېغىر تەھدىت سېلىپ كەلگەن يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر، يەرلىك كېسەللىكلەرگە ئومۇملاشتۇرۇپ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەدبىرلىرىنى قوللىنىپ زور ئۈنۈم ھاسىل قىلدى.

40 يىلدىن بۇيان، سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ پۈتۈن شەھەرنىڭ سەھىيە قىياپىتى ئۆزگەرتىلدى. ئۈرۈمچى رايونىدا چېچەك، خولېرا، چوما قاتارلىق A تىپلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر كۆرۈلمىدى. باشقا بەزى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ يۇقۇملىنىش نىسبىتىمۇ كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلىدى. بولۇپمۇ، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3- ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، تۈرلۈك كېسەللىكلەر ئۈستىدىن پىلانلىق ئىممۇنىتېت يەنىمۇ قانات يايدۇرۇلۇپ، «ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ پىلانلىق ئىممۇنىتېت خىزمىتىنى باشقۇرۇش ۋاقىتلىق چارىسى» ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ئالدىنى ئېلىپ ئەملەش گۇۋاھنامىسى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى؛ رايون، ناھىيىلەرنىڭ پىلانلىق ئىممۇنىتېت خىزمىتىگە بولغان

رەھبەرلىكى كۆچەيتىلدى، 400 كىشىلىكتىن ئارتۇق كەسپىي قوشۇن تەربىيىلەپ چىقىلدى. 1985 - يىلى 9 خىل بىئولوگىيىلىك ياسالما تارقىتىلدى. يۇقۇملۇق كېسەللىك ئەھۋالى ھەققىدە دوكلات يېزىش ۋە يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ مەنبەئىنى دېزىنفېكسىيە قىلىپ بىر تەرەپ قىلىش كۆچەيتىلدى. بۇنىڭ بىلەن يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ پەيدا بولۇش ۋە تارقىلىشى ئۈنۈملۈك تىزگىنلىنىپ، تۈرلۈك يۇقۇملۇق كېسەللىك بىلەن ئاغرىش نىسبىتى زور دەرىجىدە تۆۋەنلىدى. قىزىل بىلەن ئاغرىش نىسبىتى 1960 - يىلىدىكى 100 مىڭدە 1085.49 دىن 1975 - يىلى 100 مىڭدە 52.39 غا، 1988 - يىلى 100 مىڭدە 9.46 غا تۆۋەنلىدى؛ كۆك يۆتەل بىلەن ئاغرىش نىسبىتى 1960 - يىلدىكى 100 مىڭدە 14.8 دىن 1988 - يىلى 100 مىڭدە 1.27 گە تۆۋەنلىدى؛ كېزىك ۋە ئۆرە كېزىك بىلەن ئاغرىش نىسبىتى 1960 - يىلدىكى 100 مىڭدە 102.2 دىن 1988 - يىلى 100 مىڭدە 6.44 كە تۆۋەنلىدى؛ بوغما كېسلى بىلەن ئاغرىش نىسبىتى 1960 - يىلىدىكى 100 مىڭدە 0.54 تىن 1988 - يىلى 100 مىڭدە 0.1 گە تۆۋەنلىدى؛ 1960 - يىلى يۇلۇن سۇر ماددا ياللۇغى بىلەن ئاغرىغانلار 100 مىڭدە 12.49 ئىدى 1988 - يىلى كۆرۈلمىدى. يۇقىرىقىلاردىن كۆپ يىل تىرىشچانلىق كۆرستىش ئارقىلىق، يۇقۇملۇق كېسەللىك

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

لەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش جەھەتتە بۈگۈنكى نەتىجىلەر-
نىڭ قولغا كەلگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. يۇقۇم-
لۇق كېسەللىك بىلەن ئۆلۈش نىسبىتى 1983 - يىلدى-
كى 6 - ئورۇندىن 1986 - يىلى 8 - ئورۇنغا چۈشكەنلىكى-
مۇ ئۈرۈمچىنىڭ سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئال-
دىنى ئېلىش خىزمىتىدە دۆلىتىمىز قۇرۇلغان 40 يىلدىن
بۇيان، بولۇپمۇ 10 يىللىق ئىسلاھات ۋە سەھىيە، يۇقۇم-
لۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش خادىملىرىنىڭ جا-
پالىق ئەمگىكى ئارقىلىق بۈگۈنكى خۇشاللىنارلىق نەتى-
جىلەرنىڭ قولغا كەلگەنلىكىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

2. مۇھىت تازىلىقى

زىيانداش ھاشارەتلەر ۋە كېسەللىكنى يوقى-
تىشنى مەركەزلىكلەشنى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ۋەتەنپەرۋەر-
لىك تازىلىق ھەرىكىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈش فاڭجېنى يولغا
قويۇلۇپ، ۋاقىتلىق تىزگىنلەش بىلەن تۈپتىن تىزگىن-
لەش بىرلەشتۈرۈلدى، يېزىلاردا «ئىككىنى سۈيۈش، بەش-
نى ئۆزگەرتىش» نى قانات يايدۇرۇش ئاساسىي نۇقتا
قىلىنىپ، تەدرىجىي ھالدا تۈپتىن تىزگىنلەش نىشانىغا
قاراپ تەرەققىي قىلىندى. شەھەردە ئىچكى ۋە سىرتقى
مۇھىت تازىلىقى چىڭ تۇتۇلۇپ، ئەخلەت - چاۋالارئا دا-
لىنىپ، ئېرىق - ئۆستەڭلەر تازىلاندى. 4 خىل زىيان-

داش ھاشارات يوقىتىلدى، ئاممىۋى ھاجاتخانىلارياسال-
دى ۋە ئۆزگەرتىپ ياسالدى، پاسكىنا سۇنىڭ يەر ئاس-
تى سۈيىنى بۇلغاش ئەھۋالى تـەكـشـۈرۈلـۈپ تـۈزەش
ئـۈچـۈن مـۇھىم سـانلىق مـەلۇماتلار ھازىرلاندى. ئاتـ
موسفېرانىڭ بۇلغىنىشى تەكشۈرۈلۈپ، ئاممىۋى تازىلىق
ئۈسكۈنىلىرى كۆپەيتىلىپ، ئاممىۋى سورۇنلارنىڭ تازى-
لىقى كاپالەتكە ئىگە قىلىندى. ھازىر، 90% تىن كۆپ-
رەك ئاممىۋى سورۇن تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈلۈپ «تازى-
لىق لاياقەتلىك گۇۋاھنامىسى» تارقىتىلدى، تازىلـىقنى
قانۇن-تۈزۈم بىلەن باشقۇرۇش كۈچەيتىلىپ تازىلىق تۈ-
زۈملىرى ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. شەھىرـ
مىزدىكى پۈتۈن مەھەللىلەردە «ئىشىك ئالدىدىكى ئۈچ
ئىشنى ھۆددىگە ئېلىش»، «ئىچكى قىسىمدا ئۆلچـەمگە
يېتىش» تـۈزۈمى ۋە تازىلىق تاختىسى ئېسىش چارىسى
يولغا قويۇلدى، ئىدارە ـ ئورۇن، ماگىزىن، ئاھـالىلەر
بىرلىكتە مەبلەغ توپلاپ «ئىشىك ئالدىدىكى ئۈچ ئىشـ
نى ھۆددىگە ئالغۇچىلار» نى ياللىدى. ھازىر شەھەر بو-
يىچە 1086 تازىلىق خادىمى، 115 نەپەر تازىلـىق نازا-
رەتچىسى بار.

3. يېمەكلىكلەر تازىلىقى

يېمەكلىكلەر تازىلىقىنى نازارەت قىلىش، تەكشۈ-
رۈش ئورنى قۇرۇلدى، يېمەكلىكلەر تازىلىقىنى نازارەت

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قىلىش قوشۇنى تەشكىل قىلىنىپ يېمەكلىكلەر تازىلىقىغا بولغان نازارەتچىلىك كۈچەيتىلدى، يېمەكلىكلەرنىڭ بۇزۇلۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش لايىھىسى تۈزۈپ چىقىلدى. 1984 - يىلى «يېمەكلىكلەر تازىلىقى قانۇنى» ئىزچىللاشتۇرۇلغاندىن بۇيان، يېمەكلىكلەر تازىلىقىنى باشقۇرۇش قانۇن ئارقىلىق باشقۇرۇش يولىغا سېلىنىپ يېمەكلىكلەر تازىلىقى خىزمىتىدە خېلى زور ياخشىلىنىش بولدى. 1988 - يىلى تۈرلۈك يېمەكلىكلەرنىڭ تازىلىقتا لاياقەتلىك نىسبىتى 80% كە يەتتى.

4. مەكتەپلەرنىڭ تازىلىقى

ياش - ئۆسمۈر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى ۋە ئۇلاردا دائىم كۆرۈلىدىغان، كۆپ قوزغىلىدىغان كېسەللىكلەر، شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ئۆگىنىش شارائىتى، ئۆگىنىش جەريانىدىكى تازىلىق ئەھۋالى تەكشۈرۈلدى. 1984 - يىلى، 7 ياشتىن 17 ياشقىچە بولغان 5000 نەپەر ئۇيغۇر، خەنزۇ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ياشلىق باھارى مەزگىلىدىكى يېتىلىش ئەھۋالى تەكشۈرۈلدى، 1229 ئوقۇغۇچىنىڭ تەرىتى تەكشۈرۈلدى ۋە مەددە چۇشۇرۇش بويىچە داۋالاش ئېلىپ بېرىلدى. 1985 - يىلى، مەھەللە باشقۇرغان 15 باشلانغۇچ مەكتەپتە ئاساسىنى ئېنىقلاش تەكشۈرۈشى ئېلىپ بېرىلىپ ساق-

لىقىنى ساقلاش تەشكىللىرى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش ئالاھىدى- لىكلىرى ئىگىلىنىپ، مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار تۈزۈ- لۈپ، سەھىيە ساقلىقنى ساقلاش تەدبىرلىرىنى بەلگى- لەش ۋە ئوقۇتۇش خىزمىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ئىلمىي ئاساس يارىتىلدى.

5. ئەمگەك تازىلىقى

كەسپىي كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتى ئاكتىپ قانات يايدۇرۇلدى. تەكشۈرۈشكە قارىغاندا: 50 - يىللاردا، بەزى زاۋۇت، كان، كارخانىلاردا زەھەر- لىك ماددىلارنىڭ قويۇقلىقى دۆلەت بەلگىلىگەن ئۆل- چەمدىن نەچچە ئون، ھەتتا نەچچە يۈز ھەسسە ئېشىپ كەتكەن. ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرى قوللىنىلغانلىقتىن ھازىر كۆپ ياخشىلاندى. شەھەر بويىچە 14 قوغۇشۇن ئې- رىتىش قازىنىنىڭ ھەممىسىگە، 34 قوغۇشۇن قۇيۇش ما- شىنىسىنىڭ 32 سىگە قاپقاق ئورنىتىلدى. 1979 - يىلى، 65 زاۋۇتتىكى قوغۇشۇن بىلەن ھەپىلىشىدىغان 802 نەپەر ئىشچىنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈرگەندە پەقەت بىرلا ئا- دەم قوغۇشۇن بىلەن زەھەرلەنگەن. ئەمگەك تازىلىقى ۋە كەسپىي كېسەللىك جەھەتتە ئارخىپ تۇرغۇزۇلدى. ھا- زىر كۆپلىگەن زاۋۇت، كان، كارخانىلار دۆلەت بەل- گىلىگەن ئۆلچەمگە يەتتى ياكى ئاساسىي جەھەتتىن يەت-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

تى، تۇرلۇك كەسپىي كېسەللەر بىلەن ئاغرىش نىسبىتىزور دەرىجىدە تۆۋەنلىدى. يەرلىك كېسەللىكلەرنى كۆزىتىش ۋە ئالدىنى ئېلىش، داۋالاشتىمۇ كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا كەلدى.

6. ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش

ئازادلىقتىن كېيىن، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتى پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ غەمخورلۇقىغا ئېرىشتى. 1951 ـ يىلى شەھەرلىك ئاياللار بىرلەشمىسى قۇرغان ئاياللار ۋە بوۋاقلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتىنىڭ ئاساسىدا شەھەرلىك ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى قۇرۇلدى. 50 ـ يىللاردىلا ھەر قايسى رايوندا ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش ئاپپاراتلىرى ۋە تۇغۇت پونكىتلىرى تەسىس قىلىنغانىدى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دىكى 10 يىللىق قالايمىقانچىلىقتا ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتىمۇ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ خىزمەت توختاش ھالىتىگە چۈشۈپ قالغان. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تار ـ مار قىلىنغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ، پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتى ئەسلىگە كەلدى ۋە تەرەققىي قىلدى. 1980 ـ

يىلى، شەھەرگە قاراشلىق رايون، ناھىيىلەردە بۇ خىز-مەت تەدرىجىي ئەسلىگە كېلىپ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر-نىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئايال لار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتىدىن يەتتىسى ئەسلىگە كەلدى ۋە قۇرۇل-دى. ئۇنىڭدا ئايال لار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش خادىمىدىن 24 نەپەر، ھەر قايسى مەھەللە ئىش باش-قارمىلىرىدا ئايال لار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان كادىردىن 45 نەپەر بار.1985-يىلدىن بۇيان، ئەسلىدىكى شەھەرلىك ئايال لار ۋە بالى-لارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش ئورنىنىڭ ئاساسىدا، 50 كې-سەل كارۋىتى، 96 ئايال لار، بالىلار سەھىيە كەسپىي خا-دىمىغا ئىگە بولغان شەھەرلىك ئايال لار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى. بۇنداق دوختۇرخانا ئىلگىرى شىنجاڭدا قۇرۇلۇپ باقمىغان. ئا-زادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئايال لار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتىدە يەرلىك ئۇسۇلدا تۇغدۇرۇشنى ئۆزگەرتىپ، يېڭىچە ئۇ-سۇلدا تۇغدۇرۇشنى ئومۇملاشتۇرۇش ئاساس قىلىندى. يې-ڭى ئۇسۇلدا تۇغدۇرۇش نىسبىتى 1951 - يىلى 12.17% ئى-دى، 1988 - يىلىغا كەلگەندە 99.8% كە كۆتۈرۈلۈپ كەڭ تۇغۇتلۇق ئانىلار ۋە بوۋاقلارنىڭ سالامەتلىكى كاپالەت-كە ئىگە قىلىندى. 1985 - يىلدىن بۇيان، شەھىرىمىزدى-كى ھامىلدار ئاياللارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى دوختۇر-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

خانىدا بوشىنىپ، بالىنىتىسىدا يېتىپ بوشىنىش نىسبىتى
99% كە يەتتى. نۆۋەتتە، ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ ساقلى-
قىنى ساقلاش خىزمىتى ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئاياللار ۋە
بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش دوختۇرخانىسىنى مەركەز،
ھەر قايسى رايونلاردىكى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ
ئالدىنى ئېلىش ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساق-
لاش پونكىتلىرى ۋە شۇ جايدىكى دوختۇرخانىلارنى ئۇ-
چاستكا قىلغان ھالدا بوۋاق ۋە ھامىلدار ئاياللارنىڭ
ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتىنى سىستېمىلىق باشقۇرۇش قا-
نات يايدۇرۇلدى. بىر قانچە يىلدىن بۇيان، ئاياللار
ۋە بالىلاردا كۆپ ئۇچرايدىغان كېسەللىكلەرنى ئومۇم-
يۈزلۈك تەكشۈرۈپ، ئومۇميۈزلۈك داۋالاش خىزمىتى كەڭ
كۆلەمدە قانات يايدۇرۇلدى. 1980 - يىلى، سايباغ را-
يونى 70 تىن ئارتۇق كىشىدىن تەركىب تاپقان ئاياللار
كېسىلىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش كەسپىي قوشۇنى تەش-
كىللەپ، 28 مىڭ 476 نەپەر ئايالنى ئومۇميۈزلۈك تەك-
شۈردى، تەكشۈرۈش نىسبىتى 77.2% كە يەتتى. 19 ئا-
دەمنىڭ ماتكا بويۇن راكى كېسىلىگە گىرىپتار بولغان-
لىقى، كېسەل بولۇش نىسبىتىنىڭ 100 مىڭدە 66.32 ئى-
كەنلىكى بايقالدى؛ 1985 - يىلى، شىمىگو رايونى بىلەن
يېڭىشەھەر رايونىدا ئاياللار كېسىلىنى ئومۇميۈزلۈك
تەكشۈرۈپ، ئومۇميۈزلۈك داۋالاش ئېلىپ بېرىلدى. تەك-
شۈرۈشكە تېگىشلىك 48 مىڭ 704 ئادەمدىن 41 مىڭ 95

نەپرى تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 10 ئادەمنىڭ ماتكا بويۇن راكى بىلەن ئاغرىغانلىقى ئېنىقلاندى، كېسەل بولۇش نىسبىتى 100 مىڭدە 24.33 بولۇپ، ساقىيىش نىسبىتى 90% كە يەتتى، بىمارلارنىڭ زور كۆپچىلىكى ۋاقتىدا ئۈنۈملۈك داۋالاندى؛ 1982 - يىلى، ئۈرۈمچى رايونىدىكى 7 رايون 1 ناھىيە 6 تۈەن - مەيداندىكى تەكشۈرۈلگەن 214 مىڭ 655 ئايال ئۈستىدە ئاياللاردىكى « 2 خىل كېسەللىك »-نى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىپ، بۇنىڭ ئىچىدە 294 ئايالنىڭ بالىياتقۇ چىقىپ قېلىش كېسىلىگە، 3 ئاياللىڭ سۈيدۈك ئاقمىسى كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلىقى ئېنىقلاندى، داۋالاش ئارقىلىق بۇنىڭ 96% تىن كۆپرە-كى ساقىيىپ، ئالدىنى ئېلىپ داۋالاشنىڭ ئۈنۈمى 97% كە يەتتى؛ 1981 - يىلى، تىيانشان رايونىغا قاراشلىق ئازادلىق جەنۇبى، شىمالىي يولىدىكى 23 مەھەللىدە ھامىلدار ئاياللار ۋە بوۋاقلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش تورلىرىنى قۇرۇشنى سىناق قىلىش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلدى ھەمدە كاپىيەن تۇرغۇزۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، 3 - دەرىجىلىك ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش تورى تەدرىجىي شەكىللەندى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئايال ئىشچىلارنىڭ تازىلىقى ۋە ئاياللار-نىڭ «3 مەزگىل» دىكى ئەمگەك مۇھاپىزەتى خىزمىتى ئىشلەندى. 1985 - يىلى، تۇغۇت بۆلۈملىرىدە سۇپەت

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

باشقۇرۇش قانات يايدۇرۇلۇپ، توغۇت بۆلۈملىرىنىڭ سۈپىتىگە تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ۋە تېخنىكا جەھەتتىن مەسلىھەت بېرىش گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى.

7. بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش

بالىلار — ۋەتەننىڭ كەلگۈسى، ئىنسانىيەتنىڭ ئۈمىدى. دۆلىتىمىز قۇرۇلغان 40 يىلدىن بۇيان، پارتىيە مىز بالىلارنىڭ ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى ۋە غەمخورلۇق قىلىپ كەلدى. بۇۋاقلاردا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك، ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىكتىن بولغان قان ئازلىق، راخىت، ئۈچەي پارازىت قۇرت كېسىلى، باش تەمرەتكىسى قاتارلىق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدى ئېلىنىدى ۋە داۋالاندى. 1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە، شەھەر بىمىزدىكى 7 ياشقىچە بولغان 62مىڭ 269 نەپەر بالىنىڭ قان ئازلىق كېسىلىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ داۋالاش ئېلىپ بېرىلدى. تەكشۈرۈش نىسبىتى 87.3% بولدى، بۇ كېسەل بىلەن ئاغرىغانلار 19 مىڭ 867 نەپەر، كېسەل بولۇش نىسبىتى 31.9%، 18 مىڭ 563 نەپەر بالىنى داۋالاپ، داۋالاش نىسبىتى 93.44% بولدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، 3 ياشقىچە بولغان 29 مىڭ

204 نەپەر بالا ئۈستىدە راخىت كېسەللىكى ئومۇم-
يۈزلۈك تەكشۈرۈلدى. بۇ كېسەللىككە گىرىپتار
بولغان بالا 8285 نەپەر، كېسەل بولۇش نىس-
بىتى 28.37%، داۋالانغانلار 797 نەپەر، داۋالاش
نىسبىتى 95.5% بولدى. 1985 - يىلىغا كەلگەندە شەھەر
بويىچە باللار باغچىسى، يەسلى سانى 348 گە، باغچا
ۋە يەسلىدىكى باللارنىڭ سانى 24 مىڭ 68 نەپەرگە،
باللار تەربىيىچىسى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ سانى 3062
نەپەرگە يەتتى. باللارنىڭ ئوزۇقلىنىشى ئۈستىدە
تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىپ، 3 باللار يەسلىسىدە باللار-
نىڭ كۈندىلىك ئوزۇقلىنىشىدا ئىسسىقلىق مىقدارى،
ئاقسىل ۋە باشقا ئوزۇقلۇق ماددىلارنىڭ كەمچىل ئەمما
ماي مىقدارىنىڭ ئېشىپ كەتكەنلىكى بايقالدى. 1980 -
يىلى، شەھەر بويىچە 7 ياشقىچە بولغان 13 مىڭ خەنزۇ
بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش ئەھۋالى تەكشۈرۈلۈپ بۇنىڭ-
دىن تاللانغان 6488 بالا ئۈستىدە بەدەن ئېغىرلىقى،
بويى، باش ئايلانمىسى، كۆكرەك ئايلانمىسىدىن ئىبارەت
4 خىل كۆرسەتكۈچ بويىچە ستاتىستىكىلىق ئانالىز
ئېلىپ بېرىلدى. نەتىجىدە شەھىرىمىزدىكى باللارنىڭ
ئۆسۈپ يېتىلىشىدىكى ئوتتۇرىچە قىممىتى، بېيجىڭ،
شىئەن قاتارلىق پۈتۈن مەملىكەتتىكى 9 ئۆلكە، شەھەر-
نىڭ تەكشۈرۈشى بىلەن يېقىنلاشتى. بۇنىڭدىن شەھىرى-
مىزدىكى باللارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىنىڭ ياخشىلىقىنى،

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيان، شەھەرىمىزنىڭ ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش ئىشلىرىدا تەرەققىيات جەريانىدا ئۈزلۈكسىز يېڭى نەتىجىلەرنىڭ قولغا كەلگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

8. تىببىي داۋالاش سەھىيە

سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، دۆلىتىمىز قۇرۇلغان 40 يىلدىن بۇيان، ئۈرۈمچى رايونىنىڭ تىببىي داۋالاش-سەھىيە ئىشلىرىدا مىسلىسىز ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى. 50 - يىللىرى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە گوۋۇيۈەن شىنجاڭدا دوختۇر يېتىشمەسلىك، دورا ئاز بولۇشتەك جىددىي ئەھۋالنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، شىنجاڭ تارىخىدا ئەزەلدىن قۇرۇلۇپ باقمىغان تۇنجى ئالىي تىببىي شۆيۈەن — شىنجاڭ تىببىي شۆيۈەنى ۋە 1 - شۆبە دوختۇرخانىسىنى قۇردى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك دوستلۇق دوختۇرخانىسى، ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭيى دوختۇرخانىسى شۇنىڭدەك تۇبېركۇليوز، روھىي كېسەللىكلەر قاتارلىق مەخسۇس كېسەللىكلەر دوختۇرخانىلىرىنى قايتىدىن قۇردى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا يەنە، ئارقا - ئارقىدىن شەھەرلىك 1 - خەلق دوختۇرخانىسى كېڭەيتىپ

قۇرۇلدى، يېڭىدىن ئۈرۈمچى شەھەرلىك جۇڭيى دوختۇر-
خانىسى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ھەرقايسى زاۋۇت، كان، كار-
خانا ئورۇنلارنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىلەر دوختۇرخانىلىرى
قۇرۇلدى. 1965 - يىلىغا كەلگەندە ئۈرۈمچى رايونىدىكى
تۈرلۈك سەھىيە، داۋالاش ئاپپاراتلىرى (ھەربىي قىسىم-
لارنىڭ بۇنىڭ سىرتىدا) تەرەققىي قىلىپ 179 غا يەتتى،
بۇنىڭ ئىچىدە دوختۇرخانا 27 گە، كېسەل كارىۋىتى
3515 كە، تېببىي خادىملار 3307 نەپەرگە يەتتى. ئەينى
ۋاقىتتىكى نوپۇس سانى بىلەن ھېسابلىغاندا ھەر مىڭ
ئادەمگە 5.9 كېسەل كارىۋىتى، 2.19 دوختۇر توغرا كې-
لىدۇ. قىسقىغىنە 16 يىل ئىچىدە سەھىيە ئىشلىرىنىڭ ئەنە
شۇنداق تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلغانلىقىنى ئازادلىق-
تىن ئىلگىرىكى ھەر قانداق مەزگىلدىكىگە سېلىشتۇرۇپ
بولمايدۇ. بۇ پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى
ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سالامەتلىكىگە چەكسىز غەمخور-
لۇق قىلغانلىقىنى تولۇق ئىپادىلەپ بېرىدۇ. لېكىن «مە-
دەنىيەت ئىنقىلابى»دىكى 10 يىللىق قالايمىقانچىلىق
تۈپەيلىدىن داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرى بۇزغۇنچىلىققا
ئۇچرىدى.

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تار-مار قىلىنغاندىن كې-
يىن، بولۇپمۇ، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومى-
تېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى 10 يىللىق ئىسلا-
ھاتتا ئۈرۈمچىنىڭ سەھىيە ئىشلىرى يېڭى تەرەققىياتلارغا

www.uyghurkitap.com

ئېرىشتى. 1988 - يىلغا كەلگەندە ئۈرۈمچىدىكى تۈرلۈك سەھىيە ئاپپاراتلىرى (ھەربىي قىسىملارنىڭ بۇنىڭ سىرتىدا) 574 كە تەرەققىي قىلىپ، 1975 - يىلدىكىدىن 143 ى كۆپەيدى؛ دوختۇرخانا 51 گە يېتىپ، 1975 - يىلدىكىدىن 9 ى كۆپەيدى، كېسەل كارىۋىتى 11 مىڭ 240 قا يېتىپ، 1975 - يىلدىكىدىن 4035 ى ئاشتى، تېببىي خادىملار 15 مىڭ 488 گە (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي تېببىي خادىملار 2628 نەپەر) يېتىپ، 1975 - يىلدىكىدىن 7252 نەپەر ئاشتى. بۇنىڭدىن، دۆلىتىمىز قۇرۇلغان 40 يىلدىن بۇيان، بولۇپمۇ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان 10 يىل مابەينىدە ئۈرۈمچىنىڭ داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرىدىكى ئاپپارات، كېسەل كارىۋىتىدىن تارتىپ تاكى تېببىي خادىملارغىچە بولغان تەرەققىيات، ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى 1949 - يىلى ۋە «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»نىڭ 10 يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدىكى 1975 - يىلدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا نەچچە ھەسسە، ھەتتا نەچچە يۈز ھەسسە ئېشىپ كەتتى. ھازىر مەسئۇل دوختۇردىن يۇقىرى كەسپىي ئۇنۋان ئالغانلار 2488 نەپەرگە، باش دوختۇر، كاندىدات باش دوختۇر، پروفېسسور، دوتسېنت 794 نەپەرگە يەتتى.

1951 - يىلى، شەھەرگە قاراشلىق داۋالاش، سەھىيە ئاپپاراتىدىن پەقەت «دىخۇا شەھەرلىك خەلق دوختۇرخانىسى» (ھازىرقى شەھەرلىك دوستلۇق دوختۇرخا-

نسى)لا بولۇپ، ئاران 30 كېسەل كارىۋىتى، 14 نەپەر تىببىي خادىملا بار ئىدى، ئۈسكۈنىلىرى ئىنتايىن ئاددىي ئىدى. 1988 - يىلىغا كەلگەندە، شەھەرگە قاراشلىق سەھىيە ئاپپاراتى تەرەققىي قىلىپ 247گە، دوختۇرخانا 17گە، كېسەل كارىۋىتى 2894كە، تىببىي خادىم 4094 نەپەرگە يەتتى. ئۈرۈمچىنىڭ سەھىيە ئىشلىرى يوقتىن بارلىققا كەلدى، كىچىكلىكتىن زورىيىپ، بۈگۈنكى زامانىۋى سەۋىيىگە تەرەققىي قىلدى. 1979 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە بولغان 9 يىل ئىچىدە، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا جەمئىي 23 مىليون 920 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 86 مىڭ 26 كۋادرات مېترغا يەتتى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا قۇرۇلغان ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك شىپاخانىسى ئۆزگىچە داۋالاش ئۇسۇلى بىلەن دۆلەت ئىچىدىكى نۇرغۇن كېسەللەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلماقتا، بۇ شىپاخانىنىڭ قۇرۇلۇشى پارتىيە مىللىي سىياسىتىنىڭ سەھىيە جەھەتتىكى كونكرېت ئىپادىسى. بۇ شىپاخانىنىڭ قۇرۇلۇشىغا مەركەز ۋە ئاپتونوم رايوننىڭ رەھبەرلىرى ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلدى. 1983 -، 1985 - يىلى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئانا - بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش دوختۇرخانىسى، شەھەرلىك نەنمىن جۇڭيى دوختۇرخانىسى ۋە شىنجاڭ بويىچە بىردىنبىر شەھەرلىك مەركىزىي قان پونكىتى قۇرۇلدى. شەھەرلىك سەھىيە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

لابوراتورىيە بىناسى، شەھەرلىك تىببىي مەكتەپنىڭ ئو-قۇتۇش بىناسى شۇنىڭدەك شەھەرلىك دوستلۇق دوختۇر-خانىسى، شەھەرلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسى، شەھەرلىك 1 - خەلق دوختۇرخانىسى، شەھەرلىك 4 - دوختۇرخا-نىدىن ئىبارەت 4 دوختۇرخانىنىڭ بالنىست ۋە ئامبولا-تورىيە بىنالىرى كېڭەيتىپ ياسالدى. بۇ سەھىيە ئىشلى-رى ئاساسىي قۇرۇلۇشىدا قولغا كەلگەن نەتىجىلەر.

9. ئاساسىي قاتلام سەھىيە ئىشلىرى

تىيانشان رايونى بىلەن سايباغ رايونى ئۈرۈمچى شەھىرى بويىچە نوپۇس ئەڭ زىچ ئورۇنلاشقان رايون. ھازىر شەھەرگە قاراشلىق 7 رايوننىڭ بىرسىدە رايون-لۇق دوختۇرخانا، تۆتىدە 5 ئامبولاتورىيە، 107 خادىم بار، بۇنىڭ 91 نەپىرى سەھىيە تېخنىك خادىمى. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، كېسەللەرنىڭ يېقىن ئەتراپتا كېسەل كۆرسىتىشكە قولايلىق يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن، كۆپ يول، كۆپ شەكىلدىكى تىببىي داۋالاش يولغا قويۇلدى، خۇسۇسىي داۋالاش ئورنى ئېچىشقا رۇخسەت قىلىندى ۋە مەدەت بېرىلدى. 1984 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە، خۇ-سۇسىي داۋالاش ئورنى ئاچقانلاردىن ئىمتىھان ئېلىندى. 1988 - يىلغا قەدەر خۇسۇسىي داۋالاش ئورنىدىن292سى، كوللېكتىپ داۋالاش ئورنىدىن 8ى، تارماقلارنىڭ

سەھىيە ئورنىدىن ئىككىسى تەستىقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە مىلايىشىپاخانىدىن 3ى، جۇڭيى داۋالاش ئورنىدىن 74 ى، غەربچە داۋالاش ئورنىدىن 215 ى بار. بۇنىڭ بىلەن تارقاق مەبلەغ جۇغلاندى ھەم بىر قىسىم دەم ئېلىش، پېنسىيىگە چىققان ھەمدە كەسپىي ئالاھىدىلىك كە ئىگە تىببىي خادىملارنىڭ رولى جارى قىلدۇرۇلدى.

بۇندىن باشقا، مۇشۇ مەزگىلدە ياشانغان، ئاجىز، ھەرىكەتتە قىيىنلىدىغان كېسەللەر مۇۋاپىق داۋالاش ۋە كۈتۈشكە ئېرىشتى. ھەر قايسى داۋالاش ئورۇنلىرى پاتال ھەرىكەتكە كېلىپ 3379 ئادەم قېتىم ئائىلە كېسەل كارىۋىتى قۇردى، ئائىلە كېسەل كارىۋىتىنىڭ كۈن سانى 241 مىڭ 668 كۈنگە يېتىپ، 200 كېسەل كارىۋىتى بار دوختۇرخانا قۇرغانغا باراۋەر بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق ھەربىي دوختۇرخانىلار ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ھەر قايسى زاۋۇت، كان- كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ دوختۇرخانىلىرىنىڭ ھەممىسى جەمئىيەتكە يۈزلىنىپ كېسەل كۆرۈشنى يولغا قويغانلىقتىن ئامىنىڭ كېسەل كۆرسىتىش، بالنىتسىدا يېتىشى قىيىن بولۇشتەك زىددىيەت پەسەيدى.

دۆلىتىمىز قۇرۇلغان 40 يىلدىن بۇيان، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا دوختۇر، دورا قىس بولۇش ۋەزىيىتىدىمۇ ياخشىلىنىش بولدى، ئۈرۈمچى ناھىيىسىدە 100 كېسەل كارىۋىتى، 113 تىببىي خادىمى بولغان نا-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ھېسىلىك دوختۇرخانا قۇرۇلدى. ناھىيىگە قاراشلىق يېزىلاردا جەمئىي 76 كېسەل كارىۋىتى، 76 تىببىي خادىمى بار 3 شىپاخانا، يېزىغا قاراشلىق كەنتلەردە جەمئىي 103 تىببىي خادىم، 144 سانىتار، 144 كىندىك ئانا بولغان 8 شىپاخانا تەسىس قىلىندى.

بۇنىڭ بىلەن ئادەتتىكى كېسەللەر كەنتتىن چىقمايلا ۋاقتىدا داۋالىنالايدىغان بولدى.

10. داۋالاش ئاپپاراتلىرى ۋە ئۈسكۈنە

سەھىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، تىببىي داۋالاشنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسى تەدرىجىي ھالدا تولۇقلىنىش ۋە مۇكەممەللىنىشكە قاراپ يۈزلەندى. ئازادلىقتىن ئىلگىرى، دوختۇرخانىلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئاپپاراتلار ئىنتايىن ئاددىي بولۇپ، پەقەت ئىچكى - تاشقى كېسەللىكلەر، تۇغۇت ۋە بالىلار بۆلۈمىلا تەسىس قىلىنغانىدى. ھازىر ئۇنىۋېرسال دوختۇرخانىلارنىڭ تىببىي تېخنىكا، كىلىنىك بۆلۈملىرى 30 ئۆپچۆرىسىگە يەتتى. ئالايلۇق: شىنجاڭ تىببىي شۆيۈەنى 1 - شۆبە دوختۇرخانىسىدا 29 كەسپىي بۆلۈم، 9 تىببىي تېخنىكا بۆلۈمى، 41 مەخسۇس بۆلۈم ئامبولاتورىيىسى ۋە مۇتەخەسسىسلەر ئامبولاتورىيىسى بار، بۇنىڭ بىلەن ئۈرۈمچى رايونىدىكى دوختۇرخانىلارنىڭ تىببىي داۋا-

لاش مەخسۇس بۆلۈملىرىدىكى بوشلۇق تولدۇرۇلدى.

تىببىي داۋالاش ئۇسكۇنىلىرىنى ئازادلىقتىن ئىلگىرى بىلەن سېلىشتۇرۇشقا تېخىمۇ بولمايدۇ، ھازىر ئۇ-رۇمچىدىكى ئادەتتىكى دوختۇرخانىلاردىلا يۈرەكنى، مې-گىنى ئېلېكترونلۇق تەكشۈرۈش ماشىنىسى، B ئۇلترا ئاۋازدا تەكشۈرۈش ماشىنىسى، قاندىكى گازنى ئۆلچەش ماشىنىسى ۋە ھەر خىل ئىچكى ئەزالارنى تەكشۈرۈش ئەينىكى، چوڭراق دوختۇرخانىلاردا 1000 ئامپېرلىق رېنت-گېن ماشىنىسى، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى، قات-لام بويىچە سۈرەتكە چۈشۈرۈش ئاپپاراتى قاتارلىق زا-مانىۋى ئىلغار ئۈسكۈنىلەر بار. ئۈرۈمچى شەھەرگە قاراشلىق ھەر قايسى تىببىي داۋالاش ئورۇنلىرىدىلا 49 خىل، 10 مىڭ يۈەندىن قىممەت داۋالاش ئۈس-كۈنىلىرىدىن 57 سى بار، بۇنىڭ بىلەن دىئاگنوز ۋە داۋالاش سەۋىيىسى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈ-رۈلدى.

11. تىببىي مائارىپ ۋە پەن تەتقىقاتى

ئازادلىقتىن ئىلگىرى، ئۈرۈمچىدە تىببىي ئىختى-ساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەيدىغان ئالىي، ئوتتۇرا دە-رىجىلىك مەكتەپلەر يوق، تىببىي كەسپىي - تېخنىك خادىملار ئىنتايىن كەمچىل ئىدى. 1940 - يىلى، پارتى-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

يېمىز شىنجاڭدا خىزمەت ئېلىپ بارغان مەزگىلدە يەداش ماۋزېمىن شىنجاڭنىڭ تىبابەتچىلىك، دورىگەرلىك، سەھىيە ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، تىبابەتچىلىك ۋە دورىگەرلىك تېز يېتىشتۈرۈش مەكتىپىنى قۇرغانىدى، پەقەت ئىككى قەرەل ئېچىلىپ 92 كۇرسانتنى تەربىيىلەپ چىقارغاندا شىڭ شىسەي تەرىپىدىن مەجبۇرىي توختىتىلدى. ئازادلىقتىن كېيىن، پارتىيىنىڭ تىببىي مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ تىببىي كەسپىي ئىختىساس ئىگىلىرىنى زور كۈچ بىلەن يېتىشتۈرۈش سىياسىتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە 30 نەچچە يىلدىن بۇيان، ئۈرۈمچى رايونىدا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ شىنجاڭ تىببىي شۆيۈەنى، شىنجاڭ جۇڭيى شۆيۈەنى ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك تىببىي، كەسپىي مەكتەپلەر قۇرۇلدى ھەمدە تولۇق ئالىي، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىشتىن سىرتقى تىببىي مائارىپ ۋە خىزمەتتىكىلەرنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش ئورۇنلىرى ئېچىلىپ زور بىر تۈركۈم تىبابەتچىلىك، دورىگەرلىك، سەھىيە كەسپىي ئىختىساس ئىگىلىرى تەربىيىلەندى. شىنجاڭ تىببىي شۆيۈەنىدىلا 30 نەچچە يىلدىن بۇيان، شىنجاڭ ئۈچۈن 4 مىڭدىن ئارتۇق تىببىي، كەسپىي ئىختىساس ئىگىلىرى تەربىيىلەندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 50% نى تەشكىل قىلىدۇ، بۇلار شىنجاڭنىڭ سەھىيە ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا تۆھپە قوشتى. 1986 - يىلى 7 - ئاي-

ىنىڭ 28 ـ كۈنى، گوۋۇيۈەن ئىلمىي ئۇنۋان كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن شىنجاڭ تىببىي شۆيۈەنى ئىچكى كېسەللىكلەر ئىلمىي (يۈرەك قان تومۇرى) بويىچە دوكتورلۇق ئۇنۋانى بېرەلەيدىغان ئورۇن قاتارىغا ئۆتتى، بۇ ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى دوكتورلۇق ئۇنۋانى بېرىش سالاھىيىتىگە ئىگە ئورۇن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۈرۈمچى رايونىدىكى ھەر قايسى ئوتتۇرا دەرىجىلىك تىببىي، دورىگەرلىك، سەھىيە مەكتەپلىرىدىمۇ ئوخشاشلا نۇرغۇن ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي ئىختىساس ئىگىلىرى تەربىيىلەندى.

تىببىي مائارىپنىڭ يولغا قويۇلۇشى، تىببىي بىلىمنىڭ ئۆزلەشتۈرۈلۈشى ۋە يېتىلدۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، تىببىي داۋالاش تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىياتى تېزلەشتى. ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدە، ئۈرۈمچىدىكى ئاز ساندىكى دوختۇرخانىلاردىلا ئاددىيتىنكى ئوپېراتسىيە قىلىناتتى، ئېغىر كېسەللىكلەر ئىچكىرىگە ئەۋەتىلەتتى. ھازىر داۋالاش تېخنىكىسى جەھەتتە يېڭى تەرەققىيات بولدى. 1976 ـ يىلى شىنجاڭ تىببىي شۆيۈەنى 1 ـ شۆبە دوختۇرخانىسى باش سىرتى ـ باش ئىچى ئارتېرىيىنى ئۇلاش ئوپېراتسىيىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېلىپ بېرىپ مەملىكەت ئىچىدىكى بوشلۇقنى تولدۇردى؛ شىنجاڭ تىببىي شۆيۈەنى 1 ـ شۆبە دوختۇرخانىسىنىڭ ياردىمى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسى، تۆمۈر

يول ئىدارىسى مەركىزىي دوختۇرخانىسى، بىناكارلىق قۇرۇلۇش ئىدارىسى دوختۇرخانىسى، شەھەرلىك دوستلۇق دوختۇرخانىسى قاتارلىق چوڭراق دوختۇرخانىلارنىڭ ھەممىسىدە كۆكرەك، مېڭە ۋە نازۇك تاشقى كېسەللىكلەر ئوپېراتسىيىسى ئومۇميۈزلۈك ئىشلىنىدىغان بولدى. 10 يىللىق ئىسلاھات كەڭ زىيالىيلارنىڭ ئاكتىپچانلىقىغا ئىلھام بەردى، يېڭى-يېڭى تېخنىكا، يېڭى داۋالاش ئۇسۇللىرىنىڭ قانات يېيىشى پەن تەتقىقات خىزمىتىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشىغا تۈرتكە بولدى. ئۈرۈمچىدىكى داۋالاش ئورۇنلىرىنىڭ پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى ئۈزلۈكسىز مەيدانغا كەلدى. 1978 - يىلدىن بۇيان، شىنجاڭ تېببىي شۆيۈەنى 1 - شۆبە دوختۇرخانىسىنىڭ پەن تەتقىقات نەتىجىسى 157 تۈر بولۇپ، بۇنىڭ 50 تۈرى ئاپتونوم رايونلۇق پەن تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتىغا، 4 تۈرى سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ پەن تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتىغا، 2 تۈرى مەملىكەتلىك ئىلىم - پەن يىغىنىنىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. مەزكۇر شۆيۈەندىكى پروفېسسور ياۋ بىگلى يېتەكلىگەن تەتقىقاتچى ئوقۇغۇچى لى جۈن ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالە «بېيى كۈيتۈڭ ئارقىلىق قورساق بېغىر قۇرتى شارچىسىنى داۋالاش» 13 - نۆۋەتلىك خەلقئارا بېغىر قۇرتى كېسىلى ئىلمىي يىغىنىدا «مىكىر بىنسۇ» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي

كومىتېت 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ئۈرۈمچى شەـ
ھەرنىڭ 54 پەن تەتقىقات تۈرى شەھەر دەرىجىلىك
ئىلغار پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا، 11 تۈرى
ئاپتونوم رايوننىڭ «مۇنەۋۋەر پەن ـ تېخنىكا تۈرى»
ۋە «پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتى»غا ئېرىشتى.

تىبابەتچىلىك، دورىگەرلىك، سەھىيە خادىملىرى
كەسپىنى قېتىرقىنىپ ئۆگىنىپ، كىلىنىك تەجرىبىلىرىنى
يەكۈنلەپ، ئىلمىي ماقالىلەرنى يازدى، 1983 ـ يىلى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك سەھىيە سىستېمىسىدىكىلەرنىڭ يازـ
غان ئىلمىي ماقالىسى 74 پارچە بولۇپ، بۇنىڭ 24
پارچىسى ئوخشىمىغان ژۇرنااللاردا ئېلان قىلىندى. شىنـ
جاڭ تىببىي شۆبىۋەنى 1 ـ شۆبە دوختۇرخانىسىدىكىلەر
ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالە 2 مىڭ پارچىدىن ئاشىدۇ،
بۇنىڭ 200 پارچىدىن ئارتۇقراقى مەملىكەتلىك ژۇرناـ
لاردا ئېلان قىلىندى. مەزكۇر دوختۇرخانا ئىچكى كېسەلـ
لىكلەر بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، باش دوختۇر خې بىڭشەن
1976 ـ يىلى يازغان مەملىكەت بويىچە تۇنجى «يۈرەك
نى ۋىكتورلۇق تەكشۈرۈش ئارقىلىق دىئاگنوز قويۇش»
ھەققىدىكى ماقالە مەملىكەتتىكى بىر قىسىم تىببىي
شۆبىۋەن ـ مەكتەپلەردە دەرسلىك قىلىندى. يېقىنقى
يىللاردىن بۇيان ئۇ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى
مۇناسىۋەتلىك ژۇرناللاردا يۈرەك قان تومۇرى كېسەللىـ
كى ھەققىدە 60 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

قىلدى. 1988 ـ يىلى مەركىزدىي سەھىيە مىنىستىر
ئۇنى مەملىكەتلىك يۇرەك قان تومۇرى كېسەللىك
مۇتەخەسسىسلىرى كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا تەكلىپ
قىلدى.

12. ئىسلاھات داۋامىدا ئىلگىرىلەش

ئۆرۈمچىنىڭ تىبابەتچىلىك، دورىگەرلىك، سەھىيە
ئىشلىرى ئىسلاھات داۋامىدا ئۈزلۈكسىز ئالغا باستى. شە-
ھەرلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسى 1985 ـ يىلى دوختۇرخانا
باشلىقى مەسئۇل بولۇش تۈزۈمىنى سىناق تەرىقىسىدە
يۈرگۈزۈپ، داۋالاش كەسپى ۋە ئىقتىسادىي كىرىم جە-
ھەتتە سەھىيە ئىدارىسى بىلەن 3 يىللىق توختام ئىمزا-
لاپ، دوختۇرخانا ئىچىدە پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەتنى ئاي-
رىش، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى تۈزۈمىنى ئور-
نىتىش، بۆلۈم ـ ئىشخانىلاردا ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت
تۈزۈمىنى، ئارقا سەپتە ھۆددىگە بېرىش
تۈزۈمىنى يولغا قويدى. بۇنىڭ بىلەن ئىشچى ـ خىز-
مەتچىلەرنىڭ ئاكتىپچانلىقى قوزغىلىپ، ئۇدا 3 يىل
ئۈزلۈك ۋەزىپىلەرنى نورمىدىن ئاشۇرۇپ ئورۇنداپ
شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى.
شەھەرلىك چىش كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ
داۋالاش ئورنىمۇ باشلىق مەسئۇل بولۇش تۈزۈمىنى

يولغا قويدى: 1988 - يىلى، شەھەرلىك مەركىزىي قان پونكىتى، شەھەرلىك 1 - ئامبولاتورىيە، شەھەرلىك نەنـ مىن جۇڭيى دوختۇرخانىلىرىمۇ ئارقا - ئارقىدىن ئىگـ لىك باشقۇرۇشنى ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇپ، دەسلەپكى قەدەمدە ئىجتىمائىي ئۈنۈم ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشىپ، ئىسلاھاتنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇ- رۇشقا ئاساس سالدى ۋە تىببىي داۋالاش، سەھىيە ئورۇنـ لىرىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇردى. تىببىي داۋالاش كەسـ پىدە توغرا لىنىيىلىك ئالاقە كۆچەيتىلىپ، ئۆز ئارا تەجرىبە ئالماشتۇرۇلۇپ، ئورتاق ئىلگىرىلىدى. 1984 - يىلى، شەھىرىمىز نەنجىڭ شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسى بىلەن تىببىي داۋالاش تېخنىكىسىدا ياردەملىشىش كېلىـ شىمى ئىمزالىدى. بىر قانچە يىلدىن بۇيان، ئۆز ئارا تىببىي خادىملارنى ئەۋەتىپ تېخنىكا ئالماشتۇرۇش ئارقىـ لىق داۋالاش تېخنىكىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى ۋە تەرەقـ قىي قىلدى: 1987 - يىلى، 20 دوختۇرخانا 70 تىببىي داۋالاش ئورنى بىلەن بىرلەشمە گەۋدە تۈزدى، 1988 - يىلى تىببىي داۋالاش بىرلەشمە گەۋدىسىدىن يەنە 10 نەچچىسى كۆپەيدى: شەھەرلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسى شەنشى ئۆلكىلىك جۇڭيى دورىلىرى تەتقىقات ئورنى بىلەن تىببىي داۋالاش، پەن تەتقىقاتى، باشقۇرۇش جەھەتلەردە ھەمكارلىشىش تورلىرىنى تۇرغۇزدى. بۇ-

تىنىڭ بىلەن جۇگىي ئۇسۇللىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۇسۇل-
سۇرۇلدى. مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدا مەدەنىيەتلىك
كۆزنەك، مەدەنىيەتلىك دوختۇرخانا، مەدەنىيەتلىك ئو-
رۇن بەرپا قىلىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئۆز ئا-
ئىلگىرى سۈرۈپ ۋە ئۆز ئارا ئۆگىنىپ، ئارتۇقچىلىقلارنى
قوبۇل قىلىپ يېتەرسىزلىكلەرنى تۈگىتىش، ئورتاق يۈك-
سىلىش مەقسىتىگە يەتتى ۋە داۋالاش سۈپىتىنى يۇقىرى
كۆتۈرۈش، مۇلازىمەت پوزىتسىيىسىنى ياخشىلاش، ياخشى
داۋالاش تەرتىپىنى ئورنىتىشتا پائال ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى
ئوينىدى. مۇتلەق زور ساندىكى دوختۇرخانىلارنىڭ كېسەل
كۆرۈش ئادەم قېتىم سانى، بالىنىستىدا يېتىش ئادەم
قېتىم سانى، ساقايتىش نىسبىتى ۋە ئۆلۈش نىسبىتى
قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە ياخشىلىنىش بولۇپ، ئۆز ئور-
نىنىڭ تارىخىدىكى ئەڭ ياخشى سەۋىيىگە يەتتى ياكى
ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتتى. 1987 - يىلى، 1978 - يىلىدى-
كىگە قارىغاندا كېسەل كۆرۈش مىقدارى 20.39%،
بالىنىستىدا يېتىش كۈن سانى 90.22% ئاشتى. شەھەرلىك
1 - دوختۇرخانا مۇلازىمەت قۇرۇلمىسىنى ياخشىلاپ،
ئامبۇلاتورىيە تۈرلىرىنى كۆپەيتىپ، كېسەللەرنىڭ كې-
سەل كۆرسىتىشىگە قولايلىق يارىتىپ بېرىشتە
چىنىڭ تۇردى. 1988 - يىلى، شەھەرلىك تىببىي
داۋالاش ئورۇنلىرىنىڭ ئامبۇلاتورىيە مىقدارىدا
410 مىڭ ئادەم قېتىمدىن ئىبارەت ئەڭ يۇقىرى رېكورت

يارىتىلدى. بىر قانچە يىللىق ئىسلاھات ئارقىلىق كۆپ-
لىگەن ئىلغار تىبببىي داۋالاش، سەھىيە ئورۇنلىرى بار-
لىققا كەلدى، ئاپتونوم رايونلۇق بىناكارلىق قۇرۇلۇش
دوختۇرخانىسى، تۆمۈر يول مەركىزىي دوختۇرخانىسى،
شەھەرلىك دوستلۇق دوختۇرخانىسى ئاپتونوم رايون
دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن؛ نېفىت خىمىيە سانا-
ئىتى زاۋۇتى دوختۇرخانىسى، شەھەرلىك 1 - دوختۇر-
خانا، شەھەرلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسى، شەھەرلىك
ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك شىپاخانىسى شۇنىڭدەك شەھەرلىك
4 - دوختۇرخانا قاتارلىق 8 دوختۇرخانا شەھەر دەرىجە-
لىك مەدەنىيەتلىك دوختۇرخانا؛ شەھەرلىك سەھىيە -
يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى،
شەھەرلىك تىبببىي مەكتەپ قاتارلىق 3 ئورۇن شەھەر دە-
رىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن بولۇپ باھالاندى. 1988-يىلى
يەنە 7 دوختۇرخانا مەدەنىيەتلىك دوختۇرخانىلار
قاتارىغا، 4 ئورۇن مەدەنىيەتلىك ئورۇن قاتارىغا كىردى.

40 يىلدىن بۇيان، ئۈرۈمچىنىڭ تىبببىي داۋالاش،
سەھىيە ئىشلىرىدا بولغان تەرەققىيات پۈتۈن شەھەردىكى
ھەرمىللەت خەلقىغە ئايان. شۇڭا، مانا بۇ نۇقتىدىن
ئېلىپ ئېيتقاندا پۈتۈن شەھەر ئىمىزدىكى ھەرمىللەت
تىبببىي داۋالاش، سەھىيە خادىملىرى ئىسلاھات، ئېچى-
ۋېتىشنىڭ چوڭ دولقۇنىدا يېڭى پەللىگە ئۆرلەش ئۈ-
چۈن جاپاغا چىداپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە!

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

يېشىللىققا پۈركەنگەن چېگرا شەھەر

— ئۈرۈمچىنىڭ باغ - ۋاراناشتۇرۇش، كۆكەرتىش ئىشلىرىنىڭ 40 يىللىقى

گۈلشەنجىك

ئۈرۈمچى — شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ
مەركىزى، شىنجاڭنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادى، مەدەنى-
يەت، پەن - تېخنىكا مەركىزى. جۇغراپىيە كاتېگورى-
يىسى ۋە ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت جەھەتتىن ئېيتقاندا،
ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ تارىخى ناھايىتى ئۇزۇن بولۇشى
مۇمكىن، شەھەر سۈپىتىدە ئېيتقاندا ئۈرۈمچىنىڭ تا-
رىخى 100 يىلدىن ئاشىدۇ. لېكىن، ئۈرۈمچى شەھىرى
پەقەت كومپارتىيە، رەئىس ماۋزېدۇڭ قوماندانلىق قىل-
غان، گېنېرال ۋاڭجېن باشلىغان جۇڭگو خەلق ئازادلىق
ئارمىيىسى قىسىملىرى بۇ شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن-
ئاندىن يېڭى ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولۇپ، كۈندىن -
كۈنگە يۈكسىلىپ، ئۇچقاندەك تېز ئالغا بېسىپ، ۋەتى-
نىمىزدىكى بىر مۇھىم چېگرا شەھىرىگە ئايلاندى ھەمدە

دۇنياغا يۈزلىنىپ زامانىۋىلىشىشقا قاراپ قەدەم تاشلىدى.

كونا جۇڭگودا ئۈرۈمچى «دىخۇا» دەپ ئاتالغان. خەنزۇچە خەت مەنىسى بويىچە ئېيتقاندا، «ئويغىتىش، تەربىيىلەش» دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ، راۋاجلاندۇرۇش، ئالغا بېسىشنى مەقسەت قىلىشنى لازىم ئىدى، ئەمما فېئودال بيۇروكراتلار، مىلىتارىستلارنىڭ ھەر مىللەت خەلقىنى ئېزىشى، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشى نەتىجىسىدە، تۈرلۈك قۇرۇلۇش ئىشلىرىدىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايتتى، كوچىلارنىڭ قىياپىتى ئىنتايىن ۋەيرانە، ئۆي - بىنالار كونا ۋە ئاددىي ئىدى، شەھەر قۇرۇلۇشى ئەسلىھەلىرى نامىدا بار ئەمەلىيەتتە يوق بولۇپ، «يوللىرى ئېگىز - پەس، تېلېفونلىرى راۋان ئەمەس»، «خادىكتە ئولتۇرىدۇ، ئېشەك بىلەن سۇ توشۇيدۇ»... دېگەن سۆزلەر شۇ چاغدىكى شەھەر قۇرۇلۇشى ئەھۋالىنىڭ ھەقىقىي تەسۋىرى ئىدى.

ئازادلىقتىن كېيىنكى 40 يىلدىن بۇيان، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ سەممىمىي غەمخورلۇقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ توغرا رەھبەرلىكىدە، شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئۈچۈن ئەمەلىي ئىش قىلىش، ياخشى ئىش قىلىشنى باشتىن - ئاخىر بىردىنبىر ئاساسىي مەقسەت قىلدى، بولۇپمۇ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي

يىغىنىدىن بويان، خىزمەتلەرنىڭ مۇھىم نۇقـ
يۆتكىلىشىگە، ئىچچۇيتىش، ئىسلاھاتسىياسىتىنىڭ ئىزچىـ
لاشتۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، شەھەرنىڭ ئاساسىي ئەسلىـ
قۇرۇلۇشى تېزلەشتى، شەھەر قىيا پەتىدە تۈپ ئۆزگىرىشـ
بولدى، شەھەرنىڭ كۆكەرتىلىش نىسبىتى 19% كە، كـ
شى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توغرا كەلگەن باغ –
بوستانلىق 3.47 كۋادرات مېترغا يەتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 0
يىللىقىنى تەبرىكلەۋاتقاندا، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ 0
يىلدىن بۇيانقى باغ–ۋارانلاشتۇرۇش ئىشلىرىدا بېسىـ
ئۆتكەن يولىمىزنى ئەسلەپ ئۆتەيلى.

ئۆرلۇق يول ۋە دەرەخلىك يول

مەشھۇر ئەدىب جى شاۋلەننىڭ بىر شېئىرىدائۈرۈمـ
چىدە 18 –ئەسىردىلا دەرەخلىك يوللار بارلىقى تەسۋىرـ
لەنگەن. 19– ئەسىردە دەرەخلەر يەنىلا بار بولسىمۇ
لېكىن پەقەت سۆگەت ۋە قارىياغاچلا بولۇپ، سانىمۇ
ئازىيىپ كەتكەن. ئازادلىقنىڭ ھارپىسىغا كەلگەندە
ئۈرۈمچىنىڭ يول بويىدىكى دەرەخلەر ئىنتايىن ئاز قالـ
غانىدى. 1951–يىلى تەكشۈرگەندە، ئەسلىدىكى بىرىنچى
رايون دائىرىسىدىكى ئازادلىق يولى، دېموكراتىيە يوـ
لى قاتارلىق توققۇز كوچىنىڭ ئۆيەر–بۇ يېرىدە ئاران 510

تۈپ دەرەخ بارلىقى مەلۇم بولغانىدى. ھازىرچۇ؟ ئۈرۈمچى شەھەر رايونىدا دەرەخلىك يول-دىن جەمئىي 84ى بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 125.65 كىلومېتىرغا، يول بويىدىكى ھەر خىل دەل-دەرەخ 168مىڭ 72 تۈپكە، ئوت-چۆپ ئۆستۈرۈلگەن كۆلەم 118مىڭ 80كۋادرات مېتىرغا يەتتى. بۇلاردىن تاشقىرى، تۇدۇڭخابا، شىمىگو، دۇڭگەن رايونى قاتارلىق جايلاردىكى 16 كوچىنى ھەمدە تۇرپان، مىچۈەن، سانجى، كورلا قاتارلىق جايلارغا تۇتاشقان تاشيوللارنىڭ شەھەر ئەتراپى قىسمىنى كۆكەرتىشمۇ ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى. ئۈرۈمچىنىڭ كوچىلىرىنى باغ-ۋارانلاشتۇرۇش بىلەن پۈتكۈل شەھەر قۇرۇلۇشى تەڭلا ۋاقىتتا تەڭ قەدەمدە راۋاجلانىدى. 50 - يىللاردا، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە شەھەرلىك پارتكوم ئۈرۈمچى شەھىرىنى كۆكەرتىشتە «ئالدى بىلەن شەھەر ئىچىنى، ئاندىن شەھەر ئەتراپى رايونىنى؛ ئالدى بىلەن يېقىننى، ئاندىن يىراقنى؛ ئالدى بىلەن ئاساننى ئاندىن قىيىننى ئىشلەش» ۋە «تىرەكنى تۇتقا قىلىپ، مۇۋاپىق قويۇق تىكىش» يېتەكچى فاڭجېنىنى ئىزچىللاشتۇرۇشنى ئوتتۇرىغا قويدى. يول بويىغا دەرەخ تىكىش شەھەرنى كۆكەرتىشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىنىپ، ئەستايىدىل ئورۇنلاشتۇرۇلدى ۋە يولغا قويۇلدى. 60 -يىللارنىڭ باشلىرىدا يەنئەن يولى، غالىبىيەت يولى، ئازادلىق يولى، نۇرلۇق

يولى، دوستلۇق يولى، بېيجىڭ يولى، ئايرودروم يولى، ئاسىي ئوق قىلىنغان غول يوللارنى دەرەخلىك يول قىلىش ئاساسى جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى. ئېگىز، ھەيۋەتلىك، كۆركەم ھەمدە يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە سۆۋادان تېرەك، شىنجاڭ تېرىكى ھەمدە ياسىن دەرىخى، زاراڭ دەرىخى قاتارلىقلار يول بويىدا رەتلىك قەد كۆتۈردى. بولۇپمۇ، بېيجىڭ يولىنىڭ كەڭلىكى 58 مېتىر بولۇپ، ماتورلۇق قاتناش ۋاسىتىلىرى يولىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى 9-12 مېتىر كەڭلىكتىكى يول ئايرىش ئورمان بەلبېغىغا 7 قۇر ياسىن دەرىخى تىكىلگەندىن تاشقىرى يەنە، ماتورلۇق قاتناش ۋاسىتىلىرى يولى بىلەن ۋېلىسىپىت يولى، ۋېلىسىپىت يولى بىلەن پىيادىلەر يولى ئارىلىقىدا جەمئىي 12 قۇرلۇق 4 ئورمان بەلبېغى بار، بۇنىڭ بىلەن 5 ئورمان بەلبېغى ئايرىپ تۇرغان 6 دەرەخلىك يول شەكىللەنگەن. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر كىلومېتىردىكى 19 قۇردا 10مىڭ 230 تۈپ دەرەخ بار بولۇپ، بۇ مەملىكىتىمىزدىكى شەھەرلەر ئىچىدە ئاز ئۇچرايدۇ. يەنئەن يولىنىڭ كوچا كەڭلىكى ئاران 9 مېتىر بولسىمۇ ھەر بىر تەرىپىگە بەش قۇردىن دەرەخ تىكىلگەن، دەل-دەرەخلەر يولغا قويۇق سايە تاشلاپ تۇرىدۇ.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئاپتونوم رايون، شەھەر رەھبەرلىكى كوچا-يوللىرىنى كۆكەرتىشكە تېخىمۇ يۇقىرى تەلەپ قويۇپ، باغ-ۋارانلاشتۇرۇشنى تەدرىجىي ئىشقا

ئاشۇرۇشنى، يىل بويى ياشىرىپ تۇرىدىغان دەرەخلەرنى، گۈللۈك چاتقال ئۆسۈملۈكلەرنى تىكىشنى، يەنە گۈل - گىيا ئۆستۈرۈپ، تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە ياپ-يېشىل تۇرۇش، ئىككى پەسىلدە گۈل بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، شەھەرنى تېخىمۇ گۈزەل، ھەيۋەتلىك قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويىدى.

نۇرلۇق يولى بېيىمىندىن چوڭ كۆۋرۈككىچە بولۇپ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1100 مېتىر كېلىدۇ. بۇ يولغا 1956 - يىلى ئاسفالت يېيىتىلغان بولۇپ، 1957-يىلى يول ئەتراپىغا زاراڭ دەرىخى، ياسىن دەرىخى قاتارلىقلار تىكىلگەن، لېكىن دەل-دەرەخلەر رەتلىك ئەمەس ئىدى، زاراڭ دەرىخى يازدا قۇرۇپ سارغىيىپ كېتىپ، شەھەر كۆرۈنۈشىگە تەسىر يەتكۈزەتتى. 1982 - يىلى، ئەتىيازدا يېڭىلاش، ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلىپ، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كۆكەرتىش بەلبېغىغا موگخۇل قارىغىيى، مەرۋايىت گۈل ۋە قىزىل گۈل تىكىلدى. 1983 - يىلى، كوچا ياقىسىدىكى ئورۇنلارنىڭ قورشاۋ تاملىرى، چوڭ دەرۋازىلىرى ۋە قائىدىگە خىلاپ قۇرۇلۇشلار پۈتۈنلەي چېقىۋېتىلىپ، ۋېلسىپىت يولى ۋە پىيادىلەر يولى ياسالدى، نەتىجىدە پۈتكۈل يول ئەسلىدىكى 18 مېتىردىن 38مېتىرغا كېڭىيىپ، كۆكەرتىش بەلبېغى ئەسلىدىكى ئۈچتىن بەشكە كۆپەيتىلدى، ئۇنىڭغا كوچا ياقىسىدىكى ئورۇنلارنىڭ ئىدارە

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئالدىنى كۆكەرتىشنى قوشقاندا، ئومۇمىي كۆكەرتىلىش كەڭلىكى 14 مېترغا يېتىپ، يول كەڭلىكىنىڭ تەخمىنەن 40%ىنى ئىگىلىدى. زاراڭ دەرىخى شاللىۋېتىلدى، ياسىن دەرىخى تولۇقلاپ تىكىلدى. سەكەقارىياغاچ تىكىلدى (ئۇلاش ئارقىلىق مەجنۇن قارىياغاچ قىلىندى)، ئىمدا- رىلار دەرۋازا ئالدىغا چاۋشيەن شەمشادى، ئاق قارى- غاي ۋە قىزىل گۈل قاتارلىق دەرەخ ۋە گۈللەرنى تىك- تى، دەرەخلەر ئاستىغا چىملىق ۋە گۈل-گىيا ئۆستۈر- دى، شۇنىڭ بىلەن نۇرلۇق يولىدا ئەتىياز بىلەن ياز ئالماشقان مەزگىللەردە قىزىل گۈللەر ھۆپپىدە ئېچى- لىپ، دىماقنى يارغىدەك خۇش پۇراقلىرى ئەتراپقا تار- قىلىدىغان؛ ياز كۈنلىرى بۈك-باراقسان دەرەخلەر ئاس- تىدا ياپ-يېشىل ئوت-چۆپلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان؛ كۈزدە رەڭگا-رەڭ گۈللەر پورەكلەپ ئېچىلىدىغان؛ قىش پەسلىدە يېشىل قارىغايلار ئاق قار ئىچىدە قەد كۆتۈ- رۈپ تۇرىدىغان گۈزەل مەنزىرە بارلىققا كەلدى، نۇر- لۇق يولىنىڭ مەنزىرىسى پەسىلگە قاراپ ئۆزگىرىپ، ئۆزىنىڭ گۈزەللىكى بىلەن مەملىكەت ئىچىدىكى ۋە چەت ئەللەردىن كەلگەن ھەر ساھە ئەربابلىرىنىڭ مەدھىيىسىگە ئېرىشتى.

1984 - يىلى كۈزدە، جۇڭگو باغۋەنچىلىك ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى چېڭ جۇڭفاڭ ئۈرۈمچىگە كېلىپ

كۆزدىن كەچۈرگەندە: نۇرلۇق يولنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى بىر قەدەر ياخشى، كۆكەرتىش بەلباغلىرىدا ئېگىز غوللۇق دەرەخ، چاتقال ۋە چىملىق، گۈل - گىيالار بار بولۇپ، كۆپ قاتلاملىق «ستېرېئولۇق كۆكەرتىش ۋە گۈزەللەشتۈرۈش» ئىشقا ئاشۇرۇلغان، دېگەن.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دوستلۇق يولىدىمۇ پىلاندىكى تەلەپ بويىچە كوچا تەرەپتىكى قورشاۋ تاملار چېقىلىپ، گۈللۈكلەر بەرپا قىلىنىپ، كوچا مەنزىرىسى بىلەن هويلا - ئاراملاردىكى دەل - دەرەخ، گۈل - گىيالار بىر گەۋدە قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن هويلا - ئاراملار تېخىمۇ كېڭەيدى، كوچا مەنزىرىسى تېخىمۇ كۆركەم بولدى. ياشلار يولى، ياڭزىجياڭ يولى، چاڭجياڭ يولى، چيەنتاڭجياڭ يولى ۋە ئىتتىپاق يولىدىمۇ يېشىللاشتۇرۇش، ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلدى. 1985 - يىلى، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى بېكىتكەن شەھەر دەرىخى — چوڭ يوپۇرماقلىق قارىياغاچ، شەھەر گۈلى — قىزىل گۈل ئاساسلىق كوچىلاردا كېڭەيتىلدى ۋە راۋاجلاندۇرۇلدى.

هەيرانباغ ۋە كوچا گۈللۈكلىرى

«نۇرغۇن تۈت كوچا ئېغىزلىرىدىكى گۈللۈكلەردە رەڭگارەڭ گۈللەر بار بولۇپ، ئۆزگىچە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىكەن، بۇ باشقا شەھەرلەردە تېخى ئاز ئۇچ-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

رايدۇ. بۇ، باغ - ئورمان مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ ئۇرۇم-
چىنىڭ كۆكەرتىش ئىشلىرىغا بەرگەن باھاسى. شەھەردى-
كى ئاساسلىق يول ئۆتۈشمىلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياكى
ئەتراپىدا يۇمۇلاق، كۋادرات ياكى ئۈچ بۇلۇڭ شەكىللىك
گۈللۈكلەر، مەيدانلار ۋە سەيلىگاھلار بار. ئۇلار قاتناش
جەھەتتە قاتناش ۋاستىلىرىنى يوللارغا ئايرىش، كىشى-
لەر ئېقىمىنى تارقىلاشتۇرۇش رولىنى ئوينىسا، شەھەر
مەنزىرىسى جەھەتتە مۇھىتىنى گۈزەللەشتۈرىدۇ. ھازىر شە-
ھەردە جەمئىي 22 ئورۇندا مەيدان، سەيلىگاھ كوچا گۈل-
لۈكى بار، ئومۇمىي كۆلىمى 217مىڭ كۋادرات مېتىردىن ئار-
تۇق، بۇنىڭ ئىچىدىكى نەنمىن، بېيمىن، خەلق مەيدا-
نى ۋە جەنۇبىي پويىز ۋوگزالى مەيدانى قاتارلىقلاردا
دەرەخ تېكىش ئاساس قىلىنغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە
گۈللۈكلەر بەرپا قىلىنىپ تېخىمۇ ھۆسىن قوشۇلغان. بۇ
مەيدانلاردىكى دەل - دەرەخلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى
ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە. جەنۇبىي پويىز ۋوگ-
زالى مەيدانىنىڭ ئەتراپىغا جىگدە ۋە ياۋا ئۆرۈك دە-
رەخلىرى تىكىلگەن بولۇپ، باش باھاردا ئەتراپ ئاچ
قىزىل رەڭلىك چېچەك بىلەن تولىدۇ، يازنىڭ باشلىرى-
دا جىگدە چېچىكى خۇش پۇراق چاچىدۇ. خەلق مەيدانىدا
موگغۇل قارىغىيى قاتارلىق يىل بويى كۆكىرىپ تۇرىدى-
غان دەرەخلەردىن باشقا، شەرق ۋە غەرب تەرىپىدە قەد
كۆتۈرۈپ تۇرغان رىدە دەرەخلىرى بار. خەلق يولى سىتى-

رېتولۇق ئۆتتۈشمە كۆۋرۈكى شەھەرىمىز دىكى تۇنجى بېدەيو-پۇرمىقى شەكىللىك سىتر بېتولۇق ئۆتتۇشمە كۆۋرۈك بولۇپ، ئايلانما يول ئىچىگە 50 مىڭ كۋادرات مېتر كۆلەمدە ئوت - چۆپ ئۆستۈرۈلگەن، بۇ، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئاممىۋى كۆكەرتىش سورۇنلىرى ئىچىدىكى چىملىق كۆلىمى ئەڭچوڭ بولغان بىر جاي. ئىككى تەرىپىگە موگغۇل قارىغىيى ۋە شىنجاڭ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە دۈپ دەرىخى ھەمدە قەلەمپۇر، قىزىل گۈل، ياۋا بادام قاتارلىق گۈل-گىيالار ئۆستۈرۈلگەن بولۇپ، نۇرغۇنلىغان شەھەر ئاھالىلىرى بۇ يەرگە كېلىپ سەيلە قىلىدۇ. كۆۋرۈك ئۈستىدە تۇرۇپ خەلق باغچىسى، ھەيرانباغ، قىزىل تاغ باغچىسى ۋە ياش - ئۆسمۈرلەر سارىيى قاتارلىقلارنىڭ مەنزىرىسىنى كۆرگىلى بولىدۇ. نۇرغۇنلىغان فوتوھەۋەسكارلىرى بۇ يەردە ئۇنتۇلغۇسىز كۆرۈنۈشلەرنى سۈرەتكە ئالىدۇ. سىتر بېتولۇق ئۆتتۈشمە كۆۋرۈكتىن چوڭ كۆۋرۈكتىكى ئۆستەڭ سېيىغىچە مەڭگۈلۈك توسما قۇرۇلدى، دەريا قېنى تۈزلىنىپ، سېرىق توپا يېپىشتىلدى، ئوت - چۆپ ئۆستۈرۈلدى، كۆكەرتىش كۆلىمى يەنە 40 مىڭ كۋادرات مېتر كېڭەيدى، بۇ ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ساي تاشيولىنى كۆكەرتىشنىڭ جەۋھىرى، ھەقىقەتەنمۇ:

- خەلقنىڭ باردۇر قۇدرەتلىك كۈچى،

ئايلاندۇردى بوستانغا چۆلنى.

ئۈرۈمچىدىكى نۇرغۇنلىغان سەيلىگاھلار ئىچىدە

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ھەيرانباغ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. بۇ جاي ئىلگىرى «سەنگۇەنمياۋ» دەپ ئاتىلاتتى. ئەمما ئۇ جايدىكى سەنگۇەنمياۋ ئىبادەتخانىسى خېلى بۇرۇنلا ۋەيران بولۇپ كەتكەن بولۇپ، پەقەت ئىنتايىن كونىراپ كەتكەن تۇرالغۇ ئۆيلەرلا بار ئىدى. 1960 - يىلى، شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن، ئاھالىلارنى كۆچۈرۈپ، بۇ جاينى كۆكەرتىشنى قارار قىلدى، دائىرىسى چوڭ كۆۋرۈكنىڭ شىمالىي تەرىپى شەرقى، غەربىي بېشىدىكى ئىككى جاينى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1965 - يىلى، كۆۋرۈكنىڭ شەرقىي بېشى جەنۇبىي تەرىپىدە ئالتە بولۇڭلۇق شىپاڭ ياسالدى، 1966-يىلى كۆكەرتىلدى. 1982 - يىلى ئاندىن كېڭەيتىش قۇرۇلۇشى باشلاندى ھەمدە ئۇنىڭغا «ھەيرانباغ» دەپ نام بېرىلدى. بۇ قىزىلتاغ ئېغىزىغا ئۇدۇل كېلىدۇ. ھازىر ھەيرانباغدا بۈك - باراقسان دەرەخزارلىق، چىمەنزارلىق، رەڭگارەڭ گۈللەر بار. گۈل - گىيا شىركىتىنىڭ گۈل - گىيا ماگىزىنى، مەنزىرە ئۆسۈملۈكلىرى پارنىكى ۋە ھۈنەر - سەنئەت تىجارەت ئورنىنىڭ قۇرۇلۇشلىرى ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە ھەمدە شىپاڭ - دەھلىزلەر ئۆز ئارا تۇتاشقان، ئىلان باغرى يوللار ھەر تەرەپكە يېيىلغان، تاغ تاشلىرى گۈزەل تۈسكە كىرگەن بولۇپ، ئىسمى - جىسمىغا لايىق «كىچىك باغچە»گە ئايلاندى.

گۈزەل مەنزىرىلىك باغچىلار

باغ قۇرۇلۇشى شەھەرنىڭ باغ بوستانلىقلىرى ئەمچىدە مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. شەھەردە ئۇزۇن مۇددەت ئولتۇراقلاشقان كىشىلەر تەبىئىي مۇھىتتىن يىراقتا بولغاچقا ھەممىسى ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدا ۋە دەم ئېلىش كۈنلىرى باغلارغا، سەيلىگاھلارغا بېرىپ سەيلى قىلىشنى، ھاردۇقىنى چىقىرىپ زېھنىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، تەن ساغلاملىقىنى كۈچەيتىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇ، خىزمەت، ئۆگىنىش ۋە تۇرمۇشقا پايدىلىق. لېكىن، كونا جۇڭگودا بۇ پەقەت بىر قۇرۇق ئارزۇ ئىدى، ئۈرۈمچىدە تېخىمۇ شۇنداق ئىدى. «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە مۇنداق دەپ خاتىرىلەنگەن: «ئۈرۈمچى دەرياسى قىزىل تاغ باغرىدىن ئېقىپ ئۆتۈپ، بۇلاق سۇلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، جىيەنخۇ كۆلىنى شەكىللەندۈرگەن، زۇمرەت كۆل سۇلىرى يالتىراپ تۇرىدۇ، كۆلدە ئۈزۈپ يۈرگەن بېلىقلار، قىرغاقتىكى مەجنۇن تاللار، كۆل - كىيالار ئۈستىدە ئەركىن پەرۋاز قىلىۋاتقان كېپىنەكلەر بۇ كۆلگە ھۆسن قوشۇپ تېخىمۇ گۈزەل كۆرسىتىدۇ». 1884 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلۇپ ئۈرۈمچى ئۆلكە مەركىزى قىلىنغان، 1886 - يىلى، شەھەر رايونى كېڭەيتىپ قۇرۇلغاندا كۆلبويى دەپ ئاتىلىدىغان بۇ مەنزىرىلىك جايدا كۆل چېپىلىپ، شىپاڭ-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

راۋاقلار سېلىنىپ باغچا ياسالغان. ياڭ زېڭشىن دۇجۇن
بولغان مەزگىلدە، نۇرغۇن مەبلەغ جۇغلاپ، ئىچكى ئۆل-
كىلەردىن ماھىر ئۇستىلارنى تەكلىپ قىلىپ باغ ئىچىدە
«يۆۋىي ساۋتاڭ»، «كۇنگەي شىپاڭ»، «ئۇزۇن شىپاڭ»
قاتارلىق نۇرغۇن شىپاڭ ـ راۋاقلارنى ياساتقان ھەمدە
باغقا «تۇگلى باغچىسى» دەپ رەسمىي نام بەرگەن. ئەمە-
ما شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇ شەخسىي غەرەزدە، بېيجىڭ-
دىن ئۆزىنىڭ مىس ھەيكىلىنى ياسىتىپ كېلىپ راۋاق
ئالدىغا ئورناتقان. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ «تۇگلى باغچىسى»-
نى ياساشنى نىقاب قىلىپ، «ياڭ جەمەتى ئىبادەتخانى-
سى» قۇرماقچى بولغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ھەت-
تا چەت ئەللىك سېۋدىنخېدىنمۇ ئۇرۇمچىدە ياڭ زېڭشىن-
نىڭ ئېسىل زىياپەتلەر بىلەن قىزغىن كۈتۈۋېلىشىغا ئې-
رىشكەندىن كېيىن يازغان «ئۇزۇن سەپەر خاتىرىسى»
دېگەن كىتابىدىمۇ ياڭ زېڭشىننىڭ باغ ياسىتىشى «ئا-
مىنىڭ كۆڭۈل ئېچىشى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى شۇنىڭ
بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆزىنىڭ شان ـ شۆھرىتى ئۈچۈن»
دېگەن. شېڭ شىسەي ھاكىمىيەت ھوقۇقىنى ئۆز قولىدا
تۇتقان مەزگىللەردە، ياڭ زېڭشىننىڭ مىس ھەيكىلى
ئېلىۋېتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ باغ يەنىلا ئىسمى جىسمىغا
لايىق باغ بولالمىغان. ئىنقىلابىي قۇربان دۇ جۇڭيۈەن.
«تىيانشاندىن ئۈچ قېتىم ئۆتتۇم» دېگەن ئەسىرىدە: «تۇگ-
لى باغچىسى (كىشىلەر غەربىي باغ دەپمۇ ئاتايدۇ) نىڭ

جايلاشقان ئورنى ۋە مەنزىرىسى ئىنتايىن گۈزەل بولۇپ باغ ئىچىدە شىپاڭ، راۋاق، دەل - دەرەخ، كۆل ۋە ئېرىقلار ھەممە بۆرە، ئېيىق، مايمۇن، توز، شاتۇتۇۋە ھەر خىل سۇ قۇشلىرى بولسىمۇ ئەمما مەخسۇس باشقۇرىدىغان ئادەم بولمىغاچقا، ھەممىسى ئىختىيارىغا قويۇۋېتىلگەن»، «كۆپچىلىك شىڭ (شىسەي) دۇبەنگە باغنىڭ ئىچكى قىسمىنى ياخشى تەرتىپكە سېلىپ، مەنزىرىسىنى تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرۈش ھەققىدە تەكلىپ بەردى» دەپ يازىدۇ. ئەپسۇسكى ئۇلارنىڭ ياخشى نىيەتتە بەرگەن تەكلىپىگە: «بۇ ئىشنى قىلىشقا چولا يوق» دەپ جاۋاب بېرىلىدۇ، ئازاد بولغان چاغدا، ئۈرۈمچىدىكى بىردىنبىر باغچا يەنىلا شۇ ھالەتتە بولۇپ، دەرىخى پەقەت قاپاق تېرەك، قارىياغاچ ۋە قىرچىن؛ سۈيى كۆلچەكتىكى سېسىق سۇ؛ ئوت - چۆپى قومۇش، چاقچاق ئوتلار ئىدى. گەرچە شىپاڭ، راۋاقلار بولسىمۇ، كۆپ يىللاردىن بۇيان رېمونت قىلىنمىغاچقا، ئىنتايىن خارابىلىشىپ كەتكەن. خەلق خوجايىن بولغاندىن كېيىنلا، ھەقىقىي خەلق باغچىسىغا ئايلاندى، ھاياتىي كۈچكە تولۇپ، ياشلىق باھارى ئۇرغۇدى.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، خەلق ھۆكۈمىتى ھەر يىلى ھەر مىللەت ئاممىسىنى باغچىدا پىلان بويىچە كۆچەت تىكىشكە، يول ياساشقا سەپەرۋەر قىلدى. كېيىن يەنە ئارقا - ئارقىدىن نۇرغۇن مەبلەغ سېلىنىپ ھاۋا-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ناتلار باغچىسى قۇرۇلۇپ، ھەرخىل كۆرگەزمە ھايۋاناتـ
لىرى بېقىلدى. كۆل ـ كىيالارنى سۇغىرىشقا قۇدۇق قېـ
زىلىپ، ئېرىق ـ ئۆستەڭلەر چېپىلدى، گۈللۈكلەر بەرپا
قىلىنىپ، پارنىك ياسىلىپ، ھەرخىل كۆل ـ كىيالار ئۆسـ
تۈرۈلدى ھەمدە باغچا كۆلىمى ئەسلىدىكى 12 گېكتاردىن
18 گېكتارغا كېڭەيتىلدى. 1956 ـ يىلى، خەلق ئىشلىـ
رى تارماقلىرى تەرىپىدىن باغچا ئىچىدە ئىنقىلابىي قۇر-
بانلار خاتىرە مۇنارىسى ياسىلىپ مۇنارىغا ماۋ-
زېدۇڭنىڭ «ئۇچقۇندىن يالقۇن چىقىدۇ!»،
«كوممۇنىزم ـ يېڭىلمەستۇر!»، «ياشىسۇن ئىنقىلابىي
قۇربانلار» دېگەن بېغىشلىمىلىرى يېزىلدى. خاتىرە مۇ-
نارىسى ئەتراپىغا تىيانشان شەمشاتى، موگۇل قارىغى-
يى تىكىلگەن بولۇپ، ھەيۋەت ۋە سۈركۈنات كۆرۈنىدۇ،
1959 ـ يىلى، كوممۇنىستىك خالىسانە ئەمگەك ئارقىلىق
جىيەنخۇ كۆلى رېمونت قىلىنىپ كۆلىمى ئەسلىدىكى 13
مىڭ كۋادرات مېتىردىن 18 مىڭ كۋادرات مېتىرغا كېـ
ڭەيتىلدى ھەمدە سۇنىڭ سىڭىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى
ئېلىش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمـ
ھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقى ھارپىسىدا شىـ
پاڭ، راۋاق قاتارلىق قۇرۇلۇشلار رېمونت قىلىندى.
1965 ـ يىلى، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە تۇنجى چوڭ تىپتىـ
كى بالىلار كۆڭۈل ئېچىش ئەسلىھەسى ـ توك بىلەن
ھەرىكەتلىنىدىغان پىقىرىغۇچ ئات ئورنىتىلدى. ھايۋا-

داتلار باغچىسى كۆچۈپ كەتكەندىن كېيىن، يەنە كۆرگەزمە پارىكى ياسالدى، 1987 - يىلى، «باغ ئىچىدىكى باغ» قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، يېڭىدىن راۋاق، شىپاڭ، دەھلىزلەر، سۇنئىي شاقىراتما ۋە كۆلچەكلەر ياسىلىپ، چىملىق بەرپا قىلىندى ۋە چاتقالسىمان گۈللەر ئۆستۈرۈلدى. ھازىر خەلق باغچىسىدىكى ئېگىز غوللۇق دەرەخلەر، چاتقالسىمان گۈللەر ۋە گۈل - گىيالار نەچچە يۈز خىلغا يېتىدۇ. يەنە ئويۇنچۇق ماشىنا، ئويۇنچۇق كېمە، ئاي راكېتاسى، ئالەم ئايروپىلانى ۋە كىچىك پويىز قاتارلىق چوڭ تىپتىكى كۆڭۈل ئېچىش ئەسلىھەلىرى ھەممە سىرىلغۇچ، شوتا تورنىك، ئاككومۇلاتورلۇق ئويۇنچۇق ئاپتوموبىل قاتارلىق بالىلار ئويۇنچۇقلىرى بار بولۇپ، ھەقىقەتەن ھەر مىللەت خەلقى سەيلى قىلىدىغان، كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى ئېلىپ بارىدىغان سورۇنغا ئايلاندى.

خەلق باغچىسىنى قۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ قارارى بويىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ھايۋاناتلار باغچىسى، سۇ ئۈستى باغچىسى، قىزىل تاغ باغچىسى، تىيانشان باغچىسى، ئۆسۈملۈكلەر باغچىسى قاتارلىق شەھەر دەرىجىلىك باغچىلار ۋە يەنئەن يولى، سەنداۋان، شىمىگو، كازىۋەن، تۇدۇڭخابا، غەربىي پويىز ۋوگزالى قاتارلىق جايلاردا رايونغا قاراشلىق باغچىلار ياسالدى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ھايۋاناتلار باغچىسىنىڭ ئورنى ئەسلىدە دەريا ئېقىنىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان جاي بولۇپ، مۇتەللىپچاننىڭ قارىيا غاچلىقى دەپ ئاتىلىپ كەلگەنىدى، كۆلىمىمۇ ئانچە چوڭ ئەمەس ئىدى، ئەتراپىنىڭ ھەممىسى خابا بولغاچقا شەھەر مەمۇرىي قۇرۇلۇشى بىناكارلىق تارماقلىرىدىكىلەر قوم تاسقاش ئۈچۈن كولاپ ئېگىز - پەس قىلىۋەتكەن، يەر تۈزلۈشى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغانىدى. 50 - يىللاردا، شەھەر ئۇ جاينى ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى ھەمدە«جەنۇبىي باغچا» قۇرۇش تەسەۋۋۇرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 60 - يىللاردا ئۇ جايغا دەل - دەرەخ ئۆستۈرۈلدى. ئەمما مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنىڭ بۇزغۇنچىلىقى تۈپەيلىدىن بۇ باغچا قۇرۇلۇپ پۈتمىدى. 1974 - يىلىغا كەلگەندە ئاندىن ئومۇمنىي ئۇزۇنلۇقى 2400 مېتىر قورشاۋ تام سېلىنىپ، باغچا ئورنى مۇقىملاشتۇرۇلدى. كەلكۈننىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن 1200 مېتىردىن ئارتۇق قورشاۋتامنىڭ ھولى 2 - 4 مېتىر چوڭقۇرلۇقتا قىلىندى، يەر ئۈستى قىسمى تاش بىلەن قوپۇرۇلدى، بۇ قۇرۇلۇش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان ئىش مىقدارى ناھايىتى كۆپ بولدى. كېيىن مۇھىت تازىلىقى باشقارمىسى ئەخلەت، كېرەكسىز توپىلارنى توشۇپ بېرىپ، يەرلەرنى تۈزلەپ، ئېتىز بىنا قىلدى، باغ - ئورمان باشقارمىسى ئاممىنى قايتىدىن كۆچەت تىكىپ كۆكەرتىشكە سەپەرۋەر قىلدى.

ئۈرۈمچىدىكى باغچىلار ئىچىدە ھايۋاناتلار باغچىسىدىكى دەرەخ تۈرلىرى ئەڭ كۆپ ۋە باراقسان بولۇپ، دەل - دەرەخ، گۈل - گىيالار بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 70% ئەتراپىدا تەرەققىيات ئېھتىياجىغا ئاساسەن، شەھەر بۇ جايدا ھايۋاناتلار باغچىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى، لېكىن مەبلەغ ئېلىش يولى راۋان بولمىغاچقا، ھەر يىلى كەسپىي خىراجەتتىن نەچچە ئون مىڭ يۈەن چىقىرىپ بېرىش، ئۆزى جۇغلاپ ئۆزى قۇرۇش ئارقىلىق، ئۈچ يىل ۋاقىت ئىچىدە ئاندىن 1600 كۋادرات مېترلىق ئۇنىۋېرسال ھايۋانات ئۆيى ۋە دەرۋازا، بېلەت سېتىش ئۆيى، ماشىنا توختىتىش مەيدانى قاتارلىق ئەسلىھەلەر قۇرۇلدى ھەمدە دەرۋازا ئۈستىگە ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە يېزىقتا «ئۈرۈمچى ھايۋاناتلار باغچىسى» دېگەن چوڭ خەتلەر ئورنىتىلدى، لېكىن ھايۋانات بېقىش شەرتى ھازىرلانمىدى، كىشىلەر قىزىقچىلىق قىلىپ، بۇنى «ئاۋۋال بايراق تىكلەش، ئاندىن ئەسكەر ئېلىش» دېيىشتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، باغ - ئورمان سىستېمىسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر يەكشەنبە كۈنلىرى خالىسانە ئەمگەك قىلىپ، تىنچلىق ئۆستىڭى قۇرۇلۇشىدىن ئېشىپ قالغان سېمونت تاختىلارنى توشۇپ كېلىپ، كۆلىمى 2800 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان ئاققۇ كۆلىنى بەرپا قىلدى. يېقىنقى بىر قانچە يىلدا، دۆلەتنىڭ 4 مىليون يۈەنگە يېقىن مەبلەغ سېلىشى بىلەن

شىر ئۆيى، يىلپىز ئۆيى، قۇشلار ئۆيى، بۇغا قوتىنى، مايمۇن ئۆيى، ئېيىق تېغى، سۇ ئېتى ئۆيى قاتارلىق 12 كورپۇس قۇرۇلۇش ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ قۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 8145 كۋادرات مېترغا يېتىدۇ. 1981 - يىلى، ھايۋاناتلار باغچىسىنى كۆچۈرۈش رەسمىي ئاخىرلاشتى، بۇ ھايۋاناتلار باغچىسىدا بېقىلىۋاتقان ھايۋاناتلار 53 خىل، 400 گە يېقىن بولۇپ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كۆلەمگە ئىگە ۋە شىنجاڭ بويىچە ئەڭ چوڭ ھايۋاناتلار باغچىسى بولۇپ قالدى. دۆلەت-غەربىي گېرمانىيىدىن كەلتۈرگەن ياۋا ئات، ئالدى بىلەن بۇ يەردە كۆندۈرۈلۈپ بېقىلدى. ھايۋاناتلار باغچىسى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كۆرگەزمە قىلىپ كۆرۈشى، سەيلە قىلىشى، جانلىقلار پەن - تېخنىكا بىلىملىرىنى ئۆگىنىشى، ياۋايى ھايۋانلارنى كۆپەيتىش جەھەتتە تۆھپە قوشتى، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئافرىقا شىرى، شەرقىي شىمال يولۋىسى، قار يىلپىزى، قۇلان، ئاققۇ قاتارلىق 9 خىل بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى خىل ھايۋاناتتىن 86 نى كۆپەيتتى. يەنە ئورانگۇتان، مۇشۈك ئېيىق قاتارلىق قىممەتلىك ھايۋاناتلارنى كۆرگەزمە قىلىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى.

سۇ ئۈستى باغچىسى ئۈچ تاش سۇ ئامبىرى ئاساسىدا قۇرۇلغان. بۇ جاي ئەسلىدە بىر ساسلىق

جاي بولۇپ، ئۇچ تەرەپى قاقاس تاشلىق ئىدى. 1966 ـ يىلى قالىغاچلىقتىكى بۇلاق سۇلىرىنى باشلاپ كېلىپ شەھەرنى كۆكەرتىشكە كىرەكلىك سۇنى تولۇقلاش ئۈچۈن شەھەر ئاممىسى بۇيەردە سۇ ئامبىرى قۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىندى. مەدەنىيەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە، «قىزىل قوغدىغۇچىلار سۇئامبىرى» دەپ ئاتىلىپ، 1968 ـ يىلى پۈتتى. بۇ ئامبارنىڭ سىغىمچانلىقى بىر مىليون 200 مىڭ كۇب مېتىردىن ئاشىدۇ. كېيىن، بۇلاق سۇلىرى قۇرۇپ كېتىپ خۇگيەنچى ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن چىققان كېرەكسىز سۇ قۇيۇلىدىغان بولدى، نەتىجىدە كۆل - شاخارلار كۆل ئاستىغا چۆكۈپ تىنىپ، سۇئامبىرىنىڭ سىغىمچانلىقى كىچىكلەپ كەتتى. كەيىندىنلا بۇ جاي ئاممىۋى سەيلە بېغى قىلىنىپ، 30 گېكتاريەردە ئورمان بەرپا قىلىنىپ، كۆكەرتىش ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

1988 ـ يىلى، جۇخەي شەھىرىدىن كۆكۈل ئېچىش قۇرۇلمىسى، شەھەر ئەتراپى پويىزى، بوشلۇقتىكى يولۇچىلار پويىزى ھەمدە كۆكۈل ئېچىش كاتىرى قاتارلىق 20 نەچچە خىل چوڭ تىپتىكى كۆكۈل ئېچىش ئەسلىھەلىرى كىرگۈزۈلۈپ شىنجاڭ بويىچە بىردىنبىر چوڭ تىپتىكى كۆكۈل ئېچىش سورۇنى قۇرۇلدى ھەمدە ئۇنىڭغا «سۇ ئۇستى باغچىسى» دەپ نام بېرىلدى، باغ نامىنى مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن

رەئىسى ۋاڭ ئىنماۋ بېغىشلىما قىلىپ يېزىپ بەردى.

نۆۋەتتە، ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ئۈچ رايوندا شەھەرگە قاراشلىق سەككىز باغچا بار، كۆلىمى 331.54 گېكتار، ھەممىسى قۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توغرا كېلىدىغان ئاممىۋى باغ - ئورمان كۆلىمى 4.47 كۋادرات مېتىرغا يېتىپ، دۆلەتنىڭ يېقىنقى مەزگىلدىكى ئۆلچىمىگە ئاساسىي جەھەتتىن يېتىدۇ. بۇلاردىن تاشقىرى، تۇدۇڭخابا رايونىدا كۆلىمى 10 گېكتار كېلىدىغان ئۈرۈمچى غەربىي گۈلزارلىقى، كۆلىمى 5.6 گېكتار كېلىدىغان تۇدۇڭخابا باغچىسى، تىيانشان رايونىدا كۆلىمى 10 گېكتار كېلىدىغان يەنئەن باغچىسى، كۆلىمى 10 گېكتار كېلىدىغان باللار باغچىسى، دۇڭسەن رايونىدا كۆلىمى 10 گېكتار كېلىدىغان كازىۋەن باغچىسى ۋە نېفىت - خىمىيە باغچىسى، شىمىگودىمۇ كىچىك سەيلىگاھ بار. 1988 - يىلىدىكى ستاتىستىكىغا قارىغاندا، شەھەر دەرىجىلىك ئالتە باغچە يىلىغا تەخمىنەن 4 مىليون 390 مىڭ ئادەم قېتىم كۈتۈۋالىدىكەن، ئۇنىڭغا ئوچۇق سەيلىگاھلار، گۈللۈكلەر ۋە رايون دەرىجىلىك باغلارنى قوشقاندا، سەيلى قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ سانى تېخىمۇ كۆپ. بۇنىڭدىن شەھەردىكى ئاممىۋى باغ - ئورمانلارنىڭ خەلق تۇرمۇشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

قىزىل تاغنى كۆكەرتىش ھەققىدە پاراڭ

قىزىل تاغ — ئۈرۈمچىنىڭ سىمۋولى، لېكىن ئۇ ئىلگىرى بىر قاقاس تاغ بولۇپ، ئۇ يەر - بۇيەردىكى قەبرىلەردىن باشقا، ھېچقانداق گۈل - گىيا، دەل - دەرەخ يوق ئىدى. ئازادلىقتىن كېيىن، شەھەر قۇرۇلۇشى ئىشلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، بۇقاقاس تاغنى كۆكەرتىش كۈنتەرتىپكە كىرگۈزۈلدى، ئەڭ ئالدى بىلەن قىزىل تاغ ئاغزىغا (ليۇداۋان تاغ قىرىمۇشۇنىڭ ئىچىدە) ھۇجۇم باشلاندى. 1956 - يىلى، «1 - ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى ۋە ئەسلىدىكى شەھەرلىك ئورمانچىلىق خىزمىتى پونكىتىنىڭ تېخنىك خادىملىرى قېدىرىپ تەكشۈرۈش ئارقىلىق لايىھەسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1958 - يىلىدىن تارتىپ، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئۈرۈمچى شەھەرلىك كومىتېتى پۈتۈن شەھەردىكى ياشلارنى خالىسانە ئەمگەك قىلىپ، يول ياساش، يەر تۈزلەش، ئورەك كولاشقا سەپەرۋەر قىلدى؛ شۇ يىلى كۈزدە، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى رېن چىن ھەربىي قىسىملارنى باشلاپ، تۇنجى تۈركۈمدىكى كۆچەتلەرنى تىكتى، باغ - ئورمان تارماقلىرى ئىككى جايدا سۇ چىقىرىش پونكىتى قۇرۇپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا قىزىلتاغ يولى ۋە ليۇداۋاندىن سۇ چىقىرىپ سۇغىردى. كېيىن يەنە داۋاملىق كۆچەت تىكىپ

ئورمان بەرپا قىلىپ، كۆكەرتىش كۆلىمى كېڭەيتىلدى. تىكىلگەن جىگدە، قارىياغاچ، ئالقات، ئامۇرغا قاتار-لىقلارنىڭ 80 پىرسەنتىدىن كۆپرەكى تۇتتى. ئاپتونوم رايونلۇق ئىتتىپاق كومىتېتى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ياشلار ئاكتىپلىرى ۋەكىللىرىنى قىزىل تاغ ئاغزىغا بارىدىغان يولنى ياساشقا ئۇيۇشتۇردى. 1959- يىلى، تاغ ئۈستىدە كۆزىتىش راۋىقى قۇرۇلۇپ، خىش مۇنار بىلەن تەڭ قەد كۆتەردى. 80 - يىللارنىڭ بېشىدا يەنە كۈنگەي تاغ باغرىدا تاشلار پارتلىتىپ، تۇپىسى ئالماشتۇرۇلۇپ، موگۇل قارىغىيى، قىزىلگۈل قاتارلىق مەنزىرە دەل-دەرەخلىرى تىكىلدى.

1985 - يىلى، قىزىل تاغ باغچىسى رەسمىي قۇرۇ-لۇپ سىرتقا ئېچىۋېتىلدى. ھەر مىللەت ئاممىسى ۋە چەتئەللىك ساياھەتچىلەر دەرەخلىك يولنى بويلاپ باغچىغا كىرىپ، جەنۇبىي دەرۋازىدىن ئۆتۈپ، 200 نەچچە پەلەمپەي ئارقىلىق كۆزىتىش راۋىقىغا چىقالايدۇ. 1988-يىلى كۈزدە شەھەر يەنە ئۆزگەرتىپ قۇرۇش لايىھىسىنى تەستىقلىدى، بۇ لايىھەدە جۇڭگوچە قەدىمكى بىناكارلىق سەنئىتى قوللىنىلىپ، زىننەت دەرۋازىسى شەكلىدىكى دەرۋازا، ئۇزۇن دەھلىز، ئەگمە كۆۋرۈك، سۇ بويىدىكى شىپاڭ، بۇلۇتلۇق راۋاق قاتارلىق قۇرۇلۇشلارنى قۇرۇش ۋە ئىلان باغرى ھالدا تاغنى ئايلىنىپ ئاقىدىغان ئېرىقلارنى ياساش ئوتتۇرىغا قويۇلغان، بۇندا قىتا

قىزىل تاغ ياپ ـ يېشىل دەرەخلەر، رەڭگارەڭ گۈل ـ گىيالار بىلەن تولغان تەبىئىي مەنزىرىگىلا ئىگە بولۇپ قالماستىن، قەدىمكى ئۇسلۇبقا، قەدىمكى مەدەنىيەت كەيـ پىياتىغا ئىگە باغقا ئايلىنىدۇ. قىزىل تاغ ئۈستىگە چىقىپ، يىراقتىكى ئاق قار بىلەن قاپلانغان بوغدا چوققىسىنى، يېقىندىكى بىنا ـ ئىمارەتلەرنى، قايناق كوچا مەنزىرىلىرىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

قىزىل تاغنى كۆكەرتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ غەمخورلۇقىدا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچى ئەتراپىدىكى قاقاس تاغلارنى «بۆلەكلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىپ كۆكەرتىش» چارىسىنى قوللاندى، چىداۋان بۇلاق تېغى، سۇ مۇنارى تېغى، يىقىلغان تاش، پىگدىگەن تېغى، چىپەنشەن تېغى قاتارلىقلاردا 361.67 گېكتار ئورمان بەرپا قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە: ياماليق تېغىدا 55 گېكتار، لىيۇيسەن تېغىدا 60.9 گېكتار، يىقىلغان تاشتا 58.7 گېكتار، بۇلاق تېغىدا 64 گېكتار، سۇ مۇنارى تېغىدا 37 گېكتار، چىداۋاندا 31.3 گېكتار ئورمان بەرپا قىلىندى.

بۇلاق تېغىدا 1979 ـ يىلىدىن باشلاپ، قۇدۇق قېزىلىپ، قارىياغاچ، قىزىلگۈل، پىندە ياڭاق قاتارلىق ھەر خىل دەل ـ دەرەخلەر تىكىلىپ، ھەممىسى ياخشى ئاينىدى. كەڭ كۆلەمدىكى پىندە ياڭاقلار مېۋە بېرىشكە

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

باشلىدى. ھەر يىلى ئەتىياز پەسلىدە بۇ تاغنىڭ ھەم يېرى خۇشپۇراق پىندە ياڭاق گۈلى بىلەن قاپلىنىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، تاغدا يەنە يوللار ياسىلىپ، شىپاگلار قۇرۇلۇپ، باغچا يۆنىلىشكە قاراپ راۋاجلاندى. ئۈنىڭ قارشىسىدىكى سۇ مۇنارى تېخى ياشلار ئورمانلىقىنى 1987 ـ ۋە 1988 ـ يىللىرى كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئۈرۈمچى شەھەرلىك كومىتېتى پۈتۈن شەھەردىكى ياشلارنى خالىسانە ئەمگەككە ئۇيۇشتۇرۇپ بەرپا قىلغان بولۇپ، كۆچەتلەرنىڭ تۇتۇش نىسبىتى يۇقىرى، ئىنتايىن باراقسان ئۆسكەن. بۇ ئىككى جايدىكى كۆكەرتىش ئورۇنلىرىنىڭ ھەممىسى پاسكىنا سۇ بىلەن سۇغىرىلىپ شىمىگو ئۆستەڭنىڭ بۇلغىنىشى ئازايدى ھەم كۆكەرتىشكە ئىشلىتىلىدىغان سۇ مەسىلىسى ھەل قىلىندى. 1982 ـ يىلى قۇرۇلغان سۇ چىقىرىش پونكىتىدىكى «پاسكىنا سۇنى كۆكەرتىشكە ئىشلىتىپ، خەلققە بەخت يارىتايلى» دېگەن چوڭ خەتلەر كىشىنى ئىنتايىن خۇش قىلىدۇ. بۇ يەردە يەنە ئارشاڭ ۋە راۋاقلار بار. قەدىمدە جىشاۋلەن، شىشەنچاڭ، ۋاڭشۇنەن قاتارلىقلار بۇ جاينى تەسۋىرلەپ شېئىرلارنى يېزىپ، «غايىۋى جەننەت» دەپ مەدھىيىلىگەن بولسىمۇ، بۇ جاي پەقەت بىر جىلغا، بىر قىيا بار ئەمەلدارلار داچىسىلا ئىدى. بۇندىن كېيىن، ئىككى تاغنىڭ كۆكەرتىلىپ ئورمانلىققا ئايلىنىشىغا، ئورمان-باغ قۇرۇلۇشىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، شىمىگو ئۈرۈمچى

شەھىرىدىكى ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق مەنزىرە رايونىغا ئايلانغۇسى.

ليۇيسەن تېغىمۇ كۆركەرتىلىشى بىر قەدەر ياخشى بولغان تاغلارنىڭ بىرى. 1958 ـ يىلى سۇ يېتىشمىگەنلىكتىن كۆكەرتىش مەغلۇپ بولغان، 1979 ـ يىلى، تاغقا سۇ باشلاپ چىقىلىپ، جەمئىي130 مىڭ تۈپ كۆچەت تىكىلىپ، 60.9 گېكتار ئورمان بەرپا قىلىندى. ھازىر دەل ـ دەرەخكە قاپلىنىش نىسبىتى %83كە يەتتى، بۇ تاغدا دەل ـدەرەخلەر بۈك ـ باراقسان بولۇپلا قالماستىن، يوللىرىمۇ تۈز ۋە راۋان. 1985 ـ يىلى، ليۇيسەن تېغى ئۈستىگە مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە گۈمبەز شەكلىدىكى 2 قەۋەتلىك راۋاق سېلىندى. شەرت ـ شارائىت پىشىپ يېتىلگەندە، بۇ جاي ئۈرۈمچىدىكى بىر قەدەر زور باغ ـ ئورمانغا ئايلانغۇسى.

ھويلا ـ ئارامىلارنى باغ ـ ۋارانلاشتۇرۇش

بىر شەھەرنىڭ كۆكەرتىلىش سەۋىيىسىنىڭ قانداقلىقى، باغچا ۋە كوچىلارنىڭلا ئەمەس، بەلكى تېخىمۇ مۇھىمى مىڭلىغان ـ تۈمەنلىگەن ئائىلىلەرنىڭ ھويلا ـ ئارامىلىرى ۋە ئەتراپىنىڭ كۆكەرتىلىش دەرىجىسىگە باغلىق، ئۇ خەلق ئاممىسىنىڭ تۇرمۇشىنى، باغ ـ ئورماننى قىزغىن سۆيىدىغان مەدەنىيەت ساپاسىنى ۋە گۈزەل قەلبى ـ ئەخلاقىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئازادلىقتىن ئىلگىرى ئۈرۈمچىدە هويلا - ئارام-لاردىكى باغ - ئورمانلار كۆپ ئەمەس ئىدى. زېڭ ۋېن-ۋۇ «جۇڭگونىڭ غەربىي دىيارىنى باشقۇرۇش تارىخى» دېگەن كىتابىدا: «ئۆلكە مەركىزى دىخۇانىڭ شەرقىي دەرۋازىسى سىرتىدا سابىق فەنسى ۋاڭ شۈنەن هۆكۈمەت پۇلىدىن 70-80 مىڭ سەر خىراجەت قىلىپ دېهقانچىلىق-ئورمانچىلىق تەجرىبەمەيدانى قۇرغان ۋە ئۇنىڭغا «شو-يۈەن» (سىرداشلار باغچىسى) دەپ نام بەرگەن. باغ ئى-چىدە هەر خىل شىپاڭ - راۋاقلار ياسىلىپ، باغ كەينىدى-كى ئەسلىدىكى دەرەخلىك كۆچەت يېتىشتۈرۈشكە قالدۇ-رۇلۇپ ئىچىگە هەر خىل گۈل - گىيالار ئۆستۈرۈلگەن، بۇ يەردە ئىشلەشكە مەخسۇس ئادەم قويۇلغان. چېگرا يۇرتىدىكى قاقاسلىقتا مۇشۇنداق بىر مەنزىرىلىك جاي بولغان بولسىمۇ ئەمما بۇ باغ ئۇزۇن ئۆتمەيلا توختىتىپ قويۇلغان، باغ ئىچىدىكى راۋاق، گۈل - گىيالار ئەسلى قىياپىتىنى يوقاتقان» - دەپ يازغان. ئىنقىلابىي قۇربان دۇجۇڭيۈەن«تىيانشاندىن ئۇچ قېتىم ئۆتۈش» دېگەن ئە-سىرىدە «دۇبەن مەهكىمىسىنىڭ شەرقىدىكى هويلا شەرقىي باغچا دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ باغچىدا هەر خىل گۈل - گىيالار ئۆستۈرۈلگەن. هەمدە شاتۇت، تۇز قاتارلىق قۇشلار بول-غاچقا، ئۈرۈمچىدىكى ئەڭ ياخشى سەيلىگاھ بولۇپ قال-غان» دەپ يازغان، لېكىن ئۇ يامۇلغا قاراشلىق مۇهىم جاي بولغاچقا، پۇقرالار ئۇيەرنى سەيلى قىلالمايتتى.

شىجايۇەن (ھازىرقى نۇرباغ) ئەتراپىدا گەرچە دەل -دەرەخ، شاپتۇللۇقلار بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى شىنىڭ شەيىنىڭ قېيىن ئاتىسى چيۇزۇڭجۇ ئىگىلىۋالغان.

ئازادلىقتىن كېيىن، ئۈرۈمچىدە تۈرۈشلۇق ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە، ئاممىۋى تەشكىلات ئورگانلىرى ۋە مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە، تەنتەربىيە تارماقلىرى، شەھەرنىڭ پىلانىدىكى تەلەپلەرگە ئاساسەن گۈل - گىيا ئۆستۈرۈپ، ھويلا - ئارام-لىرىنى كۆكەرتتى. 1965 - يىلدىن ئىلگىرى ھەربىي رايون، بىڭتۇەن، سابىق 1 - سىفەن، سۇ ئىشلىرى نا-زارىتى ۋە ليۇداۋان كۆمۈركېنى قاتارلىق كۆكەرتىشتە ئىلغار ئورۇنلار بارلىققا كەلدى. ئۇلار ئۆز ئورنى تۇ-رۇشلۇق جايلارنى ئومۇميۈزلۈك كۆكەرتىپ، شەھەرنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى. لېكىن، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلا-بى»دىكى قالايمىقانچىلىق جەريانىدا، ھۆكۈمەتسىزلىك ئەۋج ئېلىپ، ھەممىلا جايدا قالايمىقان قۇرۇلۇش ئې-لىپ بېرىلىپ، ھويلا-ئارام باغ - ۋارانلىرى ناھايىتى زور زىيانغا ئۇچرىدى. 3 - ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن، شەھەرلىك ھۆكۈمەت شەھەردىكى دەل - دەرەخ، گۈل-گىيالارنى ئاسراش چارىسىنى ئېلان قىلدى ھەمدە گو-ۋۇيۈەن ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئومۇمىي كەۋدە پىلانىنى تەستىقلىدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۈرۈمچىدىكى ھەر قايسى ئورگان، ئىدارە ۋە ئاھالىلەر خەلق قۇرۇلتى-

يى دائىمى كومىتېتىنىڭ پۈتۈن مەملىكەت دائىرىسىدە ئومۇمىي خەلق خالىسانە ئەمگەك قىلىپ كۆچەت تىكىش چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، هويلا - ئارامىلارنى باغ - ۋارانلاشتۇرۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. شەھەرلىك مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى، كۆكەرتىش كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشى ئارقىلىق بىر تۈركۈم ئورۇنلار «مەدەنىيەتلىك زاۋۇت» ياكى «باغ - بوستانلىق ئورۇن» دېگەن نامغا ئېرىشتى؛ بەزىلىرى دۆلەت مىنىستىرلىق دەرىجىلىك ۋە ئارمىيە بويىچە تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

— شىنجاڭ تىببىي شۆيۈەنى، شىنجاڭ داشۆ، «1 - ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك شۆيۈەنى كۆكەرتىشنى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇردى، بۇ جايلاردا دەل - دەرخلەر بۈك - باراقسان، گۈللەر پورەكلەپ ئېچىلغان بولۇپ، باغ - ۋارانلاشتۇرۇش نىسبىتى بەلگىلەنگەن ئۆلچەمگە يەتتى.

شىنجاڭ ھەربىي رايوندا ئورگان ۋە ئورگانغا قاراشلىق باش دوختۇرخانا، 23 - دوختۇرخانا قاتارلىقلار كۆكەرتىشتە ئالدىدا بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ياماللىق تېغى باغرىدىكى 44.5 گېكتار يەردە «1 - ئاۋغۇست ئورمانلىقى» بەرپا قىلىپ، ئۈرۈمچى شەھىرى بويىچە قاقاس تاغلارنى كۆكەرتىشتە ئۈلگە تىكلەپ بەردى. باش دوختۇرخانا جەمئىي 40 مىڭ تۈپكە يېقىن ھەر خىل

دەل ـ دەرەخ تىكتى، 5900 كۋادرات مېتر گۈللۈك، 6700 كۋادرات مېتر چىملىق بەرپا قىلدى، ئۇلارنىڭ ھويلىسىنى باغۋارانلاشتۇرۇش نىسبىتى 49% كە يەتتى، يەنە سۈنئىي تاغ، فونتان، راۋاق، گۈللۈك بارلىق قاتارلىقلارنى ياسىدى، ئۇلار خېلى يۇقىرى باغۋەنچىلىك سەۋىيىسىگە ئىگە.

يېڭىمدىن قۇرۇلغان ئاپتونوم رايونلۇق بىناكارلىق پەن تەتقىقات ئورنى، ئۈرۈمچى دەرياسىنىڭ قاقاس سېيىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇلار جاپا ـ مۇشەققەتتىن قورقماي، جاپالىق ئىشلەپ، تاشلارنى قېزىپ توپا ئېلىپ كېلىپ تىندۇرۇپ، گۈل ـ گىيا ئۆستۈرۈپ، جەمئىي 3000 تۈپتەك دەل ـ دەرەخ، 1600 كۋادرات مېتر چىملىق، ئىككى گۈللۈك بەرپا قىلدى. يەنە راۋاق، دەھلىز، ھەيكەللەرنى ياساپ، ھويلىسىنى خۇددى باغچىدەك قىلىپ قۇردى.

— ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق، ماي ترانسپورت شىركىتى يېڭى قۇرۇلغان ئورۇن، رەھبەرلىك ئەھمىيەت بەرگەچكە، تىنچلىق ئۆستىڭىنىڭ ئىككى قىرغىقىنى تۈزلەپ تۇپىسىنى ئالماشتۇرۇپ، دەل ـ دەرەخ تىكىپ، 13 گېكتار قاقاس چۆلنى، ساڭفاڭگۇدىكى 9 گېكتار قاقاس تاغنى كۆكەرتتى، شىركەتنىڭ ھەر بىر ئادەم بېشىغا 20 نەچچە تۈپتىن كۆچەت توغرا كېلىدۇ.

— نېفىت ـ خىمىيەسانائىتى باش زاۋۇتى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى يېڭى قۇرۇلغان چوڭ تىپتىكى زاۋۇت-

لارنىڭ بىرى بولۇپ، زاۋۇت قۇرۇلغان كۈندىن تارتىپ كەسپىي قوشۇن قۇرۇپ، زاۋۇت رايونىنى پىلانلىق، قەدەم ـ باسقۇچلۇق ھالدا كۆكەرتتى. ھازىر زاۋۇت بويىچە جەمئىي 700 مىڭ تۈپ ھەرخىل دەل ـ دەرەخ، 187 گۈللۈك، 24 مىڭ 300 كۋادرات مېتىر چىملىق بار، يەنە ئۆزلىرى بەرپا قىلغان كۆچەتزارلىق، پارنىك بولۇپ، ھەرخىل كۆچەت ۋە گۈل ـ گىيالارنى يېتىشتۈرىدۇ.

ـــ ئۆي ـ يەر ئىدارىسى، ئۆي ـ جاي تەرەققىيات شىركىتى دوستلۇق يولى، باغچا كوچىسى، چاڭجىياڭ يولى، ئىتتىپاق يولى قاتارلىق ئاھالىلەر رايونلىرىدا پىلان بويىچە باغ ـ ۋارانلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئېلىپ باردى، دەل ـ دەرەخ ئۆستۈرۇپلا قالماستىن، يەنە گۈل ـ گىيا ئۆستۈرۈپ، راۋاق، گۈللۈك ياساپ، ئاھالىلەر رايونلىرىنى كۆكەرتىشتە ئۈلگە تىكلەپ بەردى.

دەرەخ ئاستىدا سايىدىغاندا كۆچەت يېتىشتۈرگۈچىنى ئۇنتۇپ قالمايلى

ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى ئۈرۈمچىنىڭ كۆچەت يېتىشتۈرۈش ئىشلىرى جەھەتتە، ۋاڭ شۇنەن قۇرغان «شويۈەن» ۋەيران بولغاندىن كېيىن، بىرقەدەر بالدۇر قۇرۇلغىنى ليۇداۋان كۆچەتزارلىقى. ئۇنىڭ كۆلىمى 100 مودىن ئارتۇق بولسىمۇ، بىر مېۋىلىك باغدىن باشقا،

كۆچەت يېتىشتۈرۈشى چەكلىنىك ئىدى. ئازادلىقنىڭ دەس-
لەپكى مەزگىللىرىدە قۇرۇلۇش ئىدارىسى مۇتەلجان
قارىياغاچلىقىدا كۆچەت يېتىشتۈرگەن بولسىمۇ، كۆلىمى
بىر گېكتارلا كېلەتتى. 1956 - يىلى، ئورمانچىلىق خىز-
مەت پونكىتى غەربىي جىيۇجياۋەندە كۆلىمى 20 گېكتارچە
كېلىدىغان كۆچەتزارلىق يېتىشتۈرۈپ، بىر تۈركۈم مۇقىم
ئىشچى - خىزمەتچى قوبۇل قىلدى. لېكىن بۇ جاي ئۆس-
تەڭنىڭ ئەڭ تۆۋەن ئېقىمىدا بولغاچقا تېرىلغۇ ئېتىزلارنى
سۇغىرىش بىلەن بولغان زىددىيەتنى ھەل قىلىش تەسكە
چۈشتى، كۆچەت ئىشلەپچىقىرىشمۇ تەسىرگە ئۇچرىدى.
1958 - يىلى يەنە، ئەرگۈك يېزىسىدىكى ئەسلىدە شەھەرنىڭ
پىلانىدا بېكىتىلگەن ئىھاتە ئورمان بەلبېغى (كەڭلىكى
500 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 2.5 كىلومېتىر) نى باغۇەنچىلىك
مەيدانى قىلىپ قۇرۇپ چىقىپ، كۆچەت يېتىشتۈرۈش ۋە-
زىپىسىنى تاپشۇرۇش قارار قىلىندى. بۇ يەر مۇنبەتسىز
بولۇپ، پەقەت سېتىۋېلىنغان 200 - 300 مو ئېتىزدىلا كۆ-
چەت يېتىشتۈرگىلى بولاتتى، لېكىن بۇ شەھەرنىي كەڭ
كۆلەمدە كۆكەرتىشنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئېشىۋاتقان
ئېھتىياجىنى قاندۇرالمىدى، ھەر يىلى كۆچەت تىكىشتە
شىخەنزە ۋە كۈيتۈڭ رايونىدىكى بىڭتۇەن دېھقانچىلىق
مەيدانلىرىنىڭ ياردىمىگە تايىنىشقا توغرا كەلدى.
1959 - يىلى قىشتا، سىگۈڭ رايونىدا قېدىرىپ ئۆلچەش
ئارقىلىق، بۇ جاينىڭ تۇپراق سۈپىتى مۇۋاپىق، يەر تۆ-

زۇلۇشى تەكشى، شەھەرگە بىر قەدەر يېقىن، قاتنىلايىلىق ئىكەنلىكى، شۇنىڭدەك شەھەردىكى پاسكىنا سۇلارنى بىر تەرەپ قىلىش زاۋۇتى جايلاشقان جاي ئىكەنلىكى، پاسكىنا سۇ ئارقىلىق كۆچەت سۇغىرىلى بولىدىغانلىقى ئېنىقلانغاندىن كېيىن، بۇ يەردە كۆچەت مەيدانى قۇرۇش قارار قىلىندى، 1960 - يىلى ئەتىيازدا، قۇرۇلۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى لى دېمىن پۈتۈن ئىدارە سېتېمىسىدىكىلەرنى ياردەم بېرىشكە ئۇيۇشتۇرۇپ، شۇ يىلىلا 300 مودىن ئارتۇق بوز يەر ئېچىپ، تۇنجى تۇركۈمدىكى كۆچەتلەرنى تىكتى. ئۇ چاغدا شارائىت ئىنتايىن جاپالىق بولۇپ، كادىر، ئىشچىلار گەمىلەردە يېتىپ، كۆلچەك سۈيى ئىچەتتى، ئەتىگەن تۇرۇپ كەچ يېتىپ، جاپا-مۇشەققەتكە چىداپ ئىگىلىك ياراتتى، ئۈچ يىل جاپاغا چىداپ كۆرەش قىلىش ئارقىلىق، كۆچەت يېتىشتۈرۈش مەيدانى شەھەرنى كۆكەرتىشكە ئىشلىتىلىدىغان كۆچەت بىلەن پۈتۈنلەي تەمىنلەشنى ئىشقا ئاشۇردى. 1965 - يىلى، كۆلىمى 3500 مو كېلىدىغان چوڭ تىپتىكى كۆچەت يېتىشتۈرۈش بازىسى قۇرۇلۇپ 100 خىلغا يېقىن دەل - دەرەخ كۆچىتى يېتىشتۈرۈلدى، دائىم ئىشلىتىلىدىغان 20 نەچچە خىل دەرەخ كۆچىتىدىن يىلىغا بىر مىليون تۈپتىن كۆپرەك يېتىشتۈرۈلۈپ ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ كۆكەرتىش ئېھتىياجى قاندۇرۇلۇپلا قالماستىن، باشقا جايلارغىمۇ ياردەم بېرىلدى. 1982 - يىلى، كۆچەت يېتىشتۈرۈش مەيدانى

مەملىكەت بويىچە باغ ـ ئورمان، كۆكەرتىش سىستېمىسـ
ـدىكى ئىلغار ئورۇن دېگەن نامغا ئېرىشتى. ھازىر كۆچەت
يېتىشتۈرۈش مەيدانىدا ئېگىز ئۆسكەن ئىھاتە ئورمانلىقى
ۋە يول بويىدىكى دەرەخلەر، قاتار ـ قاتار رەتلىك جايـ
لاشقان سالا كۆچەتزارلىقلار، مېۋىلىك باغلار، راۋان
ئېقىۋاتقان ئېرىق ـ ئۆستەڭلەر، تېمەن ئۆسۈۋاتقان يىڭـ
نە يوپۇرماقلىق، كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخ كۆچەتلىرى بار.
ئىشچىلارنىڭ ھەممىسى ئىككى قەۋەتلىك بىنالارغا كۆچۈپ
كىردى، تۇرمۇش ۋە ئەمگەك شارائىتىمۇ زور دەرىجىدە
ياخشىلاندى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى يۇقىرى دەرىجىلىك
ئورۇنلارنىڭ توغرا رەھبەرلىكى، كەڭ ئىشچى ـ خىزمەتـ
چىلەرنىڭ تىرىشىپ ئىگىلىك ياراتقانلىقىدىن ئايرىپ قاـ
رىغىلى بولمايدۇ. بۇ مەيداننىڭ سابىق باشلىقى، ئىنـ
ژېنېر جىڭ شياگىياۋنىڭ مەيدان ئۈچۈن ئۆزىنىڭ
ياشلىق باھارىنى ۋە ھاياتىنى تەقدىم قىلغانلىقى ياد
ئېتىشكە ئەرزىيدۇ.

يولداش جىڭ شياگىياۋ 1959 ـ يىلى خېبېي ئورمانـ
چىلىق مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ، ئۈرۈمچى شەھىرىگە تەقسىم
قىلىنىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا بۇ كۆچەت يېتىشتۈرۈش مەيداـ
نىغا يۆتكىلىپ تېخنىك بولغان، ئۇ پارتىيىنىڭ باغ ـ
ئورمانچىلىق ئىشلىرىغا سادىق بولۇپ، كۆچەت يېتىشتۈـ
رۈش مەيدانىدا دائىم قولىدىن ئىش قورالىنى چۈشۈرمەي
نەگە بارسا شۇ يەردە ئىشچىلار بىلەن بىللە ئەمگەك

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

قىلدى. كەسپىي جەھەتتە قېتىرقىنىپ ئىزدىنىپ، كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىپ، كەڭ كۆلەمدە كۆچەت يېتىشتۈرۈشتىكى قاتمۇ-قات قىيىن ئۆتكەللەرنى بۆسۈپ ئۆتتى. ئۇ ئالغا بېسىشقا ئىنتىلىپ، مەڭگۈ قانائەتلەنمەي، دائىم باشقا جايلارغا بېرىپ ئۆگەندى، ئۇرۇقچىدە ئۆستۈرۈشكە مۇۋاپىق كېلىدىغان دەرەخ تۈرلىرىنى توپلاپ، ئۇرۇق كەلتۈرۈپ سىناق قىلدى. موگغۇل قارىغىيى، قىزىلگۈل، چوڭ يوپۇر-ماقلىق قارىياغاچ قاتارلىق دەرەخلەرنىڭ كۆچىتىنى يې-تىشتۈرۈپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. ئاز سۇ بىلەن چۆنەكلەپ سۇغىرىش، كۆچەت ئارىسىغا زىرائەت تېرىش قاتارلىق تېرىقچىلىق ئۇسۇللىرى—ئۇنىڭ پۈتۈن مەيداندىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەر بىلەن بىرلىكتە ئۈزلۈكسىز ياراتقان ئەلا نەتىجىلىرى. ئۇ ئائىمىنىڭ دەرت-ھالىغا يېتىپ، ئائىلە تەۋەلىرىنى ئەمگەككە ئۇيۇشتۇرۇپ، تۇرمۇش جەھەتتىكى يۈكنى يېنىكلەتتى ھەم كۆچەت يېتىشتۈرۈشتە ئەمگەك كۈچى كەمچىل بولۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلدى. لېكىن، ئۇ ئۆزىنى ئايىمايتتى، ئۇ باشلامچىلىق بىلەن كېچىكىپ تويي قىلغان بولۇپ، ئائىلە ئىشلىرى بىلەن كارى بولمايت-تى، 1983-يىلى، ئېغىر كېسەل بولۇپ قالغانىدىمۇ، يە-نىلا ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بىرىنچى سەپىدە چىڭ تۇردى، داۋالىنىشقا بارمىدى. رەھبەرلىك ماشىنا ئەۋەتىپ ئۇنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ قويغاندىن كېيىنمۇ، يەنىلا كۆچەت مەيدانىنى ئويلاپ، كۆچەت يېتىشتۈرۈش ئىشلىرى

ئۈستىدە باش قاتۇردى، دائىم ئۆزى ئىنتايىن ياخشى كۆرىدىغان كۆچەتلەرنى سورۇشتۇرۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ هال - ئەھۋالىغا كۆڭۈل بۆلدى. بۇ چاغدا، ئۇ ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىككە سايلانغان بولسىمۇ، دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغانلىقى ئۈچۈن قاتنىشالمىدى، ئۇ مەيداننىڭ ئىشلىرىغا يەنىلا كۆڭۈل بۆلدى، 1984 - يىلى، ئۇنىڭ كېسىلى جىگەر راكى بولۇپ، ئاخىرقى باسقۇچقا يەتكەنلىكى ئېنىقلانغاندىمۇ، ئۇ ئۆزىنى يوقلاشقا كەلگەن ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەر ۋە يولداشلارغا شەخسىي تەلەپ قويماستىن بىردىنبىر ئۈمىدىم — كۆچەت مەيدانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى يۈكسەلدۈرۈپ، شەھەرنى كۆكەرتىش ئۈچۈن ھەسسە قوشۇڭلار، دېدى. ئۇ ۋاپات بولغاندا ئەندىلا 45 ياشقا كىرگەن بولۇپ ئۆزىنىڭ بارلىق يۈرەك قېنى ۋە كۈچ-قۇۋۋىتىنى ئۈرۈمچىنىڭ باغ - ئورمان ئىشلىرى ئۈچۈن بېغىشلىدى. ئۇنىڭ شانلىق ئىش ئىزلىرىنى مۇكاپاتلاش ئۈچۈن، شەھەرلىك پارتكوم ئۇنىڭغا شەھەر بويىچە ئىلغار خىزمەتچى ۋەمۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى دەپ نام بېرىپ، پۈتۈن شەھەردىكى پارتىيە ئەزالىرى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئۇنىڭدىن ئۆگىنىشكە چاقىردى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

قالىغاچلىقنىڭ ئۆتمۈشى ۋە بۈگۈنى

جى شاۋلەن ئەينى ۋاقىتتا قالىغاچلىقنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى تەسۋىرلەپمۇ شېئىر يازغان، ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن قالىغاچلىقنىڭ شۇ چاغلاردىلا بويى تالىشىپ ئۆسكەن ھەرخىل دەل - دەرەخقە پۈركەنگەن، تۈرلۈك قۇشلار يېقىملىق سايراپ تۇرىدىغان ئېكولوگىيىلىك مۇھىتقا ئىگە مەنزىرىلىك جاي ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

قالىغاچلىق ئۈرۈمچى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى دەريا ۋادىسى بولۇپ، ئۇ جايدا تاغ، سۇ، دەل - دەرەخ، ئۇچار قۇشلار بار. لېكىن تارىختىن بۇيان ئۇ جاينى ھېچكىم باشقۇرمىغان، دەل - دەرەخ، قۇشلار تەبىئىي ھالدا ئۆسۈپ، يوقىلىپ كەلگەن. دەريا ۋادىسىدا قارىياغاچ، تېرەك، سۆگەت ئاساس قىلىنغان تەبىئىي ئورمانلىقنىڭ كۆلىمى خېلى زور بولسىمۇ، نەسىللىك چارۋا مەيدانىدىكى چارۋىلارنىڭ غاجاپ ۋەيران قىلىشى، بىناكارلىق ئورۇنلىرىنىڭ قوم - شېغىل، توپا ئېلىشى، شۇنىڭدەك قارىياغاچ گەز قۇرتىنىڭ زىيان سېلىشى تۈپەيلىدىن، ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان. 1957 - يىلى، شەھەرلىك ئورمانچىلىق پونكىتى قارىياغاچ گەز قۇرتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىشنى باشلاپ، ئورمان ئاسراش-

قا مەخسۇس ئادەم قويدى. شەھەرلىك ھۆكۈمەت يەنە ھەر يىلى ئادەمنى كۆچەت تىكىشكە، قارىياغاچ گەز قۇرتى يوقىتىشقا سەپەرۋەر قىلىپ، قالىغاچلىق ئورمانلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈردى.

1962 - يىلى ئاپپاراتلار ئىخچاملانغاندا خادىملار ئازايتىلىپ، قالىغاچلىقنى كۆكەرتىش ئىشلىرى توختاپ قالدى. 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئورمان باشقۇرۇش پونكىتى رەسمىي قۇرۇلۇپ، ئورمان باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى ھەمدە كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش ئارقىلىق، ئورمانلىق كۆلىمى كېڭەيتىلدى، ئۇنىڭغا ئۇلامباي سۇ ئامبىرى ئالدىدىكى تاللىق ھەمدە سۇ ئىشلىرى نازارىتى، ئۈرۈمچى دەرياسىنى باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ ئۇلامباي، خۇڭيەنچى سۇ ئامبىرى ئەتراپىدىكى كۆكەرتىش رايونلىرىنى قوشقاندا، قالىغاچلىق مەنزىرە رايونىدا ھازىر 185.46 گېكتار ئورمانلىق بار، بۇ ئۇنىڭ جەنۇبىدىكى ئۇلامباي سۇ ئامبىرى ئالدىدىكى ۋە سۇ ئامبىرى رايونىدىكى قاقاس تاغنى كۆكەرتىش رايونى بىلەن تۇتىشىپ، ئۈرۈمچىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى يېشىل توساققا ئايلاندى. قالىغاچلىقنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى خۇڭيەنچى سۇ ئامبىرى ئاپتونوم رايوندىكى يېزا ئىگىلىك سىستېمىسى كۆكەرتىشنى ھۆددىگە ئالغان جاي بولۇپ، 20 نەچچە گېكتار يەرگە ئورمان بەرپا قىلىندى. ئۇ-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

رۇمچى دەرياسىنى باشقۇرۇش باشقارمىسى ئۇ يەردە يەنە ئىسسىق سۇ بېلىق مەيدانى قۇردى، ھازىر بۇ، سۇ مەھسۇلاتلىرى بازىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. بۇلاردىن تاشقىرى، ئاپتونوم رايونلۇق كادىرلار سانا تورىيىسى ۋە ئىشچىلار سانا تورىيىسى قالىغاچلىق مەنزىرە رايونىدا قۇرۇلدى. بۇ ئىككى ئورۇن دەل - دەرەخ تىكىپ، گۈل - گىيا ئۆستۈرۈپلا قالماستىن، يەنە كۆل چېپىپ سۇنئىي تاغ، شىپاڭ، باراڭلار ياساپ، باغ - ۋارانلاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ دەم ئېلىپ داۋالىنىشى ئۈچۈن گۈزەل، ئازادە مۇھىت ياراتتى.

1956 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قالىغاچلىقنىڭ شىمالىدا ئۈرۈمچى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى قۇرۇشنى قارار قىلدى، قەبرىستانلىقنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 34 گېكتار بولۇپ، چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ، دۇجۇڭيۈەن قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار مۇشۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان. كەينىدىكى تاغدا قارىغايلار يىل بويى كۆكىرىپ تۇرىدۇ، قەبرىستانلىق ئىچى دەل - دەرەخ، گۈل - گىيا بىلەن قاپلانغان. كۆپ يىللاردىن بۇيان پەرۋىش قىلىش ئارقىلىق، شاپتۇل، ئۆرۈك، ئالما قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەر باراقسان باغ بولۇپ شەكىللەندى، ئېگىز باراڭلار ئۈزۈم تەكلىرى بىلەن تولدى. بۇنىڭ بىلەن قەبرىستان-

لىق تېخىمۇ ھەيۋەت، كۆركەم تۈسكە كىردى. ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرى كۆرگەزمىسىگە ئىنقىلابىي ئەجدادلارنىڭ شۇ يىللاردىكى قول يازمىلىرى، ئىشلەتكەن بۇيۇملىرى قاتارلىق تارىخىي يادىكارلىقلار قويۇلغان بولۇپ، كومپارتىيە ئەزالىرى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى ۋە كەڭ ياش-ئۆسمۈرلەر ھەممىدە ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىغا ئەنئەنىۋى تەربىيە ئېلىپ بېرىشتىكى ئەڭ ياخشى سورۇنغا ئايلاندى. ھەر يىلى قەبرە سۈپۈرۈش بايرىمى، «4 - ماي»، «1 - ئىيۇن»، «1- ئىيۇل» قاتارلىق بايراملاردا كىشىلەر تەرەپ - تەرەپتىن بۇ يەرگە كېلىپ، ئىنقىلابىي قۇربانلارنى ياد ئېتىدۇ، ئۆتمۈشنى ئېسىگە ئېلىپ، جاسارىتىنى ئۇرغۇتۇپ، كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچىنى ئاشۇرىدۇ.

يولى تۈز، چىرىغى يورۇق، سۈيى پاكىز

گو شاۋچىڭ

ئىسلاھات ئېقىمى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ قۇرۇلۇش قەدىمىنى تېزلەتتى. ئۇ، يېڭى قىياپەت بىلەن كىشىلەر ئالدىدا نامايەن بولدى. ئۈرۈمچىنىڭ ئالدى، ئارقا كوچىلىرىدا قەد كۆتەرگەن سانسىزلىغان كۆركەم بىنالار، كەڭ يوللار، پاك - پاكىز شەھەر قىياپىتى، دەسلەپكى قەدەمدە زامانىۋى سەۋىيىگە ئىگە بولغان شەھەر مەمۇرىي ئەسلىھەلىرى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان مېھمانلار، سودىگەرلەر ۋە كارخانىچىلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلماقتا. بۈگۈنكى يەر - جاھاننى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان بۇ ئۆزگىرىشلەر كىشىلەرگە كونا جۇڭگودىكى ئۈرۈمچىنى ئەسلەتمەي قويمايدۇ - ئەلۋەتتە. ئازادلىقتىن بۇرۇن، ئۈرۈمچىنىڭ شەھەر مەمۇرىي قۇرۇلۇشلىرى يوق دېيەرلىك ئىدى، ئات - ئۇلاق ھارۋىلىرى ماڭىدىغان بىر نەچچە ئەگرى-توقاي يول بولسىمۇ، ھارۋا چاقى چۆشكەن يەر ئېرىقچە بولۇپ يۇندا سۇلـ

ری ئېقسپ تۇراتتی. قاراڭغۇ چۇشكەندە ئالدی - ئارقا كوچىلار قاراڭغۇلۇققا چۆكۈپ هېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولـ ـمايتتی، ئاهالىلار قۇدۇق ۋە خابا سۈيىنی ئىستېمال قىـ ـلاتتی. خەلق تۇرمۇشی ئىنتايىن قالاق ئىدی.

دۆلىتىمىز قۇرۇلغان 40 يىلدىن بۇيـان، پارتـيە ۋە خەلق هۆكۈمىتىنىڭ چوڭقۇر غەمخورلىقی، هەرمىللەت خەلقىنىڭ جاپالىق ئەمگىكی بىلەن بۇ چېگرا شـەهىرـ ـنىڭ شەهەر مەمۇرىي قۇرۇلۇشی ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلـ ـدی. تەيۋەندىن تۇغقان يوقلاشقا كەلگەن بىر زات نا- هايىتی تەسىرلەنگەن هالدا: «ئەگەر مەن ئۆزكۆزۈم بىـ ـلەن كۆرمىگەن بولسام بۇ يەرنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىيا- شىغان ئۈرۈمچی ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەيتتىم!» دېگەن.

ئۈرۈمچىدىكی ئۆزگىرىشلەر هەققەتەن ناهايـتی چوڭ. مەن پەقەت ئۆزەم بىر قەدەر پىششىق بىلىدىغان شەهەر مەمۇرىي ئەسلىهەلىری هەققىدە ماقـالە يېـزىپ، ئۇنی دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللـىقىغا سـوۋغا قىلماقچىمەن.

يوللار هەر تەرەپكە تۇتىشىپ چىراغلار هەممە يەرنی يورۇتتی

ئازادلىقتىن بۇرۇن، ئۈرۈمچىنىڭ يوللىری ئېگىز- پەس، كوچا چىراغلىرىنىڭ نۇرسىزلىقی هەممە كىشـىگە

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئايان. ئەينى ۋاقىتتا داشىزى تەرەپلىرىدىكى يوللار
نىڭ ئەڭ كەڭ يېرى ئاران 6 ـ 7 مېتىر، تار يېرى
5 مېتىر كېلەتتى. «بوران چىقمىغان كۈنلىرى ئۈچ چى
تۆپا ئۆرلىسە، يامغۇرلۇق كۈنلەردە پاتقاقچىلىق دەستىدىن
يۈرۈپ بولمايتتى». 40 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا، يوللار
رېمونت قىلىنىپ، بىر قانچە ئاساسلىق يوللارغا شېغىل
ياتقۇزۇلغان. داشىزىدىكى تۆت كوچىغا تۆت كىلومېتىر-
دىن ئارتۇقراق ئاسفالت ياتقۇزۇلغان بولسىمۇ، بىراق
قۇرۇلۇش سۈپىتى ناچار بولغانلىقتىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا
يوللار بۇزۇلۇپ كەتكەنىدى.

1947 ـ يىلى، شەھەر رايونىدىكى 37 يول بىر تۇتاش
پىلانلانغان بولسىمۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 36.1 كىلومې-
تىرلا كېلەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقۇرىدىغان ئادەم
بولمىغانلىقتىن ھەر يىلى قىشتا كوچا ـ كوچىلار قار
دۆۋىلىرىگە تولۇپ، يۇندا سۇلىرى قېلىن مۇز تۇتۇپ
كەتكەنلىكتىن ئەتىيازدا قار ـ مۇزلار ئېرىپ يوللار
پاتقاقچىلىققا تولۇپ ھارۋىلار ئۆتكەندە پاتقاقلار ھەر
تەرەپكە چاچرايتتى.

ئۈرۈمچىنىڭ كوچا چىراغلىرى 30 ـ يىللارنىڭ
باشلىرى ماجۇڭيىڭ بىلەن ئۇرۇش بولغان يىللىـ
رى شەھەر مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن ئورنىتىلـ
غان. ئاتالمىش كوچا چىرىغى دېگىنى ـ تۆت چاسا
ئەينەكنىڭ ئوتتۇرىسىغا يېقىپ قويۇلغان بىر تال شام

بولۇپ، چىراغ تۈۋىدە بىر قارا كىيىملىك سافچى پوستا تۇراتتى. بۇ خىل «كوچا چىراغلىرى» مۇ ئاساسلىق يوللاردىلا بار ئىدى. 1937 ـ يىلى 5 ـ ئايدا، ئۈرۈمچى يېڭى نۇر ئېلېكتر ھەسسىدارلىق شىركىتى قۇرۇلۇپ توك بىلەن تەمىنلەشكە باشلىدى. لېكىن شەھەر بويىچە پەقەت نەناياك ئېلېكتر ئىستانسىدىن بېيىمنىغىچە، داشىمىندىن ھازىرقى تىيانشان مېھمانخانىسىغىچە بولغان ئىككى يولدىلا كوچا چىرىقى بارئىدى. ھەر 50 مېترغا بىردىن 89 ياغاچ سىتولبا ئورنىتىلىپ ئۇنىڭغا فارفور قاپقاقلىق، 25W — 100W غىچە بولغان ئاق لامپوچكا ئىشلىتىلگەن ئەگمە يول چىرىغى ئورنىتىلغان.

1949 ـ يىلى، ئۇلۇغ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دۇنياغا كەلدى. پارتىيە رەھبەرلىكىدە ئۈرۈمچىنىڭ يول قۇرۇلۇشىدا يېڭى تەرەققىياتلار بارلىققا كەلدى. 1951 ـ يىلى چاقىرىلغان شەھەرلىك خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىدا شەھەر رايونىدىكى يوللارنى ياساش، يول ياساش ھەيئىتى قۇرۇش قارار قىلىندى. شۇنداقلا ھەر مىللەت خەلقىنى پۇل ۋە ئەمگەك كۈچى تەقدىم قىلىشقا چاقىرىپ داشىزا ئەتراپىدىكى ئازادلىق يولى، جۇڭسەن يولى، شەرق شامىلى يولى، تىنچلىق يولى بولۇپ جەمئىي 2.4 كىلومېتىر يول رېمونت قىلىندى ۋە كېڭەيتىلدى. ئىككىنچى يىلى خەلق يولى، قىزىلبايراق يولى، ئەدەبىيات-سەنئەت يولى، لۇڭچۈەن يولى، بۇغدا كولى يولى ۋە

ياشلار يولىنى تۇتاشتۇرۇشتىن ئىبارەت كونا شەھەر را-
يونىدىكى يوللارنى تورلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بې-
رىلدى. 1954 يىلدىن1957-يىلغىچە كۆلىمى 7614 كۋادرات
مېترلىق بېيىمەن مەيدانى ياسالدى. شىنىمەن يولى، غەر-
بىي شىمال يولى، دوستلۇق يولى رېمونت قىلىنىپ، 4.6
كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا شېغىل ياتقۇزۇلدى. نۇرلۇق يولى
ئۆزگەرتىلىپ قوش يول قىلىپ ياسىلىپ، ئوتتۇرىسىغا 10 ئۇزۇن-
چاق گۈللۈك قىلىندى. 1957-يىلىنىڭ ئاخىرىداشەھەردىكى
يوللارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى تەرەققىي قىلىپ 51.3
كىلومېترغا، ئاسفالت يول 13.8 كىلومېترغا يېتىپ،
ئازادلىقتىن ئىلگىرىكىدىن ئايرىم -
ئايرىم 4 '1 ھەسسە ۋە 2.98 ھەسسە ئاشتى. 1958
يىلدىن 1960 - يىلغىچە بولغان ئۈچ يىل ئىچىدە، لەن-
جۇ - شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ ئۈرۈمچىگە يېتىپ كېلىشى-
نى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن، جەنۇبىي پويىز ئىستانسىسىدا
ئىككى يەر ئاستى پىيادىلەر يولى، 60 مىڭ كۋادرات
مېتر كۆلەمدىكى ئۈچ مەيدان ياسالدى. شۇنداقلا پويىز
ئىستانسىسى مەيدانىغا تۇتىشىدىغان 1.5 كىلومېتر ئۇزۇن-
لۇقتىكى ئايلانما ئاسفالت يول ياسالدى. مۇھىتنى گۈ-
زەللەشتۈرۈش ئۈچۈن، 1965 - يىل 4 - ئايدا، ج ك پ
ئۈرۈمچى شەھەرلىك كومىتېتى شەھەر بويىچە 5 مىڭدىن
ئارتۇق ئىشچى - خىزمەتچى ۋە ئاممىنى خالىس ئەمە-
گەككە ھەرىكەتلەندۈرۈپ چەنتاڭجياڭ يولىدىن لىۋيىەن

تېغىنچە بولغان 7.5 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى خابا يو-
لىنى ياساپ، شەھەر ئىچىدە ئاپتوموبىللارنىڭ قىستاقچى-
لىق ئەھۋالىنى ياخشىلىدى. خابا ئەخلەتلەرنى قالاي-
مىقان تۆكۈش ۋە قۇم تاسقاش، توپا كولاش ئەھۋالل-
رى ئۇنۇملۇك چەكلەندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا،
يوللارنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ يول چىراغلىرى-
مۇ كۆپەيتىلدى. 1950 يىلدىن 1965 - يىلغىچە شەھەر رايو-
نىدىكى ئاساسلىق يوللارغا كەينى - كەينىدىن 3200 ھەر
خىل چىراغ ئورنىتىلدى. بۇ ئازادلىقتىن بۇرۇنقىنىڭ
35.8 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. 1965 - يىلى يەنە
100 دىن كۆپرەك ئارقا كوچىغا 800 چىراغ ئورنىتىلدى
ھەمدە ئىككىنچى يورۇقلۇق مەنبەسى — يۇقىرى بېسىم-
لىق خىلورلۇق لامپۇچكا ۋە يۇقىرى بېسىملىق ناترىي-
لىق لامپۇچكا ئىشلىتىلىپ، كوچا چىرىغى تارىخىدىكى
بوشلۇق تولدۇرۇلدى. مەيدان، گۈللۈكلەرگە نەپىس چى-
راغلار ئورنىتىلىپ، ئۈرۈمچىنىڭ كېچىلىك مەنزىرىسىگە
ھۆسن قوشۇلدى.

10 يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە خىزمەت
ۋە ئىشلەپچىقىرىش توختاپ قالغانلىقتىن، شەھەرنىڭ يول
قۇرۇلۇش ئىشلىرى ئاساسىي جەھەتتىن پالەچ ھالەتكە
چۈشۈپ قالدى. قار ۋە يامغۇر سۇلىرى بۇزۇۋەتكەن يول-
لار بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىدى. كوچا چىراغلىرى-
مۇ ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. قارفوردا ئىشلەن-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

گەن چىراغ قاپقاقلىرى ئوقتا پۇچۇلۇپ كەتتى. ئالدى-
ئارقا كوچىلاردىكى سىتولبا ۋە توك سىملىرى ئېغىر بۇز-
غۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1966 ـ يىلدىكى 3 مىڭدىن ئار-
تۇق كوچا چىرىغى 1976 ـ يىلىغا كەلگەندە 2 مىڭدىن
كۆپرەككە چۈشۈپ قالدى.

ئىسلاھات باھار شامىلى بارلىق ئىشقا ھايا-
تىي كۈچ بەخش ئەتتى. پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەر-
كىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، شەھەر
يوللىرى ۋە يول چىراغلىرى قايتىدىن يېڭى تەرەققىيات
باسقۇچىغا قەدەم قويدى.

ئالدى بىلەن 10 يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگى-
لىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان چوڭ ـ كىچىك كوچىلار
رېمونت قىلىندى ۋە ئۆزگەرتىلدى. شۇنداقلا ئومۇمىيۈزلۈك
ئاسفالىت ياتقۇزۇلۇپ شەھەر يوللىرى يېڭى قىياپەتكە
كىردى. ئازادلىق يول، ياڭزىجياڭ يولى، چاڭجياڭ يو-
لى، چەنتاڭجياڭ يولى،دوستلۇق يولى، 4 ـ ماي يولى،
نەنچاڭ يولى، مېھمان كۈتۈش يولى، تيەنجىن يولى،
جياڭسۇ يولى، غەربىي خەلق يولى، چىتەي يولى، شەر-
قىي دوستلۇق يولى،خۇاڭخې يولى، غەربىي شىمال يولى،
خوتەنگەي يولى قاتارلىق 16 يولغا پۈتۈنلەي
ئاسفالىت ياتقۇزۇلدى. مۇشۇ ئاساستا يەنە خەلق يولى-
نىڭ شەرقى ۋە غەربىي قىسمى، دۇڭخۇەن يولى (بەخت
يولىدىن شەرق شامىلى يولىغىچە)، تەنتەربىيە سارىيى

يولى، نەنچاڭ يولىنىڭ شىمالى، جوجياڭ يولى، شىخۇڭ يولى، شىنجاڭ تىببىي ئىنستىتۇت يولى، بېيجىڭ يولىنىڭ تۆۋەنگە ماڭىدىغان ماشىنا يولى ۋە پىيادىلەر يولى ياسالدى. شۇنىڭ بىلەن بۇرۇنقى كونا قىياپەت ئۆزگەرتىلىپ، چېگرا شەھەرنىڭ يېڭى قىياپىتى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

1978 - يىلى، هۆكۈمەت كوچىلارنىڭ پاسكىنىچىلىق، قالايمىقانچىلىق، ناچار ھالىتىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، مەخسۇس ئورۇن بىلەن شۇ جايدا ئولتۇرۇشلۇق ئاممىنى بىرلەشتۈرۈپ پاتقاق كوچىلارنى ئورتاق تۈزەشنى يولغا قويۇپ، تىيانشان رايونى، سايباغ رايونى، يېڭى شەھەر رايونىدىكى بارلىق كوچىلارنى ياساپ رېمونت قىلدى.

1983 - يىلدىن ھازىرغىچە يول قۇرۇلۇشىدا نۇرلۇق يول كېشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان سۈرئەت بىلەن ياسالدى. ئەينى يىللاردىكى قەبرىستانلىققا بارىدىغان «شەيتان يولى» ئۇزۇنلۇقى 960 مېتر كېلىدىغان، ئوتتۇرىسى گۈزەل گۈللۈك قوش يولغا ئايلاندى. بېيمېن مەركىزى گۈللۈكىدىن چوڭ كۆۋرۈككىچە «دەريادا سۇغىرىلىۋاتقان ئات» ھەيكىلىگىچە بولغان بۇ يول يولۇچىلارغا ئارام بەخش ئېتىدۇ.

1986 - يىلى كېڭەيتىپ ياسالغان چاڭجياڭ يولى بىلەن ياڭزىجياڭ يولىنىڭ ئاساسلىق يولىمۇ قوش يول، ئوتتۇرىسى سوزۇنچاق گۈللۈك، ئىككى تەرىپى پىيادىلەر

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

يولى، ئارىلىقتا دەل - دەرەخ، گۈل - گىيا ئۆستۈرۈلۈپ ۋە ئېرىق ياسىلىپ، نۇرلۇق يولدىن قالسىلا شەھىرىمىزدىكى يەنە بىر زامانىۋى يولغا ئايلاندى. قاتناش قىستاقچىلىقىنى پەسەيتىش، قاتناش ھادىسىلىرىنى ئازايتىش ئۈچۈن، بەش يۇلتۇز يولىدىن چىداۋانغىچە بولغان يول كېڭەيتىلدى. شىخۇك يولىنىڭ ئوتتۇرا قىسمى ياسالدى. تەنتەربىيە سارىيى يولى ئۆزگەرتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يول چىراغىنىڭ شەكلى، نۇر مەنبەئى، سان جەھەتتە بولسۇن ناھايىتى زور ئۆزگىرىشلەر بولدى. چىراغ سانى مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي مەزگىلىدىكى 2300 دىن 5460 كە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى بېسىملىق خلورلۇق چىراغ ۋە يۇقىرى بېسىملىق ناترىيلىق چىراغ 1354 كە يېتىدۇ.

1985 - يىلى 9 - ئايدا پۈتۈپ قاتناش باشلانغان خەلق يولى ئۆتۈشمە كۆۋرۈكىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 83.86 مېتىر، كەڭلىكى 31 مېتىر، شەرقىي غەرب غول يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 530 مېتىر، كەڭلىكى 42 مېتىر، جەنۇبىي شىمال غول يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 920 مېتىر، كەڭلىكى 48 مېتىر كېلىدۇ. كۆۋرۈكنىڭ ئىككى بېشىغا مىللىيچە ئۇسلۇبتا راۋاق ياسالغان، پۈتۈن كۆۋرۈكنىڭ ئالىي دەرىجىلىك يول يۈزى 66 مىڭ كىۋادرات مېتىر، كۆكەرتىلگەن مەيدان 50 مىڭ كىۋادرات مېتىر كېلىدۇ. بۇ ئۆتۈشمە كۆۋرۈك ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ يول ۋە كۆۋرۈك قۇرۇلۇش تارىخى-

دا يېڭى سەھىپە ئېچىپ، ئۈرۈمچىنىڭ شەھەر قىياپىتىگە يېڭى ھۆسن قوشتى. بولۇپمۇ ياز كېچىلىرى بۇ يەرگە كېلىپ سەيلە - ساياھەت قىلىدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ. كۆۋرۈككە ئورنىتىلغان يورۇشلۇقى 15 چىراغ، كۆركەم ۋە ئىنتايىن نەپىس ئىشلەنگەن، تۈرلۈك شەكىلدىكى رەڭگا - رەڭ كوچا چىراغلىرى ساياھەتچىلەرگە چەكسىز خۇشاللىق ئېلىپ كەلدى.

زىيانلىق ماددىلار تازىلىنىپ تاتلىق سۇ ئىچەلەيدىغان بولدى

ئۈرۈمچى غەربىي شىمالىنىڭ قۇرغاق يېرىگە جايلاشقان بولغاچقا سۇ يېتىشمەيدۇ. ئازادلىقتىن بۇرۇن، كىشىلەر ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشقا ئاساسەن قۇدۇق سۈيى ۋە دەريا سۈيى ئىشلىتەتتى. ئاھالىلەر سۇنى دەپكەش ياكى قولىدا توشاتتى. بايلار ۋە چوڭ سودىگەرلەر ئادەم ياللاپ سۇ توشۇتاتتى. ئىدارە ئورۇنلىرى ئات ھارۋا بىلەن تۇڭدا سۇ توشاتتى. شۇ ۋاقىتتىكى ھۆكۈمەت 30 - يىللىرى ھازىرقى لۇڭچۈەن كوچىسىدا بىر كىچىك سۇ كۆلچىكى ياساپ، شۇ جايدىكى بۇلاقلارنىڭ سۈيىنى يىغىپ ئەتراپتىكى ئاھالىلەرنى سۇ بىلەن تەمىنلىگەن. ھۆكۈمەت تەرىپىدىن قۇرماقچى بولغان «ۋودوپرووۋد شىركىتى» 40 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن تاكى ئازادلىق-

نىڭ ھارپىسىغىچە پەقەت قۇرۇق جازا بولۇپ كەلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ھەرمىللەت خەلقىغە بەخت يارىتىش ئۈچۈن، 1952 ـ يىلى نەنمىن، داشىزىدا ئادەم كۈچى بىلەن بېسىپ سۇ چىقىرىدىغان ئۈچ قۇدۇق كولىغان. كېيىنچە ئۇنى سايباغ رايونىغىچە كېڭەيتكەن. 1958 ـ يىلغا بارغاندا ئادەم كۈچى بىلەن بېسىپ سۇ چىقىرىدىغان قۇدۇق 50 كە يېتىپ، خەلقنى سۇ بىلەن تەمىنلەش ئەھۋالىدا دەسلەپكى قەدەمدە ياخشىلىنىشلار بولدى. شۇنىڭدىن كېيىنلا ۋودوپرووۋود شىركىتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلۈپ، 1959 ـ يىلى شەھىرىمىزدىكى تۇنجى ۋودوپرووۋود قۇرۇلۇشى 1 ـ سۇ زاۋۇتى ئىشلەپ چىقىرىشقا رەسمىي كىرىشتى. شۇنىڭ بىلەن تىيانشان رايونىنىڭ غالىبىيەت يولى، ئىتتىپاق يولى، تىنچلىق يولىدا ئولتۇراقلىق ئاھالىلەر ئالدى بىلەن تاتلىق، پاكىز ۋودوپرووۋود سۈيىنى ئىستېمال قىلىشقا باشلىدى. 1966 ـ يىلى، 2 ـ سۇ زاۋۇتىنىڭ پۈتۈشى ۋە قارلىغاچلىق سۇ مەنبەسىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن شەھەر خەلقىنى تۇرمۇشقا كېرەكلىك سۇ بىلەن تەمىنلەش زور دەرىجىدە ياخشىلىنىپ، يىللىق سۇ بىلەن تەمىنلەش نوپۇسى 300 مىڭ كىشىگە يەتتى.

10 يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە سۇ بىلەن تەمىنلەش تۇرۇبا تورلىرى قۇرۇلۇشى توختاپ قالغان

ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

10 يىللىق ئىسلاھات داۋامىدا سۇ بىلەن تەمىن-لەش قۇرۇلۇشى تېز تەرەققىي قىلدى. قارىلىغاچلىق سۇ مەنبەسىنى كېڭەيتىش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلغاچقا سۇ بىلەن تەمىنلەش ئىقتىدارى ئاشۇرۇلۇپ، سۇ بىلەن تەمىنلىنىدىغانلار ناھايىتى تېزلىكتە 490 مىڭ نوپۇسقا يەتتى. 1980- يىلىدىن 1985- يىلىغىچە 3-، 4- سۇ زاۋۇتى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈ-رۈلگەچكە، سۇ بىلەن تەمىنلىنىش دائىرىسى شىمىگو رايو-نى ۋە خاماسەن رايونلىرىغىچە كېڭىيىپ، يىللىق سۇ بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 36 مىليون 950 مىڭ تون-نىغا، تەمىنلىنىدىغان نوپۇس 756 مىڭغا يەتتى. سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان تۇرۇبا تورلىرى 1959 - يىلىدىكى 7 كىلومېتىردىن تەرەققىي قىلىپ 1985 - يىلى 232 كىلومېتىرغا يەتتى. شىمالىي بەخت يولىدىكى «331» بېسىم كۈچەيتىش پونكىتى بىلەن كۈنگەي تۆپ-لىكتىكى شىسەن بېسىم كۈچەيتىش پونكىتى قۇرۇلۇپ سۇ بىلەن تەمىنلەشتىكى بېسىم كۈچى يېتىشمەسلىك زىددىيىتى پەسەيتىلدى. شۇنىڭ بىلەن «بىرىنچى قەۋەت-تە شاقىراپ چۈشۈش، ئىككىنچى قەۋەتتە تامچىلاپ چۈشۈش، ئۈچىنچى قەۋەتكە سۇ چىقماسلىق» ئەھۋالى ئۆزگەرتىلدى. لىيۇداۋان ۋە لىيۇيسەن رايونلىرىنىڭ نور-مال سۇ ئىشلىتىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن،

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

كەينى - كەينىدىن ليۇيەن بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش كۆلچىكى ۋە «يىپاۋچىڭگۇك» بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش كۆلچىكى ياسالدى. سۇ تۇرۇبىلىرىنى ئائىلىلەرگە كىرگۈزۈش ۋە سۇ سائىتى ئورنىتىش خىزمىتى يولغا قويۇلغاچقا، ئاممىۋى سۇ پونكىتلىرى كۆپلەپ ئازايتىلدى. ساناائەتتە سۇنى تەكرار ئىشلىتىپ تېجەش پائالىيىتى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇلماقتا. پاسكىنا سۇنى چىقىرىش مەسىلىسىمۇ كىشىلەرگە يېڭى تېمىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1959 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەستىقلىغان «ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئومۇمىي گەۋدە پىلانى» شەھەر رايونىدىكى پاسكىنا سۇ ۋە ساناائەتتىن چىققان كىر-كىسىز سۇنى چىقىرىۋېتىش يولىنى نەزەرىيىۋى ئاساس بىلەن تەمىنلىدى. ئەينى ۋاقىتتا بېيجىڭ يولىدا شەھىرىمىز بويىچە تۇنجى پاسكىنا سۇنى چىقىرىۋېتىش تۇرۇبىسى ياتقۇزۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 10.67 كىلومېتىر كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنخۇا يولىدا مۇددەتكە بۆلۈپ قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىلىپ، جەنۇبىي شىنخۇا يولىدىن باشلىنىپ شىمالىي شىنخۇا يولى، خابا، قىزىلتاغقىچە تۇرۇبا ياتقۇزۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، پاسكىنا سۇنى چىقىرىدىغان تۇرۇبا تورلىرى قۇرۇلۇشى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. 1966 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنمىن يولى، دېموكراتىيە يولى، دۆلەت قۇرۇلۇش

يولى، جۇڭسەن يولى، خەلق يولى، بوياش - توقۇش زاۋۇتىدىن سوپۇن زاۋۇتىغىچە 14.46 كىلومېتىر تۇرۇبا ياتقۇزۇلۇپ، شەھەر رايونىدىكى پاسكىنا سۇنى چىقىرىش قىيىن بولۇش مەسىلىسى دەسلەپكى قەدەمدە ئۆزگەرتىلدى.

دەريانىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى پاسكىنا سۇنى چىقىرىدىغان غول تۇرۇبىنىڭ دىئامېتىرى كىچىك بولۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايون ۋە شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا 60 كۈن ئىچىدىلا جەنۇبتا مېھمان كۈتۈش يولىدىن باشلىنىپ شىمالدا نۇرلۇق يول چوڭ كۆۋرۈكنى بېسىپ ئۆتۈپ خاباغىچە پاسكىنا سۇ چىقىرىش تۇرۇبىسى ياتقۇزۇلدى. بۇنىڭغا 106 تەكشۈرۈش ۋە يامغۇر سۈلىرىنى ئاققۇزۇش ئېغىزى ياسالدى. 1978- يىلدىن 1985- يىلغىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ،شەھىرىمىزدىكى ئەڭ كەڭ يول — ياشلار يولى، تىنچلىق يولى، خابا يولى قاتارلىق جايلاردا پاسكىنا سۇ چىقىرىدىغان تۇرۇبا ياتقۇزۇلدى. شۇ مەزگىلدە يەنە،يول ياقىسىدىكى ئاھالىلەرنىڭ يۇندا سۇ تۆكۈش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، تىيانشان رايونى، سايباغ رايونىنىڭ نوپۇس زىچ جايلاشقان جايلىرىدىكى كوچىلىرىغا پاسكىنا سۇ چىقىرىدىغان 61.76 كىلومېتىر تارماق تۇرۇبا ياتقۇزۇلۇپ، 798 يۇندا

www.uyghurkitap.com

تۆكۈش ئېغىزى ياسالدى. شۇنىڭ بىلەن ئارقا كوچىلارنىڭ قىياپىتى ئۆزگەرتىلىپ، بۇرۇنقى يوندا سۇلىرىنى پارغا ئايلاندۇرۇشتەك قالاق ئەھۋالغا خاتىمە بېرىلىپ، شەھەر مۇھىتى بۇلغىنىشتەك ناچار ھالەت تۈگىتىلدى.

شەھىرىمىزنىڭ ھازىرقى تەرەققىياتلىرىنى كۆرۈپ بۇرۇنقى ئەھۋاللارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە كىشىلەر 40 يىلدىن بۇيان ۋەتىنىمىزنىڭ چېگرا شەھىرى — ئۈرۈمچىنىڭ يوللىرى توپ - تۈز، چىراغلىرى يوپ - يورۇق، سۇلىرى سۈپ - سۈزۈك بولغانلىقىغا بارىكاللا ئېيتماي تۇرالمايدۇ.

ئۈرۈمچىنىڭ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلانغان توقۇمىچىلىق سانائىتى

چېن شيۇشېن، ليۇيىڭچيەن

ئۈرۈمچىنىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى 40 يىل تىرىشچانلىق ئارقىلىق يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، پاختا-يۇڭ توقۇمىچىلىق، بوياقچىلىق، ئىلمە توقۇلما، كەشتىچىلىك، رەڭلىك توقۇلما، يىپەك توقۇلما، خىمىيىۋى تالالىق توقۇلما قاتارلىق تۈرلىرى تولۇق، ھەر خىل مەھسۇلاتلىرى دۆلەت ئىچى - سىرتىدا بازار تاپقان زامانىۋى سانائەت بولۇپ شەكىللەندى.

كونا جەمئىيەتتىن پەقەت قول ھۈنەر توقۇمىچىلىقلا قالغان

ئازادلىقتىن بۇرۇن، شىنجاڭنىڭ سانائىتى ئىنتايىن قالاق بولۇپ، بارى پەقەت بىر قىسىم قول ھۈنەر توقۇمىچىلىق دۇكىنىلا بولۇپ، ئۇلارمۇ ھالاكەت گىرداۋىغا بېرىپ قالغانىدى. شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان-

لار شىنجاڭنىڭ بايلىق ئۈستۈنلۈكىدىن پايدىلىنىپ، بايلىق مەنبەلىرىنى ئېچىپ، توقۇمىچىلىق سانائىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش مەقسىتىدە ئۈرۈمچىدە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى قۇرۇشقا نۇرغۇن قېتىم ئۇرۇنۇپ، نۇرغۇن پۇل خەجلىگەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى يوققا چىققان.

1925 - يىلى، شىنجاڭدىكى يەرلىك دائىرىلەرنىڭ باشچىلىقىدا ھۆكۈمەت بىلەن سودىگەرلەر بىرلىشىپ باشقۇرىدىغان «فۇمىن» توقۇمىچىلىق شىركىتى قۇرۇلۇپ، بىر مىليون سەر كۈمۈش تەييارلىنىپ ھازىرقى شىنخۇا 1 - باسما زاۋۇتىنىڭ ئورنىدا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى قۇرۇلۇشقا باشلايدۇ. 1928 - يىلى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشىدۇ. بۇ فابرىكىدا 3000 ئۇرچۇق، 30 توقۇش ماشىنىسى بار دېيىلسىمۇ ئەمەلىيەتتە 1200 ئۇرچۇق، 20 توقۇش ماشىنىسى ئىشقا كىرىشتۇرۇلۇپ، ئايدا تويى 33.33 مېترلىق 2000 توپ ئاق رەخت ۋە بىرقىسىم داكا ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ئۇلار ئانچە بازار تاپماي، ئازراق پايدا كۆرىدۇ، 1933 - يىلى، جىڭ شورېن، ماجۇڭيىڭنىڭ ئۇرۇش مالىمانچىلىقىدا فابرىكا خانىۋەيران بولىدۇ.

1943 - يىلى، ئۆلكىلىك قۇرۇلۇش نازارىتى چۆچەكنىڭ «يۈيفېڭ» ئىگىرىش فابرىكىسى بىلەن بىرلىشىپ «شىنفېڭ» ئىگىرىش فابرىكىسى قۇرۇش توغرىسىدا كېلىشىم ھاسىل قىلىدۇ. «يۈيفېڭ» فابرىكىسى يېڭى

تىپتىكى پۈتۈن يۈرۈشلۈك 5000 ئۇرچۇقلۇق ئىگىرىش ماشىنىسى، 100 توقۇش ماشىنىسى ۋە مۇۋاپىق ساندىكى بوياقچىلىق ئۈسكۈنىلىرىنى باھاغا سۇندۇرۇپ مەبلەغ قىلىپ قوشىدۇ، شىنجاڭ قالغان بارلىق خىراجەتلەرنى ئۈستىگە ئالىدۇ. فابرىكا ليۇيىشەن تېغى ئېتىكىدىكى ئۈرۈمچى دەرياسى بويىغا (كېيىن تۇدۇڭخابا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلىدۇ) سېلىنماقچى بولىدۇ. ماشىنا ئۈسكۈنىلەرنىڭ ئېغىرلىقى تەخمىنەن 500 توننا بولۇپ، 1944 - يىل 6 - ئايدىن تارتىپ چۇگۈچەكتىن يۆتكىلىشكە باشلاپ، 10 - ئايغىچە 8 تۈركۈم چىقىرىلىدۇ. ئۈرۈمچىگە 17 توننا، جۇچۇەنگىچە 162 توننا، لەنجۇغىچە 48 توننا بولۇپ جەمئىي 227 توننا توشۇلىدۇ. 270 توننىدەكى توشۇلماي قالىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش كۈندىن - كۈنگە جىددىيلىشىپ، قاتناش - ترانسپورتنىڭ ھەممىسى ھەربىي ئەسلىھەلەرنى توشۇشقا ئىشلىتىلگەچكە، ئۇ نەرسىلەر يول بويىدىكى قاتناش بېكەتلىرىدە دۆۋىلىنىپ تۇرۇۋېرىدۇ. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن «يۈيېڭ» فابرىكىسى شەرتنامىسىنى بىكار قىلىدۇ. شىنجاڭنىڭ يالغۇز قۇدرىتى يەتمىگەچكە توختايدۇ.

www.uyghurkitap.com

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە توقۇمىچىلىق سانائىتى بارلىققا كېلىشكە باشلىدى

1950 - يىلى، قوماندان ۋاڭ جېن شىنجاڭدىكى خەلق ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىنى كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەكنى تېجەپ، مەبلەغ توپلاپ، ئۆزلىرى قول سېلىپ ئىشلەپ، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ شىمىگو رايونىدا شىنجاڭ بويىچە تۇنجى زامانىۋى پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى قۇرۇشقا چاقىردى. 1951 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلۇش باشلىنىپ، بىر يىل 3 ئاي جاپالىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق 1952 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى 15 مىڭ ئۇرچۇق، 600 توقۇش ماشىنىسىغا ئىگە 1 - باسقۇچلۇق قۇرۇلۇش پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ زامانىۋى توقۇمىچىلىق سانائىتىدە يېڭى بەت ئېچىلدى. بۇ شانلىق كۈننى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بۇ فابرىكىغا «1 - ئىيۇل پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى» دەپ نام بېرىلدى. 1955 - يىلى 2 - باسقۇچلۇق قۇرۇلۇش پۈتۈپ 31 مىڭ 760 ئۇرچۇق، 1224 توقۇش ماشىنىسىغا ئىگە، يىلىغا 35 مىليون مېتىر رەخت توقۇلىدىغان توقۇمىچىلىق - بوياقچىلىق بىرلەشمە زاۋۇتى بارلىققا كېلىپ، شىنجاڭنىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئاساس سېلىندى.

50 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرى توقۇمىچىلىق سانائىتى پەيدىنپەي راۋاجلىنىشقا يۈزلەندى

1958 - يىلى، «ئومۇمىي خەلق سانائەت بىلەن شۇغۇللىنىش» چاقىرىقى ئاستىدا ئۈرۈمچىدە ھەر ساھە، ھەر كەسىپتىكىلەر توقۇمىچىلىق سانائىتى بىلەن شۇغۇللىنىش دولقۇنى كۆتۈرۈلۈپ، 3 يىل ئىچىدە كىچىك تىپتىكى 10 نەچچە ئىلمە توقۇلما فابرىكىسى ۋە رەخت توقۇش فابرىكىسى قۇرۇلدى. ئىقتىسادىي خىلى بويىچە تۈرگە ئايرىغاندا ئۇلار ئارىسىدا ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى فابرىكىلارمۇ، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلارمۇ، تەۋەلىك مۇناسىۋىتى بويىچە ئايرىغاندا شەھەرگە قاراشلىقلىرىمۇ، رايونلارغا قاراشلىقلىرىمۇ، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىگە قاراشلىقلىرىمۇ بار. ئۇلاردا 1600 دىن كۆپرەك ئىشچى - خىزمەتچى، تۆمۈر ياغاچتىن ياسالغان توقۇش ماشىنىسىدىن 375 ى، ئىلمە توقۇلما ماشىنىسىدىن 142 سى، پايپاق توقۇش ماشىنىسىدىن 186سى، پەلەي توقۇش ماشىنىسىدىن 427سى بار بولۇپ، ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرى پاختا رەخت، بېرزىنت، يىپ ئەدىيال، پەلەي، لۆڭگە، پايپاق ۋە پويايىكا، يىپ مايكا قاتارلىقلار ئىدى. يىللىق ئىشلىتىدىغان يىپ مىقدارى 5000 كاللەككە يېتەتتى. بۇ«ئۇششاق كوللېكتىپ»-

لار جاپاغا چىداپ ئىگىلىك يارىتىش روھىنى جارى قىلـ
دۇرۇپ، دۆلەتتىن ھېچقانداق مەبـلەغ ئالماي، شارائىـ
تىغا يارىشا ئىش كۆرۈپ، يـەرلىك بىلـەن زامانىۋىنى
بىرلەشتۈرۈپ، كونا ئۆي، كونـا ئۈسكۈنىلەردىن پايدىـ
لىنىپ قۇرۇلغان. تەڭـشەش، قوشۇۋېـتىش، ئۆزگـەرتىپ
تەشكىللەش، كېڭەيتىپ قۇرۇش، ئۆزگـەرتىش ئارقىلىق
ئۈرۈمـچى شەھىرىدىكى تايـانچ كارخانـىلاردىن بولۇپ
قالغان. ھازىرقى تىيانشان بوياقچىلىق زاۋۇتى، تىيانـ
شان رەخت توقـۇش فابرىكىسى، قىزىلبايراق بېرزىنـت
زاۋۇتى، شەھـەرلىك پايپاق زاۋۇتى، شەھـەرلىك ئىلمە
توقۇلما 3 - زاۋۇتى ۋە تىيانشان ئىلمە توقۇلما 1-، 2-
زاۋۇتى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى شۇ چاغدىكى «ئۇششاق
كوللېكتىپ»لاردىن تەرەققىي قىلىپ شەكىللەنگەن.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، چېكىدىن ئاشقان سول لۇشيەننىڭ توسقۇنلۇقى تۈپەيلىـ
دىن ئۈرۈمچىنىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى ئېغىر زىيانغا
ۋە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، زاۋۇتلار قالايـمىقانلىشىپ،
ئىشلەپچىقىرىش تۆۋەنـلەپ كەتـتى. 1966 - يىل 10 -
ئايدا ئىشلەپـچىقىرىشقا كىرىشكەن شەھەرلىك يۇڭخۇڭ
ئىلمە توقۇلما زاۋۇتى قالايمىقانچىلىق بولغان 10 يىلـ
نىڭ ئالتە يىلىدا زىيان تارتتى. ھەتـتا ئەڭ بالـدۇر
قۇرۇلغان 1 - ئىيۇل پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسىدىمۇ
ئۇدا 5 يىل (1972 - يىلىدىن 1976 - يىلىغىچە) زىيـان

تارتىش ئەھۋالى كۆرۈلدى. پۈتكۈل خەلق ئىگىلىكى ۋەيران بولۇش گىرداۋىغا بېرىپ قالغان يەردە تەرەق- قىياتتىن قانداقمۇ ئېغىز ئاچقىلى بولسۇن.

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش — توقۇمىچىلىق سانائىتىنىڭ تەرەققىياتىنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈردى

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تار-مار قىلىنغاندىن كې- يىن، بولۇپمۇ، پارتىيە 11- نۆۋەتلىك مەركىزىي كومى- تېتى 3- ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ئىسلاھ قىلىش، ئې- چىۋېتىش، جانلاندۇرۇش فاڭجېنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئۈ- رۈمچىنىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى تەڭشەش ۋە تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق كۆللىنىش- راۋاجلىنىش مەزگىلىگە قەدەم قويۇپ، ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان ياخشى ۋە- زىيەت شەكىللەندى.

1. ئىگىلىك قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، ئېتىبار بېرىش سى- ياسىتىنى يولغا قويۇپ، ئاپتونوم رايون، شەھەرنىڭ توقۇ- مىچىلىق سانائىتى تەرەققىياتىنى تېزلىتىش. «6- بەش يىل- لىق» پىلان مەزگىلىدە ئاپتونوم رايونىمىزدا تەڭشەش مەركەز قىلىنغان «تۆت سۆزلۈك فاڭجېن» ئىزچىللاشتۇ- رۇلۇپ، ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىش ئالدى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، بىر قىسىم ئېغىر سانائە
كارخانىلىرى توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقى
رىشقا ئۆزگەرتىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۈرۈمچى رايونى
دىكى شىنجاڭ پوچتا - تېلېگراف رېمونت زاۋۇتى 800
ئورچۇقا، 104 توقۇش ماشىنىسىغا، يىلىغا بىر مىليون
100 مىڭ مېتىر سىپتا يۇڭ توقۇلما ئىشلەپچىقىرىش ئىق
تىدارىغا ئىگە بولغان شىنجاڭ 2 - يۇڭ توقۇمىچىلىق
فابرىكىسىغا ئۆزگەرتىلدى؛ شىنجاڭ 2 - تاشپاختا زاۋۇتى
ئىلمە توقۇلما مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان،
يىلىغا 2 مىليون 400 مىڭ قۇر پاختا ئىلمە توقۇلما ئىچ
كى - تاشقى كىيىم، 340 توننا خىمىيىۋى تالالىق كىيىم
لىك رەخت ئىشلەش ئىقتىدارىغا ئىگە شىنجاڭ ئىلمە
توقۇلما فابرىكىسىغا ئۆزگەرتىلدى؛ ئۈرۈمچى سېمونت
زاۋۇتى 508 توقۇش ماشىنىسىغا ئىگە، يىلىغا 10 مىل
يون مېتىر كەڭ ئەنلىك رەخت ئىشلەپچىقىرىدىغان «1-
ئىيۇل رەخت توقۇش فابرىكىسى»غا ئۆزگەرتىلدى. ئوت
تۇرا ئىپتىكى بۇ ئۈچ كارخانىنىڭ قۇرۇلۇپ ئىشقا كى
رىشتۈرۈلۈشى ئۈرۈمچى رايونىدىكى توقۇمىچىلىق سانائى
تىگە كۈچ قوشۇپ، توقۇمىچىلىق سانائىتىنىڭ
ئىقتىسادىي ئۈستۈنلۈكىنى دەسلەپكى قەدەمدە
نامايەن قىلدى. ئارقىدىنلا يىلىغا 2000 توننا
خىمىيىۋى تالالىق رەخت ئىشلەپچىقىرىدىغان شىنجاڭ
دىلۇن تالا زاۋۇتى شەھەرنىڭ شىمالىدىكى

يىڭچۈەن يولىدا قۇرۇلۇپ، 1987 - يىلى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئاپتونوم رايون خىمىيۋى تالا خام ئەشياسىدا ئىچكى ئۆلكىلەردىن يۆتكەش ۋە ئىمپورت قىلىشقا تايىنىشتەك تارىخقا خاتىمە بېرىلدى.

2. سىرتنىڭ مەبلىغىنى كىرگۈزۈپ، سىرتقا يۈزلىنىش تېپىدىكى ئىگىلىكنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش. ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، ئۈرۈمچى توقۇمىچىلىق سانائىتىدە سىرتنىڭ 24 مىليون 620 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى ئىشلىتىلىپ، جۇڭگو - چەتئەل بىرلىشىپ مەبلەغ سالغان كارخانىلاردىن تىيانشان يۇڭ توقۇمىچىلىق ھەسسىدارلىق شىركىتى، كوئېنلۇن يۇڭ توقۇمىچىلىق ھەسسىدارلىق شىركىتى، شىنجاڭ - نەنگۇاڭ ئىلمە توقۇلما ھەسسىدارلىق شىركىتى قۇرۇلدى. بىرلىشىپ مەبلەغ سېلىنغان كارخانىلار ئۆزلىرىنىڭ ئەلا تېخنىكا، ئۈسكۈنىلىرى ۋە ئىلغار ئىگىلىك باشقۇرۇش ئۇستۇنلۈكىدىن پايدىلىنىپ، كۆرۈنەرلىك ئىقتىسادى ۋە ئىجتىمائىي ئۈنۈمنى قولغا كەلتۈردى. 1988 - يىلى، بىرلىشىپ مەبلەغ سېلىنغان ئۈچ كارخانىنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى ئاپتونوم رايوننىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 7.7% نى ئىگىلىدى، ئۇلار ئىشقا ئاشۇرغان پايدا - باج ئاپتونوم رايوننىڭ توقۇمىچىلىق سىستېمىسىدا ئىش-

قا ئاشۇرۇلغان پايدا ـ باجنىڭ 16% نى ئىگىلە
ئېكسپورت مال ئومۇمىي قىممىتى توقۇمىچىلىق سىستې-
مىسىنىڭكى 42% نى ئىگىلىدى. «تىيانشان يۇڭ توقۇمى-
چىلىق ھەسسىدارلىق شىركىتى» شىنجاڭ بويىچە ئەڭ
بالدۇر قۇرۇلغان بىرلىشىپ مەبلەغ سېلىنغان كارخانا
بولۇپ، 1981 ـ يىلى 10ـ ئايدا رەسمىي ئىشقا كىرىشكەن.
ئۇنىڭ قارمىقىدا تىيانشان يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرى-
كىسى، تىيانشان ئىلمە توقۇلما 1 ـ فابرىكىسى، تىيان-
شان ئىلمە توقۇلما 2 ـ فابرىكىسىدىن ئىبارەت ئۈچ
فابرىكا بار. ئۇلار شىنجاڭنىڭ ئەلا سۈپەتلىك ئۆچكە
تىۋىتى، ئىنچىكە قوي يۇڭىنى خام ئەشيا قىلىپ، خەلق-
ئارا بازاردا رىقابەت ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان تىۋىت-
لىق رەخت، يۇڭ رەخت ۋە تىۋىت پوپايكا، يۇڭ پوپاي-
كا ئىشلەپچىقىرىدۇ. ئۇ قۇرۇلغاندىن تارتىپ ئىسلاھ قى-
لىشتا چىڭ تۇرۇپ، قاتتىق باشقۇرۇلغانلىقتىن يۇقىرى
ئۈنۈم، يۇقىرى نىسبەت، يۇقىرى سۈپەتكە ئىگە بولۇش-
تەك «ئۈچ يۇقىرى» نەتىجىنى قولغا كەلتۈرۈپ، مەملى-
كەت بويىچە جۇڭگو ـ چەتئەل بىرلىشىپ مەبلەغ سال-
غان ئەڭ ياخشى 10 كارخانا ئىچىدە 2 ـ لىكنى قولغا
كەلتۈردى. «كوئېنلۇن يۇڭ توقۇمىچىلىق ھەسسىدارلىق
شىركىتى» ئەسلىدىكى شەھەرلىق ئىلمە توقۇلما 3 ـ زا-
ۋۇتى ئاساسىدا «ئىچكى جەھەتتە بىرلىشىش، سىرت بى-
لەن شېرىكلىشىش» شەكلى ئارقىلىق 1985 ـ يىلى 8 ـ

ئايدا قۇرۇلغان. ئۇ، شىنجاڭدىكى ئەتىۋارلىق هايۋاناتلار تالاسىنى خام ئەشيا قىلىپ تۇم يىپلىق قوي تىۋىتى پوپايكىسى، قوي يۇڭى پوپايكىسى، توشقان يۇڭى پوپايكىسى، تۆگە تىۋىتى پوپايكىسى ۋە ھەر خىل يۇڭ رەختلەرنى ئىشلەپچىقىرىپ، 90% نى ئېكسپورت قىلىدۇ. ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكەن ئۈچ يىلدىن بۇيان، ئۇ، ئۈچ چوڭ قەدەم تاشلىدى: سالغان مەبلىغىنىڭ ھەممىسىنى قايتۇرۇۋالدى، خەلقئارا بازارغا كىردى، سىرتقا تېخنىكا چىقىرىشقا باشلىدى. «كوئېنلۇن يۇڭ توقۇمىچىلىق ھەسسىدارلىق شىركىتى» دىن كېيىن، شەھەرلىك ئىلمە توقۇلما 3 ـ زاۋۇتى يەنە ئاۋۋەن نەنگۇاڭ توقۇمىچىلىق ھەسسىدارلىق شىركىتى بىلەن «كوئېنلۇن شىركىتى» نىڭ ئۇسۇلى بويىچە 1987 ـ يىلى 7 ـ ئايدا «شىنجاڭ ـ نەنگۇاڭ ئىلمە توقۇلما ھەسسىدارلىق شىركىتى»نى قۇردى. ئۇنىڭدا بىرلىشىپ مەبلەغ سېلىنىپ لۆڭگە مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىلىپ ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ھازىر 2 ـ لۆڭگە زاۋۇتى كېڭەيتىپ قۇرۇلۇپ، لۆڭگىلىك رەخت ئېكسپورتى ئاشۇرۇلماقتا. ئۇ ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىسادىي سودا نازارىتى تەرىپىدىن ئېكسپورت مەھسۇلاتلىرى زاۋۇتى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

بۇلاردىن باشقا، ھازىر چەتئەلنىڭ مەبلىغى جەلپ قىلىنىپ ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ قۇرۇلۇۋاتقان شىنجاڭ ئۈزۈم تالالىق پاختا توقۇمىچىلىق ھەسسىدارلىق شىركىتى 46

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ھەمدە ئۇرچۇقلۇق، 72 توقۇش ماشىنىسىغا ئىگە كۆلەمدە بولۇپ، پۈتۈنلەي ئىمپورت قىلىنغان ئۈسكۈنىلەر ئىشلىتىلىدۇ، 89 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا بۇ ئۈرنىڭ بىر قىسمى ئىشقا كىرىشتۈرۈلمەكچى. ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرى ئاساسەن ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ئۇ پۈتكەندىن كېيىن دۆلەتكە نۇرغۇن تاشقى پېرېۋوت يارىتىپ بېرىدۇ.

3. كونا زاۋۇتلاردىكى تېخنىكا ئۆزگەرتىشنى كۈچەيتىپ، يېڭى تېخنىكا، يېڭى ئۈسكۈنىلەرنى كىرگۈزۈش. يېڭىدىن قۇرۇش، ئۆزگەرتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، كونا كارخانىلاردىكى تېخنىكا ئۆزگەرتىش تېزلىتىلدى. شەھەرگە قاراشلىق توقۇمىچىلىق كارخانىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» تە قۇرۇلغان، زاۋۇت ئۆيلىرى ئاددى، ئۈسكۈنىلەر كونا. 30 يىلدىن بۇيانقى تولۇقلاش ئارقىلىق، بولۇپمۇ يېقىنقى 10 يىل مابەينىدىكى يېڭىلاش، ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، كارخانىلاردا زور ئۆزگىرىش بولۇپ، ئەسلى قىياپىتى تامامەن يېڭىلاندى. ئالايلۇق، تىيانشان بوياش ـ توقۇش زاۋۇتى ئەسلىدە 20 توقۇش ماشىنىسىغا ئىگە كىچىك بىر زىنت زاۋۇتى ئىدى، كۆپ قېتىملىق تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئارقىسىدا ئۇ، بوياش، توقۇش، گۈل بېسىش يۈرۈشلەشتۈرۈلگەن ئۇنىۋېرسال رەڭلىك توقۇمىچىلىق زاۋۇتىغا ئايلاندى، ئۇنىڭدا ھەر خىل ساپ پاختا ۋە خىمىيۋى تالالىق گۈللۈك

رەخت ئىشلەپچىقىرىلغاندىن سىرت، يۇڭ پوپايكا ۋە تۇرمۇشتا ئىشلىتىلىدىغان تۈرلۈك يىپلار ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ھازىر ئۇ، 27 مىڭ كۋادرات مېتىر دائىرىگە، 12 مىليون يۈەنلىك مۇقىم مۈلۈككە، 1600دىن كۆپرەك ئىشچى - خىزمەتچىگە ئىگە، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 22 مىليون 360 مىڭ يۈەنگە، پايدا - باجى 3 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتكەن شەھەرگە قاراشلىق يېنىك سانائەت - توقۇمىچىلىق سىستېمىسى ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ كارخانا بولۇپ قالدى. شەھەرلىك پايپاق زاۋۇتى دەسلەپ قۇرۇلغاندا بىر داشقازان، بىر نەچچە ئىددىشقا تايىنىپ ئىش باشلىغان، قول بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان پايپاق توقۇش ماشىنىسىدىن 50 ى بار زاۋۇت ئىدى. ئىسلاھات يىللىرىدا ئەسلىدىكى 10 نەچچە ئېغىز كېسەك ئۆينىڭ ئورنىغا 3850 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان، ھاۋا تەڭشەش ئۈسكۈنىلىرى بار 4 قەۋەتلىك بىنا سېلىنىپ، يىلىغا ھەر خىل تۈر - رەڭدىكى پايپاقتىن بىر مىليون كىشىلىك ئىشلەپچىقىرىدىغان بولدى. 1988 - يىلى، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 865 مىڭ يۈەن ئورۇنلاندى. 650 مىڭ يۈەنلىك پايدا - باج ئىشقا ئاشۇرۇلدى، سېتىشتىن كىرگەن پايدا - باجدا ئوخشاش كەسىپتىكىلەر ئارا ئالدىنقى قاتارغا ئۆتتى. يۇڭخۇڭ ئىلمەتوقۇلما فابرىكىسى كېڭەيتىپ قۇرۇش، ئۆزگەرتىش، ئىلغار ئۈسكۈنە كىرگۈزۈش ئارقىلىق

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

يىلىغا 2 مىلىيون 200 مىڭ پار ئىلمە توقۇلما بۇيۇمى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇپ، بىر قىسىم مەھسۇلاتلىرى خەلقئارا بازارغا كىردى. شىنجاڭ 1 – ئىيۇل پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى نۇرغۇن قېتىملىق كېڭەيتىپ قۇرۇش، تولۇقلاش ۋە يېڭىلاش ئارقىلىق ئۆزلۈكسىز زورىيىپ، راۋاجلىنىپ ئاپتونوم رايون بويىچە ئەڭ چوڭ پاختا توقۇمىچىلىق بىرلەشمە كارخانىسىغا ئايلىنىپ، شىنجاڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى گۇرۇھى شىركىتى بولۇپ تەشكىللەندى، ئۇنىڭدا ھازىر 108 مىڭ 200 ئۇرچۇق، 1200 يەل بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈپ توقۇش ماشىنىسى، 3500 رەخت توقۇش ماشىنىسى، 11 مىڭ 500 ئىشچى - خىزمەتچى بار، بېسىش، بوياش ئىقتىدارى 76 مىلىيون مېتىر، ئۇنىڭ قارمىقىدا 1 - ئىيۇل پاختا توقۇمىچىلىق 1 - زاۋۇتى، پاختا توقۇمىچىلىق 2 - زاۋۇتى، بېسىش - بوياش زاۋۇتى، بوياقچىلىق زاۋۇتى، رەخت توقۇش زاۋۇتى، ماتور زاۋۇتىدىن ئىبارەت ئالتە زاۋۇت بار. ھەر قايسى زاۋۇتلارنىڭ ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتىگە قاراشلىق داكا فابرىكىسى، كىيىم - كېچەك زاۋۇتى، شامالدۇرغۇچ زاۋۇتى قاتارلىق ئالتە كوللېكتىپ كارخانىسى بار. 1988 - يىلى، بۇ گۇرۇھ 206 مىلىيون يۈەنلىك سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنى ئورۇنداپ، 37 مىلىيون 770 مىڭ يۈەن پايدا - باجنى ئىشقا ئاشۇردى. بۇ، 1978 - يىلدىكىنىڭ 2.86 ھەسسىسىگە ۋە 2.19 ھەسسىگە

باراۋەر كېلىدۇ. ئۇنىڭ تەركىبىدىكى تىيانشان رەخت
توقۇش فابرىكىسى، قىزىل بايراق بېرزىنت زاۋۇتى
قاتارلىقلار تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئارقىلىق ئىشلەپچى-
قىرىش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ، مەھسۇلاتلارنىڭ دەرى-
جىسىنى ئۆستۈرۈپ، كارخانىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئا-
شۇردى.
يېڭىدىن قۇرۇش بىلەن كونا زاۋۇتلارنى ئۆز-
گەرتىش بىرلەشتۈرۈلۈپ، يېڭى تىپتىكى تېخنىكا ئۈس-
كۈنىلىرى كىرگۈزۈلدى. «تىيانشان يۇڭ توقۇمىچىلىق فاب-
رىكىسى» ۋە «كوئېنلۇن يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسى»
قوي يۇڭىنى يىرىك تارايدىغان پۈتۈن يۈرۈش ئۈس-
كۈنىلەرنى كىرگۈزدى، 1- ئىيۇل پاختا توقۇمىچىلىق فاب-
رىكىسى يەل بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈپ توقۇش ئۈس-
كۈنىلىرىنى كىرگۈزدى. بېسىش - بوياش زاۋۇتى
يۇقىرى ئۈنۈملۈك يۇيۇش ماشىنىسى، دۈگىلەك تورلۇق
گۈل بېسىش ماشىنىسى ۋە ئاسما شەكىلدىكى قۇرۇتۇش
ماشىنىسىنى كىرگۈزدى. شىنجاڭ ئىلمە توقۇلما فابرىكى-
سى ۋە يۈگىخۇڭ ئىلمە توقۇلما فابرىكىسى تولۇقلىما
سودا شەكلى ئارقىلىق ئۆرۈش يىپ ئىگىرىش ماشىنىسى،
ئارۋاق يىپ ئىگىرىش ماشىنىسىنى كىرگۈزدى. شەھەرلىك
پايپاق زاۋۇتى چېخوسلوۋاكىيىدىن قوش چوكىلىمەچىلىك
پايپاق توقۇش ماشىنىسىنى كىرگۈزدى. 1 - ئىيۇل بو-
ياقچىلىق زاۋۇتى ئىجارىگە ئېلىش شەكلى ئارقىلىق غەر-

www.uyghurkitap.com

بىر گېرمانىيە، شياڭگاڭدىن كاناي شەكىللىك بوياش ماشىنىسى ۋە بوياش - پاتلاش ماشىنىسى قاتارلىق ئىل-غار ئۈسكۈنىلەرنى ئىجارىگە ئالدى. يېڭى تىپتىكى بۇ ئۈسكۈنىلەر تېخنىكا تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، مەھسۇلات قۇرۇلمىسىنى ياخشىلاش، مەھسۇلات دەرىجى-سىنى ۋە ئېكسپورت قىلىپ تاشقى پېرېۋوت تېپىش ئىق-تىدارىنى ئۆستۈرۈشتە ناھايىتى ياخشى رول ئوينىدى.

4. زور كۈچ بىلەن يېڭى مەھسۇلات يارىتىپ، جەمئىيەت-نىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، توقۇمىچىلىق كارخانىلىرى يېڭى مەھسۇلاتلارنى يارىتىش خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىپ، بىر تۈركۈم يېڭى مەھسۇ-لاتلارنى لايىھىلەپ ۋە سىناق قىلىپ ئىشلەپ بازارغا سېلىپ، ئىستېمالچىلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. تىيانشان بوياقچىلىق زاۋۇتى تەتقىق قىلىپ ئىشلىگەن ئىسسىقلىق ئارقىلىق چاپلىنىدىغان ئەستەرلىك (دېۋىر قاي ئەستەرلىك) ياقا، كۆكرەك، پەش، يانچۇق، يەڭ پەۋەزلىرىگە ئىشلىتىلىپ، دەزمال سېلىنسىلا كىيىملىك-كە چاپلىشىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كىيىملەرنىڭ قا-تۇرمىسىنى تېكىشتەك ئىلگىرىكى ئەنئەنىۋى ھۈنەر - سەنئەت ئۇسۇلى ئۆزگەرتىلدى. بۇ 1988 - يىلى، ئاپتونوم رايون بويىچە 4 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى؛ 1 - ئىيۇل پاختا توقۇمىچىلىق باش زاۋۇتىنىڭ يېقىنقى ئۈچ

يىلدىن بۇيان ياراتقان يېڭى مەھسۇلات تۈرى 80 خىلـ
دىن ئاشىدۇ، بۇ زاۋۇتنىڭ پەن تەتقىقات ئورنى
تەتقىق قىلغان ھاۋانىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ رەڭ ئۆزـ
گەرتىدىغان يىپ سىناق قىلىپ ئىشلىنىپ مۇۋەپپەقىيەتـ
لىك بولدى. بۇ يۇڭغا ئوخشاش ئالاھىدىلىككە ئىگە
بولۇپ، تومۇرنى قول ھۈنەر ئارقىلىق توقۇشقا ئىشـ
لەتكىلى، ئوتتۇراھال تومۇرنى ماشىنا ئارقىلىق توـ
قۇپ كىيىملىك قىلغىلى، ئىنچىكىلىرىنى ئۆرۈش يىپ
قىلىپ كاناي شەكىللىك ئىلمە توقۇلما بۇيۇملىرىنى
ئىشلەپچىقارغىلى بولىدۇ؛ 1 ـ ئىيۇل بويىچە قىچىلىق زاـ
ۋۇتى يېڭى ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ ئىشلەپچىقارغان
يامغۇرلۇققا ئىشلىتىلىدىغان كىيىملىك ئەتىيازلىق، كۈزـ
لۈك ئەرەنچە، ئاياللچە تاشقى كىيىملەرنى تىكىشكە باپ
كېلىدۇ؛ شەھەرلىك پايپاق زاۋۇتى ئىشلىگەن «ئۈچتىن
ساقلىنىش» خۇسۇسىيىتىگە ئىگە دورىلىق پايپاقنىڭ ساـ
لامەتلىكنى ئاسراش رولى بولغاچقا، ئىستېمالچىلارـ
نىڭ قارشى ئېلىشىغا سازاۋەر بولدى؛ تيانشان رەخت
توقۇش فابرىكىسى سىناق قىلىپ ئىشلىگەن شايى ئاپتوـ
نوم رايوننىڭ باھالىشىدىن ئۆتتى؛ يۇڭخۇڭ ئىلمە توـ
قۇلما فابرىكىسى ئىشلەپچىقارغان دىلون ـ پاختا يىپ
ئارىلاشتۇرۇپ توقۇلغان بۇدۇر رەخت ئاپتونوم رايون
بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك يېڭى مەھسۇلات مۇكاپاتىغا ئېرـ
رىشتى؛ شىنجاڭ ئىلمە توقۇلما فابرىكىسى سىرتتىن كىرـ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

گۆزگەن قوش ئۆرۈشلۈك توقۇش ماشىنىسىدا ئىشلەپ چىقارغان كۆركەم مەخمەل ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇشۇ خىلدىكى زىننەت ماتېرىياللىرى جەھەتتىكى بوشلۇقنى تولدۇردى؛ تىيانشان يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسى تۆگە يۇڭىدىن رەڭ بېرىپ ئىشلىگەن تۆگە تىۋىتى پوپايكىسى، كوئېنلۇن يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ئىشلەپچىقارغان ئوتقا چىدامسىز خىلورلۇق يۇڭ يىپ ناھايىتى ياخشى ئىقتىسادىي ئۈنۈم بەردى؛ يەنە ئۆرۈمچى تىۋىت زاۋۇتى ئىشلىگەن تەبىئىي تېرە ۋە سۈنئىي ھايۋانات تېرىسى مەملىكەت بويىچە تەنھا بولۇپ، بازىرى ئىتتىك مال بولۇپ قالدى.

5. كارخانا باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، داڭلىق ئەلا مەھسۇلاتلارنى يارىتىش. كارخانىلارنى تەرتىپكە سېلىش، ئومۇميۈزلۈك سۈپەت باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش، تىرىشىپ داڭلىق، ئەلا مەھسۇلاتلارنى يارىتىش قاتارلىق خىزمەتلەر ئارقىلىق مەھسۇلات سۈپىتى ئۈزلۈكسىز ئۆستى؛ پاختا يىپىنىڭ دەرىجىلىك مەھسۇلات نىسبىتى 99% مۇقىملاشتى، پاختا رەخت ۋە بويالغان رەختلەرنىڭ ئىمتىھانلارغا كىرگەن 1- دەرىجىلىك مەھسۇلات نىسبىتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 93% ۋە 87% كە يەتتى، قوي تىۋىتى، پوپايكىسى ۋە قوي يۇڭى پوپايكىسىنىڭ چەت ئەلگە سېتىلىشتىكى لاياقەتلىك نىسبىتى 99% تىن يۇقىرى بولماقتا، پاختا ئىلمە توقۇلما بۇيۇملىرىنىڭ

ئىسكىلاتقا كىرگەن 1 - دەرىجىلىك مەھسۇلات نىسبىتى 80% ئۆپچۆرىسىدە بولۇۋاتىدۇ. ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلاتلار ئۈزلۈكسىز كۆپەيمەكتە . 1986 - يىلى، رايون، شەھەردىكى توقۇمىچىلىق كارخانىلىرىنىڭ 5 تۈرلۈك مەھسۇلاتى ئاپتونوم رايون بويىچە ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشكەن بولسا، 1987 - يىلى 16 تۈرگە، 1988 - يىلى 17 تۈرگە كۆپىيىپ، ئاپتونوم رايون توقۇمىچىلىق سېستىمىسىنىڭ ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ 35.4% ىنى ئىگىلىدى. «تىيانشان» ماركىلىق قوي تىۋىتى پوپايكىسى، قوي يۇڭى پوپايكىسى سۈپەت جەھەتتە نام قازىنىپ، خەلقئارا بازاردا بىر قەدەر يۇقىرى ئابرويغا ئېرىشىپ ئامېرىكا، ياپونىيە، ئەنگلىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى قاتارلىق 10 نەچچە دۆلەت ۋە رايوننىڭ ئالىي دەرىجىلىك بازارلىرىغا سېلىندى، 1987 - يىلى مەملىكەت بويىچە بەش چوڭ زاۋۇت قاتناشقان قوي يۇڭى پوپايكىسى كۆرگەزمىسىدە 1 - لىككە ئېرىشىپ، غەربىي شىمال رايونى بويىچە خەلقئارا قوي يۇڭى ئىدارىسىنىڭ بەلگىسىنى تۇنجى رەت ئىشلەتكەن يۇڭ توقۇمىچىلىق كارخانىسى بولۇپ قالدى. «تىيانشان» ماركىلىق پاختا يىپ مەملىكەت بويىچە ئەلا سۈپەتلىك ئېكسپورت مەھسۇلاتلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلۈپ، شياڭگاڭ بازارلىرىدىكى سېتىلىش باھاسى ئوخشاش خىلدى-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

نىكى مەھسۇلاتلاردىن 6 ـ 10 ئامبىردىكا دوللىرى ئۈستۈن بولدى. شىنجاڭ 1 ـ ئىيۇل پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى 2 ـ زاۋۇتى ئاپتونوم رايون بويىچە سۈپەت باشقۇرۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. تىيانشان بوياش ـ توقۇش زاۋۇتىنىڭ «قارلەيلىسى» ماركىلىق پارقىراق غالتەك يىپى، «رەڭدار ياپراق» ماركىلىق ساپ پاختا كىرلىك رەختى، 1 ـ ئىيۇل بېسىش ـ بوياش زاۋۇتىنىڭ «تىيانشان» ماركىلىق گۈللۈك چىتى، 1 ـ ئىيۇل بوياقچىلىق زاۋۇتىنىڭ «يۇلغۇن» ماركىلىق گۈللۈك كاجى رەختى شۇنىڭدەك شەھەرلىك پايپاق زاۋۇتىنىڭ «توز» ماركىلىق ئەرەنچە، ئايالچە ئىلاستىكىلىق يىپەك پايپىقى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلاتى قاتارىغا ئۆتتى.

كارخانىلارنىڭ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلغاندىن بۇيان، كارخانا باشقۇرۇش سەۋىيىسى ۋە كارخانا ساپاسى كۆرۈنەرلىك ئىلگىرىلىدى ۋە ئۆستى. سىناش، باھالاش، تەكشۈرۈش، ئۆتكۈزۈۋېلىش، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەستىقلاش ئارقىلىق تىيانشان يۇڭ توقۇمىچىلىق ھەسسىدارلىق شىركىتى، تىيانشان ئىلمە توقۇلما 1 ـ زاۋۇتى، تىيانشان ئىلمە توقۇلما 2 ـ زاۋۇتى، شىنجاڭ 1 ـ ئىيۇل پاختا توقۇمىچىلىق 1-زاۋۇتى، 2-زاۋۇتى، 1-ئىيۇل بوياش ـ توقۇش زاۋۇتى شۇنىڭدەك 1 ـ ئىيۇل پاختا توقۇمىچىلىق باش زاۋۇتىدىن ئىبارەت يەتتە كارخانا ئاپتونوم رايون

ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان 10 يىل، غايەت زور ئۆزگىرىش بولغان 10 يىل

ئۈرۈمچىنىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتىدە ئىسلاھاتنىڭ دولقۇنىغا ئەگىشىپ ھەيران قالارلىق زور ئۆزگىرىشلەر بولدى. 1988 ـ يىلى، ئۈرۈمچى رايونىدا ئاپتونوم رايون، شەھەرگە قاراشلىق 25 (سىستېما ئىچىدە) توقۇمىچىلىق سانائىتى كارخانىسى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە قاراشلىق 10 كارخانا (بۇنىڭدىن باشقا سىستېما ئىچىدە ئەمەستىن ئالتىسى بار) بولۇپ، جەمئىي 22 مىڭ 100 ئىشچى ـ خىزمەتچىگە ئىگە. بۇ كارخانىلار ئاساسلىق 108 مىڭ 200 پاختا توقۇمىچىلىق ئۇرچۇقى، 1200 يەل بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈپ توقۇش ماشىنىسى، 4050 توقۇش ماشىنىسى، 10 مىڭ 440 يۇڭ توقۇمىچىلىق ئۇرچۇقى، 123 پوپايكا توقۇش ماشىنىسى، 40 پاختا ئىلمە توقۇلما ماشىنىسى، 53 پاختا ـ يۇڭ توقۇلما ماشىنىسى، 1382 توغرا شەكىللىك يۇڭ ئىلمە توقۇلما ماشىنىسىغا ئىگە بولۇپ، يىلىغا 19 مىڭ 480 توننا پاختا يىپ، 130 مىليون مېتىر پاختا رەخت ۋە گۈللۈك رەخت، 76 مىليون مېتىر بوياقلىق رەخت، بىر مىليون 100 مىڭ مېتىر سىپتا نىلون دۇخاۋا، 100 مىڭ ئەدىيال، ئىككى مىل-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يون پار يۇڭ ئىلمە توقۇلما بۇيۇمى، تۆت مىليون پار پاختا ئىلمە توقۇلما بۇيۇمى، 340 تونا خىمىيۋى تالالىق كىيىملىك رەخت، سەككىز مىليون لۆڭگە، بىر مىليون كىشىلىك پايپاق، 2000 تونا دىلىۇن تالا ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە. 1988 - يىلى، 412 مىليون يۈەنلىك سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئورۇنلانغان. بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلارنىڭ 122 مىليون يۈەن؛ 130 مىليون يۈەنلىك پايدا - باج ئېشقا ئاشۇرۇلغان، ئۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلارنىڭ 67 مىليون 490 مىڭ يۈەن؛ 142 مىليون يۈەنلىك مال ئېكسپورت قىلىنغان، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلارنىڭ 92 مىليون 350 مىڭ يۈەن بولۇپ، مەھسۇلات قىممىتى، پايدا - باج جەھەتتە ئۈرۈمچى رايونىدىكى توقۇمىچىلىق كارخانىلىرىنىڭ 11.68% ۋە 13.29% ىنى ئىگىلەپ، ئاپتونوم رايوننىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتىدە خېلى زور سالماقنى ئىگىلىگەن.

يەنە بىر تەرەپتىن يېڭى - بازار توقۇمىچىلىق كارخانىلىرى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلانغان. مەلۇماتقا قارىغاندا، ئۈرۈمچىدە ھازىر كوللېكتىپ ۋە شەخسلەرنىڭ 14 كىچىك تىپتىكى توقۇمىچىلىق كارخانىسى بولۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىسى مىڭدىن ئارتۇقا، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 8 مىليون يۈەنگە يېتىدىكەن. ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرى قوي يۇڭى پوپايكىسى، چىڭلۇڭ پوپايكا،

يۇڭ پوپايكا، قولقاپ، لۆڭگە، كىگىز شۇنىڭدەك ناچا قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇ زاۋۇتلار ئۆز ئۆزىنى تولۇقلاش، كىچىك ئەپچىل بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلىرىگە ئىگە بولۇپ، بازاردىكى ئۇنۇملۇك تەمىناتنى ئاشۇرۇش، ئىشقا ئورۇنلىشىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا ئىجابىي رول ئوينىدى. كىشىلەرنىڭ دىققەت-ئېتىبارىنى ئالاھىدە قوزغىغان خۇسۇسىي كارخانا «خۇڭدا» پوپايكا فابرىكىسى ئىشلەپچىقارغان قوي يۇڭى پوپايكىسى 1988-يىلى ئۆتكۈزۈلگەن يەرمەنكىدە رەڭگى، نۇسخىسىنىڭ يېڭىلىقى، پۇكەي ئورنىنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىكى بىلەن كىشىلەرنى ئالاھىدە جەلپ قىلدى. دېھقان كارخانىچى خېجەنشەن قۇرغان باجاخۇ لۆڭگە زاۋۇتى «شىنجاڭ-نەنگۇاڭ ئامە توقۇلما ھەسسىدارلىق شىركىتى» بىلەن بىرلىشىپ، ئۆز ئارا ھەمكارلىشىپ، لۆڭگە ئىشلەپچىقىرىپ ئېكسپورت قىلىپ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئېكسپورت مەھسۇلاتلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشتا يېڭى يول ئاچتى. قۇرۇلۇش ئۈستىدە تۇرغان قىزىل تاغ پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى 20 مىڭ ئۇرچۇقلۇق پاختا توقۇمىچىلىق كۆلىمىگە ئىگە بولۇپ، ھازىر قۇراشتۇرۇش، سىناق قىلىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي 10 مىڭ ئۇرچۇق ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلىدۇ.

ئۈرۈمچى — ئاپتونوم رايونىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. ئىختىساسلىق كىشىلەر كۆپ،

قاتناش تەرەققىي قىلغان، ئېنېرگىيە مەنبەئى مول، مانا شۇنىڭدەك ئەۋزەل ئۈستۈنلۈكتىن پايدىلىنىپ، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولى بويىچە ئىلگىرىلەيدىغانلا بولسا، ئۈرۈمچىنىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى قانات چىقىرىپ پەلەككە ئۆرلەپ، تىيانشاندىن ھالقىپ، بىپايان دۇنيادا پەرۋاز قىلالايدۇ.

كۈنسايىن يۈكسىلىۋاتقان 2 - سودا

جىلىڭ شىفېڭ

بۇ ماقالىدا 1985 - يىلى ۋاقىت چېكى قىلىندى. شەھىرىمىزگە قاراشلىق 2 - سودا باشقۇرۇشىدىكى ئالتە چوڭ كەسىپ (كۆكتات، گۆش، شېكەر - چاي - هاراق - تاماكا، يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى، سۈت، سودا باشقۇرۇشىدىكى سانائەت)نىڭ تەرەققىيات تارىخى ۋە هازىرقى ئەھۋالى ئايرىم - ئايرىم بايان قىلىنىپ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى تەرەققىيات جەريانى ۋە مۇۋەپپەقىيەتلەر نامايەن قىلىندى.

ئازادلىقتىن كېيىنكى تەرەققىيات ئەھۋالى

1949 - يىلى، شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولدى. شۇ ۋاقىتتا، سودا - سېتىق كاساتلاشقان، بازار قالايمىقان، مال باھاسى تۇراقسىز بولۇپ، خەلقنىڭ كۈن كەچۈرمىكى تەس بولۇپ قالغان. 1950 - يىلى، خەلق ھۆكۈمىتى «ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

-قلىدۇرۇش، ئىگىلىكنى كۈللەندۈرۈش، شەھەر - يېزىلار ئۆز ئارا ياردەم قىلىش، ماددىي بۇيۇملارنى ئالماشتۇرۇش» ۋە «مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇش» سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇردى. ئۈرۈمچى شەھىرىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا شىركىتى ۋە شىنجاڭ ھەربىي قىسمىغا بىۋاستە قاراشلىق كوپىراتىپلار ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بۇ سودا ئورۇنلىرى سىياسەت ئارقىلىق ماددىي بۇيۇملارنى ئىلىكىدە تۇتۇپ، مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇردى، ماددىي بۇيۇملارنىڭ ئالماشتۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ ۋە تەمىنلەش بىلەن ئېھتىياجنى تەڭشەپ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئىقتىسادنىڭ رەھبەرلىك رولىنى كەۋدىلەندۈردى. شۇ يىلى، دۆلەت بىلەن خۇسۇسىي سودىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش نىسبىتىدە: دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 29.31% نى، خۇسۇسىي ئىگىلىكىدىكىسى 70.69% نى ئىگىلىگەن.

1951 - يىلى، ھۆكۈمىتىمىز شەھىرىمىزنىڭ گۆش-ياغ جىددىيلىكىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، چارۋا مال سودىگەرلىرىنى سىرت ناھىيىلەرگە بېرىپ كالا، قوي، چوشقا، زىرائەت يېغى سېتىۋېلىپ شەھەرنى تەمىنلەش، شەھەر بىلەن يېزىلارنىڭ ماددىي بۇيۇم ئالماشتۇرۇشىنى جانلاندۇرۇشقا تەشكىللەپ، تەمىنلەشتىكى جىددىيلىكنى پەسەيتىش ئۈنۈمىنى كۆرگەنىدى. شۇ يىلى، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ شەھەرگە كىرىپ سودا - سېتىق بىلەن

شۇغۇللىنىشىنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۈچۈن، ھايانكەشلەر-
نىڭ قاقتى - سوقتىلىقىغا زەربە بېرىلىپ، يېڭىچە بازار
سودىسى تەرتىپى ئورنىتىلدى. 2 - ئايدا ئاشلىق بازى-
رى، 4 - ئايدا چارۋا مال بازىرى، 9 - ئايدا تېرە-
يۇڭ بازىرى ئېچىپ بېرىلدى. پەسىللىك قوغۇن - تا-
ۋۇز، كۆكتات بازىرى ئېچىش يولغا قويۇلدى. خۇسۇسي
سودىگەرلەرنىڭ تاۋارلارنى تالىشىپ سېتىۋېلىپ بېسى-
ۋېلىش، قاراڭغۇ بازار سودىسى قىلىش ۋە باج ئوغرى-
لاش، باج تاپشۇرماسلىق قاتارلىق قانۇنسىز قىلمىشلى-
رىغا زەربە بېرىلدى.

1952 - يىلى، خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى سودا - سانائەت ساھەسىدە «باج ئوغرىلاش، باج يوشۇرۇشقا، پارىخورلۇققا، قورۇلۇش ماتېرىياللىرىدىن زىغ - زىغ چىقىرىشقا، دۆلەتنىڭ مال - مۈلكىنى ئوغرىلاشقا ۋە دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي ئاخباراتىنى ئوغرىلاشقا قارشى تۇرۇش مەزمۇن قىلىنغان «5 كە قارشى» كۈرەش قانات يايدۇرۇلۇپ، خۇسۇسىي سودا - سانائەتچىلەر ۋەتەننى سۆيۈش، قانۇنغا رىئايە قىلىش بويىچە بىر قېتىملىق چوڭقۇر تەربىيىگە ئىگە قىلىندى. لېكىن قانۇنسىز تاپاۋەتنى قايتۇرۇش يۈزىسىدىن باجنى تولۇقلاپ تاپشۇرغانلىقى، مال - مۈلۈكنى تۆلەمگە بەرگەنلىكى ئۈچۈن، تىجارىتىدە بىر مەھەل قىيىنچىلىق يۈز بەردى. ھۆكۈمەت دەرھال 690 مىڭ يۈەن (ئۆلكە پۇلى) قەرز

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

پۇل تارقىتىپ مەدەت بەردى. قوي گۆشى كەسپىگە بې-رىلگەن قەرز پۇل ئەڭ كۆپ بولدى، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 210 مىڭ يۈەنگە يەتتى. قۇربان ھېيتتا قوي سودىگەرلىرى سىرت ناھىيىلەردىن 5200 تۇياق قوي يۆتكەپ كېلىپ بازارنى تولۇق تەمىنلەپ، قوي گۆشى سېتىلىشتا ئۆچرەيتتە تۇرۇش ئەھۋالىنى ئۆزگەرتتى. سەنچىڭيۈەن، خۇڭچۇڭيۈەن، جۇڭيىگۈەن ئاشخانىلىرىغا قەرز پۇل بېرىلىپ مەدەت بېرىلگەچكە تىجارەتنى ئەسلىگە كەلتۈردى. ھۆكۈمەت زور كۈچ بىلەن مەدەت بەرگەنلىكتىن تاۋار ئوبوروتى ئەسلىگە كەلدى ۋە جانلاندى. «جىچىڭ» سودا سارىيىنىڭ تىجا-رەت سوممىسى ئايمۇ - ئاي ئېشىپ، 7 - ئايدا 190 مىڭ يۈەن، 8 - ئايدا 230 مىڭ يۈەن، 9 - ئايدا 500 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلارغا تەڭ ئېتىبار بېرىش سىياستىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە دۆلەت بىلەن خۇسۇسىي-لار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەش ئۈچۈن، 1952 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلار-نىڭ 3 - پەسىلدىكى ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسىنى ئىگىلەش نىسبىتى تەكشۈرۈلدى. ئاشلىق، رەخت، تۇز، ياغ، كۆمۈر، شېكەر، تاماكا 7 خىل تاۋار تەكشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىندى. دۆلەت ئىگى-لىكىنىڭ پارچە سېتىش سوممىسى 4 مىليون 220 مىڭ

يۇەن (ئۆلكە پۇلى) بولۇپ ئومۇمىي سانىنىڭ 74.8% نى،
خۇسۇسىيلارنىڭ پارچە سېتىش سوممىسى بىر مىليون 420
مىڭ يۇەن بولۇپ ئومۇمىي سانىنىڭ 25.2% نى ئىگىلىگەنـ
لىكى مەلۇم بولدى.

1953 ـ يىلدىن 1957 ـ يىلغىچە، خەلق ئىگىلىـ
كى تېز ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، دۆلەتنىڭ مالىيە ئەھۋاـ
لىدا تۈپ ئۆزگىرىش بولدى، مال باھاسى مۇقىملىقتىن
يىلمۇـيىل تۆۋەنلىدى. 1953 ـ يىلى 1951 ـ يىلىدىكىـ
گە قارىغاندا 9.2% چۈشتى. 1954 ـ يىلى، خۇسۇسىيلار
ئىگىلىكىدىكى سودىدىن «پايدىلىنىش، چەكلەش، ئۆزـ
گەرتىش» سىياسىتى ئىزچىللاشتۇرۇلدى. ئالدى بىلەن
تۈپ تارقىتىش بازىرىدا باھا سىياسىتى پىلانلىق تەتـ
بىق قىلىنىپ رايونلار ئوتتۇرىسىدىكى باھا پەرقى قىسـ
قارتىلىپ، شەھەرلەر ئارا سودا ـ سېتىق قىلىدىغان سوـ
دىگەرلەر ئانچە كۆپ پايدا تاپالمايدىغان، ھەتتا پايـ
دا ئېلىشقا ئىشەنچ قىلالمايدىغان قىلىپ قويۇلدى،
بۇنىڭ بىلەن دۆلەت سودىسى خۇسۇسىي سودىنىڭ ئورـ
نىنى ئىگىلىدى. شىنجاڭ تەۋەسىدىكى شەھەر بىلەن يېـ
زىلار ئوتتۇرىسىدا مال توشۇپ ساتىدىغان سودىگەرلەر
سودىدا مۇۋاپىق پايدا تاپىدىغان قىلىپ قويۇلدى.
لېكىن بەك كۆپ پايدا ئېلىشتەك قانۇنسىز قىلمىشلار
چەكلەندى ۋە ئۇنىڭغا زەربە بېرىلدى. 1955 ـ يىلى،
دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تۈپ تارقىتىش، تۈپ سېتىۋېلىش

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئورنى كۆپ تەسىس قىلىنىپ، توپ تارقىتىش كەسپى
قاناتيايدۇرۇلدى. پۈتۈن يىلدىكى ئومۇمىي سېتىش سومى-
مىسىدا توپ تارقىتىشنىڭكى 42%. 58 نى ئىگىلىدى. شۇ يى-
لى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا بازاردا مۇتلەق
ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەپ، دۆلەت ئىگىلىكى بىلەن
خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى سودا نىسبىتىدە چوڭ
ئۆزگىرىش بولدى، دۆلەت ئىگىلىكى 80.98% نى، خۇسۇ-
سىيلار ئىگىلىكى ئاران 19.02% نى ئىگىلىدى. 1956 -
يىلى، شەھەرلەردىكى سودا - سانائەتچىلەر ئۈز-
لۈكىدىن تەشكىللىنىپ، داقا - دۇمباقلارنى چېلىش،
پۈتكۈل ساھە بويىچە دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكلى-
شىپ تىجارەت قىلىش، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى
يولغا قويۇشنى تەلەپ قىلدى. ئۆزگەرتىش داۋامىدا
پايىنى بېكىتىش، ئۆسۈمنى بېكىتىش ئىش ھەق-
قىنى بېكىتىشتىن ئىبارەت «3 نى بېكىتىش»كە ياتىدىغان
خۇسۇسىيلار تاپشۇرغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنىڭ
قىممىتىگە قاراپ، ھەر يىلى 5% ئۆسۈم بېرىلدى. 1955-
يىلىدىن باشلاپ سېتىۋېلىش سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ،
7 يىلغىچە ئۆزگەرتىلمەيدىغانلىقى بەلگىلەندى. «3 نى
بېكىتىش» شەرتىگە توشمايدىغان خۇسۇسىي سودا - سانا-
ئەتچىلەرگە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئورۇنلىرىنىڭ
تاۋارلىرىنى سېتىش، ۋاكالىتەن سېتىش ياكى ئۇلارنى
دۆلەت ئىگىلىكىگە ئۆتكۈزۈش يولغا قويۇلدى. ئۇششاق

تىجارەتچىلەر كوللېكتىپ تىجارەت قىلىپ پايدا ـ زىيى‌نىغا ئۆزى مەسئۇل بولىدىغان كوپېراتسىيە دۇكانلىرى‌غا ياكى ئارقاق تىجارەت قىلىپ پايدا ـ زىيىنىغا ئۆزى مەسئۇل بولىدىغان كوپېراتسىيە گورۇپپىلىرىغا ئۇيۇشتۇ‌رۇلدى؛ كوللېكتىپ تىجارەت قىلىشقا قاتنىششقا مۇۋا‌پىق كەلمەيدىغان، تۇرمۇشنى قامداشنى مەقسەت قىلى‌غان ئۇششاق تىجارەتچىلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا تىجارەت قىلىشىغا روخسەت قىلىندى. 5 ـ ئايدا، پۈتكۈل ساھە بويىچە دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلارنى شېرىكلەشتۈرۈش خىزمىتى غەلىبىلىك ئورۇنلاندى. شۇ يىلى، دۆلەت بى‌لەن خۇسۇسىيلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش نىسبىتىدە سۇ‌پەت ئۆزگىرىشى بارلىققا كەلدى: دۆلەت ئىگىلىكى 6.8% 7نى، دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى ئىگىلىك 21.7%نى، خۇسۇسىي تىجارەت ئاران 1.5%نى ئىگىلىدى. 90% تىجارەت كىرىمى دۆلەت پىلانىغا كىرگۈزۈلدى. بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن سوتسىيالىستىك بازار ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى.

1958 ـ يىلدىن 1960 ـ يىلغىچە بولغان «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇ‌لاتلىرى كېمىيىپ كەتتى. تاۋار ماللار يېتىشمىدى. 1959 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىم يىلىدىن باشلاپ، كۈندىلىك تۇر‌مۇش بۇيۇملىرى بىلەن تەمىنلەش كۈندىن ـ كۈنگە جىددىيلەشتى. تەمىنلەشتىكى جىددىيلىكنى پەسەيتىش،

ئۆچرەتتە تۇرۇپ تالىشىپ سېتىۋېلىش ئەھۋالىنى ئازاي-
تىش ئۈچۈن، 1960 - يىلى، پېچىنە، تاماكا، چاي، بې-
لىق، گۆش، كونسېرۋا قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى كىنىش-
كا ۋە بېلەتلىك تەمىنلەش يولىغا قويۇلدى. شۇنىڭ،
بىلەن بىر ۋاقىتتا، مالىيە ئىشلىرىدىكى رەسمىيەتنى
ئاددىيلاشتۇرۇش ئۈچۈن، مالىيە باشقۇرۇشتا ئامبارچىنىڭ
ھېسابات دەپتىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئورنى-
غا كاپىيەن تۇرغۇزۇلدى. مال كىرگۈزۈشتە تەننەرقىغە
ئېتىبار بېرىلمىدى، پايدا - زىيان ھېسابقا ئېلىنمىدى.
خادىملارنى قىسقارتىش ۋە نامۇۋاپىق قائىدە - تۈزۈم-
لەرنى ئىسلاھ قىلىش شوئارى ئاستىدا مالىيە چىقىمى
كونتروللىسىز قالدى. بۇنىڭ بىلەن سۈيىقەستىز تاۋارلار
بېسىلىپ قېلىش ۋە مەبلەغدەزىيان تارتىش ئىسراپچى-
لىق ئەھۋالى كېلىپ چىقىپ خىيانەت، ئوغرىلىق قىلىش
قىممۇ پۇرسەت تۇغدۇرۇپ بېرىلدى. ئىگىلىك باشقۇرۇش
قالايمىقان، ھېسابات بىلەن مال، ھېسابات بىلەن پۇل
بىر - بىرىگە توغرا كەلمەسلىك ئەھۋالى ئومۇمىيۈزلۈك
ساقلاندى.

1961 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە، خەلق ئىگىلى-
كىنى تەڭشەش مەزگىلى بولدى. دۆلەت «تەڭشەش،
مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، يۇقىرى كۆتۈرۈش»تىن
ئىبارەت تۆت سۆزلۈك فاڭجېننى يولغا قويدى. بازارنى
تەمىنلەش ئەھۋالى يىلدىن - يىلغا ياخشىلاندى. 1965-

يىلغا كەلگەندە مىسلى كۆرۈلمىگەن سەۋىيە يارىتىلدى. 1961 - يىلى، قوشۇمچە يېمەكلىكلەر بىلەن تەمىنلەشتىكى يېتەرسىزلىكنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، تەقسىم قىلىشتا «بىر تۇتاش پىلانلاپ تەڭ ئېتىبار بېرىش، ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇرۇش، مۇھىم نۇقتىنى كاپالەتلىك قىلىش، ئالاھىدە ئېھتىياجغا ئېتىبار بېرىش» پرىنسىپى بويىچە ئەمگەك سۇغۇرتىسى، كېسەللەر، ساقلىقنى ساقلاش ۋە باشقا ئالاھىدە ئېھتىياجلىق كەسىپلەرنى تەمىنلەشكە باشتىن - ئاخىرغىچە كاپالەتلىك قىلىندى. ئېگىز لىكتە مەشغۇلات قىلىدىغان خادىملار، دوختۇرخانىلار، بالىلار يەسلىسى ۋە سۈت يېتىشمەيۋاتقان بوۋاقلار لاتۇخۇم، سۈت پاراشوكى بىلەن تەمىنلەندى. دالىدا، ئېگىزلىكتە مەشغۇلات قىلىدىغانلار، ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بولغانلار كونسىرۋا بىلەن تەمىنلەندى. خەلقنىڭ ئاساسىي تۇرمۇش بۇيۇمى بولغان گۆش، شېكەر، تاماكا، پېچىنە - پىرەنىك، قاتارلىق تاۋارلارنى بېلەت بىلەن تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. بۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا پېچىنە - پىرەنىك كەمپۈت، قورۇلما گۆش يۇقىرى باھادا سېتىلدى. 1962 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا بىلەن تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ تىجارىتى ئايرىۋېتىلدى ھەمدە سودا بازىرى ئېچىۋېتىلدى. يۇقىرىقى 3 تۈرلۈك تاۋار ئوبوروت يولى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ شەھەر بىلەن يېزىلارنىڭ مال ئالماشتۇرۇشى ئىلگىرى سۈرۈلدى، بازار جانلاندى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

شۇ يىلى، ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ ئاكتىپلىق بىلەن قىشلىق كۆكتات سېتىپ بېرىشىگە ئاساسەن بېرىپ، بازارنى تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى مۇكاپاتلاش سېتىۋېلىش سىياسىتى يولغا قويۇلدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن قىشلىق كۆكتات سېتىۋېلىشتا مۇكاپاتلىق تاۋار سېتىپ بېرىلدى. ئومۇمەن كۆكتات، قوي يۇڭى تىۋىتى، قوي يۇڭى، توشقان يۇڭى سېتىپ بەرگەن ئورۇن ۋە شەخسلەرگە مۇكاپاتلىق پاختا رەخت، شېكەر، خۇرۇم ئاياق ۋە تاۋارلارنى سېتىپ بېرىلىپ، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ كۆكتات ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىپ بېرىش ئاكتىپلىقى قوزغىتىلدى. 1962 ـ يىلدىن 1964 ـ يىلغىچە، ئىگىلىك باشقۇرۇشنى ياخشىلاش ھەرىكىتى داۋاملىق قانات يايدۇرۇلۇپ، مەبلەغ باشقۇرۇش ئەستايىدىل ئېنىقلاشتۇرۇلدى، ئىقتىسادىي ھېسابات كۈچەيتىلىپ، مالىيە ئىنتىزامى چىڭىتىلدى، چىقىمنى تېجەپ كىرىمنى ئاشۇرۇش چىڭ تۇتۇلۇپ، زىيان تارتىش پايدا ئېلىشقا ئۆزگەرتىلدى. 1963 ـ يىلى، ئەمەلىي زىيان زور ھەجىمدە ئازايدى. 1962 ـ يىلى بىلەتلىك تەمىنلەنگەن 22 خىل تاۋار گۆش، شېكەر ۋە بىر قىسىم تاماكا، چاي قاتارلىق 7 خىلغا ئازايدى، بازارنى تەمىنلەش زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. 1964 ـ يىلى تاۋارلارنى بېلەت-

لىك تەمىنلەش داﺋىرىسى زور دەرىجىدە تارايدى. مەسىلەن: گۆش، تاماكا، چاينىڭ ئاز قىسمى بېلەتلىك، كۆپ قىسمى بېلەتسىز سېتىلدى. چوشقا گۆشى، تۇخۇم، توڭلىتىلغان بېلىق بىلەن تەمىنلەش تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىدىن ئېشىپ كەتتى. 1965 - يىلى، ئاساسلىق قوشۇمچە يېمەكلىكلەر بىلەن تەمىنلەش، 1964 - يىلىنىڭكىدىن يەنە كۆپەيدى. بۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا باھامۇ زور ھەجىمدە تۆۋەنلىدى: قەن - گېزەك باھاسى 26.93%، پېچىنە - پىرەنىك باھاسى 6.5%، شېكەر باھاسى 19.03%، تۇخۇم باھاسى 17.8%، سۈت 22.23%، ئاشخانىلارنىڭ قورۇلغان سەيلىرى 11.17% چۈشۈپ خەلق تۇرمۇشى كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى.

1966 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىم يىلىدا، تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئومۇميۈزلۈك پارتلىدى. ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش شامىلى ئەۋج ئالدى، ئەلەم كۆرىشى كۆپىيىپ، سودا خىزمىتى قالايمىقانلىشىپ كەتتى. تاۋار ماللار بارغانسېرى ئازىيىپ، مۇلازىمەت سۈپىتىمۇ تېزلا تۆۋەنلەپ كەتتى. 1968 - يىلدىن كېيىن، گۆش، شېكەر يەنە نورمىلىق قىلىپ قويۇلدى. ھەر بىر كىشىنىڭ گۆش نورمىسى بىر كىلودىن 500 گرامغا ھەتتا 250 گرامغا چۈشۈپ قالدى. 1969 - يىلى باھار بايرىمىدا، ئاھالىلار كىنشكىسىگە قاراپ ھەر بىر كىشىگە ئىككى كىلو تۇرۇپ، ئىككى كىلو

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

يېسىۋېلەك تـەمىنلەپ بېرىلدى. تۇخۇم، ئۆي قۇشلىرى، سۇ مەھسۇلاتلىرى گۆش بېلەتىگە سېتىپ بېرىلدى. قوشۇمچە يېمەكلىكلەر بىلەن تەمىنلەشتىكى جىددىيلىك ئۇزاققىچە داۋاملىشىپ، خەلق تۇرمۇشى قىيىنچىلىق ئىچىدە ئۆتتى.

1976 - يىل 10 - ئايدا، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمارقىلىنغان، بولۇپمۇ 1978 - يىلى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، دۆلىتىمىز ئىسلاھات، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىش، ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇش توغرا فاڭجېنىدا چىڭ تۇردى، بۇنىڭ بىلەن شەھەرىمىزنىڭ 2 - سودا خىزمىتىدە بىر قەدەر چوڭ تەرەققىيات بولدى. 1978 - يىلى، ئالدى بىلەن قىشلىق كۆكتات سېتىۋېلىش - توشۇشتا 4 بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن بىرلەشمە جەڭ ئۇيۇشتۇرۇلدى. جەمئىي 109 مىڭ 700 تونىنا ھەر خىل كۆكتات توشۇپ كېلىنىپ، شەھەر ئاھالىسىغا قىشلىق كۆكتات تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. 1979 - يىلى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن بۇيان، ئۇزاققىچە مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان پۇل بولسىمۇ تاماق سېتىۋالغىلى بولمايدىغان قىيىن ۋەزىيەت نوقتىلىق ھەل قىلىندى. شۇ يىلى، گۆش، تۇخۇم، ئۆي قۇشلىرى، شېكەر، سۈت سېتىۋېلىپ تەمىنلەشتە تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلدى، يېمەك - ئىچمەك كەسپى ناھايىتى تېز گۈللەندى. ئۇزاق-

تىن بۇيان كۆرمىگەن تونۇر كاۋپى ۋە ئىستىمالچىلار بەك ياخشى كۆرىدىغان دۇفۇ قېتىقى قايتىدىن بازارغا سېلىندى. 1980 - يىلى، ياخشى تاماكا، ياخشى ھاراق سەل جىددى بولغان ۋە قوي - كالا گۆشى يەنىلا بىلەتلىك تەمىنلىگەندىن باشقا، قالغانلىرى پۈتۈنلەي ئاشكارا سېتىلدى، 16 مىڭ 269 توننا چوشقا گۆشى سېتىلىپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلدى. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ھەربىر كىشىگە ھەرئايدا تەمىنلەپ بېرىلىۋاتقان يېرىم كىلو قوي - كالا گۆشى بىر كىلوغا كۆپەيتىلدى. بولۇپمۇ ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان مىللەتلەرگە ھېيتلىق 6471 تۇياق قوي تەمىنلەپ بېرىلدى. بۇ، 15 يىلدىن بۇيان ئەڭ ياخشى بولغان بىر يىل بولدى. 1981 - يىلى، شېكەر، چوشقا گۆشى داۋاملىق ئاشكارا سېتىلدى. 1982 - يىلى، 8197 توننا قوي-كالا گۆشى سېتىۋېلىنىپ، پىلان 49.8% ئاشۇرۇپ ئورۇندىلىنىپ، 1981 - يىلىدىكىدىن 1.2%، چوشقا گۆشىدىن 1197توننا سېتىۋېلىنىپ، 1981- يىلىدىكىدىن 87.1% ئاشتى. 1983 - يىلى، 20 مىڭ 514 چوشقا سېتىۋېلىنىپ پىلان بىر يېرىم ھەسسە ئاشۇرۇپ ئورۇنلاندى، 20 مىڭ 470 چوشقا سويۇلۇپ 20 نەچچە يىلدىن بۇيان ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى. 1984 - يىلى، تۇخۇم قىسمەزگىلدە تۇخۇم بىلەن تەمىنلەش ھەرقانداق يىلىنىڭكىدىن ياخشى بولدى. تۇخۇم سېتىۋېلىشتا ئىچكىرى جاي-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

لاردىن يۆتكەپ كېلىشنى ئاساس قىلىش ئۆزجايىدىن سېتىۋېلىشنى ئاساس قىلىش فاڭجېنىغا ئۆزگەرتىلىپ، 1553 توننا سېتىۋېلىندى. ئاپتونوم رايون تەۋەسىدە سېتىۋېلىش مىقدارى 1983 - يىلدىكىدىن 3.5% تىن 61% كە يەتتى. 1985 - يىلى تەمىنلەپ بېرىلگەن قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنىڭ تۈرى كۆپ، بازار ئاۋاتلاشقان بولۇپ، دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيان ئەڭ ياخشى بولغان بىر يىل بولدى. شۇ يىلى، ئاپتونوم رايون تەۋەسىدە 2817 توننا تۇخۇم سېتىۋېلىنىپ ئۇزاق ۋاقىتتىن بۇيان ئىچكىرى جايلاردىن تۇخۇم يۆتكەپ كېلىنىدىغان تارىخقا خاتىمە بېرىلدى، شۇ يىلى سېتىۋېلىنغان سۈت مىقدارىدا تۇنجى قېتىم 10 مىڭ توننا ئۆتكىلى بۆسۈپ ئۆتۈلدى.

سودا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى يولغا قويۇش ئۈچۈن، «تەكشەش، ئىسلاھ قىلىش، تەرتىپكە سېلىش، يۇقىرى كۆتۈرۈش» فاڭجېنىغا ئاساسەن، 1980 - يىلى، كادىرلارنى «ئىنقىلابىيلاشتۇرۇش، ياشلاشتۇرۇش، بىلىم ئەھلى، كەسىپ ئەھلىگە ئايلاندۇرۇش» تەلىپى بويىچە ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزىلىرى تولۇقلاندى ۋە تەكشەلدى. 1982 - يىلى، 15 كارخانا بىرىنچى تۈركۈمدە تەرتىپكە سېلىنىدىغان كارخانا، 1983 - يىلى، 24 كارخانا نۇقتىلىق تەرتىپكە سېلىنىدىغان كارخانا قىلىندى. 1984 - يىلى، 67 كارخانا داۋاملىق تەرتىپكە سېلىندى، 1985 - يىلى، بارلىق كارخانىلار تەر-

تىپكە سىلىنىپ ئىقتىسادىي ئۈنۈم كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى.
«كارخانىلارنى بىر ياقىلاشتا كەلتۈرۈپ بەك ئۆلۈك باشقۇرۇۋېتىدىغان» مەمۇرىي ئاساسەتتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، تۆۋەنگە هوقۇق بېرىلىپ، كارخانا بىلەن مەمۇرىيەت ئايرىۋېتىلىپ، كارخانىلارنىڭ ئاكتىپلىقى قوزغىتىلدى. 1980 ـ يىلى، كارخانىلارغا ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش هوقۇقى بېرىش نۇقتىدا سىناق قىلىندى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ كارخانىلارغا پىلان تۈزۈش، مال كىرگۈزۈشنى كېڭەيتىش، تىجارەتنى جانلاندۇرۇش، مال باهاسىنى باشقۇرۇش، پايدىدىن نىسبەت قالدۇرۇش، كادىر باشقۇرۇش، مۇكاپات تارقىتىش ۋە دېموكراتىك باشقۇرۇش قاتارلىق 8 جەهەتتە هوقۇق بېرىلىپ كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇشى ۋە ئوبوروتنى جانلاندۇرۇشى ئۈچۈن شارائىت يارىتىپ بېرىلدى. تۆۋەنگە هوقۇق بېرىش، ئىسلاھ قىلىشتىكى بىر يىللىق ئەمەلىيەتتە كارخانىلاردا ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش هوقۇقى بار بولسا، كارخانا ۋە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغاپ كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم هاسىل قىلغىلى بولىدىغانلىقى ئىسپاتلاندى. بىرىنچى تۈركۈمدە تۆۋەنگە هوقۇق بېرىش بويىچە سىناق نۇقتىسى قىلىنغان خۇڭچۈنيۈەن ئاشخانىسى، يېڭى كۆۋرۈك ئاشپەز يېتىشتۈرۈش ئاشخانىسى، مۇسۇلمانلار 1 ـ ئاشخانىسى، خەلق مېهمانخانىسى، ئاممۇۋى مېهمانخانا

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

قاتارلىق 5 كارخانىنىڭ شۇ يىلدىكى تىجارەت ۋەزىپىسى پىلاندىن 31% ئاشۇرۇپ ئورۇندىلىپ، 1979 ـ يىلىنىڭكى- دىن 20% ئاشتى.

كارخانىلارغا ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش ھوقۇقى بېرىش ئاساسىدا، 1982 ـ يىلى، ھەر خىل شەكىلدىكى كارخانا ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، كارخانىنىڭ ئۈنۈمى ۋە ئىجتىمائىي ئۈنۈم كۆ- رۈنەرلىك ئاشتى. يېمەك ـ ئىچمەك كەسىپلىرىنىڭ كى- رىمى 1981 ـ يىلىنىڭكىدىن 6.4%، پايدىسى 54% ئېشىپ، چىقىمى 1.3% تۆۋەنلىدى. بۇرۇن ئۇدا زىيان تارتىپ كەلگەن 5 دۇكان ئىگىلىك باشقۇرۇشنى ھۆددىگە ئالغان- دىن كېيىن، شۇ يىلى پايدا ئالىدىغان بولدى. 1984 ـ يىلى، ئىدارىلارغا قاراشلىق بارلىق كارخانىلاردا ھەر خىل شەكىلدىكى ئىگىلىك باشقۇرۇش ھۆددىگەرلىك مەس- ئۇلىيەت تۈزۈمى، يىلىغا 150 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك پايدا ئالىدىغان كارخانىلاردا كارخانىنىڭ ئىچكى قىس- مىدا ئىگىلىك باشقۇرۇش ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۈ- زۈمى يولغا قويۇلدى. يىللىق پايدىسى 150 مىڭ يۈەن- گە يەتمەيدىغان سودا پارچە سېتىش ۋە يېمەك ـ ئىچ- مەك مۇلازىمەت كەسپىدىكى دۇكانلارنى ھۆددىگە بېرىش، ئۆتنۈپ بېرىش، شەخسلەرنىڭ تىجارەت قىلىشى ئۈچۈن ئىجارىگە بېرىشتەك ئۈچ خىل شەكىلدىكى تۈزۈلمە ئىس- لاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. 1984 ـ يىلى، ئىدارە سېستې-

مىسىدىكى بارلىق كارخانىلار زىيان تارتىدىغان
ئورۇنلارنى تۈنجى قېتىم تۈگىتىپ ھەممىسىنى
پايدا ئالىدىغان قىلدى. 1985 - يىلى،
سودا تۈزۈلمە ئىسلاھاتى چوڭقۇرلۇقتا
ھەم توغرا لىنىيىگە يۈزلەنگەن، سىرتتىن كىرگۈزۈپ
ئىچكى قىسىمدا بىرلەشكەن، ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىي قىل-
غان بىر يىل بولدى. ئىدارە بويىچە يىللىق پايدىسى 150
مىڭ يۈەنگە يەتمەيدىغان 186 دۇكان، يېمەك - ئىچ-
مەك كەسپىدىكى كىچىك تىپلىق كارخانىلارنىڭ ھەممى-
سىدە «ئۆزگەرتىش، ئۆتۈنۈپ بېرىش، ئىجارىگە بېرىش»
ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە، 150 دۇكان-
دا «دۆلەتكە تەۋە بولۇش، كوللېكتىپ ئىگىلىك باشقۇ-
رۇش، بەلگىلىمە بويىچە باج تاپشۇرۇش، پايدا - زى-
يانغا ئۆزى مەسئۇل بولۇش» چارىسى يولغا قويۇلدى،
36 دۇكان شەخسكە ئىجارىگە بېرىلدى. باشقۇرۇش تى-
پىدىكى 11 مەركىزىي دۇكان ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.
ئىدارە سېستىمىسىدىكى چوڭ، ئوتتۇرا تىپلىق كارخانا،
سودا باشقۇرۇشدىكى سانائەت، توپ تارقىتىش كارخا-
نىسىدا 3 دەرىجىلىك ھېسابات، نىشانلىق باشقۇ-
رۇش، مەھسۇلاتقا قاراپ ھەق بېرىش، ئىچكى قىسىمدا
ھۆددىگە ئېلىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.
تىيانشان يېمەكلىكلەر زاۋۇتى باشلامچى بولۇپ 37 تۈر
بويىچە ئىسلاھات ئېلىپ باردى، ئۇلارنىڭ ئىسلاھات تەج-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ۋىبىسى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن تەرىپىدىن مۇئەييەنلەشتۈرۈلۈپ ۋە تەقدىرلىنىپ شەھەر بويىچە كېڭەيتىلدى.

1985 - يىلدىكى ئىسلاھات ئارقىلىق پۈتكۈل ئىدارىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش قىياپىتى ئومۇميۈزلۈك يېڭىلاندى. تىجارەت كىرىمى ئېشىپ، چىقىمى ئازىيىپ پايدىسى كۆپەيدى، شەھەرنى تەمىنلەش تېخىمۇ مول بولدى.

مەخسۇس كەسىپلەرنىڭ تەرەققىي قىلىش ئەھۋالى

1. كۆكتاتچىلىق كەسپى

ئازادلىقتىن ئىلگىرى، شەھەر ئەتراپىدىكى رايونلاردا ئىشلەپچىقىرىلغان كۆكتاتنىڭ بىر قىسمىنى كۆكتات ئېلىپ ساتارلىرى ساتقاندىن سىرت، كۆپ قىسمىنى كۆكتاتچى دېھقانلار ئۆزلىرى شەھەرگە ئېلىپ كىرىپ ساتاتتى، ھېچكىم باشقۇرمايتتى، باجمۇ ئېلىنمايتتى.

1949 - يىلى، ئۈرۈمچى شەھىرى ئەتراپىدىكى رايونلاردا 11 مىڭ 467 مو كۆكتات ئېتىزى بار بولۇپ، مو بېشىدىن ئېلىنىدىغان ئوتتۇرىچە مەھسۇلات 536 كىلوغا يېتەتتى. 1949 - يىلدىن 1952 - يىلغىچە، كۆكـ

تات تىجارەتچىلىرى كۆكتاتنى توپ تارقىتىش، پارچە سېتىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىناتتى. 1953 - يىلى، 265 كۆكتات تىجارەتچىسى بار ئىدى. بۇنىڭ 129ى مۇقىم ئورۇندا، 136 سى سەييارە يۈرۈپ كۆكتات ساتاتتى. شۇ يىلى 4 - پەسىلدە، شەھەرلىك ئىستېمال كوپىراتىپى كۆكتات تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىدى. دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلارنىڭ توپ تارقىتىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىش نىسبىتىدە، خۇسۇسىي سودىگەرلەر 99% تىن كۆپرەكىنى ئىگىلەپ، كوپىراتىپ 1% كىمۇ يەتمەيتتى. 1954 - يىلى كوپىراتىپلار توپ تارقىتىش بازىسىنى ئاكتىپ ئىگىلەپ، شۇ يىلى دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلارنىڭ توپ تارقىتىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىش نىسبىتىدە: كوپىراتىپ 10.7% نى، خۇسۇسىي تىجارەت 89.3% نى ئىگىلىدى، 1955 - يىلى بىرىنچى پەسىلدە، كوپىراتىپلار 34.36% نى، خۇسۇسىي تىجارەت 65.64% نى ئىگىلىدى. 1956 - يىلى، شەھەر ئەتراپىدىكى كۆكتات تېرىلغۇ كۆلىمى 19 مىڭ 150 مو، مەھسۇلاتى 18 مىڭ 697 توننا بولۇپ، مىقدارى يېتەرلىك، باھاسى مۇقىم بولدى، كىشى بېشىغا كۈنىگە 0.61 كىلودىن توغرا كەلدى. 1956 -يىل 1 - ئايدا، خۇسۇسىي سودا - سانائەتتە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلدى، 73 ئولتۇراقلىق تىجارەتچىدىن پاي، ئۆسۈم، ئىش ھەققىدىن ئىبارەت «3 نى بېكىتىش» كە ياتىدىغان 11 ئائىلە دۆلەت بىلەن خۇ-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ـسۇسىيلار شەھەرىكچىلىكىدىكى 5 دۇكان بولۇپ قۇرۇلدى.
1956 ـ يىلى 5 ـ ئايىنىڭ 7 ـ كۈنى، شەھەرلىك كۆكتات شىركىتى قۇرۇلۇپ دۆلەپ كۆكتات تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغان يېڭى دەۋر باشلاندى، كۆكتاتنىڭ كېلىشىم باھاغا رەھبەرلىك قىلىپ، توپ تارقىتىش كەسپىنى ئۆز ئىلكىگە ئالدى. بۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كىنىشكىسىز سودا ـ سېتىقنى ئەمەلدىن قالدۇردى.

1958 ـ يىلى، كۆكتات ئىشلەپچىقىرىش دۆلەت پىلانىغا كىرگۈزۈلۈپ، دۆلەت ئىگىلىكى كۆكتاتنى «ھۆددىگە ئېلىپ سېتىش» سىياسىتى يولغا قويۇلدى. لېكىن ئادەتتىكى كۆكتات كۆپىيىپ، ياخشى كۆكتات ئازلاپ كەتتى، سۇپىتىمۇ تۆۋەنلەپ كەتتى. 1961 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە، «سېتىشنى ھۆددىگە ئېلىش» سىياسىتى «چوڭ جەھەتتىن باشقۇرۇپ، ئۇششاق تەرەپلەرنى جانلاندۇرۇش، باشقۇرۇش بىلەن قويۇۋېتىشنى بىرلەشتۈرۈش، باشقۇرغاندىمۇ ئۆلۈك باشقۇرۇۋەتمەسلىك، جانلاندۇرغاندىمۇ قالايمىقان بولۇپ كەتمەسلىك» تەك باشقۇرۇش چارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 15 كۆكتات، مېۋە ـ چېۋە بازىرى ئېچىۋېتىلىپ، ئىشلەپچىقارغۇچى بىلەن ساتقۇچى ئىككى تەرەپ باھادا ئىختىيارىي كېلىشىدىغان بولدى. شەھەردىن يىراقراق رايونلاردىن شەھەرگە كۆكتات ئېلىپ كىرگەنلەر 10% قوشۇمچە ھەقتىن بەھرىمەن

جولدى. قىشلىق كۆكتات سېتىۋېلىشتا مۇكاپاتلىق سېتىپ بېرىش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، كۆكتاتنىڭ شەھەرگە ئېلىپ كىرىلىشى ئىلگىرى سۈرۈلدى. كۆكتاتچى دېھقان-لار بىلەن سودا ئىككى تەرەپ كۆكتات ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش توختىمى ئىمزالاپ، ئارتۇق مەھسۇلاتنىمۇ سېتىۋېلىش يولغا قويۇلدى. 1966 - يىلى، بازارغا سېلىنغان كۆكتات 71 مىڭ 482 تونىنىغا يەتتى، تۈرى تولۇق، سۈپىتى ياخشى، يېتەرلىك بولۇپ ئاممىنى رازى بولدى، كۆكتات بىلەن تەمىنلەش كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى. 10 يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە، كۆكتات ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، 1966 - يىلى، شەھەر بويىچە كىشى بېشىغا كۈندە 386 گىرامدىن توغرا كەلگەن بولسا، 1970 - يىلى 245 گىرامغا چۈشۈپ قالدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كۆكتات ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش يىلدىن-يىلغا ياخشىلاندى. 1985 - يىلى شەھەر بويىچە كۆكتات پارچە سېتىش تورى 117 گە (بۇنىڭ ئىچىدە 71 دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دۇكان، 19 كوپېراتىپ، 27 قوشۇمچە تىجارەت تورى بار)، يەككە تىجارەتچى 800 گە يەتتى. بۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، 11 كۆكتات توپ تارقىتىش سودا بازىرى كۆكتاتچى دېھقانلارنىڭ ئەركىن سودا قىلىشى ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلدى. شۇ يىلى،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

شەھەر بويىچە بازارغا ئېلىپ كىرىلگەن كۆكتات مىق-
دارى 154 مىڭ 382 توننىغا يېتىپ، كىشى بېشىغا كۈن-
گە 450 گىرامدىن توغرا كەلدى. كۆكتات بازىرى مىسلى
كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە گۈللىنىپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈم كۆ-
رۈنەرلىك ئاشتى. سودىنىڭ پارچە سېتىش پايدىسى
1984 - يىلىنىڭكىدىن 64.7%، سانائەتنىڭ پايدىسى
1984 - يىلىنىڭكىدىن 17.6% ئېشىپ، شۇ يىلى شەھەر-
لىك 2 - سودا ئىدارىسى سېستىمىسى بويىچە ئىلغار ئو-
رۇن بولۇپ باھالاندى.

2. گۆش

ئازادلىقتىن بۇرۇن، ئۈرۈمچى شەھىرىدەچارۋا مال
سودىگەرلىرى، قاسساپلار گۆش تىجارىتى بىلەن شۇغۇل-
لىناتتى. گۆش تۈرى، سېتىلىش مىقدارى بويىچە ئېيت-
قاندا كالا، قوي گۆشى بىرىنچى ئورۇندا، چوشقا گۆشى
ئىككىنچى ئورۇندا تۇراتتى. توخۇم، ئۆي قۇشلىرى ئاز،
سۇ مەھسۇلاتلىرى يوق دېيەرلىك ئىدى، پەقەت قىش
پەسلىدىلا ئاز مىقداردىكى بېلىق بازارغا سېلىناتتى.
1947 - يىلدىن 1949 - يىلغىچە، شەھەر بويىچە
تەخمىنەن 300چە قاسساپ كالا، قوي گۆشى ساتاتتى. ئۇ-
لار نەنگۇەن، دۆڭ كۆۋرۈك سەيشىنلۇ، نەنمېن ئىچى،
شياۋشىمېن، سەنجاۋدى، چوڭ كۆۋرۈك، دۆلەت قورۇش
يولى، بېيمېن قاتارلىق جايلارغا تارقالغان. داشمېننىڭ

سىر تىددىكى لۇڭۇاڭمياۋ بۇتخانىسىنىڭ ئالدى ئەڭ چوڭ كالا، قوي گۆشى بازىرى بولۇپ، 20 گە يېقىن قاساپ قول هارۋىسىدا گۆش ساتاتتى. ئادەتتە هەممىسى دېگۇدەك لوق گۆش بولۇپ، ئۇستىخانلىق گۆش ئاز ئۇچرايتتى. قاساپلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۇيغۇرلار، ئۇندىن قالسا خۇيزۇلار، خەنزۇلار ئىدى. خەنزۇلار ساتقان كالا، قوي گۆشى قۇشخانىدا ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان قاساپلار تەرىپىدىن بىر تۇتاش سويۇلۇپ تەييارلىناتتى.

ئازادلىقتىن كېيىن، 1951 - يىلى، خەلق هۆكۈمىتى چارۋا مال سودىگەرلىرىنى، قاساپلارنى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ چارۋا مال، سويىغى سېتىۋېلىپ شەھەرنى تەمىنلەشكە تەشكىللەپ ناهايىتى ياخشى ئۈنۈم هاسىل قىلغانىدى.

1952 - يىلى، خۇسۇسىي سودا - سانائەت ساھەسىدىكى «5 كە قارشى» هەرىكەت ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، شەھەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا شىركىتى گۆش دۇكىنىدىن بىرنى تەسىس قىلىپ، شۇ يىلى 20 نەچچە تونىنا كالا، قوي گۆشى ساتتى. 1953 - يىل 4 - ئايدا، گۆش دۇكانلىرى قۇرۇلۇپ، پۈتۈن يىلدا سېتىلغان گۆش مىقدارى بازاردا سېتىلغان ئومۇمىي گۆش مىقدارىنىڭ 36.87% ىنى ئىگىلىدى. 1954 - يىلى، شەھەرنى 1723 تونىنا گۆش

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بىلەن تەمىنلىدى. بۇ، پۈتۈن شەھەردە سېتىلغان ئومۇمىي گۆش مىقدارىنىڭ 59.71% نى ئىگىلىدى. 1955 - يىلى، پۈتۈن شەھەرنىڭ گۆشكە بولغان ئېھتىياجى تەپسىلىي تەكشۈرۈلۈپ، پۈتۈن شەھەر ئاھالىسى كۈنىگە 8200 كىلو گۆشكە ئېھتىياج ئىكەنلىكى ئېنىقلىنىپ، بۇنىڭ بىلەن گۆش سېتىۋېلىش - سېتىش پىلانى تۈزۈلدى. شۇ يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدە 2457 توننا گۆش سېتىلدى، بۇ بازاردا سېتىلغان ئومۇمىي گۆش مىقدارىنىڭ 85% نى ئىگىلىدى. 1956 - يىلى، خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشكە ئەگىشىپ، 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئۈرۈمچى شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتى قۇرۇلدى. 1957 - يىل 3 - ئايدا، 500 توننا زاپاس ساقلىغىلى بولىدىغان توڭ ئىسكىلات پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. 1958 - يىل 2 - ئايدا، شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ كارخانا بىلەن مەمۇرىيەت بىر گەۋدە قىلىنغان شەھەرلىك مۇلازىمەت ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى. گۆش دۇكىنى قۇرۇلۇپ تاكى شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغىچە بولغان 4 يىل ئارىلىقتا، بازارنى گۆش بىلەن تەمىنلەش يېتەرلىك، مال مەنبەئى تولۇق بولۇپ، ھەر يىلى قۇربان ھېيتتا تىرىك قوي تەمىنلەپ بېرىلدى. 1954 - يىلى، ھەر بىر كىشى ئوتتۇرىچە ئىستېمال قىلغان گۆش مىقدارى 20.7 كىلو، 1955 - ۋە 1956 - يىللىرى 21 كىلو، 1957 -

يىلى 23.66 كىلوغا يەتتى.

1958 - يىلدىن باشلاپ گۆش بىلەن تەمىنلەش يىلمۇ-يىل جىددىي بولدى. 1959 - يىلى 1 - مايدىن باشلاپ گۆشنى نورمىلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى، ئاھالىلەرگە جان سانىغا قاراپ ھەر ئايدا ئاشلىق كىنىشكىسى بويىچە بىر كىلودىن گۆش تەمىنلەپ بېرىلدى. 1960 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ يېرىم كىلوغا ئۆزگەرتىلدى. ئاھالىلەرگە يىللىق كىشى بېشىغا تەمىنلەپ بېرىلىدىغان گۆش مىقدارى يىلمۇ-يىل ئازايدى. 1958 - يىلى، 10.3 كىلو، 1959 - 11.44 كىلو، 1960 - يىلى 8.5 كىلو، 1961 - يىلى 6 كىلوغا چۈشۈپ قالدى.

1962 - يىلى، خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەڭشىلىشىگە ئەگىشىپ، گۆش بىلەن تەمىنلەش ياخشىلىنىشقا باشلىدى. شۇ يىلى، شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1962 - ۋە 1963 - يىللىرىدىكى چوڭ بايراملاردا تەمىنلەش دائىرىسى كېڭەيتىلىپ، ھەر بىر كىشىگە 250 گرامدىن 700 گرامغىچە گۆش كۆپەيتىلىپ بېرىلدى. 1965 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ گۆش بىلەن تەمىنلەش قويۇۋېتىلدى، 1966 - يىلى كىشى بېشىغا تەمىنلەنگەن گۆش مىقدارى 15 كىلوغا يەتتى. 1962 - يىل، ئىقتىسادىي ۋەزىيەت ياخشىلانغاندىن تارتىپ 1966 - يىل 5 - ئايغىچە، بازاردا

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

گۆش مەنبەئـى تولۇق، تۈرى كۆپ، بىـلەتسىز تەمىنلە-
گەن، باھاسى ئەرزان، ئامما رازى بولغان ياخشى ۋە-
زىيەت بارلىققا كەلگەن ئىدى.

1966 - يىلى باشلىنىپ 10 يىل داۋاملاشقان «مە-
دەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا گۆش بىلەن تەمىنلەش خىز-
مىتى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1968 - يىلـىدىن كېيىن،
گۆش يەنە نورمىلىق قىلىپ قويۇلدى. ھـەر ئايدا، ھەر
بىر كىشىگە تەمىنلەپ بېرىلىدىغان بىر كىلو گۆش 500
گرامغا، ھەتتا 250 گرامغا چۈشۈپ قالدى. ئۆي قۇشلىرى،
تۇخۇم، سۇ مەھسۇلاتلىرىنىمۇ گـۆش بېلىتى بىلەن تەمىن-
لەش يولىغا قويۇلدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتـلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 -
ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ۋەزىـيەت بارغانسېرى ياخ-
شىلىنىشقا باشلىدى. سودىدا تەڭشەش ۋە ئىسلاھ قىلىش
ئارقىلىق بازاردا ئـاۋات، گۈلـلىنىش مەنزىرىسى بار-
لىققا كەلدى. 1977 - يىلـىدىـن 1979 - يىلىغىچە، شە-
ھەر ئاھالىسى كىشى بېشىغا ھەر ئايـدا 500 گرام گۆش
بىلەن تەمىنلەندى. چـوڭ بـايرام - ھېيتلاردا بىر كىلو
كۆپەيتىپ بېرىلدى. قۇربان ھېيتتا تىرىك قـوي تەمىن-
لەپ بېرىلدى. ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئېتىبار بېرىش
ئۈچۈن، مەركەز 1980 - يىلدىن باشلاپ شىنجاڭنىڭ قوي
گـۆشىنى سىرتقا يۆتكىمەسلىكنى قـارار قىلدى. 1980 -
يىل 2 - ئايدا، چوشقا گۆشىنى بىلەتسىز تەمىنلەش يول-

غا قويۇلدى، ئاز سانلىق مىللەتلەرگە تەمىنلەپ بېرىلى-
دىغان كالا، قوي گۆشى بىر كىلوغا يەتكۈزۈلدى. 1984-
يىلى ئۇرۇمچى تۇخۇم ئىشلەپچىقىرىشتا ئۆزىنى تەمىن-
لەپ، ئىچكىرى جايلاردىن تۇخۇم يۆتكەپ كېلىدىغان
تارىخقا خاتىمە بەردى. ئاھالىلاردىن ھەر بىر كىشىيە-
لىنغا تەمىنلەنگەن گۆش مىقدارى: 1977 - يىلى 8.5 كى-
لو، 1980 - يىلى 15 كىلو، 1985 - يىلى 25 كىلودىن
كۆپرەككە يەتتى. قۇربان ھېيتتا تىرىك قوي تەمىنلەش
1980 - يىلىدىكى 5 مىڭ تۇياقتىن 1985 - يىلىدىكى 10
مىڭ تۇياققا كۆپەيدى. 1984 - يىلىدىن باشلاپ، كالا،
قوي گۆشى يېيىشكە ئادەتلەنگەن موڭغۇل، شىبە، داغۇر،
روس قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەرگىمۇ كالا، قوي
گۆشى بېلەتسىز تارقىتىپ بېرىلدى. شۇيىلى سېتىلغان ھەر
خىل گۆش مىقدارى 23 مىڭ 500 تونناغا يېتىپ، 1977 -
يىلىنىڭكىدىن 114% ئاشتى. بۇنىڭ 9416 توننىسى كالا،
قوي گۆشى بولۇپ 425% ئاشتى.

3. سۈتچىلىك

ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدە، سۈتچىلىك بىلەن شۇغۇل-
لىنىدىغانلار پۈتۈنلەي يەككە تىجارەتچىلەر ئىدى. ئۆز-
لىرى ئىشلەپچىقىرىپ ئۆزلىرى ساتاتتى. 1956 - يىلى،
خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش

ۋاقتىدا سىغىن كالىسى بار 198 ئائىلە 7 سۈتچىلىك كو-
پىراتىپى بولۇپ قۇرۇلدى. 3 يىللىق تەبىئىي ئاپەت
مەزگىلىدە، سۈتچىلىك كوپىراتىپى تارقىتىۋېتىلىپ سىغىنلار
لار شەخسلەرگە قايتۇرۇپ بېرىلدى. شۇ ۋاقىتتا شەھەر
رايونىدا 115 ئائىلىنىڭ 170 سىغىرى بولۇپ، كۈنىگە
1500 كىلو سۈت بىلەن تەمىنلەيتتى. 1964 - يىلى، خەلق
ئىگىلىكى تېز تەرەققىي قىلىپ، خەلق تۇرمۇشى ياخشى-
لاندى. شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى بىلەن
5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى سۈت شىركىتى قۇرۇلۇپ، دۆلەت
ئىگىلىكىدىكى سودا كالا سۈتى تىجارىتى بىلەن شۇغۇل-
لانغان يېڭى دەۋر باشلاندى. سۈت شىركىتى تەمىنلەش،
ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش 3 تەرەپتە سۈتچىلىك كەسپىنى
باشقۇردى. شۇ يىلى، 936 توننا سۈت سېتىلدى. 1965 -
يىلى خەلق ئىگىلىكى ئومۇميۈزلۈك ياخشىلاندى. پۈتۈن
يىلدا 1949 توننا سۈت سېتىلىپ، 1964 - يىلىدىكىگە
قارىغاندا بىر ھەسسە ئاشتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقى-
لابى» مەزگىلىدىكى قالايمىقانچىلىق تۈپەيلىدىن سۈت
بىلەن تەمىنلەش يىلمۇ - يىل ئازىيىپ كەتتى، تەمىن-
لەشتە جىددىيلىك يۈز بەردى. 1975 - يىلى پۈتۈن يىل-
دا 1820 توننا سۈت سېتىلىپ، سۈت شىركىتى قۇرۇلغان
دەسلەپكە مەزگىل 1965 - يىلدىكىدىن 102 توننا كەم
بولدى. كۈنىگە سېتىلغان سۈت ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4.99
توننىدىن ئاشمىدى، ئەڭ ئاز بولغان ۋاقىتلىرى-

-دا بىر تونندىن سەل كۆپ بولدى، تەمىنلەشكە
كاپالەتلىك قىلغىلى بولمىدى. سۈت شىركىتى ئۇدا 6
يىل زىيان تارتتى، زىيان، ئىسراپچىلىق كىشىنى ھەيـ
ران قالدۇردى. 460 تونندىن كۆپرەك سۈت ئېچىپ كېـ
تىپ زىيان بولدى.

پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ
ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، سۈت ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش
زور ھەجىمدە ئاشتى، ئوتتۇرىچە ھەر يىلى 18.5% ئېـ
شىپ، تىجارەت ئۇنۇمى جەھەتتە تارىختىكى ئەڭ ياخشى
رېكورت يارىتىلدى. 1983 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى،
ماشىنا، ئۇسكۈنىلەر يېڭىلىنىپ، بوتۇلكىغا قاچىلاپ سېـ
تىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، تەمىنلەشتىكى تەكشىلىك
ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى، زىيان تارتىش،
ئىسراپچىلىق ئەڭ تۆۋەن دەرىجىگە چۈشۈرۈلدى. 1985 ـ
يىلى، سۈت توشۇش يولى 83 لىنىيىگە كۆپەيدى. سۈتكە
تىزىملاتقانلار 51 مىڭ ئائىلىگە كۆپىيىپ، ھەر كۈنى
30 تونندىن كۆپرەك سۈت ئىستېمالچىلارغا يەتكۈزۈپ
بېرىلدى. شۇ يىلى 10 مىڭ 9 توننا سۈت سېتىۋېلىنىپ،
10 مىڭ توننا ئۆتكىلى تۇنجى قېتىم بېسىپ ئۆتۈلۈپ،
تارىختا سۈت ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش ئەڭ ياخشى بولـ
غان بىر يىل بولدى. بارلىق خادىملارنىڭ ئەمگەك ئىشـ
لەپچىقىرىش ئۇنۇمدارلىقى ئوتتۇرىچە كىشى بېشىغا 19
مىڭ 665 يۈەندىن توغرا كېلىپ، 1975 ـ يىلىنىڭكىگە

ئۇيغۇر كىتاب تورى بەتكىنى www.uyghurkitap.com

قارىغاندا 3.3 ھەسسە ئېشىپ، 240 مىڭ يۈەن پايدا ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

4. شېكەر، چاي، تاماكا، ھاراق، پېچىنە - پىرەنىك كەسپى

ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدە، قەن - شېكەر ئاساسىي جەھەتتىن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىمپورت قىلىناتتى، ئاز قىسمى ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن يۆتكەپ كېلىنەتتى. 1952 - يىلى، ئۈرۈمچى رايونىدا 420 توننا شېكەر سېتىلىپ، كىشى بېشىغا 3 كىلودىن، 1955 - يىلى 1091 توننا سېتىلىپ، كىشى بېشىغا 6.3 كىلودىن توغرا كەلدى. 1959 - يىل 6 - ئايدا، شېكەر نورمىلىق قىلىنىپ بېلەتلىك تەمىنلەش، 1961 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، يۇقىرى باھالىق شېكەر بىلەن تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. 1964 - يىل4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، ھەرخىل شېكەر، كەنپىت بېلەتسىز تەمىنلەپ بېرىلدى. 1965 - يىلى، 3101 توننا شېكەر سېتىلىپ، كىشى بېشىغا 5 كىلودىن توغرا كەلدى. 1977 - يىلى 18 مىڭ 899 توننا سېتىلىپ، كىشى بېشىغا 19 كىلودىن توغرا كېلىپ، تارىختا ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى. 1980 - يىل 1 - ئايدا، شېكەر بېلەتسىز قىلىۋېتىلدى. شېكەر، كەنپىت يېتەرلىك،سۈپىتى ياخشى

بولۇپ، بازار مەسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ئاۋاتلاشتى.
شەھىرىمىزنى پەۋقۇلئاددە چاي بازىرى دېيىشكە بولى-
دۇ. 1950 - يىلدىن 1952 - يىلىغىچە، شەھىرىمىزدە
چاي سودىگىرى شىلىڭخېنىڭماۋ چاي دۇكىنىدىن باشقا
يەنە كۆيچۈەن چاي دۇكىنى ۋە بەزى چاي بىلەن قو-
شۇمچە تىجارەت قىلىدىغان سودىگەرلەر بار ئىدى.1950-
يىلى، خۇسۇسىي سودىگەرلەر 410 مىڭ تاختا قاراچاي،
1951 - يىلى 660 مىڭ تاختا قارا چاي ساتقان ئىدى.
1952 - يىلى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى شەھەرلىك سودا
شىركىتى 844 دەن ھەر خىل چاي ساتتى. 1956 - يى-
لى، شەھىرىمىزدىكى ئەڭ چوڭ شىلىڭخېنىڭماۋ چاي دۇ-
كىنى دۆلەت بىلەن خۇسۇسىي شېرىكچىلىكىدىكى چاي
دۇكىنى قىلىنىپ، چاي بازىرى سوتسىيالىستىك يولغا
باشلاندى. 1960 - يىلى، ئۈرۈمچى رايونىدا 400 مىڭ
كىلو چاي سېتىلىپ، كىشى بېشىغا 0.6 كىلودىن توغرا
كەلدى. 1961 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە، بىلەتلىك
تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. 1985 - يىلى، 6 مىليون 390
مىڭ كىلو چاي سېتىلىپ، كىشى بېشىغا 5.5 كىلودىن
توغرا كېلىپ، تارىختا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن چاي
مىقدارى ئەڭ كۆپ بولغان سەۋىيە يارىتىلدى. ئازاد-
لىقنىڭ دەسلىپىدە، تاماكا (سىگارىت) پۈتۈنلەي ئىچكى-
رى جايلاردىن يۆتكەپ كېلىنەتتى. 1950 - يىلى، ئۈ-
رۈمچىدە 26 مىڭ بولاق، 1951 - يىلى 140 مىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى بىكىتى
www.uyghurkitap.com

بولاق تاماكا سېتىلدى، 1952 ـ يىلى 310 مىڭ بولاق سېتىلىپ كىشى بېشىغا 2.3 بولاقتىن توغرا كەلدى. 1955 ـ يىلى، بىر مىليون 290 مىڭ بولاق تاماكا سېتىلىپ كىشى بېشىغا 7.5 بولاقتىن توغرا كەلدى. 1956 ـ يىلى، تاماكىنى بىلەتلىك تەمىنلەش، ئوبيېكتىغا قاراپ توپ تارقىتىش يولغا قويۇلۇپ، تاماكا تەمىنلەشتە جىددىيلىك يۈز بەردى. 1960 ـ يىل 8 ـ ئايدا، تاماكىنى چەكلىك مىقداردا تەقسىم قىلىش، تەمىنلەش چارىسى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. 1961 ـ يىل 10 ـ ئايدا، بىلەتلىك تەمىنلەش يولغا قويۇلۇپ، 1962 ـ يىلى، تاماكا تەمىنلەش ئۆلچىمى ئېلان قىلىندى. 1964 ـ يىلى، تاماكىنىڭ كۆپ قىسمى بىلەتسىز قىلىنىپ، 1965 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىن باشلاپ تاماكا بىلەتتىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ پۈتۈنلەي ئاشكارا تەمىنلىنىدىغان بولدى. شۇ يىلى، بىر مىليون 580 مىڭ بولاق تاماكا سېتىلىپ كىشى بېشىغا 2.9 بولاقتىن توغرا كەلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، تاماكا تەمىنلەش ئەڭ نورمالسىز بولدى. 1975 ـ يىلى، يەنە بىلەت بەلەن چەكلىك مىقداردا تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. 1976 ـ يىل باھار بايرىمى ۋە دۆلەت بايرىمىدا، ھەر بىر ئائىلىگە بىر پاچكا A، 4 پاچكا B دەرىجىلىك تاماكا تەمىنلەپ بېرىلدى، 1981 ـ يىلى كىرىشكە، بىلەتلىك تەمىنلەپ بېرىلىدىغان تارىخقا خاتىمە بېرىلدى. 1985 ـ

يىلى، ئۈرۈمچى رايونىدا، 8 مىليون 410 مىڭ بولاقتا-
ماكا سېتىلىپ، كىشى بېشىغا 7.1 بولاقتىن توغرا كەلدى،
كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن تاماكا مىقدارى ئەڭ كۆپ
بولغان 1955 - يىلىنىڭكىدىن 0.4 بولاق كەم بولۇپ،
تەمىنلەش ئەھۋالى تۈپتىن ياخشىلاندى. ھاراق — ئۈ-
رۈمچىنىڭ ئەنئەنىۋى مەھسۇلاتى. 1950 - يىلى، ئۈرۈم-
چى شەھىرىدە جەمئىي 18 ئورۇندا خۇسۇسىيلار ھاراق ئىش-
لەپچىقىراتتى، شۇ يىلى 80 مىڭ جىڭ ھاراق ئىشلەپ-
چىقىرىلغانىدى. شۇندىن كېيىن، ئاشلىق كۆپ ئىش-
لىتىلگەن، ھاراق ئىشلەپچىقىرىش ماتېرىيالى يېتىشمە-
گەنلىكتىن، 1951 - يىلى، پەقەت 9 ئورۇندىلا بىر يىل-
دا 56 مىڭ جىڭ ھاراق ئىشلەپچىقىرىلدى. 1952 - يى-
لى، 3 ئورۇنغا چۈشۈپ قېلىپ بىر يىلدا 180 مىڭ جىڭ
ھاراق ئىشلەپچىقىرىلدى. 1955 - يىلى، شەھىرىمىزدە
690 مىڭ جىڭ ھاراق سېتىلىپ، يىلىغا كىشى بېشىغا
3.3 كىلودىن توغرا كەلدى. 1956 - يىلى، كىنىشكا بو-
يىچە تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. 1957 - ۋە 1958 - يىل-
لىرى، ھەرخىل ھاراق زاۋۇتلىرى ئۆزى بىلگىنىچە ئىشلەپ-
چىقىرىپ ساتقاچقا بازار قالايمىقانلىشىپ كەتكەنىدى.
1964 - يىلى، تەرتىپكە سېلىنىش ئارقىلىق بازار باش-
قۇرۇش بىرلىككە كەلتۈرۈلدى. 1975 - ۋە 1976 - يىل-
لىرىدىكى يېڭى يىل، دۆلەت بايرىمى، باھار بايرىمى،
قۇربان ھېيتتا ئاشلىق كىنىشكىسى بويىچە ھەر بىر ئا-

ئېلىگە بىر بوتۇلكا ئاق ھاراق تەمىنلەپ بېرىلدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ھەر خىل ھاراق بىلەن تەمىنلەش كۆپ ياخشىلاندى. 1983 - يىلى، ئۇدا 23 يىل داۋاملاشقان ھەر خىل ھاراق مىقدارىنى چەكلەش، كىنىشكا بىلەن تەمىنلەش تارىخىغا خاتىمە بېرىلدى. 1985 - يىلى، ئۈرۈمچى رايونىدا 15 مىڭ 440 تونىنا ھاراق سېتىلىپ، دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيان ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى، يىلىغا كىشى بېشىغا 13.2 كىلودىن توغرا كەلدى. پېچىنە - پىرەنىك كەسپى شەھىرىمىزدە ئۇزۇن تارىخقا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن فۇچۇەنيۇڭ، جىيىشىڭدىن ئىبارەت بىر نەچچىلا ئاتاغلىق دۇكان بار ئىدى. قالغانلىرى ئازادلىقتىن بۇرۇن دۇكاندىن پېچىنە - پىرەنىك پىشۇرۇش كارخانىسىغا تەرەققىي قىلغان كىچىك دۇكان ئىدى. ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى پېچىنە - پىرەنىك زاۋۇتى يوق ئىدى. 1958 - يىلى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بىر تۈركۈم پېچىنە - پىرەنىك زاۋۇتى قۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. شۇ يىلى 1845 تونىنا، 1959 - يىلى 3300 تونىنا پېچىنە سېتىلدى. 1960 - يىلى، پېچىنە - پىرەنىككە ئاشلىق بېلىتى ئېلىش يولغا قويۇلدى. 7 - ئايدا، يۇقىرى باھالىق پېچىنە - پىرەنىك بازارغا سېلىندى. 1961 - يىلى، پېچىنە بېلىتى ھەم ئاشلىق بېلىتى بويىچە نورمىلىق تە-

مىنلەش يولغا قويۇلدى. 1963 ـ يىلى، پىچىنىنىڭ باھاسى چۈشۈرۈلۈپ، ئاشلىق بىلىنتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تاختاي باھاسىدىكى پىچىنە بازارغا سېلىندى، شۇ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى، يۇقىرى باھالىق پىچىنە كەسپى ئاخىرلاشتۇرۇلدى. 1965 ـ يىلى، پىچىنە بىلەتسىز تەمىنلەپ بېرىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش ئىنتايىن نورمالسىز بولدى. پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پىچىنە ـ پىرەنىك ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش كەسپى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى ۋە گۈللەندى. 1985 ـ يىلى، ئۈرۈمچى رايونىدا 3654 توننا پىچىنە ـ پىرەنىك ئىشلەپچىقىرىلىپ، تارىختائەڭ يېڭى رېكورت يارىتىلدى.

5. يېمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمەت كەسپى

ئازادلىقتىن كېيىن، خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى يېمەك ـ ئىچمەك كەسپى خاراپلىشىشتىن گۈللىنىشكە قەدەم قويدى. 1952 ـ يىلى، «5 كە قارشى» ھەرىكەتتىن كېيىن، كۆلىمى چوڭراق بولغان خۇكچۇنيۈەن، جۇكيىگۈەن ئاشخانىلىرى ھۆكۈمەت پۇل قەرز بېرىپ يۆلىگەچكە تىجارىتىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. 1956 ـ يىلى، خۇسۇسىي سودا ـ سانائەت ساھەسىدە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش

ئۇيغۇر كىتاب تورى بىكىتى
www.uyghurkitap.com

يولغا قويۇلۇپ، 32 ئاشخانا دۆلەت خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى تىجارەتكە قاتناشتى. ئۇششاق سودىگەرلەر، ئۇششاق يېمەكچىلەر كوپېراتىپ بولۇپ تەشكىللەندى. 1955 - يىلى، جۇڭشەن يولىدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى مۇسۇلمانلار 1 - ئاشخانىسى، 1956 - يىلى، سەيشىنلو دۆلەت ئىگىلىكىدىكى مۇسۇلمانلار 2 - ئاشخانىسى تىجارەت باشلىدى. 1955 - يىلى، دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى ئامىنۇي مېھمانخانا پۈتۈن تىجارەت باشلىدى. 1963 - يىلى، يۇقىرى باھالىق تاماق، قورۇما كەسپى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تاختاي باھاسىدا تەمىنلەش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1965 - يىلى، يېمەك - ئىچمەك بىلەن تەمىنلەش ئەڭ ياخشى بولغان بىر يىل بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، يېمەك - ئىچمەك كەسپى ناھايىتى چوڭ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. تىجارەت كىرىمى يىلمۇ - يىل ئازلاپ كەتتى. 1969 - يىلى پۈتۈن يىلدا ئاران 2 مىليون 490 مىڭ يۈەن كىرىم قىلدى. بۇ، 1965 - يىلقى كىرىمنىڭ يېرىمىغىمۇ يەتمەيدۇ. 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، دۆلەت ئىگىلىكى، كوللېكتىپ، خۇسۇسىي تىجارەتنى بىرلىكتە يۈكسەلدۈرۈش سىياسىتى يولغا قويۇلغانلىقتىن يېمەك - ئىچمەك كەسپى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى. 1985 - يىلى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى يېمەك - ئىچمەك كەسپى 13 مىليون 520 مىڭ يۈەن

كىرىم قىلىپ، 1965 - يىلىنىڭكىدىن بىر ھەسسىدىن كۆپ-
رەك ئاشتى. مۇلازىمەت كەسپىدىكى ساراي، مېھمانخانا،
مۇنچىخانا، ساتىراچخانا، ۋاكالىتەن سېتىش، رەسىم تار-
تىش ۋە تامغا ئويۇش كەسپلىرىنىڭ تىجارىتىمۇ ئەس-
لىگە كەلتۈرۈلدى ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1979-يىل-
دىن 1985 - يىلغىچە، شەھەرگە قاراشلىق دۆلەت ئىگە-
لىكىدىكى خۇڭچۈەنيۈەن مېھمانخانىسى، خەلق مېھمانخا-
نىسى، ئاممىۋى مېھمانخانا، قىزىل تاغ مۇنچىخانىسى
(سارىيى)، ئىتتىپاق مېھمانخانىسىنىڭ ساراي بۆلۈمى،
غالىبىيەت يول سارىيى، بۇغدا كۆل سارىيى، ئۈرۈمچى
سارىيى ۋە ئىتتىپاق سارىيى تەرتىپكە سېلىنغان، زىن-
نەتلەنگەن ياكى ئۆزگەرتىپ ياسالغاندىن كېيىن تىجا-
رەتنى باشلىۋەتتى. بۇنىڭ ئۈستىگە كوللېكتىپ ۋە خۇ-
سۇسىي سارايلار تىجارەت قىلىش بىلەن شەھىرىمىزدە كۆپ
يىلدىن بۇيان سارايغا چۈشۈش قىيىن مەسىلىسى ئاسا-
سىي جەھەتتىن ھەل بولدى. شاۋشىزىدىن ئورۇن ئىگە-
لىگەن ھۆسۈن تۈزەش ساتىراچخانىسى 1985 - يىلى ئا-
لاھىدە دەرىجىلىك ساتىراچخانا قىلىپ بېكىتىلدى، يىل-
لىق كىرىمى پۈتۈن مەركىزىي دۇكاندىكى 22 نۇقتا كى-
رىمىنىڭ 30% تىنى ئىگىلىدى. مۇنچا كەسپىدە 1981 -
يىلى شىنشىڭچۈەن مۇنچىسى قايتىدىن 3 قەۋەتلىك
قىلىپ سېلىنغاندىن كېيىن تىجارەتنى باشلىدى. رەسىم
تارتىش كەسپىدە، 1983 - يىلى، رەڭلىك تارتىش، چو-

ئايتىمش ئۈسكۈنىسى كىرگۈزۈلۈپ، شەھەر ئىچىدە رەسىم تارتىش، كۆپەيتىپ يۇيۇش، چوڭايتىپ چىقىرىشتا مەركەزلىك رول ئوينىدى. ۋاكالىتەن سېتىش كەسپى بازاردا بار-يوقنى تەڭشەپ مەلۇم تۆھپە قوشتى، 1985-يىلى، 55 مىڭ 890 يۈەن ساپ پايدا ئېلىپ، مىسلى كۆرۈلۈپ باقمىغان ئىقتىسادىي ئۈنۈم ھاسىل قىلدى. تامغا ئويۇش كەسپى 1982 - يىلى بېيجىڭدىن پولات تامغا ئويۇش تېخنىكىسىنى كىرگۈزدى. 1985 - يىلى، شەھەرگە قاراشلىق يېمەك - ئىچمەك، مۇلازىمەت كەسپى تىجارىتىدە 23 مىليون 180 مىڭ يۈەن كىرىم قىلىنىپ، پۈتۈن يىلدا 2 مىليون 490 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىنىدى. بۇ، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغاندىن بۇيان ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئەڭ ياخشى بولغان بىر يىل بولدى.

6. يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى

1) پېچىنە، قەنت - گېزەك، سوغۇق ئىچىملىكلەرنى ياساش كەسپى: تىيانشان يېمەكلىكلەر سانائىتى شىركىتى 1985 - يىل 10 - ئايدا، ئەسلىدىكى تىيانشان يېمەكلىكلەر زاۋۇتىنى تايانچ قىلىش، ئەسلىدىكى مۇسۇلمانلار پېچىنە زاۋۇتى، مۇسۇلمانلار قەنت - گېزەك زاۋۇتى ۋە پېچىنە 2 - زاۋۇتى بىلەن بىرلىشىش ئاساسىدا قۇرۇلدى. تىيانشان يېمەكلىكلەر زاۋۇتىنىڭ ئىش-

لەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ئىلغارلىقى، مەھسۇلاتىنىڭ
كۆپ خىللىقى غايەت زور ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى
شەھىرىمىز بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ زاۋۇت-
نىڭ پېچىنە، بولكا، پىرەنىك، قەن - گېزەك، سوغۇق ئى-
چىملىكلەرنى ياساشتىن ئىبارەت 5 خىل يېمەكلىك
ئىشلەپچىقىرىش سېخى بار. يىلىغا ئەڭ كۆپ بولغاندا
23 مىڭ 70 توننا ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە.
بۇ زاۋۇتنى ئازادلىقتىن كېيىن، ئازادلىق ئارمىيە كىيىم-
كېچىكى، يېمەك - ئىچمىكىنى تېجەپ مەبلەغ توپلاپ
قۇرغان، 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە دەسلەپكى
كۆلىمى بارلىققا كەلگەن. 1957 - يىلى، 274 توننا
پېچىنە ئىشلەپچىقىرىلىپ، 1952 - يىلىدىكىنىڭ 13
ھەسسىسىگە، 93 توننا بولكا ئىشلەپچىقىرىلىپ 1952 -
يىلىدىكىنىڭ 2 ھەسسىسىگە، 388 توننا پىرەنىك ئىشلەپ-
چىقىرىلىپ، 1952 - يىلىدىكىنىڭ 7 ھەسسىسىگە، 629
توننا قەن - گېزەك ئىشلەپچىقىرىلىپ، 1952 - يىلى-
دىكىنىڭ 19 ھەسسىسىگە تەڭ كەلدى. «چوڭ سەكرەپ
ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدە ئىشلەپچىقىرىش ماتېرىيالى
يېتىشمىگەنلىكتىن بىر قىسىم سېخلىرى ئىشلەپچىقىرىشنى
توختىتىشقا مەجبۇر بولدى. خەلق ئىگىلىكى ئەسلىگە
كەلگەن مەزگىلدە، بۇ زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى
پەيدىنپەي ئەسلىگە كەلدى ۋە تەرەققىي قىلدى،
مەھسۇلاتلىرىنىڭ خىلى، تۈرى ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى،

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

مەھسۇلات سۈپىتى تەدرىجىي يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1965- يىلى، بولكا، پىرەنىك ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى زور ھەجىمدە ئاشتى. پېچىنە، قەن - گېزەك مەھسۇلاتى ئاز ھەجىمدە كېمىيىپ سۈپىتى ئومۇمىيۈزلۈك يۇقىرى كۆتۈ- رۈلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» مەزگىلىدە، ئىشلەپ- چىقىرىش ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1968- يىلى، ھەر بىر ئادەمنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمدارلىقى ئاران 2 مىڭ 530 يۈەن بولۇپ، 1966- يىلىنىڭكىنىڭ 4 تىن بىر قىسمىغا چۈشۈپ قالدى. 11- نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3- ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، مەزكۇر زاۋۇت ئەسلىگە كەلتۈرۈش، تەرتىپكە سېلىش، ئىسلاھ قىلىنىشتىكى تەرەققىيات مەزگىلىگە قەدەم قويدى. 1979- يىلى، تۈرلۈك باشقۇرۇش تۈزۈملىرى ئومۇميۈزلۈك ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1982- يىلى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى تۈزۈمى يولغا قو- يۇلدى، 1983- يىلى، ئومۇميۈزلۈك تەرتىپكە سېلىش باسقۇچىغا كىردى، 1984- يىلى، بىرىنچى قەدەمدە ئىسلاھ قىلىنىشنى يولغا قويۇپ زاۋۇت باشلىقى مەسئۇل بولۇش، پارتىيە بىلەن مەمۇرىيەتنى ئېنىق ئايرىش، ئىگىلىك باشقۇرۇشنى ھۆددىگە ئېلىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇپ، زاۋۇتنى ئىشلەپچىقىرىش تىپىدىن ئىگىلىك باشقۇرۇش تىپىغا ئۆزگەرتتى. 1985- يىلى، ئىككىنچى قەدەملىك ئىسلاھات-

نى ئېلىپ بېرىپ، مەسئۇلىيەت، هوقۇق، مەنپەئەت
ئۈز ئارا بىرلەشتۈرۈلگەن ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇ-
لىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. كادىر تەكلىپ قىلىپ
مەسئۇلىيەتنى ئۆكلەش تۈزۈمى يۈرگۈزۈلدى. شۇ يىلى،
ئۈرۈمچى ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە كارخانىنى تەرتىپكە
سېلىشتا ئىلغار ئۈلگە بولۇپ باهالاندى. ئىسلاھات
تەجرىبىسى شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك هۆكۈمەت
تەرىپىدىن پۈتۈن شەھەرگە كېڭەيتىلدى. 1985 -
يىلغىچە، مەزكۇر زاۋۇت 2 مىليون 830 مىڭ يۈەنلىك
ئىشلەپچىقىرىش ئۇسكۈنىسىگە ئىگە بولۇپ، ئىشلەپ-
چىقىرىش ئىقتىدارى زور دەرىجىدە ئاشتى. 1977 -
يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان 9 يىل ئارىلىقتا،
1979 - يىلى مەھسۇلات قىممىتى 9 مىليون 760 مىڭ
يۈەن بولغان، تېخى 10 مىليون يۈەنگە يەتمىگەنلىكىنى
ھېساباقا ئالمىغاندا، قالغان 8 يىلدىكى مەھسۇلات
قىممىتى ئۇدا 10 مىليون يۈەندىن كۆپرەك بولدى.
1977 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان 9 يىل ئارىلىق-
تا، 1978 - ۋە 1979 - يىلى مۇشۇ ئىككى يىلدا ئوت-
تۇرىچە بىر مىليون 280 مىڭ يۈەن پايدا باج تاپشۇرغان،
1980 - يىلى بىر مىليون 330 مىڭ يۈەن پايدا، باج
تاپشۇرغان، لېكىن بىر مىليون 370 مىڭ يۈەنگە يەتمى-
گەنلىكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان 6 يىلدا ئۇدا
ئاشتى. ھەر يىلى يۇقىرىغا تاپشۇرغان پايدا بېجى

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بىر مىليون 470 مىڭ يۈەندىن بىر مىليون 980 مىڭ يۈەنگىچە بولدى. 1977 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە بولغان 9 يىل ئارىلىقتا، ئالدىنقى 4 يىلدىكى ئەمگەك ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمدارلىقى ئوتتۇرىچە كىشى بېشىغا 8 مىڭ يۈەندىن كۆپرەككە، كېيىنكى 5 يىلدا تېزكۆپىيىپ 10 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇ زاۋۇت قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئەڭ يېڭى نەتىجە.

تىيانشان يېمەكلىكلەر زاۋۇتى قۇرۇلغان 35 يىلدىن بۇيان، دۆلەتكە جەمئىي 39 مىليون 860 مىڭ يۈەن پايدا، باج تاپشۇردى. ھالبۇكى دۆلەت بۇ زاۋۇتقا جەمئىي 9 مىليون 450 مىڭ يۈەن مەبلەغ ئاجراتتى. يۇقىرىغا تاپشۇرغان پايدا، باج دۆلەت سەرپ قىلغان مەبلەغنىڭ 4.2 ھەسسىسىگە تەڭ كېلىپ، دۆلەتكە غايەت زور بايلىق يارىتىپ بەردى.

1985 ـ يىلى، مۇسۇلمانلار پېچىنە زاۋۇتى 465 توننا پېچىنە، پېچىنە 2 ـ زاۋۇتى 496 توننا پېچىنە ئىشلەپچىقاردى. مۇسۇلمانلار قەنت ـ گېزەك زاۋۇتى 2 مىليون 960 مىڭ يۈەنلىك مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىپ، 320 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىپ، ئۇدا نەچچە يىل ئىلغار كارخانا بولۇپ باھالاندى.

2) يۇرچاقتىن ئىشلەنگەن يېمەكلىكلەر: ئازادلىقتىن كېيىن، خۇسۇسىي سودا ـ سانائەت ساھەسىدە ئېلىپ بېرىلغان سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشتە، دۇفۇ،

ئۇندۇرمە، فېڭتاۋزى كەسپتىكى ئۇششاق سودىگەر-لەر كوپىراتىپ بولۇپ قۇرۇلدى. 1958 - يىلى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى پۇرچاق يېمەكلىكلىرىنى پىششىقلاپ ئىش-لەش كارخانىسى قۇرۇلغان ۋاقىتتا، ئۇششاق سودىگەر-لەرنىڭ ھەممىسى دۆلەت ئىگىلىكىدە خىزمەت قىلىشقا قوبۇل قىلىندى. دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى پۇر-چاق يېمەكلىكلىرىنى ئىشلەش زاۋۇتى تېخنىكا يېڭىلاش ئارقىلىق ماشىنىلاشتۇرۇشنى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇردى. 1981 - يىلىدىن باشلاپ، ئۇدا 5 يىل پايدا ئالدى، 1984 - يىلى، تەرتىپكە سېلىش، ئىسلاھ قىلىش ئارقىلىق زاۋۇت باشلىقى مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، زاۋۇتنىڭ ھاياتىي كۈچى ئاشۇرۇلدى. 1985 - يىلى، مەھسۇلات قىممىتى 956 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 60 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى، بۇ ئايرىم - ئايرىم تۇردە 1981 - يىلىنىڭكىنىڭ ئىككى ھەسسىدىن كۆپرەككە تەڭ كېلىدۇ.

3) ئاچچىقسۇ، جياڭيۇ: ئازادلىقتىن بۇرۇن، ئۈ-رۈمچىدە ئاچچىقسۇ، جياڭيۇ ئىشلەپچىقىرىدىغان چوڭ - كىچىك ئورنىدىن 50 نەچچىسى بار ئىدى. شۇ چاغدا، بېيمىندىكى گۇاڭشىڭجۈي جياڭيۇ ئىشلەش ئورنى چوڭ-راق ئورۇن بولۇپ، ئېيىغا 15 توننا ئاچچىقسۇ، 10 تون-نا جياڭيۇ ئىشلەپچىقىراتتى. بۇندىن باشقا يەنە خۇيزۇ

www.uyghurkitap.com

مايۇەنشىڭىنىڭ نەنگۇەندە ئاچقان ئاچچىقسۇ، جياڭيۇ ئىشلەش ئورنىمۇ بار ئىدى. 1955 - يىل 9 - ئايدا، فۇچۇەنيۇڭ، يىشىڭيۇڭ، جېيىشىڭ ئاچچىقسۇ، جياڭيۇ ئىشلەش ئورنى ئاۋۋال دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى تىجارەتكە قاتناشتى. 1956 - يىلى يەنە، ئاچچىقسۇ، جياڭيۇ ئىشلەيدىغان 49 يەككە تىجارەتچىنىڭ دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى تىجارەتكە قاتنىشىشى بىلەن دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى داجۇڭ جياڭيۇ زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى، شەھەر بويىچە دۆلەت ئىگىلىكى، كوللېكتىپ ۋە شەھەر - بازارلارنىڭكى بولۇپ ئاچچىقسۇ، جياڭيۇ ئىشلەش كارخانىسىدىن 20 نەچچىسى بار بولدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى داجۇڭ جياڭيۇ زاۋۇتى، 1 - ئىيۇل جياڭيۇ زاۋۇتى ئاچچىقسۇ، جياڭيۇ ئىشلەشتە يەن - تېخنىكىدىن پايدىلاندى، سۈپىتى ياخشى، مىقدارى كۆپ، تازىلىقى ياخشى بولۇپ، ئاممىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. 1985 - يىلى، شەھەر بويىچە 12 مىڭ توننا جياڭيۇ، 9656 توننا ئاچچىقسۇ ئىشلەپچىقىرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە كۆكتات شىركىتىگە قاراشلىق ئاچچىقسۇ، جياڭيۇ زاۋۇتى 6 مىڭ 538 توننا جياڭيۇ، 5 مىڭ توننا ئاچچىقسۇ ئىشلەپچىقاردى.

4) كۆكتات چىلاش: ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئەزەلدىن كۆكتاتنى ئاچچىقسۇ، جياڭيۇغا چىلاش، ئاچاسەي ياساش

كەسپى بىلەن مەخسۇس شۇغۇللىنىدىغان بىرەر زاۋۇت يوق ئىدى. 1984 - يىلى 8 - ئايدا كۆكتات پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا رەسمىي كىرىشتۈرۈلدى. شۇ يىلى، 23 خىل كۆكتاتتىن 114 توننا چىلىنىپ، شەھىرىمىز چىلىغان كۆكتات ئىشلەپچىقىرالمايدىغان ئەھۋال ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلى، 350 توننا چىلىغان كۆكتات ئىشلەپچىقىرىلىپ مەھسۇلات قىممىتى 400 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

5) ھەر خىل گۆش پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى: ھەر خىل گۆش پىششىقلاپ ئىشلەشتە سوغۇق ساقلاش ئاساسىي كەسىپ قىلىنىدۇ. توڭ ئىسكىلاتى — ھەر خىل گۆش تاۋار ئوبوروتىدا «سۇ ئامبىرى» بولۇپ، بازارنى تەمىنلەشنى تەڭشەپ تۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ. 1957 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە، شەھەرگە قاراشلىق سودىدا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ سىغىمچانلىقى 500، 4500، 3000 ۋە 5000 توننىلىق توڭ ئىسكىلاتى ياسالدى. بۇنىڭ ئىچىدە، ھەر خىل گۆش تۈرلىرىنى ئۇنىۋېرسال پىششىقلاپ ئىشلەش 1 - زاۋۇتىغا تەۋە 500 ۋە 5000 توننىلىق توڭ ئىسكىلاتىدا چوشقا گۆشى ساقلىنىدۇ. گۆش تۈرلىرىنى ئۇنىۋېرسال پىششىقلاپ ئىشلەش 2 - زاۋۇتىغا تەۋە 4500 ۋە 3000 توننىلىق توڭ ئىسكىلاتتا كالا، قوي گۆشى ساقلىنىدۇ. ھازىر، شەھەرلىك يېمەكلىكلەر شىركىتىنىڭ توڭ ئىسكىلاتىنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 13 مىڭ تون-

نا بولۇپ بۇ گۆش مەھسۇلاتلىرىنى ساقلاش ئېھتىياجىنى
تامامەن قاندۇرىدۇ. گۆش تۈرلىرىنى ئۇنىۋېرسال پىش-
شىقلاپ ئىشلەش 1 - زاۋۇتى — شەھەرلىك يېمەكلىكلەر
شىركىتىنىڭ كالا، قوي گۆشىنى توڭلىتىپ ساقلايدىغان
ئەڭ چوڭ زاۋۇتى بولۇپ، بۇنىڭغا 7500 تون-
نا گۆش سىغدۇرغىلى بولىدۇ. سىبخ خىز-
مەتچىلىرىنىڭ ھەممىسى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد
قىلىدىغان مىللەتلەر، ئىسكىلاتتا قوي، كالا گۆشى، توڭ-
لىتىلغان بېلىق، ئۆي قۇشلىرى، تېز توڭلىتىلغان كۆك-
تات، قۇلماق قاتارلىق تاۋارلار ساقلىنىدۇ. 1984 - يى-
لى، 340 توننا 7 خىل كۆكتاتنى تېز توڭلىتىپ ساقلاشنى
سىناق قىلىشتا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىلىپ، ئاپتونوم را-
يون بويىچە كۆكتاتلارنى تېز توڭلىتىش، زاپاس ھەم
يېڭى پېتىچە ساقلاش جەھەتتىكى بوشلۇق تولدۇرۇلدى.
1985 - يىلى، قوبۇل قىلىش - چىقىرىش مىقدارى 13
مىڭ 173 توننىغا يەتتى. گۆش تۈرلىرىنى ئۇنىۋېرسال
پىششىقلاپ ئىشلەش 2 - زاۋۇتى ئاپتونوم رايون بويى-
چە ئەڭ بالدۇر سېلىنغان توڭ ئىسكىلات، 1985 - يىلى،
قوبۇل قىلىش - چىقىرىش مىقدارى 24 مىڭ 916 توننىغا
يەتتى.

6) بىئوخىمىيىلىك دورا زاۋۇتى: 1959 - يىلدىن
1976 - يىلغىچە، بۇ زاۋۇت ئىزچىل زىيان تارتىپ كەل-
گەنىدى. 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇ-

مى يىغىنىدىن كېيىن، مەبلەغ سېلىپ قۇرۇلۇش قىلىش ۋە تېخنىكا يېڭىلاش ئارقىلىق، بۇ زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قىياپىتى يىلمۇ ـ يىل يېڭىلاندى. 1981 ـ يىلى، سۇنئىي دېگزىيانى سىناق قىلىپ ئىشلەپ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولدى. 1985 ـ يىلى، ئىگىلىك باشقۇرۇش ھوددىگە ئېلىنىپ، شۇ يىللا مەھسۇلات قىممىتى 776 مىڭ يۈەنگە يېتىپ زىيان تارتىش ئەھۋالى تۈگىتىلدى. شۇ يىلى، نەنجىڭ دورىگەرلىك ئىنستىتۇتى بىلەن بىرلىكتە يېڭى مەھسۇلات ئاشقازان دورىسى «ۋېيپۇلېي»نى تەتقىق قىلىپ ياساشتا مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. ئالاقىدار تارماقلار بۇ دورىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىپ، دۆلەت بويىچە تۇنجى كەشپىيات دەپ قارىدى، بۇنىڭ بىلەن دۆلەتنىڭ مۇشۇ جەھەتتىكى بوشلۇقى تولدۇرۇلدى ھەم 1985 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك ئىلغار پەن ـ تېخنىكا مۇكاپاتى بېرىلدى.

7) سۈت مەھسۇلاتلىرى زاۋۇتى: بۇ زاۋۇت ئىلگىرى سۈت دېزىنفېكسىيە پونكىتى دەپ ئاتىلاتتى. بۇنىڭ كەسىپ دائىرىسى سېتىۋېلىنغان سۈتنى يۇقىرى ھارارەتتە دېزىنفېكسىيە قىلغاندىن كېيىن، پۈتۈن شەھەرگە تارقىتىلىدىغان تۈگۈن ئىدى. 1981 ـ يىل 8 ـ ئايدا، نامى سۈت مەھسۇلاتلىرى زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلىپ، كەسىپ دائىرىسىمۇ مۇناسىپ ھالدا كېڭەيتىلدى. بۇ زاۋۇت كۈنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

گە 4 توننا سۈتنى پىششىقلايدىغان بىر سۈت پاراشوكى ماشىنىسى، كۈنىگە 30 توننا يېڭى سۈتنى بوتۇلكىغا قاچىلايدىغان بىر يۈرۈش لىنىيىنى يېڭىدىن سېتىۋالدى ھەم يىل بويى قېتىق، يازلىقى قېتىق چوكا مۇزى ياساپ كەلدى. قېتىق چوكا مۇزىنىڭ سۈپىتى مۇقىم، تەملىك بولۇپ، ئۈرۈمچى رايونى بويىچە پۈرىقى مېزىلىك، توڭلىتىلغان ئىچىملىكنىڭ بىرى بولۇپقالدى. 1985 - يىلى سۈت سېتىۋېلىشتا 10 مىڭ توننا ئۆتكىلىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، 463 توننا قېتىق، 3 مىليون 180 مىڭ تال قېتىق چوكا مۇزى، 21 توننا سۈت پاراشوكى ياساپ، پۈتۈن يىلدا 83 مىڭ 200 يۈەن پايدا ئالدى.

ئازادلىقتىن كېيىن سېلىنغان ئاساسلىق مېھمانخانىلار

1. ئالىي مېھمانخانا

1956 - يىلى قۇرۇلۇش باشلاپ، 1957 - يىلى پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇپ بېرىلدى. بۇ مېھمانخانىنىڭ مېھمان ياتىدىغان 11 بىناسى ۋە باشقا قوشۇمچە ئەسلىھەلىرى بار، يەر كۆلىمى ئاز كەم 30 مىڭ كۋادرات مېتىر بولۇپ، 230 كارىۋىتى بار.

بۇ مېھمانخانا ئۈرۈمچىنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپ

پىدىكى شەھەر مەركىزىدىن تەخمىنەن 7 كىلومېتر يى‍ـ
راقلىقتىكى دالىغا سېلىنغان بولۇپ، بۇ جاينىڭ مۇھى‍ـ
تى گۈزەل، يېڭىدىن تىكىلگەن 40 مىڭ تۈپتىن كۆپرەك
كىشىگە ئارام بەخش ئېتىدىغان دەل - دەرەخ ۋە مې‍ـ
ۋىلىك دەرەخ، 18 گۈللۈك، 6 مو چىملىق بولۇپ، باغ-
بوستانلاشتۇرۇش نىسبىتى 67.5% كە يېتىدۇ.

2. جۇڭگو مۇھاجىرلار مېھمانخانىسى

1955 - يىلى قۇرۇلۇش باشلاپ، 1956 - يىلى پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇپ بېرىلدى. بۇ مېھمانخانا ئاساسەن چەت ئەللىك مۇتەخەسسىلەرنى كۈتۈۋالىدۇ.1983 - يىلى، مېھمانخانىنىڭ 3 قەۋەتلىك بىناسى پۈتۈنلەي يېڭىلىنىپ، ياتاقلىرى ئۆلچەملىك ياتاققا ئايلاندۇرۇلدى. 1984-يىل 5 - ئايدىن 1985 - يىل 9 - ئايغىچە، مۇشۇ مېھمانخانا قورۇسىغا يەر كۆلىمى 1500 كۋادرات مېتر قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 900 كۋادرات مېتر، ئېگىزلىكى 53.3 مېتر كېلىدىغان 17 قەۋەتلىك مېھمان كۈتۈش بىناسى سېلىندى.

مېھمانخانا يېڭىلانغان ۋە كېڭەيتىپ قۇرۇلغاندىن كېيىن 600 كارىۋات ئورۇنلاشتۇرۇلدى، 1985 - يىلى جەمئىي 16 مىڭ 637 نەپەر مېھمان كۈتۈۋالدى. بۇنىڭ ئىچىدە جۇڭگو مۇھاجىرى، شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەنلىك قېرىندىاش، چەت ئەل تەۋەلىكىگە ئۆتكەن جۇڭگولۇقتىن 492 نەپەر، چەت ئەللىك مېھماندىن 2713 نەپەر بار.

3. بەيخۇاسۇن مېھمانخانىسى

بەيخۇاسۇن مېھمانخانىسى — شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ سىرتتىن ئىلغار تېخنىكا ئۈسكۈنىلەرنى كىرگۈزۈش، مەھسۇلاتلىرىنى سىرتقا سېتىشنى كېڭەيتىش، تۇغرا لىنىيىلىك بىرلىشىشنى قانات يايدۇرۇشتىكى سودا كۆزنىكى بولۇپ، يەر كۆلىمى تەخمىنەن 30 مىڭ كۋادرات مېتىر، تىجارەت كۆلىمى تەخمىنەن 20 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. بۇنىڭ ساراي بۆلۈمى، ئاشخانا، سودا سارىيى قاتارلىق كەسىپلىرى بار. بۇ مېھمانخانا 1959-يىل 4-ئايدا سېلىنغان. 1982-يىلى، بۇرۇنقى جايىغا كېڭەيتىپ 9 قەۋەتلىك مېھمانخانا سېلىپ تىجارەت باشلىغان. ھەممىسى بىرىنچى دەرىجىلىك ياتاق بولۇپ 600 كارىۋىتى بار. ھەر خىل يىغىن ۋە ئىچكى-تاشقى ساياھەتچىلەرنى كۈتۈۋالىدۇ.

4. بۇغدا مېھمانخانىسى

بۇغدا مېھمانخانىسى 1984-يىل 5-ئايدا پۈتكەن. كۆرۈنۈشى ئۆزگىچە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە، ئىچكى پەدەزلىرى سەلتەنەتلىك بولۇپ، ياتاقلىرى كىشىنى بەكمۇ ھوزۇرلاندۇرىدۇ. بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى دەرىجىلىك ياتىقى بار. جۇڭگوچە، غەربچە تاماقلىنىش زالى ۋە مۇسۇلمانلار تاماقلىنىش زالى بار بولۇپ،

ئوخشاش بولمىغان رايون ۋە ئوخشاش بولمىغان تۇرمۇش ئادىتىدىكى چەت ئەللىكلەرنى كۈتۈۋالالايدۇ. بۇنىدىن باشقا يەنە مۇلازىمەت بۆلۈمى، ساتراچخانا، كىرئالغۇچ ماشىنىسى، پويىز، ئايروپىلان بېلەتتى سېتىش قاتارلىق مۇلازىمەت تۈرلىرى بار بولۇپ، ساياھەتچىلەرگە قولايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىلگەن.

5. شىنجاڭ مېھمانخانىسى

شىنجاڭ مېھمانخانىسى — ئاپتونوم رايوننىڭ يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى ۋە توپ تارقىتىش، پارچە سېتىش سودىسى بويىچە ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت قىلىش خاراكتېرىدىكى كارخانا. بۇنىڭ ھەر خىل ئۆلچەمدىكى 600 دىن كۆپرەك كارىۋىتى، دەرىجىسى ۋە تەمپۇردىقى ئوخشاش بولمىغان 4 تاماق زالى بار. 1983 - يىل 1 - ئايدا تىجارەت باشلىغاندىن بۇيان، ئىسلاھات جەريانىدا يېڭىلىق يارىتىپ ۋە تەرەققىي قىلىپ، ئاپتونوم رايون، شەھەر، سايباغ رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ئالاقىدار ئورۇن تەرىپىدىن كۆپ قېتىم «ئىككى مەدەنىيەت قورۇلۇشى»، «باھا ئۆلچەمدە ئىشەنچلىك»، «ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزەش»، «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى»، «بىخەتەرلىك قوغداش»، «تازىلىقى پاكىز»، «پىلانلىق تۇغۇت» قاتارلىق جەھەتلەردە ئىلغار ئورۇن دەپ نام

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بېرىلدى. ئىلگىرى – كېيىن بولۇپ سودا مىنىستىرلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق هۆكۈمىتى تەرىپىدىن مەملىكەتلىك سودا سىستېمىسى ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار كارخانا بولۇپ باهالاندى، شەرەپ بىلەن سودا مىنىستىرلىقىنىڭ ئالتۇن قەدەھ مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

6 . لۇڭچۇەن مېهمانخانىسى

لۇڭچۇەن مېهمانخانىسىنى ئىشلەپچىقىرىش – قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 9 – دىۋىزىيىسىنىڭ ئىش باشقارمىسى سېلىپ، 1984 – يىل 8 – ئاينىڭ 1 – كۈنى تىجارەت باشلىغان. ئىككى تىجارەت بىناسى بار. تىجارەت كۆلىمى 9608 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. ساراي بۆلۈمىنىڭ 150 ئېغىز ئۆيى بار بولۇپ 5 دەرىجىگە ئايرىلىدۇ، يەنە 80 چە ئادەم سىغىدىغان مەجلىسخانىسى بار.

7. خۇڭچۇنيۇەن مېهمانخانىسى،

خۇڭچۇنيۇەن مېهمانخانىسى ئازادلىقتىن بۇرۇن خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سىچۇەنچە قورۇما، تاماق ئېتىدىغان ئاشخانا ئىدى. ئازادلىقتىن كېيىن، «5 كە قارشى» هەرىكەتتە يوشۇرغان باجنى تۆلىگەنلىكتىن داۋاملىق تىجارەت قىلىشقا مادارى يەتمەي تاقىلىپ قالغانىدى.

1952 ـ يىلى، دۆلەت پۇل قەرز بېرىپ يۆلىگەچكە 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى تىجارىتىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. 1957 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى دۆلەت ئىگىلىكىگە ئۆتتى.

11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، خۇڭچۇنيۇەندە غايەت زور ئۆزگىرىش بولدى. دۆلەت پۇل ئاجرىتىپ بەرگەن، پۇل قەرز بەر-گەنلىكتىن 5 قەۋەتلىك چوڭ بىنا سېلىپ تىجارەت كۆ-لىمى 5688 كۋادرات مېترغا يەتتى، ئىچىدە جۇڭگوچە، غەربچە ئاشخانا ۋە ساراي بۆلۈمى بار. 1982 ـ يىلى، كارخانا تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىن، دېموكراتىك ئاساستا دىرېكتور سايلىدى، مېھمانخانىنىڭ قائىدە ـ تۈزۈملىرىنى ۋە مۇكاپاتلاش ـ جازالاش نىزامىنى يولغا قويدى. ئىقتىسادى ۋە ئىجتىمائىي ئۈنۈمى ئۈزلۈكسىز ئېشىپ، كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايون، شەھەر مالىيە ـ سودا سېپىدە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. بۇ مېھ-مانخانىنىڭ ئالاھىدە ئاشپەزى لى جىنشىڭ كۆپ قېتىم شەھەر بويىچە ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالاندى.

8. كوئېنلۇن مېھمانخانىسى

كوئېنلۇن مېھمانخانىسى 1958 ـ يىلى سېلىنىدى، ئوتتۇرا قىسمى 8 قەۋەت. 1984 ـ يىلى، يېڭىدىن

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

سىرتقى كۆرۈنۈشى ئىنتايىن چىرايلىق 13 قەۋەتلىك مېھمان كۈتۈش بىناسى سېلىنىدى. مېھمانخانىنىڭ 429 ئېغىز ئۆيى، 864 ئۆلچەملىك كارىۋىتى بار. كارىۋات كۆپەيتكەندە بىر مىڭ ئادەمنى كۈتۈۋالالايدۇ. كەڭ - ئازادە، يورۇق چوڭ زالىنىڭ كۆلىمى 948 كۋادرات مېتىر بولۇپ، مېھمانلارنىڭ دەم ئېلىشى، سەيلى قىلىشىغا ئەپلىك.

مېھمانخانىنىڭ ئىچىدە 3 چوڭ تاماق زالى بار. مۇسۇلمانلار تاماق زالى ۋە خەنزۇلار تاماق زالىنىڭ ھەر بىرىدە، بىر ۋاقىتتا 500 ئادەم تاماق قىلالايدۇ. غەربچە تاماق زالى ئاساسەن چەت ئەللىكلەر ۋە شاڭگاڭ، ئاۋمېنلىق قېرىنداشلارغا مۇلازىمەت قىلىدۇ. بۇ مېھمانخانىنىڭ يېقىندىن بارلىققا كەلتۈرگەن «تۇرپان ئۈزۈمى پىشتى» دېگەن قۇرۇمىسىنىڭ ئۆزگىچە تەم - پۇرىقى بار.

9. قىزىل تاغ مېھمانخانىسى

قىزىل تاغ مېھمانخانىسى 1971 - يىلى قۇرۇلۇش باشلاپ، 1975 - يىلى پۈتتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلغان. ئومۇمىي كۆلىمى 8713 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 7700 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. بىنانىڭ ئاساس قىسمى 5 قەۋەت. 12 يۈرۈش ئالىي ياتىقى بار، 5 - قەۋىتى 150

ئادەم سىغدۇرىدىغان مەجلىسخانا. بۇنىڭدىن باشقا كۆلىمى 1100 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان بىر چوڭ تاماق زالى بولۇپ، مۇسۇلمانلار ۋە خەنزۇ ئاشخانىسىغا بۆلۈنگەن، بىرلا ۋاقىتتا 500 ئادەم تاماقلىنالايدۇ.

10. تىيانشان مېھمانخانىسى

تىيانشان مېھمانخانىسى ئازادلىقنىڭ دەسلەپىدە سېلىنغان، 1959-يىلى 9 - ئايدا تىيانشان مېھمانخانىسى دەپ نام بېرىلگەن. بۇ مېھمانخانىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 17 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدۇ، 130 ئېغىز ئۆلچەملىك ياتىقى، 330 كارىۋىتى، چوڭ، ئوتتۇرا ھال، كىچىك 3 مەجلىسخانىسى بار، 2 - قەۋىتىدە 600 كىشىلىكتىن كۆپرەك ئولتۇرىدىغان چوڭ زال، 1 - قەۋىتىدە جۇڭگوچە، غەربچە، مۇسۇلمانچە ئاشخانا، چوڭ - كىچىك 6 تاماقلىنىش زالى بار، يەنە تىجارەت ئاشخانىسى بار.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۈرۈمچى شەھەر ئەتراپىدىكى زور ئۆزگىرىش

لۇخە نىنىڭ

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيانقى 40 يىل مابەينىدە، سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش ئىشلىرىمىزنىڭ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، شەھەر ئەتراپىدا ئاجايىپ زور ئۆزگىرىش بولدى.

بۇ ئۆزگىرىشلەرنى مۇنداق 6 نۇقتىغا مەركەزلەشتۈرۈپ بايان قىلماقچىمەن. بۇ مېنىڭ دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقىغا قىلغان سوۋغام بولۇپ قالسۇن.

1. تارىخىي كۆرۈنۈشلەر

1884 ـ يىلى، شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىدە دىخۇا ناھىيىسىنى تەسىس قىلىپ، شەھەرگە يېقىن جايلارنىڭ مەمۇرىيىتى ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى دېھقانچىلىق، چار-

ۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى باشقۇرۇپ، ئۈرۈمچى شەھەر ئەتراپىنىڭ قىياپىتىنى تەدرىجىي ئۆزگەرتتى. ئۇنىڭدىن بۇرۇن تاشقى دۈشمەن ياقۇپبەگ 1870 - يىلى ئۈرۈمچىگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، تەپ تارتماستىن ھەر مىللەت خەلقىنى ئەبجىنىشلىق قىرغىن قىلغان، شەھەر ئەتراپىدىكى دېھقانلار بۇنىڭغا چىداپ تۇرالماي ئارقا - ئارقىدىن قوراللىق قوشۇن تەشكىللەپ كۆپ قېتىم قانلىق جەڭ قىلغان، كېيىن ليۇجىنتاڭ قوماندانلىقىدىكى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ ياردىمى بىلەن 1876 - يىلى قىشتا، ياقۇپبەگ باندىتلىرى قوغلاپ چىقىرىلىپ، ئۈرۈمچى ۋە قوشنا ناھىيە، بازارلار قايتۇرۇۋېلىنغان. بىراق كۆپ يىللىق ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقىدا ئۈرۈمچىدىكى خەنزۇ قەلئەسى خانىۋايران قىلىنىپ، مانجۇ قەلئەسى تۈزلىنىۋېتىلگەن («شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»دىن ئېلىندى)، «مانجۇ، خەنزۇ ئىككى قەلئەدە خەنزۇ ۋە مەجرۇھلانغان خۇيزۇلاردىن ئاران نەچچە 10 لا ئادەم قالغان». («شەنشى، گەنسۇ، شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى»دىن ئېلىندى). ئۈرۈمچى «تۈزۈكرەك بىرەر ماكىنىمۇ يوق، ئۇ تەرەپتىن قارىسا بۇ تەرەپنى كۆرۈۋالغىلى تۇرىدىغان، شەھەر ئىچىنى ياۋا ئوت - چۆپلەر بېسىپ كەتكەن شەھەر ئىدى»، ئېتىزلار چۆللىشىپ، دېھقانلار ئۆي - ماكانلىرىنى تاشلاپ كەتكەن. بۇ، تاجاۋۇزچىلىق تارىخىدا ئاز كۆرۈل-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

گەن بالايى ـ ئاپەت ئىدى. شۇڭا، ئۆلكە قۇرۇلغاندىن
كېيىن، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى خەلقنى ئەمىن تاپ-
قۇزۇش ئۈچۈن ئۇلارغا ئۆكۈز ۋە دېھقانچىلىق سايمان-
لىرى، ئۇرۇق قاتارلىقلارنى تەييارلاپ بېرىپ ئۇلارنى
قايتىدىن تېرىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئۇيۇشتۇردى.
ھەرقايسى يېزىلارنىڭ سۇ قۇرۇلۇشىغا نىسبەتەن «ھۆكۈ-
مەت پۇل، ئاشلىق يەتكۈزۈپ بېرىش، پۇقرالار ياساش»
ئۇسۇلىنى قوللاندى. شۇنىڭ بىلەن بۇ يەرنىڭ دېھقان-
چىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرى تەدرىجىي ئەسلىگە
كەلدى.

شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن، ئىلگىرى ـ كېيىن
بولۇپ ياڭزېڭشىڭ، جىن شۇرېن، شېڭ شىسەي ۋە گومىن-
داڭ ھۆكۈمرانلىق قىلدى، 1949 ـ يىلى 9 ـ ئايدا،
شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى. بۇ چاغدا،
ئۈرۈمچى ئەتراپىدا 33 مىڭ 554 نوپۇس، پايدىلىنىش-
قا بولىدىغان 900 مىڭ مو يەر بار ئىدى. ئەمەلىيەتتە
196 مىڭ 700 مو يەرگە تۈرلۈك زىرائەتلەر تېرىلىپ
شۇ يىلى 23 مىليون 728 مىڭ جىڭ ئاشلىق، 12 مىليون
290 مىڭ جىڭ ھەر خىل كۆكتات ئېلىنغان. چوڭ ـ كى-
چىك چارۋا 110 مىڭ تۇياقتىن ئاشاتتى، ئەينى زامان-
دا ئىقتىساد قالاق، مال باھاسى بىراقلا ئۆرلەپ كەت-
كەن، يېزىلار خانىۋەيران بولۇپ كەتكەچكە، پۇق-
رالار خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈشكە ئامالسىز قالغان.

2. باۋجالىق تۈزۈمى ① بىكار قىلىنىپ، ئىجارە كېمەيتىش، يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئازاد قىلىش

ئازادلىقتىن كېيىن، شەھەر ئەتراپىدىكى (ئۈرۈمچى ناھىيىسىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) خەلق شات - خۇراملىق ئىلكىدە پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئەۋەتكەن خىزمەت گۇرۇپپىلىرىنىڭ رەھبەرلىكىدە، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ باۋجالىق تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، ھەر مىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنى چاقىرىپ، دېموكراتىك سايلام ئارقىلىق رايونلۇق، يېزىلىق، خەلق ھاكىمىيىتىنى بەرپا قىلدى. شۇنىڭدەك يېزىلاردا دېھقان (چارۋىچى)لار جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ دېھقان، چارۋىچىلار ئىتتىپاقلىشىپ ئىشلەپچىقىرىش ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، سىياسىي پائالىيەتلەرگە ئارىلىشىش، ئۆز ئۆزىگە خوجا بولۇش، يېڭى جۇڭگونىڭ خوجىلىرىدىن بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىندى.

بىراق، كونا جۇڭگونىڭ فېئوداللىق تۈزۈمىنىڭ تۈپەيلىدىن شەھەر ئەتراپلىرىدىكى يەرلەرنىڭ ئىگىلىنىشى نامۇۋاپىق، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىي قىلالمىغان

① باۋجالىق تۈزۈمى — ئەكسىيەتچىل ھاكىمىيەتنىڭ نوپۇس ئارقىلىق باشقۇرۇش تۈزۈمى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىدى. ستاتىستىكا قىلىنىشىچە: 311 پومېشچىك ئائىلىسى 291 مىڭ 200 مو تېرىلغۇ يەرنى ئىگىلىۋالغان بولۇپ، كىشى بېشىغا 112.8 مو توغرا كەلگەن؛ يېرىم پومېشچىك ھېسابلىنىدىغان 8 ئائىلىلىك باي دېھقان 7362 مو تېرىلغۇ يەرنى ئىگىلىۋالغان بولۇپ، كىشى بېشىغا 112 مودىن توغرا كەلگەن؛ 206 باي دېھقان ئائىلىسى 75 مىڭ 900 مو تېرىلغۇ يەرنى ئىگىلىۋالغان بولۇپ، كىشى بېشىغا 40 مودىن توغرا كەلگەن. ئەمدى 6211 ئائىلىلىك ئەمگەكچى دېھقاننىڭ ئىگىلىگەن يېرى تەخمىنەن 149 مىڭ مو بولۇپ كىشى بېشىغا 5.7 مودىن توغرا كەلگەن. بۇنىڭدىن باشقا، يېقىن ئەتراپتىكى ئىتتىپاق، دېموكراتىيە، تىنچلىقتىن ئىبارەت 3 دېھقانچىلىق يېزىسىنىڭ ئىجارە كېمەيتىش ۋاقتىدىكى ئۇنىۋېرسال ستاتىستىكا مەلۇماتىغا قارىغاندا: 262 ئوتتۇرا دېھقان ئائىلىسىنىڭ كىشى بېشىغا 8.7 مودىن، 199 كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىنىڭ كىشى بېشىغا 3 مودىن، 83 ياللانما دېھقان ئائىلىسىنىڭ كىشى بېشىغا 0.2 مودىن تېرىلغۇ يەر توغرا كەلگەن.

يۇقىرىقى سانلىق مەلۇماتلاردىن پومېشچىكلارنىڭ كىشى بېشىغا ئىگىلىۋالغان يېرى ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭكىدىن 14 ھەسسە، كەمبەغەل دېھقانلارنىڭكىدىن 37.5 ھەسسە، ياللانما دېھقانلارنىڭكىدىن 564 ھەسسە ئارتۇق ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بۇنداق ئەھ-

ۋالدا، كەمەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان ۋە
ياللانما دېھقانلار ياشاش ئۈچۈن پومېشچىك ياكى باي
دېھقانلارنىڭ يېرىنى ئىجارىگە ئېلىشقا، قەرزگە ئېلىشقا
ياكى ئەمگەك كۈچىنى سېتىشقا مەجبۇر بولاتتى. شۇ-
نىڭ بىلەن پومېشچىك ۋە باي دېھقانلارغا ئېغىر يەر
ئىجارىسى ياكى يۇقىرى ئۆسۈمنى تۆلەش ئۈچۈن ئۇ-
لارغا ھەقسىز ئىشلەش ياكى ياللىنىپ ئىشلەش قاتار-
لىق ئېچىنىشلىق ئېكسپىلاتاتسىيىگە ئۇچرىغانلىقتىن ئىن-
تايىن ئېغىر تۇرمۇش كەچۈرەتتى. فېئوداللىق ئېكس-
پىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى قەدەم - باسقۇچلۇق ۋە پەرقلىق
ھالدا پاچاقلاپ تاشلاش ئۈچۈن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈ-
مىتى 1951 - يىل 11 - ئايدىن 1952 - يىل 3 - ئايغىچە،
شەھەر ئەتراپىدا (ئەينى ۋاقىتتىكى ئۈرۈمچى ۋىلايىتىگە
قاراشلىق ئۈرۈمچى ناھىيىسىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ).
ئىجارە كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرى-
كىتىنى قانات يايدۇرۇپ، پومېشچىك ۋە زومىگەرلەر
ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە زورلۇق - زومبۇلۇق بىلەن ئىگىلى-
ۋالغان 6892 دادەن ئاشلىق، 205 تۇياق چارۋا، 1221
مو يەرنى مۇسادىرە قىلىپ، ئۇنى 3199 ئائىلىلىك كەم-
بەغەل، ياللانما دېھقانغا بۆلۈپ بېرىپ، كەمبەغەل،
ياللانما دېھقانلارنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئېزىلىش
ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىش ئازابىنى دەسلەپكى قە-
دەمدە يەڭگىللىتىپ، كەڭ دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئاكتىپچانلىقىنى قوزغىدى.

پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى شۇنىڭغا ئۇلاپلا 1952-يىل 9 - ئايدىن 1953 - يىل 11 - ئايغىچە شەھەر ئەتراپىدا يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ باردى. ئۈرۈمچى ناھىيىسىنىڭ يەر ئىسلاھاتى توغرىسىدىكى ماتېرىيالدا: يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىدە 268 ئائىلىلىك پومېشچىك ئارتۇق ئىگىلىۋالغان 169 مىڭ 600 مويەر، 1440 باش ئات-ئۇلاق، 3835 ئېغىز ئۆي، 769 مىڭ 400 جىڭدىن ئارتۇق ئاشلىق، 7537 دانە دېھقانچىلىق سايمىنى مۇسادىرە قىلىنىپ، 5517 ئائىلىلىك دېھقانغا تەقسىم قىلىپ بېرىلگەنلىكى، ئەمگەكچى دېھقانلار ئەڭ كەم دېگەندىمۇ كىشى بېشىغا 10 مودىن يەرگە ئىگە قىلىنغانلىقى، بۇ ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان زور ئۆزگىرىشتىن ھەرمىللەت دېھقانلىرى چوڭقۇر ئىلھاملانغانلىقى خاتىرىلەنگەن. شۇ يىلى، شەھەر ئەتراپىدا دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى 1950 - يىلىغا قارىغاندا 85 مىڭ مو ئارتۇق تېرىلىپ، ئاشلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 51 مىليون جىڭدىن ئېشىپ 1949 - يىلىدىكىدىن 2.18 ھەسسە ئاشقان.

3. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ ئات - ئۇلاقنى يايلاققا قويۇۋېتىش

ئىجارە كېمەيتىش، يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن، شەھەر ئەتراپىدىكى ھەرمىللەت دېھقانلىرىنىڭ ئىشلەپ-

چىقىرىش قىزغىنلىقى ئېشىپ، دېھقانچىلىقتا ئىلغار رايونلارنىڭ دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش تەجرىبىلىرىنى پايدىلىق كىرگۈزدى. 1952 - يىلدىن باشلاپ ئىچكىرىدىن تەۋرەنمە دەستىلىك ئۇرۇق سەپكۈچ كىرگۈزۈلۈشكە باشلاپ، «ئۇچۇملاپ ئۇرۇق چېچىش» تەك ئۇسۇل ئۆزگەرتىلدى. 1953 - يىلىغا بارغاندا، شەھەر ئەتراپلىرىدا تەۋرەنمە دەستىلىك ئۇرۇق سەپكۈچ 477 گە يېتىپ، كېيىنكى چاغلاردىكى 10 قۇرلۇق سىيالكىنىڭ ئومۇملىشىشىغا ئاساس يارىتىلدى.

1953 - يىلدىن باشلاپ، ئىككى چاقلىق ئىككى چىشلىق، ئىككى چاقلىق تاق چىشلىق سوقا ئومۇملىشىپ «بىر جۈپ كالا بىلەن يەر ھەيدەش» تەك كونا ئۇسۇلنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى. رېزىنكە چاقلىق ھارۋا، ئات بىلەن سۆرىلىدىغان ئورۇش ماشىنىسى، چاغلاش ماشىنىسى، قول بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان كولتىۋاتور، قول بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان ئۇرۇق تاللاش ماشىنىسى ئومۇملىشىشقا باشلاپ، تۆمۈر چاقلىق چوڭ ھارۋا، ئوقۇرسىمان ھارۋا قاتارلىق كوناشەكىلدىكى دېھقانچىلىق ئۈسكۈنىلىرى شاللىۋېتىلدى. ئەينى يىللاردا يەنە، دېھقانچىلىق دورىلىرى ماشىنىلىرىنى ئىشلىتىش تەشۋىق قىلىنىپ، كېيىنكى چېكەتكە ئاپىتىنى تىزگىنلەش ۋە چېكەتكە يوقىتىشقا تېخنىكىۋى ئاساس سېلىندى.

1954 - يىلى، 4 زەنجىر تاپانلىق تراكتور شىمالىي

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تەرەپتىكى ئەنەنچۈي رايونىدا ئىشقا كىرىشتى، كىشىلەر «تۆمۈر بوقا يەر ھەيدەيدىغان بولدى!» دەپ تەنتەنە قىلىشتى. 1955 - يىلغا كەلگەندە كومبايىن، 24 قۇرلۇق ئۇرۇق چېچىش ماشىنىسى، دان ئايرىش ماشىنىسى قاتارلىقلار ئېتىز - ئېرىقلاردا ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. كوپىراتسىيىلىشىش ئېقىمىنىڭ يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، 1956 - يىلى يېڭى دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ئىشلىتىش تېخىمۇ ئومۇملاشتى. شۇ يىلى ئۈرۈمچى ئەتراپىغا ئىككى چاقلىق، ئىككى چىشلىق سوقىدىن 400 ى كىرگۈزۈلدى. 1965 - يىلىغا كەلگەندە ئۈرۈمچى ئەتراپىدىكى تۈزلەڭ رايونلاردا ئۇلاق كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان يېڭى تىپتىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرى ئاساسىي جەھەتتىن ئومۇملاشتى.

شەھەر ئەتراپىدىكى دېھقانلار 1958 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدىن باشلاپ، تراكتور ۋە دېقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل سېتىۋېلىشقا باشلىغانىدى. كېيىن ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىپ، 1985-يىلىغا كەلگەندە يېزا ۋە چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدىكى چوڭ ۋە ئوتتۇرا تىپلىق تراكتور 948 گە (774 ى يەككىلەرنىڭ) كىچىك تىپتىكى تراكتور 1207 گە (1151 ى يەككىلەرنىڭ) دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىدىغان ئاپتوموبىل 819 گە (817 سى يەككىلەرنىڭ) يەتتى. دېھقانچىلىقتا ماشىنا، تراكتورلارنىڭ ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلىشىغا،

ئەكىشىپ، كالا ۋە ئات قاتارلىق قارا ماللار بارغانچە ئازلاپ كەتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا: ئات - كالىلار تاغلىق رايونلارغا ئېلىنىپ كېتىلىپ كۆپەيتىلگەن ياكى سۈت ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن.

4. پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تۈت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە يېڭى كۆكتات ئىشلەپچىقىرىش

شەھەر ئەتراپىدا كۆكتات بىلەن ئاشلىق تېرىش، ياقا جايلاردا ئاشلىق، گۆش ئىشلەپچىقىرىش ئاساس قىلىنىپ، شەھەر قورۇلۇشىنى كۆكتات، گۆش، تۇخۇم، سۈت يېمەكلىكلىرى قاتارلىقلار بىلەن تەمىنلەش ۋەزىپىسى تەدرىجىي ئايدىڭلىشىشقا باشلىدى. ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلار 250 تونىدىن ئارتۇقراق كۆكتات ئىشلەپچىقىراتتى. بۇ شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى ئەسلا قاندۇرالمايتتى، 1962 - يىلى، 2100 تونىنا كۆكتات ئىشلەپچىقارغان بولسىمۇ يەنىلا ئېھتىياجنى قاندۇرالمىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن ئىبارەت بۇ بالايى - ئاپەت ۋە خىزمەتتىكى سەۋەنلىك تۈپەيلىدىن كۆكتاتچىلىق ئىشى تاشلاپ قويۇلدى، پەقەت «4 كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىنلا،

گۆش، تۇخۇم ۋە كۆكتات ئىشلەپچىقىرىشى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى؛ تەرەققىيات تەلىپىگە ئاساسەن چىداۋان، ئەركۆك، داۋان، دىئوپۇ يېزىسى، ئەنەنچۈي رايونى ۋە دۆڭسەن رايونىدىكى بىر قىسىم جايلاردا كۆكتات ئىشلەپچىقىرىش بازىلىرى قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا يەنە، جەنۇبىي تەرەپتىكى قىسمەن يېزا - كەنتلەردە ياكىيۇ ئىشلەپچىقىرىش بازىسى، يۇڭفېڭ يېزىسىدا ياغلىقدان، سامساق ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قۇرۇلدى. ئىلمىي ئۇسۇلدا كۆكتات تىكىپ ئۆستۈرۈش تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پائال تەشۋىق قىلىنىپ، يەرنى ئاسراش قۇرۇلۇشى زور كۈچ بىلەن ئېلىپ بېرىلىپ پارنىك، سۇلياۋ يوپۇق، مايسىغا سۇلياۋ يېپىش قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1988 - يىلىدىكى ستاتىستىكا مەلۇماتىغا قارىغاندا، شەھەر ئەتراپىدىكى ئاسرالغان كۆكتات تېرىلغۇ كۆلىمى 16 مىڭ موغا، پارنىك 100 موغا، يەرلىك پارنىك 752.3 موغا، سۇلياۋ يوپۇق 464 موغا، قۇرۇتۇش ئېغىزى بىلەن سۇلياۋ يېپىلغان كۆكتات تېرىلغۇ كۆلىمى 13 مىڭ 647 موغا، كۆكتات تېرىلغۇ كۆلىمى 73 مىڭ 500 موغا يېتىپ، پۈتۈن يىلدا شەھەرنى 165 مىڭ توننا تاۋار كۆكتات بىلەن تەمىنلىگەن. بۇ بازارغا سېلىنغان ئومۇمىي كۆكتاتنىڭ 70%نى ئىگىلەيدۇ. ئاسرالغان يەردىن قىش پەسلىدە بازارنى 3 مىڭ توننا يېڭى كۆكتات

بىلەن تەمىنلىگەن. ئەتىيازلىق كۆكتات 40 — 50 كۈن بۇرۇن بازارغا سېلىنغان، كۈزلۈك كۆكتات بىلەن تەمىنلەش ۋاقتى 30 كۈن ئۇزارغان، بۇنىڭ بىلەن 4 پەسىلنىڭ ھەممىسىدىلا بازارغا يېڭى كۆكتات سېلىنىپ شەھەر ئاھالىسىنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولغان.

5. تەجرىبىلەرنى قوبۇل قىلىپ، ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇش

شەھەر ئەتراپىدىكى رايون، يېزىلار، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا كوپىراتسىيىلىشىش، گوڭشېلىشىش يولىنى بېسىپ ئۆتتى. 1953 — يىلى، ئەتىيازدا، ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ھەممىلا يەردە قۇرۇلدى، شۇ يىلى دېھقانلارنىڭ 75% ى ھەمكارلىق گۇرۇپپىغا قاتناشتى، كېيىن باشلانغۇچ كوپىراتىپ، ئالىي كوپىراتىپقا ئايرىلدى. 1959 — يىلى گوڭشېلىشىش ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، 11 خەلق گوڭشېسى، 3 چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى. كوپىراتسىيىلىشىش ۋە گوڭشېلىشىش يولىدا بەزى چوڭ تىپتىكى سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى، ئېتىز — ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ۋە زاۋۇت، كان ئىشلەپچىقىرىشمۇ ئېلىپ بېرىلىپ، چوڭ تىپتىكى دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى سېتىۋېلىنىپ كوللېكتىپ ئىشلەپچىقىر—

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

شى تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. بىراق ئەمگەك كۈچلىرىنى تەشكىللەش ۋە ئىشلىتىش جەھەتتە داش قازاننىڭ تامىقىنى يەيدىغان، تەڭ تەقسىماتچىلىق قاتارلىق نۇقسانلار ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى چۈشەپ قويۇپ، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىغا تەسىر يەتكۈزدى. بۇ تەجرىبە-ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ 1981 - يىلىدىن ئېتىبارەن مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. دەسلەپكى قەدەمدە گۇرۇپپىلار بويىچە ھۆددىگە بېرىلدى، كېيىن مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگىچە ھۆددىگە بېرىش ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى. ئىشلەپچىقىرىش ماتېرىياللىرىدا يەر ئومۇمىي خەلق ئىگىدارچىلىقىدا بولۇپ، ئېلىپ سېتىشقا بولمىغاندىن سىرت، باشقا دېھقانچىلىققا كېرەك بولغان ئاپتوموبىل، تراكتور، پارنىك، سۇلياۋ يوپۇق قاتارلىقلار چوڭ - كىچىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ھەممىسىنى خۇسۇسىيلارغا ھۆددىگە بېرىشكە ياكى باھاغا سۇندۇرۇپ خۇسۇسىيلارنىڭ ئىگىدارچىلىق قىلىشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە بولىدىغان بولدى. مانا بۇ يېزىلاردا ئىنتايىن زور تەسىرگە ئىگە بىر قېتىملىق ئىسلاھات.

پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى شەھەر ئەتراپىدىكى رايونلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتى داۋامىدا: ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا، بىرىنچىدىن، پار-

تىيىنىڭ سىياسەتلىرىگە، ئىككىنچىدىن، پەن - تېخنىكىغا، ئۈچىنچىدىن دۆلەتنىڭ مەبلەغ سېلىشىغا تايىنىش كېرەكلىكىنى تەدرىجىي تونۇپ يەتتى. شۇڭا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا پايدىلىق بەلگىلىمە ۋە تەدبىرلەرنى ئۈزلۈكسىز تۈزۈپ ۋە پەن-تېخنىكا بىلىملىرىنى زور كۈچ بىلەن ئومۇملاشتۇرغاندىن سىرت، يەنە، ئىمكان قەدەر دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ئۈچۈن مەبلەغ سېلىپ قوللىدى. ئازادلىقتىن كېيىنكى 40 يىل مابەينىدە دۆلىتىمىز تۈرلۈك يوللار ئارقىلىق شەھەر ئەتراپى رايونلىرىغا خېلى زور دەرىجىدە مەبلەغ سالدى. «4 كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، سېلىنىدىغان مەبلەغ بارغانچە كۆپەيدى. بۇ يەردە بىز 1976 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان 10 يىل داۋامىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىققا سېلىنغان مەبلەغنى مىسال كەلتۈرۈپ كۆرەيلى، ئۇرۇمچى ناھىيىسىنىڭ 10 يىل ئىچىدە سېلىنغان مەبلەغى تۆۋەندىكىچە:

1976 - يىلى 132 مىڭ يۈەن، 1977 - يىلى 203 مىڭ يۈەن.

1978 - يىلى 251 مىڭ يۈەن، 1979 - يىلى 679 مىڭ يۈەن.

1980 - يىلى588 مىڭ يۈەن، 1981-يىلى بىر مىليون63 مىڭ يۈەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

1982 ـ يىلى بىر مىليون 482 مىڭ يۈەن، 1983 ـ يىلى 887 مىڭ يۈەن.

1984 ـ يىلى 2 مىليون 182 مىڭ يۈەن، 1985 ـ يىلى 4 مىليون 109 مىڭ يۈەن.

سىياسەت، پەن ـ تېخنىكا، مەبلەغ قاتارلىق كۆپ تەرەپلىمىلىك ئامىللارنىڭ تۈرتكىسى ۋە تەسىرى بىلەن شەھەر ئەتراپى رايونىدىكى دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئاكتىپچانلىقى ئۈزلۈكسىز ئاشتى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا ئۈدا 11يىل مەھسۇلات ئېشىپ باردى. 1989 ـ يىلى 1 ـ ئايدىكى ستاتىستىكا مەلۇماتىغا قارىغاندا: ئۈرۈمچى ناھىيىسىنىڭ سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى 1988 ـ يىلى تېز تەرەققىي قىلغان، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 200 مىليون يۈەنلىك چوڭ ئۆتكەلنى بۆسۈپ ئۆتۈپ ئالدىنقى يىلغا قارىغاندا 18.3% ئاشقان؛ دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىمى 710.74 يۈەنگە يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن70.53 يۈەن ئاشقان؛ ئاشلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 44 مىڭ 586 توننىغا يېتىپ، 50 ـ يىلنىڭ 2.7 ھەسسىسىگە باراۋەر كەلگەن؛ قوتاندىكى چارۋا 424 مىڭ تۇياققا يېتىپ 1950ـ يىلدىكىدىن 305 مىڭ تۇياق كۆپەيگەن. ئۇنىڭدىن باشقا كۆكتات، ياغلىق زىرائەت قاتارلىقلارنىڭمۇ مەھسۇلات مىقدارى بەلگىلىك ئاشقان. 1984 ـ يىلدىن بۇ-

يان، شەھەر ئەتراپى رايونى تـوخۇم بىلەن شەھەر ئا-
ھالىلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى ئاساسىي جەھەتتىن قاندۇرۇپ
كېلىۋاتىدۇ، 1988 - يىلى بـازارغا 1300 تونـنا تۇخۇم،
320 توننا بېلىق سېلىنىپ، بازاردا يىل بويى بېلىق ئۈ-
زۈلمىدى. يۇقىرىقى ئەھۋاللار ئىلگىرى كۆرۈلۈپ باققان
ئەمەس.

6. تاغ - ئېدىر، ئېرىق - ئۆستەڭلەر تېزگىنلىنىپ، يەر - زېمىندا ئۆزگىرىش ھاسىل بولۇش

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، ئۈرۈمچى تولى-
مۇ كىچىك بولۇپ، ئەسلىدىكى شەھەر سېپىلىنىڭ 4 تەرى-
پىدىكى 4 دەرۋازا ئىچى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپى ئاساس قى-
لىناتتى، ئۇنىڭدىن سىرت چوڭ كۆۋرۈك بىلەن نەنزىنگۇدا
بەزى كـوچىلار بـار ئىدى. شەھـەر رايونى جەنۇبتىن
شىمالغا بىر قەدەر ئۇزۇن بولۇپ جەنۇبىي ئۇچتاشقىچە،
شىمالىي ليۇداۋان تـاغ باغـرىغىچە سوزۇلاتتى، مانا بۇ
كونىشەھەر رايونىنىڭ ئومۇمىي دائىرىسى ئىدى. دۆلـ-
تىمىز قۇرۇلغان 40 يىل مابەينىدە، شەھەر رايونىنىڭ
كۆلىمى زور دەرىجىدە كېڭەيتىلىپ، ئەسلىدە شەھەر بى-
لەن تۇتىشىپ تۇرىدىغان كۆكتاتلىق ۋە تېرىلغۇ يېتىز-
لارنىڭ كۆپى شەھەرگە قوشۇۋېتىلىپ شەھەر ئەتراپىنىڭ
يېزا قىياپىتى ئۆزگىرىپ كەتتى. غەربىي كۆكتاتلىق (خەلق

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كىنوخانىسىدىن «119» ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتى ئەتراپىغىچە)، شى جەمەتىنىڭ كۆكتاتلىقى، ياڭماۋخۇ دېگەنلەرنىڭ ئورنىنى ئېگىز ئىمارەتلەر ۋە رەتلىك كوچىلار ئىگىلىدى. ئەسلىدە شەھەرگە خېلىلا يىراق بولغان چۆللۈك ــ باجاڭخۇدىن سەنشىخۇغىچە، دۈڭسەن رايونىدىكى دۆڭگېيى (نېفىت خىمىيە زاۋۇتىنىڭ ئورنى) ئېگىز- ئېگىز مۇرىلار تۇتىشىپ كەتكەن زاۋۇت ئۆيلىرى بىلەن بېزەلدى. مانا بۇ شەھەر ئەتراپى رايونىنىڭ قىياپىتىدىكى بىر ئۆزگىرىش. بۇ خىلدىكى ئۆزگىرىشلەرگە مىسال بەكمۇ كۆپ.

شەھەر ئەتراپىنىڭ يەنە بىر خىل ئۆزگىرىشى ــ سۇ، تاغلارنى تىزگىنلەش. مۇزلۇق، قارلىق تاغلاردىن ئېقىپ كەلگەن سۇدىن ھاسىل بولغان ئۈرۈمچى دەرياسى، ئەزەلدىن ھەدېسىلا كەلكۈن كېلىدىغان ئاپەت ئىدى. 1953 ـ يىلى 7 ـ ئاي مەزگىلىدە تاغدىن كەلكۈن كېلىپ، ئۈرۈمچىدىكى 4 كۆۋرۈك ۋە نۇرغۇن ئۆي ۋاقلارنى ئېقىتىپ كېتىپ دەريانىڭ ئىككى قىرىنىڭ قاتنىشى 3 كۈن ئۈزۈلۈپ قالدى. كەلكۈن بېسىلغاندىن كېيىن دەريا قۇم ـ تاشلار بىلەن بىر پارچە چۆللۈككە ئايلىنىپ قالدى. شەھەر رايونىنى ئۇزۇنىغا كېسىپ ئۆتكەن بۇ دەريانى تۈزەش ۋە تىزگىنلەش ئۈچۈن شەھەردىكى كادىر، ئاھالە ۋە ئىشچى ـ دېھقان، ئەسكەر، ئوقۇغۇچى، سودىگەرلەر بولۇپ پۈتۈن ئامما تۈركۈم ـ تۈركۈمگە،

مۇددەتكە بۆلۈنۈپ دەريانى تىزگىنلەش ئەمگىكىگە قاتـ
نىشىپ ئەسلىدىكى خۇشيەنچى سۇ ئامبىرى بىلەن تىنچـ
لىق سۇ ئۆستىڭى كېڭەيتىپ ياسالدى. كېيىن دەريانىڭ
يۇقىرى ئېقىمىغا بىر غـول ئۆستەڭ — ياشلار ئۆستىڭى،
40 مىليون كۇب‌مېتىر، سىغىمچانلىقتىكى ئۆلانباي سۇ ئامـ
بىرى بىلەن 900مىڭ كۇب‌مېتىر سىغىمچانلىقتىكى ئۈچ تاش
سۇ ئامبىرى ياسالدى. دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىمىدا يەنە،
جيۇجاۋەن سۇ ئامبىرى، باجاگخۇ سۇ ئامبىرى قاتـارلىق
سۇغىرىش ئەسلىھەلىرى ياسالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇمـ
چـى دەريـاسى ئـاخىرى تىزگىنلىنىپ، قـايتا ئـاپـەت
پەيدا قىلالمايدىغان بولدى. دەريا سۈيى بىلەن تاغدىن
ئېقىپ چۈشكەن كەلكۈن سۇلار ھـەر قايسى سۇ ئامبارـ
لىرىغا قويۇلغاندىن سىرت، ئـىنسانلارنىڭ باشقۇرۇشىغا
بويـسۇنۇپ، تىنچلىق ئۆستىڭىنى ئاساس قىلغان ھەر قايـ
ـسى ئۆستەڭ، تۇرۇبىلار ئارقىلىق سانائەت، دېھقانچىلىق
ئىشلەپچىقىرىشى، شەھـەرنى كۆكەرتىش قـۇرۇلۇشى ۋە
خەلق تۇرمۇشىغا ئىشلىتىلىپ، تېگىشلىك رولىنى جارى
قىلدۇرماقتا. كەلكۈندىن كېيىن‌ھاسىل بولغان سايلىق—
جەنۇبىي شىمالغا سوزۇلغان غول قاتناش لىنىيىسى خىـ
تەن يولىغا ئايلاندۇرۇلدى.

شەھەر رايونى ۋە شەھەر ئەتراپى رايونى سۇنى
تىزگىنلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە، ئىلگىرى — كېيىن
بولۇپ تاغ ـ ئېدىرلارمۇ تىزگىنلەندى، گىياھ ئۈنمەيدىـ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

غان قاقاس تاغلارنىڭ قىياپىتى ئۆزگەرتىلىپ كىشىلەر سەيلە - ساياھەت قىلىدىغان مەنزىرىلىك تاغ، باغ، ئورمان، چىمەنزارلىق تاغلارغا ئايلاندى. بۇنىڭ ئىچىدە داڭلىقراقلىرى كىشىگە ھوزۇر بەخش ئېتىدىغان قويۇق ئورمانغا پۈركەنگەن قىزىل تاغ، گۈللىرى خۇش پۇراق چېچىپ تۇرىدىغان بۇلاق ئېغى (شىمىگودا)، قويۇق ئورمانلىق ليۇيسەن ئېغى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇنىڭدىن باشقا سۇ مۇنارى ئېغى، چىداۋان تۆپىلىكى، يىقىلغان تاش، ئۆمۈچۈك ئېغى، پىڭدىڭشەن، ساڭفاڭگۇ ئېغى، خۇڭيەنچى ئېغى، چىپەنشەن ۋە ئۇلانباي سۇ ئامبىرى ئېغى قاتارلىقلارمۇ مەنزىرىلىك ياپ - يېشىل ئورمانلىققا ئايلاندى.

ھازىر شەھەر ئەتراپى رايونىدا قاتناش ھەر تەرەپكە تۇتاشقان، رايون ۋە يېزىلارغا ئاپتوبۇس ياكى نۆۋەتچى ئاپتوموبىللار قاتناپ تۇرىدۇ. بۇنىڭغا يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىللار، تراكتور، موتسىكلىت، ۋېلىسىپىتلەر قوشۇلۇپ قاتناش ۋاستىلىرى ئايىغى ئۈزۈلمەي قاتناپ شەھەر بىلەن يېزىلار ئوتتۇرىسىدا ماددىي ئەشيالارنى ئالماشتۇرۇپ تۇرىدۇ. سوتسىيالىستىك يېڭى يېزىلارنىڭ ئالدىراشلىق مەنزىرىسى ۋەتىنىمىزنىڭ «7 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىكى دەۋر ساداسىنى ئەكس ئەتتۈرمەكتە.

يېڭى مۇساپىغا ئۇچۇش

جاۋ يۇڭخۇڭ

ئۇستەل ئۇستىدىكى كالېندارنى ۋاراقلاپ، 80 ـ يىللارنى ئۆزىتىپ، 90 ـ يىللارغىچە بەدەللىك بىلەن قەدەم باسقانلىقىمىزنى ھېس قىلدىم. 1949 ـ يىلدىن 1989 ـ يىلغا قەدەر خەلق جۇمھۇرىيىتى 40 يىللىقنى بېشىدىن ئۆتكۈزدى، ئۇزۇندىن بۇيان چۆللۈكتىكى ھاۋا ئارمىيە قىسمىدا خىزمەت ئۆتەپ كەلگەن مەندە، ئاجىز قەلىمىم بىلەن بولسىمۇ خەلق ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرغان مەزگىلدىكى تارىخىنى يېزىپ قالدۇرۇش ئىستىكى بارلىققا كەلدى.

ھازىر ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ غەربىي چۆللۈكتىكى ئىزىنى ئىزدەش، ماڭا نەقەدەر قىيىنغا چۈشسىمۇ، لېكىن مەڭگۈلۈك خاتىرىلەش، مۇشۇ مەزگىلدىكى تارىخقا قىزىقىدىغان تارىخشۇناسلارنىڭ كەلگۈسىدىكى تەتقىقاتى ئۈچۈن، جۇمھۇرىيەتنىڭ ئاددىي پۇقراسى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئۇنى تەپسىلىي يېزىپ قالدۇرۇش مەجبۇرىيىتىمنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدىم.

هازىر، قەلىمىم بىلەن تارىخنىڭ ئىزىنى بويلاپ ئالغا ئىلگىرلەي:

1949 - يىلىنىڭ باش كۈزىدە، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1 - دالا ئارمىيىسىنىڭ 1 - بىڭتۇەندىكى بارلىق كوماندىر، جەڭچىلەر غازاڭنى سۇپۇرگەن كۈز شامىلىدەك لەنجۇ، شىنىڭنى بىر يولدىلا ئازاد قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، گېنېرال ۋاڭ جېننىڭ يېتەكچىلىكىدە ئۆزۈندىن بويان قارقاپلاپ ياتقان، هاۋاسى سوغۇق ھەم شالاڭ چىلىيەنسەن تېغىدىن ئۆتۈپ جاڭيېغا ھۇجۇم قىلىپ 2 - بىڭتۇەننىڭ 6 - ئارمىيىسى بىلەن ئۇچراشتى ھەمدە مەغلۇپ بولۇپ چېكىنىۋاتقان گومىنداڭ ھەربىي مەمۇرىي خادىملىرىنىڭ ئالدىنى توساپ زەربە بەردى. خېشىدىكى مۇھىم بازار جۇچۇەننى ئازاد قىلىپ، يۇمېنگۇەندىن ئۆتۈپ، شىنجاڭغا قاراپ ئىلگىرىلىدى، شۇ چاغدا شىنجاڭنىڭ ئازاد بولۇشىغا بىر قانچە كۈنلا قالغان ئىدى.

خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىش ھارپىسىدا، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى يولداش دېڭ لىچۈننى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭغا ئەۋەتتى، بۇنىڭ ئالدىدا دېڭ لىچۈن ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى لىيۇشاۋچىغا ھەمراھ بولۇپ موسكۋاغا بارغان ئىدى. ئىش تۈگىگەن-

دىن كېيىن، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ئۇنى غۇلجىغا بېرىپ ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن ئۇچرىشىشقا بۇيرۇدى. ئۇ شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، 6 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا ئۆلكە مەركىزى دىخۇاغا كېلىپ، شىنجاڭدىكى يۇقىرى قاتلام زاتلارغا خىزمەت ئىشلەپ، شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشنى ئىلگىرى سۈردى.

ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن غەلىبە قىلىشىغا ئەگىشىپ، يەر ئاستى ئىلغار تەشكىلاتلار ئۆلكە مەركىزى دىخۇادا پائالىيەتنى ئاكتىپ قانات يايدۇردى، «ئاۋانگارت تەشكىلاتى» ئىنقىلابىي ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئاساسەن، «بارلىق تىرىشچانلىقنى كۆرسىتىپ، بارلىق ئىلغار كۈچلەرنى بىرلەشتۈرۈپ، شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش»تىن ئىبارەت كۈرەش ستراتېگىيىسىنى تۈزۈپ چىقتى. دىخۇادا تۇرۇشلۇق قوشۇنغا خىزمەت ئىشلەشتىن سىرت، تەشكىلاتنى دىخۇادا تۇرۇشلۇق كومىنداڭ ھاۋا ئارمىيىسى «259» تەمىنات ئوتتۇرا ئەترىتىگىچە تەرەققىي قىلدۇرۇپ، مەزكۇر ئەترەتتە ئۇچۇش ئەترىتىنىڭ باشلىقى، مايور جاڭ يۈيتاڭ، ئۇچۇش بۆلۈمىنىڭ سەنمۇسى جايۇنجۇ، مەسئۇل ھەربىي ۋىراچ ياڭ چىرۇي، مىخانىك لۇجاۋتەي، لىيەن خۇيلەردىن تەركىب تاپقان «ئاۋانگارت تەشكىلاتى» گۇرۇپپىسىنى قۇردى. ئۇلار تەشۋىق ۋەرەقىلىرىنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تارقاتتى، قوغداش ئەترىتى تەشكىللەپ ۋە تۈرلۈك ئامالنى قوللىنىپ ئايروپىلان ۋە ئايرودروم ئەسلىھەلىرىنى گومىنداڭ ئىشپىيونلىرىنىڭ بۇزغۇنچىلىق قىلىشىدىن ساقلاپ قالدى.

9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى، دىخۇا ھەربىي گارنىزون قوماندانلىق شتاۋىنىڭ سەنمۇجاڭى تاۋجىڭچۇ «259» تەمىنات ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ باشلىقى يۈي پىڭشياڭ بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش توغرىسىدا مەخپىي سۆزلەشتى. يۈي پىڭشياڭ ئەترەتكە قايتقاندىن كېيىن، دەرھال مۇئاۋىن ئەترەت باشلىقى ليۇجەنشۇڭ بىلەن بىرلىكتە تەپسىلىي ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ باردى ۋە تولۇق تەييارلىق كۆردى. 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، ئاۋىيائاتسىيە ئەترىتىنىڭ ھاۋا ۋە يەردە مەشغۇلات قىلىدىغان بارلىق خادىملىرى ئەترەت ئىشخانىسى ئالدىغا جەم بولدى، ئۇلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا بۇ، كونىنى ئۈزۈتىپ يېڭىنى كۈتۈۋالىدىغان، يورۇقلۇققا قاراپ قەدەم تاشلىغان ئەڭ تەنتەنىلىك بىر كۈن ئىدى. ئەترەت باشلىقى يۈي پىڭشياڭ ساپ گۇاڭدۇڭ تەلەپپۇزىدا، بارلىق خادىملارغا «259» تەمىنات ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ گېنېرال تاۋسىيۆگە ئەگىشىپ ھەقىقەتكە قايتىش سېپىگە قوشۇلغانلىقىنى، شۇ كۈندىن ئېتىبارەن گومىنداڭنىڭ گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتىدىن ئايرىلىپ، كومپارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. ھەقىقەت-

كە قايتىش خەۋىرى ھەققىدىكى تېلېگرامما چاقماق تېزلىكىدە دىخۇا شەھىرىگە تارقالدى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتمۇ ئۇنىڭغا ماسلىشىپ، 9 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ھەققەتكە قايتقانلىقىنى جاكارلىدى. بۇنىڭ بىلەن ئامـمىنىڭ روھى ئۇرغۇپ، پۈتۈن شەھەر قـاينام ـ تاشقىنـلـىـقـقـا چـۆمـدى، ھـەر مـىـلـلـەت يـېـزـىـقـىدىكى رەڭلىك لوزۇنكىلار ھەممىلا يەردە كـۆزگە چېلىقاتتى.

9 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى، ھەققەتكە قايتقان قوشۇننىڭ بىر ئاتلىق لىيەنى سانجىدا يۈز ئـۆرىدى، ئۇلارنىڭ نەگە قاچقانلىقى ئېنىق ئەمەس ئىدى. ھەربىي كارىنزون قوماندانلىق شتابى «259» تـەممىنات ئوتتۇرا ئەترىتىگە ئايروپىلان ئەۋەتىپ رازۋېت قىلىشقا جىددىي بۇيرۇق چۈشۈردى. «ئاۋانگارت تەشكىلاتى»نىڭ ئەزاسى جاڭ يۈيتاڭ بۇ ئىشتىن خەۋەرتېپىپ ئەترەت باشلىقى يۈي پىڭشياڭدىن جەڭگە ئاتلىنىشنى تـەلەپ قىلدى، يۈي پىڭشياڭ قوشۇلغاندىن كېيىن، جاڭ يۈيتاڭ 6 ـــ AT تىپلىق ئايروپىلاننى ھەيدەپ، ئىككى سائەتتىن ئارتۇق رازۋېت قىلىش ئارقىلىق ئاخىرى سـەنتەيىنىڭ شـىمالى تەرىپىدىن 50 ـ 60 كىلـومېتر يىراقلىقتا نىشاننى كۆرۈپ، تەشۋىقات ۋەرەقىلىرىنى چېچىپ قايتىپ كېلىپ، ھەققەتكە قايتىش قوماندانلىق شتابىنى بۇئىشنى ۋاقتىدا بىر تـەرەپ قىلىش ئۈچۈن ئىشەنچلىك ئاخبارات بىلەن تەمىنلىدى.

شۇ كۈنى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلىقىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئاچتى، يىغىن غەربىي بىنانىڭ ئالدىدىكى مەيداندا ئۆتكۈزۈلدى، دىڭ ليچۈن، تاۋ سىيۆ، بۇرھان شەھىدىلەر يىغىنغا قاتناشتى. يۈي پىڭشياڭ جاڭ يۈيتاڭنى ئايروپىلان بىلەن يىغىننىڭ كەيپىياتىنى كۆتۈرۈش، تەشۋىقات ۋەرەقى چېچىشقا ئەۋەتتى. كىشىلەر بۇ كۆرەشچى لاچىننىڭ خەلقنىڭ ئىكەنلىكىنى تۈنجى قېتىم كۆرۈپ، قىزغىن تەنتەنە قىلىشتى.

10 - ئايدا، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسىنىڭ ھاۋا ئارمىيە باشقارمىسى جاۋجېڭشياڭنىڭ يېتەكچىلىكىدە لى خېڭدا، گاۋيۈەنفېڭ، چاڭ تيېنبىڭ، دۇڭ شۈيجەن، لياڭ خۇ قاتارلىق كىشىلەرنى شىنجاڭغا كىرگەن ئالدىنقى قىسىم بىلەن دىخۇاغا ئەۋەتتى. ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى، دىخۇادىكى ئاۋىئاتسىيە ئاپپاراتىنى ئۆتكۈزۈۋېلىش ئىدى. جاۋجېڭشياڭ قاتارلىقلار «259» تەمىنات ئەترىتىگە كەلگەندىن كېيىن، ھەقىقەتكە قايتقان ھاۋا ئارمىيە خادىملىرىغا قىزغىن قارشى ئېلىش پوزىتسىيىسىدە بولدى، ئۇلارغا پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىپ، ھەقىقەتكە قايتقانلارنىڭ ئەندىشىسىنى تۈگەتتى. ئۇلاردىن خىزمەت ئورنىدا چىڭ تۇرۇپ، ماددىي ئەشيالارنى ياخشى ساقلاشنى تەلەپ قىلدى. تەمىنات ئەت-

رىتىدىكى 155 نەپەر خادىمدىن 150 نەپىرى خەلق
ھاۋا ئارمىيىسىدە قېلىپ، داۋاملىق ئىشلەشكە رازىلىق
بىلدۈرۈشتى، ئامبىردىكىدا ئىشلەنگەن ئىككى 6 — AT
تىپلىق ئايروپىلان، يەتتە چوڭ ئاپتوموبىل، تۆت كى-
چىك ئاپتوموبىل، بىر تېخنىكا ئاپتوموبىلى، بىر ماي
تولۇقلاش ئاپتوموبىلى تولۇق ئۆتكۈزۈۋېلىندى. ئىككى
ئايدىن كېيىن مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ئاۋى-
ئاتسىيە ئىدارىسىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، دىخۇا شەھى-
رىدە خەلق ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ تۇنجى ئاۋىئاتسىيە
ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى — جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئار-
مىيىسى دىخۇا ئاۋىئاتسىيە ئىش بېجىرىش باشقارمىسى
قۇرۇلدى. جاۋ جىڭشياڭ مۇدىر، گودىيەنچاڭ سىياسىي
يارەمچى، لياڭخۇ كاتىپ بولدى.
ئاۋىئاتسىيە باشقارمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن،
ئەسكەر يېتىشتۈرۈش خىزمىتىگە كاپالەتلىك قىلىش ۋەزى-
پىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 1949 - يىل 11 - ئاينىڭ 6 -
كۈنىدىن 1950 - يىل 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنىگىچە، ئاۋى-
ئاتسىيە باشقارمىسى ھەققەتكە قايتقان كوماندىر،
جەڭچىلەرنى تەشكىللەپ، قۇمۇل، دىخۇا ئايرودروملى-
دا، ئارمىيىمىزنىڭ 1 - بىڭتۈەنگە، 6 - ئارمىيىگە،
17 - دىۋىزىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىن، 49 -
تۈەن، 50 - تۈەن، 51 - تۈەن، 16 - دىۋىزىيىنىڭ 18 -
تۈەنىدىكى جەمئىي 15 مىڭ ئادەمنى جۇجۈەندىن ھاۋا ئار-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قىلىق ئۇرۇمچى، غۇلجا، ماناس، شىخۇ قاتارلىق جايلارغا يۆتكەشكە كاپالەتلىك قىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، قوماندان پېڭ دېخۇەيىنىڭ مەخسۇس ئايروپىلانى ۋە پارتىيە، ھۆكۈمەت مۇھىم خادىملىرىنىڭ شىنجاڭغا كېلىپ-كېتىشىنى ياخشى كاپالەتلەندۈرۈپ، سوۋېتلىك دوستلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. مۇشۇ جەرياندا، باشقارما ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ئاۋىئاتسىيە ئىدارىسىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن جاڭ يۈيتاڭ، ۋاڭ سۇڭ، گاۋجىجۇڭ، گاۋشياڭلىيەن، جۇمبىلىك قاتارلىق كىشىلەرنى تاللاپ خەلق ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ يېڭىدىن قۇرۇلغان ئاۋىئاتسىيە مەكتىپىنىڭ خىزمىتىگە قاتنىشىشقا ئەۋەتتى.

1950 - يىل 1 - ئاينىڭ ئاخىرىدا، غەربىي شىمال ھەربىي رايونى ئاۋىئاتسىيە باشقارمىسى ھاۋا ئارمىيىسى دىخۇا ئاۋىئاتسىيە باشقارمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، دىخۇا ئاۋىئاتسىيە پونكىتى قۇرۇشنى ئېلان قىلدى. يېڭىدىن قۇرۇلغان دىخۇا ئاۋىئاتسىيە پونكىتى (دىۋىزىيە دەرىجىلىك ئاپپارات) ئەسلىدىكى «259» تەمىنات ئوتتۇرا ئەترىتى ئاساسىدا، 1 - بىلەن 2 - ئارمىيىسى قاتارلىق شىنجاڭغا كىرگەن قىسىملاردىن بىر قىسىم كوماندىر، جەڭچىلەرنى ۋە مەكتەپتىن ھەربىيلىككە قاتناشقان بىر قىسىم ياش ئوقۇغۇچىلارنى ئاجرىتىپ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ شتاتى بويىچە، يېڭى رەھبەرلىك بەنزىسىنى تەسىس قىلدى.

تەشكىلات
جاۋجۇنياڭ پۇنكت ياشلىقى، 2 ـ بىگتۈەن
بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن ياشلىقى بولداش لۈي جىگتۈۈ
سىياسي كومىسار، گودىيەتجاڭ مۇئاۋىن سىياسي كوـ
مىسار، چىن گۇاڭيۈەن سەنمۇجاڭ، ۋاڭ جىۋچىڭ سىـ
ياسىي باشقارما مۇدىرى، شاۋرىنسەن مۇئاۋىن مۇدىر،
ليۇمىنياڭ كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، جۇڭ نىڭـ
لىن تەمىنات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولدى. ئاۋـ
ئاتسىيەپونكتىدە تۆت چوڭ باشقارما يەنى: سەنمۇ باشـ
قارمىسى، سىياسي باشقارما، كادىرلار باشقارمىسى، تەـ
مىنات باشقارمىسى تەسىس قىلىندى؛ سەنمۇ باشـ
قارما قارمىقىدا: ھەربىي ئىشلار بۆلۈمچىسى،
ئۇچۇش بۆلۈمچىسى، تېخنىك ئىشلىرى بۆلۈمچىسى،
ئالاقىلىشىش بۆلۈمچىسى، مۇھىم ھۆججەتلەر
بۆلۈمچىسى، باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى؛ سىياسي باشقارما
قارمىقىدا: تەشكىلات بۆلۈمچىسى، تەشۋىقات بۆلۈمچىـ
سى، قوغداش بۆلۈمچىسى، ياشلار بۆلۈمچىسى؛ كادىرـ
لار باشقارمىسى قارمىقىدا: سىياسي چېنىقىش ئەترىـ
تى؛ تەمىنات باشقارما قارمىقىدا: ھەربىي تەمىنات
بۆلۈمچىسى، مالىيە بۆلۈمچىسى، ھەربىي قورال ـ ياـ
راق بۆلۈمچىسى، ماي، ئوق ـ دورا بۆلۈمچىسى تەسىس
قىلىندى. دىخۇا ئاۋىئاتسىيە پونكىتىغا بىۋاستە قاـ
راشلىق ئورۇنلاردىن: ھەربىي مەشق چوڭ ئەترىتى (ئەتـ
رەت باشلىقى ليۇۋېنخەي، سىياسي تەربىيىچى ياڭ

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

چىك)، مۇھاپىزەت يىڭى (يىڭجاڭ ۋاڭفىنجۇن)، موبىل ئەترىتى (ئەترەت باشلىقى جاڭشۇجۇ)، ئالاقىلەشىش ئەترىتى (ئەترەت باشلىقى لىرۇڭيى)، باقمىچىلىق ليەنى (ليەنجاڭ لىشۆدې، سىياسىي يېتەكچى ليۇچېڭيۇەن)، سەھىيە بۆلۈمى بار ئىدى. ئاۋىئاتسىيە پونكىتىغا ئالتە ئايرودروم يەنى: غۇلجا ئايرودرومى (باشلىقى گاۋيۇەنفېڭ)، قۇمۇل ئايرودرومى (باشلىقى جاۋجۇخۇي، سىياسىي تەربىيىچى جاڭخۇڭجى)، قەشقەر ئايرودرومى (باشلىقى دوڭشۇي)، كۇچار ئايرودرومى (باشلىقى زەيجەن، سىياسىي تەربىيىچى لىفۇچاڭ)، يەنجى ئايرودرومى، كۈچۈك ئايرودرومى قارايتتى.

شۇ يىلى 5 - ئايدا، ئوسمان باندىت ئادەم توپلاپ توپىلاڭ كۆتەردى. دىخۇا ئاۋىئاتسىيە پونكىتى غەربىي شىمال ھەربىي رايونىنىڭ يولىيورۇقى بويىچە، 16 - چىسلا ئۇچۇش بۆلۈمچىنىڭ باشلىقى يۈي يېڭشياڭ ۋە تېخنىكا ئىشلىرى بۆلۈمچىنىڭ مېخانىكى لىجۇڭكەي 6 - AT تىپلىق بومباردىمانچى ئايروپىلاننى ھەيدەپ گۈچۈڭگە ئەۋەتىلدى. ئۇلار 18 -، 19 - كۈنلىرى ئۇدا ئىككى كۈن ئۇچۇپ 6 - جۈننىڭ باندىتلارنى يوقىتىش قوشۇنىغا ماسلىشىپ، شىنجاڭنىڭ چوڭ - كىچىك يولغۇنلۇق جىلغا ۋە قارا تاغقا جايلىشىۋالغان باندىتلارغا دەل، قاتتىق زەربە بېرىپ، قۇرۇقلۇق قوشۇنىنىڭ باندىتلارنى قورشاپ يوقىتىشىغا ياردەملەشتى. بۇ، خەلق

ئازادلىق ئارمىيىسى ھاۋا ئارمىيىسى قۇرۇلۇپ دۈشمەنگە تۇنجى قېتىم زەربە بەرگەنلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. باندىتلارنى يوقىتىش جېڭى غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، ئاۋىئاتسىيە پونكىتى غەلىبىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە ئايروپىلان قاتناشتۇرۇپ، ئالاھىدە ئۇچۇش ماھارىتى كۆرسەتتى.

50 — يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ، ئاۋىئاتسىيە پونكىتى پارتكومى مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ ھەقىقەتكە قايتقان خادىملارغا قوللانغان ئىتتىپاقلىشىش، تەربىيىلەش، ئۆزگەرتىش فاڭجېنىنى قەتئىي ئىجرا قىلىپ، ئاممىنى دادىل سەپەرۋەر قىلىش، سىياسىي تەربىيە بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈش چارىسىنى قوللىنىپ، بىر قاتار ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئۆز ئۆزىنى ئۆزگەرتىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. بۇ ئارقىلىق ھەقىقەتكە قايتقان جەڭچىلەر توغرا كىشىلىك كۆز قاراشنى تۇرغۇزۇپ، ئىسمى جىسمىغا لايىق خەلقنىڭ جەڭچىسىگە ئايلاندى. قىش پەسلىدە، ئاۋىئاتسىيە پونكىتى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئۆگىنىش كۇرسى ۋە نەزەرىيە جەھەتتىن چىنىقىش سىنىپى ئېچىپ، «يېڭى دېموكراتىزم ھەققىدە» ۋە «خەلقنىڭ دۈشمىنى — جياڭ جيېشى» دېگەن ماقالىنى ئۆگىنىشكە تەشكىللىدى. يۇقىرىنىڭ بىر تۇتاش تەلىپىگە ئاساسەن، ئاۋىئاتسىيە

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

پونكىتى دىخۇانىڭ شەھەر مەمۇردىي قۇرۇلۇشىغا قاتنى-
شىپ، تىنچلىق ئۆستىگىنى ياساش، شەھەر سىپىلىنى
بۇزۇش ۋەزىپىسىنى قوبۇل قىلدى. شەھەر سىپىلىنى
بۇزۇش ئەمگىكىدە، سىپىل ئۆرۈلۈپ ئاۋىئاتسىيە پون-
كىتىدىن ئىككى يولداش قۇربان بولدى.

1952 - يىلى ئەتىيازدا، دىخۇا ئاۋىئاتسىيە پون-
كىتى تەرتىپكە سېلىندى. 6 - ئارمىيەدىن زور تۈركۈم-
دە كادىر يۆتكەپ كېلىندى. ۋاڭفىنجۇن پونكىت باش-
لىقى، خۇشلۇ سىياسىي كومىسسار بولدى، ئاۋىئاتسىيە
پونكىتىنىڭ سەنمۇ باشقارمىسى قوماندانلىق شىتابىغا
ئۆزگەرتىلدى، كادىرلار باشقارمىسى بۆلۈمچىگە قىسقى-
راپ، سىياسىي باشقارمىغا تەۋە بولدى، تەمىنات باش-
قارمىسى ئارقاسەپ تەمىنات باشقارمىسىغا ئۆزگەرتى-
لىپ، ئاۋىئاتسىيە پونكىتى تۆەن دەرىجىلىك ئاپپارات-
قا ئايلاندى.

1954 - يىل، ئاۋىئاتسىيە پونكىتى قىسقارتىپ
تەشكىللەندى، ۋاڭفىنجۇن پونكىت باشلىقى، جاڭخۇڭ-
جى سىياسىي كومىسسار بولدى. قىسقارتىپ تەشكىللەن-
گەندىن كېيىن، ئاۋىئاتسىيە پونكىتىنىڭ ئاساسلىق ۋە-
زىپىسى، كېلىپ - كېتىپ تۇرغان ئايروپىلانلارغا كاپا-
لەتلىك قىلىش ۋە ئايرودرومغا قاراشتىن ئىبارەت
بولدى.

1956 - يىل 6 - ئايدا، غەربىي شىمال ھەربىي

رايونى هاۋا ئارمىيىسىنىڭ قوماندانى لويۈەنفا ۋە سىياسىي كومىسسارى جاۋگۇاڭيۈەن، سەنمۇجاڭى يۈەنشۆكەي بىرلىكتە بۇيرۇق ئېلان قىلىپ: ئۈرۈمچى شەھىرنىڭ قۇرۇلۇش تەرەققىيات ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، دىخۇا ئايرودرومىنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىگە ئۆتكۈزۈش، ئاۋىئاتسىيە پونكىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئاۋىئاتسىيە پونكىتىدىكى خادىملار ۋە مۇھىم ئۈسكۈنىلەرنى شىئەندىكى غەربىي شىمال ھەربىي رايون ھاۋا ئارمىيىسىگە يۆتكەپ كېتىشىنى جاكارلىدى. سابىق دىخۇا ئاۋىئاتسىيە پونكىتى شىنجاڭنىڭ ئازادلىق غەلىبىسىنى قوغداش شەرەپلىك ۋەزىپىنى غەلبىلىك ئورۇنلىدى.

www.uyghurkitap.com

تەرەققىي قىلىۋاتقان ئۈرۈمچى پوچتا ئىشلىرى

ۋاڭ جەۋمېي

ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى — شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ پوچتا - خەۋەرلىشىشىنىڭ تۈگۈنى. ئۇ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىچى-ۋە سىرتى بىلەن بولغان تۈرلۈك پوچتا يوللانمىلىرى، گېزىت - ژۇرناللارنى قوبۇل قىلىش، ئايرىش، تارقىتىش، توشۇش، يەتكۈزۈپ بېرىشتەك ئېغىر ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان.

1949 - يىلى شىنجاڭ ئازاد بولۇش ھارپىسىدا، شەھەر بويىچە پەقەت ئىككىلا پوچتىخانا، 40 تىن ئارتۇقراق ئىشچى - خىزمەتچى، شەھەر ئەتراپى رايونلىرىغا پوچتا يوللانمىلىرىنى توشۇيدىغان 4 پوچتا ھارۋىسى بولۇپ، جەنۇبتا داۋانچىڭ، شەرقتە گۇمۇدى (ھازىرقى مىچۈەن ناھىيىسى)، غەربتە سانجىغىچە بولغان 160 كىلومېتىردىن ئارتۇقراق پوچتا يولىدىكى يوللانمىلارنى يەتكۈزۈپ بېرەتتى. قۇمۇل بىلەن ئۈرۈمچى ئارىلىقىدا ھەپتىسىگە بىر قېتىم نۆۋەتچى ماشىنا، ئىككى قېتىم

نۆۋەتچى ئايروپىلان قاتنايتتى، بىر ئايلىق پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ ئومۇمىي ئېغىرلىقى ئاران 60 نەچچە كىلوگرام، جەمئىي 10 مىڭ 800 پارچە بولۇپ، پوچتا يوللانمىلىرى، گېزىت - ژۇرناللارنى پوچتالىيونلار دولىغا ئارتىپ پىيادە يەتكۈزۈپ بېرەتتى. بۇرۇن بىر پارچە خەتنىڭ بېيجىڭدىن ئۈرۈمچىگە كېلىشى ئۈچۈن 1 ئاي، لەنجۇدىن ئۈرۈمچىگە كېلىشى ئۈچۈن 12 كۈن، ئۈرۈمچىدىن غۇلجىغا بېرىشى ئۈچۈن 22 كۈن ۋاقىت كېتەتتى. پوچتا يوللىرى توسالسا قالغاندا ناھايىتى ئاستا يېتىپ باراتتى، خەۋەرلىشىش ئۈسكۈنىلىرى كونىرىغان، قالاق ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا ئۈرۈمچىدە پەقەت بىرلا «شىنجاڭ گېزىتى» نەشىر قىلىناتتى، تارقىتىلىش مىقدارىمۇ بەك ئاز ئىدى، گېزىتكە يېزىلغانلار 100 دىن ئاشمىغاچقا 4 پوچتالىيون پىيادە تارقىتىپ بولالاتتى.

ئازادلىقتىن كېيىنكى 40 يىلدىن بۇيان، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ غەمخورلۇقى ئاستىدا خەلق پوچتا خەۋەرلىشىش ئىشلىرى ئۈچقاندەك ئىلگىرىلەپ، جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى. نۆۋەتتە، ئۈرۈمچىدە پوچتىخانىلار كەڭ تارقالدى، شەھەرنىڭ مەمۇرىي ئايرىلىشىغا ئاساسەن 6 مەركىزىي ئىدارە، 1 ناھىيىلىك ئىدارە، جەنۇبىي پويىز ۋوگزالى شۆبە ئىدارىسى، گېزىت - ژۇرنال تارقىتىش ئىدارىسى، تېخنىكا، ئايرىش، پو-

ئۇيغۇر كىتاب تورپىكتى
www.uyghurkitap.com

سۈلكا - باسما بۇيۇملىرى، يۆتكەپ توشۇشتىن ئىبارەت 4 ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈم، ئىشخانىسى، 79 شەھەر رايونى تارماق پوچتىخانىلىرى (شەھەر ئەتراپى رايونىدىكى يېزا تارماق پوچتىخانىلىرىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) تەسىس قىلىندى. بۇ 1949 - يىلدىكىدىن 144.8% ئاشتى. ئىدارە بويىچە پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ياشلار ئىتتىپاقى، مەمۇرىيەت، كەسپ، پىلان - مالىيە، قوغداش قاتارلىق باشقۇرۇش خاراكتېرىدىكى بۆلۈم، ئىشخانىدىن 23ى، پوچتا ئارقىلىق سېتىۋېلىش، پوچتا ماركا توپلاش، تېز يەتكۈزىدىغان يوللانمىلار، گېزىت - ژۇرناللارنى پارچە سېتىشتىن ئىبارەت 4 شىركەت، 1 زىيالى ياشلار ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى ۋە «7 - ماي» زاۋۇتى بار. پۈتۈن شەھەردە 716 خەت ساندۇقى، 20 گېزىت - ژۇرناللارنى پارچە سېتىش بوتكىسى، 9 مىللەتتىن تەركىب تاپقان 1656 ئىشچى - خىزمەتچى بار، بۇنىڭ 707 نەپىرى ئايال ئىشچى-خىزمەتچى، 339 نەپىرى ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى پۈتۈن ئىدارە ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانىنىڭ 37 ھەسسىدىن كۆپرەككە توغرا كېلىدۇ. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، پۈتۈن ئىدارىدىكى كادىر، ئىشچى - خىزمەتچىلەر پوچتا خەۋەرلىشىشىدە «تېز، توغ-

را، بىخەتەر، قولايلىق» تىن ئىبارەت 4 سۆزلۈك فاڭجېننى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىپ، پارتىيىنىڭ مەركىزىي خىزمىتى ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش، سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، ھەرمىللەت خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتا چىڭ تۇردى. خەۋەرلىشىش ئىقتىدارى، خەۋەرلىشىش ۋاستىسى، مۇلازىمەت سەۋىيىسى، خەۋەرلىشىش سۈپىتى قاتارلىق جەھەتلەرنىڭ ھەممىسىدە يېڭى نەتىجىلەر ياراتتى، ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى نۆۋەتچى پوچتا ھارۋىسىنىڭ ئورنىنى ھەرتەرەپكە تۇتاشقان ئاۋىئاتسىيە، پويىز، ئاپتوموبىل، موتسىكلىت، ۋېلسىپىت قاتارلىق زامانىۋى پوچتا قوراللىرى ئىگىلىدى. 1986 — يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شەھەر بويىچە پوچتا يولىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 12 مىڭ 740 كىلومېتىرغا يېتىپ، ئازادلىقنىڭ دەسلەپكىدىكى 160 كىلومېتىردىن 78 ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاۋىئاتسىيە پوچتا يولى 9 غا، ئۇزۇنلۇقى 6431 كىلومېتىرغا، پويىز پوچتا يولى 3كە، ئۇزۇنلۇقى 5012 كىلومېتىرغا، ئاپتوموبىل پوچتا يولى 15كە، ئۇزۇنلۇقى 1174 كىلومېتىرغا يەتتى. ئاۋىئاتسىيە پوچتا يولى لەنجۇ، شىئەن، چېڭدۇ، بېيجىڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇ، ئاپتونوم رايون ئىچىدە كۇچار، ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن، چەرچەن، قاراماي، غۇلجا، ئالتايغا؛ پويىز پوچتا يولى شىئەن، بېيجىڭ، شاڭ

خەي، كۆرلىغا تۇتاشتى. ئىدارە بويىچە 47 ئاپتوموبىل، 46 موتسىكلىت، 350 ۋېلىسىپىت بار. پوچتالىيون لار يوللانمىلارنى پىيادە يەتكۈزىدىغان تارىخقا ئۇزۇل-كېسىل خاتىمە بېرىلدى.

ئۈرۈمچى شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدا ئازادلىق-تىن ئىلگىرى پوچتا ـ تېلېگراف مۇلازىمەت ئاپپاراتىدىن بىرەرسىمۇ يوق ئىدى. دېھقانلار خەت سېلىش، پۇل پېرېۋوت قىلىش ئۈچۈن، شەھەر ئىچىدىكى پوچتا ئىدارىسىغا كېلىپ بېجىرەتتى، بەنفاڭگۇ، شۈيشىگۇ قاتارلىق چەت-جايلاردىكىلەر پوچتا يوللانمىلىرىنى سېلىش ئۈچۈن 60- تىن 100 كىلومېتىرغىچە يول يۈرۈشكە توغرا كې-لەتتى. ھازىر ئۈرۈمچى ناھىيىسىدىكى 21 يېزا ـ بازار ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانىنىڭ ھەممىسىگە پوچتا يولى ئېچىلىپ پوچتا مۇلازىمەت ئاپپاراتلىرى تەسىس قىلىندى. %60.4تىن يۇقىرىراق مەمۇرىي كەنت شۇ كۈندىكى گېزىت ـ ژۇر-ناللارنى شۇ كۈنى كۆرەلەيدۇ، %18.8 تىن يۇقىرىراق مەمۇرىي كەنت ئالدىنقى كۈننىڭ گېزىتىنى كۆرە-لەيدۇ. شەھەر ئەتراپىدىكى 20 يېزىنىڭ 19 ىغا تېلېفون ئۇلاندى، 95 مەمۇرىي كەنتنىڭ 68گە تېلېفون ئورنىتىلدى.

ئاپتونوم رايون ۋە ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ سوتسى-يالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ

پوچتا كەسپىنىڭ مىقدارى زور كۆلەمدە ئاشتى. پوچتا خەۋەرلىشىش سۈپىتى كۆرۈنەرلىك يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. مۇلازىمەت سۈپىتى يەنىمۇ ياخشىلاندى. ئۈرۈمچى پوچتا خەۋەرلىشىشنى مەركەز قىلغان خەۋەرلىشىش تورى تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا ئۆزىنىڭ مۇھىم رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، پۈتۈن شەھەر، ئاپتونوم رايوننىڭ پوچتا خەۋەرلىشىش ۋە خەلقئارا پوچتا يوللانمىلىرىنى ئىمپورت، ئېكسپورت قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىنىڭ خەلقئارا كەسپىي تارماقلىرى 140تىن ئارتۇق دۆلەت ۋە رايون بىلەن پوچتا ئالاقىسى ئورناتتى. پوچتا خەۋەرلىشىش يولى ئارقىلىق دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەللەر بىلەن بولغان دوستانە بېرىش - كېلىش ئىلگىرى سۈرۈلدى ۋە تەرەققىي قىلدى. دۆلەت ئىچىدىكى پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ ئالماشتۇرۇلۇش مىقدارى 1988 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، چوڭ قاپقا قاچىلانغان پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ ئالماشتۇرۇلۇش مىقدارى 4 مىليون 1379 تاغارغا؛ تالون بېرىلگەن پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ ئالماشتۇرۇلۇش مىقدارى 19 مىليون 110 مىڭ 335 پارچىغا؛ ئاددىيتىكى پوچتا يوللانمىلىرى 174 مىليون 880 مىڭ پارچىدىن كۆپرەككە؛ مۇشتىرى قوبۇل قىلغان، سېتىلغان گېزىت - ژۇرناللار 122 مىليون 660 مىڭ پارچىدىن كۆپرەككە؛ تارقىتىلغان گېزىت - ژۇرناللار 197 مىليون 930 مىڭ پارچىدىن

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كۆپرەككە؛ تۈرلۈك پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ كۈندىلىك سىغىمچانلىقى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 12 مىڭ خالتا (ئورام)غا يەتتى. 1986 ـ يىل 1 ـ ئايدىن باشلاپ پوچتا پۇل ئامانەت قويۇش كەسپى يولغا قويۇلۇپ، ئىككى يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيانقى پوچتا پۇل ئامانىتىنىڭ مىقدارى 40 مىليون يۈەنگە يەتتى. شەھەر بويىچە 34 پوچتا پۇل ئامانەت قويۇش نۇقتىسى تەسىس قىلىنىپ پۇل خەزىنىگە يىغىۋېلىنىپ مەبلەغ جۇغلاندى.

1983 ـ يىلى، پوچتا ماركىسى توپلاش ھەۋەسكارلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىپ شەھىرىمىزنىڭ پوچتا ماركىسى توپلاش ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، شەھىرىمىزدىكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ئىشتىن سىرتقى مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى جانلاندۇرۇش ۋە بېيىتىش، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، پوچتا ماركا توپلاش شىركىتى قۇرۇلدى. شەھەر بويىچە 22 پوچتا ماركىسى توپلاش مۇلازىمەت نۇقتىسى تەسىس قىلىنىپ، ئاممىغا قولايلىق يارىتىپ بېرىلدى ۋە ياخشى باھاغا ئېرىشتى. پوچتا ماركىسى توپلاش پائالىيىتىنى تەشكىللىك قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن، 1984 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ماركىسى توپلاش جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1988 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شەھەر بويىچە 30 مىڭدىن

ئارتۇق ھەرساللەت ئاممىسى پوچتا ماركىسى توپلاش پائالىيىتىگە قاتناشتى. پوچتا ماركىسىنى كۆرگەزمە قىلىش، پوچتا ماركىسى توپلاش بىلىملىرى ھەققىدە لېكسىيە سۆزلەشنى قانات يايدۇرۇش، پوچتا ماركىسى ئالماشتۇرۇش، سېتىش قاتارلىق پائالىيەتلەر ئارقىلىق پوچتا ماركىسى سەنئىتىنى باھالاش سەۋىيىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى ۋە ئاممىنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشى بېيىدى.

ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ مەدەنىيەت بازىرىنى جانلاندۇرۇش ئۈچۈن، گېزىت - ژۇرنالارنى پارچە سېتىش شىركىتى قۇرۇلۇپ، گېزىت - ژۇرناللارنىڭ پارچە سېتىلىش مىقدارى كۆپەيتىلدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە، 1989 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، شەھەر بويىچە گېزىت - ژۇرناللارنى ئارىيەتكە بېرىش كەسپى يولغا قويۇلۇپ، ئۈرۈمچىدىكى ھەرساللەت خەلقنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى يەنىمۇ جانلاندۇرۇش ئۈچۈن تۆھپە قوشۇلدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى ئەستايىدىل چىڭ تۇتۇپ، پارتىيە رەھبەرلىكىنى ئۈزلۈكسىز ياخشىلىدى ۋە كۈچەيتتى. تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇپ، پارتىيىنىڭ فاكچىن،

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

لۇشيەن ۋە سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمەتنى پائال قانات يايدۇردى. ئىدارىنى قانۇنغا تايىنىپ تۈزەپ، غايىلىك، مەدەنىيەتلىك، ئەخلاقلىق، ئىنتىزامچان ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنىنى يېتىشتۈردى. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ياخشىلىدى، «ئۈچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئارىسىدا «بەش بولۇش، ئۈچتە گۈزەل»، «ئۈچنى قىزغىن سۆيۈش» تەربىيىسىنى كەڭ كۆلەمدە چوڭقۇر ئۇزۇنغىچە قانات يايدۇرۇپ ھەمدە ئۇنى كەسپىي ئالاھىدىلىككە بىرلەشتۈرۈپ، پوچتا خەۋەرلىشىش خىزمىتىنىڭ «تېز، توغرا، بىخەتەر، قولايلىق» يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت 4 سۆزلۈك فاڭجېننى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىپ، كەسپىي ئەخلاقنى جارى قىلدۇرۇپ پوچتا كارخانىلىرىنىڭ ئابرويىنى قوغدىدى. شۇنداقلا پۈتۈن ئىدارىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئارىسىدا «ئەگەر مەن بىر ئابونېت بولسام» دېگەن پائالىيەتنى قانات يايدۇرۇپ مۇلازىمەت پوزىتسىيىسىنى ياخشىلىدى، مۇلازىمەت سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈردى. ئىشەنچىگە ئىگە بولدى. خەۋەرلىشىش مۇلازىمەت خىزمىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، ئۇلار سەييارە مۇلازىمەت قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 1988 - يىلى 1539 ئابونېتنى (ئادەم قېتىم) زىيارەت قىلدى، 759 ئادەم قېتىم سەييارە مۇلازىمەت قىلدى. يوللانما-

لارنى يەتكۈزۈش خىزمىتىدە «5 ئىشنى ۋاكالىتەن قىلىپ بېرىش»، «5نى يەتكۈزۈش» پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇرۇپ ئابونېنتلار ئۈچۈن ۋاكالىتەن سالغان خەت-چەك ۋاكالىتەن ئېلىپ يەتكۈزۈپ بەرگەن پوسۇلكا ۋە پېرېۋوت پۇللىرى 167 مىڭ 989 پارچىغا، ۋاكالىتەن يېزىلغان گېزىت-ژۇرنال 7500 نۇسخىدىن كۆپرەككە، ۋاكالىتەن سېتىۋالغان پوچتا ماركىسى 9630 يۈەنگە يەتتى. پوچتا كەسپىنى تەشۋىق قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. يىلدا ئۆتكۈزۈلىدىغان «دۇنيا پوچتا كۈنى»، «پوچتا تەشۋىقات ئېيى» پائالىيىتىدىن پايدىلىنىپ پوچتا كەسپى بويىچە مەسلىھەت بېرىشنى قانات يايدۇردى. پوچتا كەسپى تەشۋىقات ماتېرىياللىرىنى بېسىپ تارقاتتى. قەرەلسىز ھالدا تۈرلۈك كەسپىي تەشۋىقات ئېلانلىرىنى تۈزۈپ ئېلان قىلدى، پوچتا نومۇرىنى قوللىنىشنى ئىلگىرى سۈردى. پوچتا خەۋەرلىشىش ئىسلاھاتىنى يولغا قويدى. «پوچتا قانۇنى»نى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، كارخانىلارنىڭ مەنپەئەتى ۋە ھەرمىللەت خەلقىنىڭ خەت-ئالاقە ئەركىنلىكىنى قوغدىدى. تېخنىكا ئۆزگەرتىش ۋە تېخنىكا يېڭىلاشنى پائال يولغا قويۇپ، پوچتا پوسۇلكىلىرىنى ئايرىش ماشىنىسى بىلەن، گېزىت-ژۇرناللارنىڭ سانىنى مىكرو ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى بىلەن بىرتەرەپ قىلىش دەسلەپكى قەدەمدە ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 -
ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى
يۇقىرىدىن چۈشۈرۈلگەن 6 تۈرلۈك ئىقتىسادى، تېخنى-
كا كۆرسەتكۈچنى ئورۇنداش ۋە ئاشۇرۇپ ئورۇنداش
بىلەن بىر ۋاقىتتا، 1982 - يىلىقى كارخانىلارنى تەرتىپ-
كە سېلىش ئارقىلىق پۈتۈن ئىدارە دائىرىسىدە ئىقتى-
سادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويدى.
ئىسلاھاتنىڭ ئۈزلۈكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ،
1985 - يىلدىن باشلاپ، ئىدارە بويىچە يەنە ئىقتىسادنى
ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ،
كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك ئىدىيىسىنى يەنىمۇ توغرىلىدى.
ئومۇميۈزلۈك سۈپەت تەكشۈرۈش تۈزۈمىنى يەنىمۇ ئىل-
گىرىلىگەن ھالدا ئورناتتى ۋە مۇكەممەللەشتۈردى.
بۇنىڭ بىلەن كونا كارخانىلار ھاياتىي كۈچكە تولۇپ،
ئۇدا 3 يىل ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار كارخانا ۋە
مەملىكەتلىك پوچتا - تېلېگراف ساھەسى بويىچە ئىق-
تىسادىي ئۈنۈمى ياخشى كارخانا بولۇپ باھالاندى.
ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئىشچى - خىزمەتچىلەر-
نىڭ ئاكتىپچانلىقىنى قوزغىغانلىقتىن پوچتا خەت خە-
ۋەرلىشىش ئىشلەپچىقىرىشى، پوچتا خەۋەرلىشىش سۈ-
پىتى، مۇلازىمەت سەۋىيىسى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى تەدرىجىي
يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش، جانلاندۇرۇش سىياسىتى-

نىڭ ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى ئۆز سىستېمىسىنىڭ كەسپىي خىزمىتىنى ياخشىلاشتا چىڭ تۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، پوچتا خەۋەرلىشىشنىڭ يېڭى كەسپىنى پائال ئاچتى. 10 يىل-لىق ئىسلاھات جەريانىدا كەينى - كەينىدىن پوچتا پۇل ئامانەت كەسپى قاتارلىقلارنى يولغا قويۇپ، دۆلەت ئۈ-چۈن مەبلەغ توپلاپ بېرىپ، 4نى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇ-رۇلۇشىغا ياردەم بەردى ھەمدە ئاممىغا قولايلىق يار-تىپ بەردى.

ئىسلاھاتنىڭ يۇقىرى سۈرئەت، يۇقىرى ئۈنۈملۈك ئۇچۇر يەتكۈزۈش ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، «ئالاھىدە، مەخسۇس يەتكۈزۈلىدىغان يوللانمىلار» كەسپىنى يولغا قويدى. بۇ خىل يېڭى كەسپ نىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى: مەخسۇس ئادەم بىر تەرەپ قىلىدۇ، مەخسۇس ئاپتوموبىل يەتكۈزىدۇ، سۈرئىتى تېز، ئىشەنچلىك، بىخەتەر، توغرا بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىنىدۇ. مەيلى خەت - چەك، ھۆججەت، پەن - تېخنىكا ئاخباراتى، ماتېرىيال، تاۋار، مال ئەۋرىشكىسى قاتارلىق ماددىي بۇيۇملار بولمىسۇن مەم-لىكەت ئىچىگە ئەۋەتىلسە ئادەتتە شۇ كۈنى قوبۇل قى-لىنىپ، ئىككىنچى كۈنى يولغا سېلىنىپ ئەڭ كۆپ بولغاندا 3 كۈن ئىچىدە تاپشۇرۇۋالغۇچىغا يەتكۈزۈپ بېرىلىدۇ. ھازىر دۆلىتىمىزدىكى 30 نەچچە شەھەردە

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بۇ خىل كەسپىنىڭ بىرلەشمە تورى شەكىللەندى. بۇلاردىن باشقا، ئۈرۈمچى ئاۋستىرالىيە، كانادا، فىرانسىيە، گېرمانىيە لىيەنباڭ جۇمھۇرىيىتى، ياپونىيە، گوللاندىيە، سىنگاپور، شىۋېتسارىيە، ئەنگلىيە، ئامېرىكا، بىرازىلىيە، ئارگېنتىنا، مالايشىيا، شاڭگاڭ، ئاۋمېن قاتارلىق 30 نەچچە دۆلەت ۋە رايون بىلەن خەلقئارا ئالاقىدە، مەخسۇس، تېز يەتكۈزۈلىدىغان يوللانمىلار كەسپىنى يولغا قويدى. بۇ يوللانمىلار ئادەتتە 3 كۈندىن 5 كۈنگىچە بولغان ۋاقىت ئىچىدە يەتكۈزۈلىدۇ.

پوچتا خەۋەرلىشىش باشتىن - ئاخىر «خېتى بار ئاۋازى يوق» يەتكۈزۈش قورالى دەپ قارىلىپ كەلگەنىدى. ئۈنئالغۇ ۋە ئېلېكترون سانائىتىنىڭ قوللىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، بۇ خىل ئەنئەنىۋى كۆز قاراش ئۆزگەردى. ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى 1983 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، مەملىكەت ئىچىدە «ئاۋازلىق خەت - چەك» كەسپىنى يولغا قويۇپ ئۈنئالغۇ لېنتىسىدىن پايدىلىنىپ خەۋەرلىشىدىغان بولدى. بۇنىڭدا ئەۋەتكۈچى دېمەكچى بولغان سۆزىنى لېنتىغا ئېلىپ ھەمدە پوچتىخانا مەخسۇس تەييارلىغان لېپاپقا قاچىلاپ پوچتىخانا ئارقىلىق تاپشۇرۇۋالغۇچىغا ئەۋەتىدۇ. بۇنىڭ ياخشى يېرى شۇكى، ئاۋازلىق خەت - چەك ئارقىلىق ئۇچۇر يەتكۈزىدۇ.

ھېسسىيات ئالماشتۇرۇلىدۇ، ئاڭلاشقا يېقىملىق، تەسىر-
لىك بولۇپ، ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۆزىنى كۆرگەندەك بو-
لىدۇ. ئاۋازلىق خەت ـ چەكلەر يەنە پارتىيە، ھۆكۈمەت،
كارخانا، كەسپىي، ئارمىيە قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ
يىغىن ئېچىش، ئىلمىي مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىش،
كەسپىي سۆھبەت ئېلىپ بېرىشقا قولايلىق يارىتىپ
بەردى. ئاۋازلىق خەت ـ چەكلەر ئادەتتىكى خەت ـ
چەكلەرگە ئوخشاشلا قانۇننىڭ قوغدىشىغا ئىگە بولۇپ،
يەتكۈزۈش ۋاقتى ئادەتتىكى خەت ـ چەكلەرگە ئوخشاش
تېز بولىدۇ.

ۋاكالىتەن ئېلان قىلىش كەسپى يولغا قويۇلدى.
تاۋارلارنى سېتىش ۋە تاللاپ سېتىۋېلىشقا قولايلىق
يارىتىپ، سودىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، ۋاكالىتەن
ئېلان قىلىش كەسپى يولغا قويۇلدى. مۇناسىۋەتلىك
ئورۇنلارنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن جەمئىيەتكە سودا خا-
راكتېرىنى ئالغان ئېلانلارنى تارقاتتى، بۇ تۈرلۈك
سودا ئىشلىرى خاراكتېرىدىكى ئېلان، تەشۋىق ۋە-
رىقى، سېتىش ـ سېتىۋېلىش توغرىسىدىكى ئېلان قا-
تارلىق تەشۋىقات بۇيۇملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مال پۇلىنى ۋاكالىتەن تاپشۇرۇۋېلىش كەسپى
يولغا قويۇلدى. بۇنىڭدا، يوللانمىنى ئەۋەتكۈچى يول-
لانمىنى پوچتىغا سېلىش ۋاقتىدا ئەۋەتمەكچى بولغان
نەرسىنىڭ مال باھاسىنى پوچتا خادىمىغا ئېنىق ئېيتىپ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

پوچتىخانىغا پوچتالىيون يوللانمىنى تاپشۇرۇۋالغۇچىغا يەتكۈزۈپ بېرىش ۋاقتىدا مالنىڭ پۇلىنى ۋاكالىتەن تاپشۇرۇۋېلىپ پوچتا ئارقىلىق ئۆزىگە پېرېۋوت قىلىشنى ھاۋالە قىلىدۇ.

تېز يەتكۈزۈلىدىغان كىچىك پوسۇلكا كەسپى يولغا قويۇلدى. بۇنىڭدا، ھەجمى كىچىك، ئېغىرلىقى بىر كىلوگرامنىڭ ئىچىدىكى ۋاقىت چەكلىمە تەلىپى يۇقىرى خەت ــ چەكتىن تاشقىرى بۇيۇملار مەسىلەن، مال زاكاز قىلىش ئەۋرىشكىسى، جىددىي ئېھتىياجلىق دورا ماتېرىياللىرى، دورا بۇيۇملىرى قاتارلىقلار تېز يەتكۈزۈلىدىغان كىچىك پوسۇلكا كەسپى ئارقىلىق بىر ئىككى كۈن بۇرۇن يەتكۈزۈپ بېرىلىدۇ.

چوڭ تىپتىكى تاۋار پوسۇلكىلىرىنى قوبۇل قىلىش ــ يەتكۈزۈش كەسپى يولغا قويۇلدى. ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ ئۈزلۈكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ئوبوروت يوللىرىنى كۆپەيتىش ئېچىپ سوتسىيالىستىك تاۋار ئىگىلىكى تېخىمۇ جانلاندى. خەلقنىڭ پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىدىغان ماددىي بۇيۇملىرىمۇ بارغانچە كۆپەيدى. مانا بۇ خىل يېڭى ۋەزىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، پوچتىخانا چوڭ تىپتىكى تاۋار پوسۇلكىلىرىنى قوبۇل قىلىپ يەتكۈزۈش كەسپىنى 1987 ــ يىل 12 ــ ئاينىڭ 1 ــ كۈنىدىن ئېتىبارەن يولغا قويدى.

پوچتىخانا ساقلاپ بېرىش كەسپى يولغا قويۇلدى. بۇ، كاماندىروپكىغا، سەيلى ـساياھەتكە، تۇققان، ئەل‌ئاغىنىلىرىنى يوقلاشقا چىققۇچىلار ئۈچۈن بىخەتەرلىك، قولايلىق يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن ئىچىلغان يېڭى كەسىپ، ئىشلىتىش ئۇسۇلى ناھايىتى ئاددى، بۇنىڭدا، مۇناسىۋەتلىك پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ سىرتىغا (ياكى پوسۇلكا قەغىزىگە) ياكى پۇل پېرېۋوت ئۇقتۇرۇشى (تېلېگرام پۇل پېرېۋوت قەغىزى) غا تاپشۇرۇپ ئالغۇچى ئادەمنىڭ-ئىسىم فامىلىسىنى، ساقلىغۇچى پوچتىخانىنىڭ ئىسمىنى ۋە پوسۇلكا ئەۋەتكۈچىنىڭ ئادرېسى، ئىسىم فامىلىسىنى ئېنىق يېزىش ھەمدە «پوچتىخانىدا ساقلىنىپ كېيىن ئېلىنىدۇ» دەپ ئىزاھ بېرىلسىلا بولىدى. بۇ خىلدىكى پوچتا يوللانمىلىرى، پېرېۋوت قىلىنغان پۇل قارشى تەرەپتىكى پوچتىخانىغا يېتىپ بارغانىدىن كېيىن، پوچتىخانا ساقلايدۇ، پوسۇلكىنى تاپشۇرۇپ ئالغۇچى ئۆزىنىڭ سالاھىيەت كېنىشكىسىنى ئېلىپ بېرىپ پوچتىخانىدىن ئېلىۋالىدۇ. بۇ، ھەم بىخەتەر، ھەم قولايلىق بولغان يېڭى كەسىپ.

پوچتا ئارقىلىق سېتىۋېلىش كەسپى يولغا قويۇلدى. پوچتا ئارقىلىق سېتىۋېلىش ـ تاۋار ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىستېمال ئوتتۇرىسىدىكى ھالقا بولۇپ، ئۇنىڭدا پوچتا ترانسپورت تورلىرىنىڭ ھەر تەرەپكە تۇتاشقان ئەۋزەللىكىدىن پايدىلىنىپ، ئۇرۇمچى بىلەن مەم‌

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

لىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرى ۋە خەلقئارا ئوتتۇرىسىدا تاۋارلارنى پوچتا ئارقىلىق سېتىۋېلىشقا بولىدۇ. ۋاكالىتەن سېتىۋېلىش، ۋاكالىتەن سېتىش، ۋاكالىتەن ئەۋەتىش، ۋاكالىتەن تەشۋىق قىلىش كەسىپلىرىنى بېجىرىدۇ. ئەگەر بېسىلىپ قالغان ماددىي ئەشيا، تاۋارلار بولسا پوچتا ئارقىلىق سېتىۋېلىش شىركىتىنىڭ يولى ئارقىلىق يول ئېچىپ پۇل ئوبوروتىنى تېزلەتكىلى بولىدۇ.

پوچتا ئارقىلىق تېز يەتكۈزۈلىدىغان يوللانمىلار كەسپى يولغا قويۇلدى. بۇ پوچتا تارماقلىرى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويغان بىر خىل يېڭى كەسىپ بولۇپ، نۆۋەتتە پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر كۈنى پوچتا قاتنىتىپ تۇرىدىغان بارلىق شەھەر، ناھىيىلەردىكى پوچتا تارماقلىرى بېجىرىشكە باشلىدى. بۇ كەسىپتە يەتكۈزۈش ۋاقتى چەكلىمىسىگە قاتتىق تەلەپ قويۇلىدۇ، تىجارەت، ئايرىش، توشۇش، يەتكۈزۈش، تەكشۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردە ناھايىتى چىڭ باشقۇرۇش تەشكىلىي تۈزۈمى ئورنىتىلغان، ھەر قايسى ھالقىنىڭ بىر تەرەپ قىلىش رەسمىيەتلىرى ۋە تەلىپى ئادەتتىكى پوچتا يوللانمىلىرىغا ئوخشىمايدۇ، پوچتىخانا تېز يەتكۈزۈلىدىغان يوللانمىلارغا نىسبەتەن تېز ۋە ئۈنۈملۈك يەتكۈزىدىغان قاتناش قورالى ۋە لىنىيىنى تاللاپ ئىشلىتىپ، تېز يەتكۈزۈشنى ئۇيۇشتۇرىدۇ. ئابونت يوللانمىنى پوچتىغا تاپشۇرغان ۋاقتىنىڭ ئۆزىدىلا يول-

لانىنىڭ يېتىپ بېرىش ۋاقتىنى بىلگىلى بولاتتى. ئورگان، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار ۋە شەخسلەر پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىشكە موھتاج كىتاب، خەت - چەك، ھۆججەت، ماتېرىيال ۋە ماددىي بۇيۇملار قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى «پوچتا ئارقىلىق تېز يەتكۈزۈلىدىغان يوللانمىلار» ئارقىلىق ئەۋەتىشكە بولىدۇ. تېز يەتكۈزۈلىدىغان يوللانمىلارنى پوچتىخانا ئىدارىدا قوللىنىدىغان پوچتا يوللانمىلىرى بويىچە قوبۇل قىلىپ ۋە يەتكۈزۈپ، يوللانمىلارنىڭ توغرا يەتكۈزۈلۈشى ۋە بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىدۇ. نۆۋەتتە، ئۈرۈمچىدىكى 33 تارماق ئاپپارات پوچتا تېز يەتكۈزۈلىدىغان يوللانمىلار كەسپىنى يولغا قويۇپ كەڭ ئابونتلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى.

پوچتا يوللانمىلىرىنى پويىز ئارقىلىق ۋاكالىتەن ئەۋەتىش، ۋاكالىتەن يەتكۈزۈپ بېرىش كەسپى يولغا قويۇلدى. بۇ كەسپنىڭ يولغا قويۇلۇشى تۆمۈر يول، خەلق ئاۋىئاتسىيىسى ماللىرىنىڭ بېسىلىپ قېلىشىنى يەڭگىللىتىپ، تۆمۈر يول مال مەيدانىنىڭ ئوبوروتىنى تېزلىتىپ ئىجتىمائىي ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈردى. باج ئوغرىلاش يوچۇقلىرىنى توساپ، بازارنى جانلاندۇردى، ئابونتلارغا قولايلىق يارىتىپ بەردى.

ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى پوچتا ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچانلىقىنى تو-

لۇق فوزغاپ، خەۋەرلىشىش سوپىتى، مۇلازىمەت سەۋىيە-
سى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنى بىردەك يۇقىرى كۆتۈردى.
ھازىر، ئۈرۈمچى ئەتراپىدىكى بىر يېزىدا تۇرۇشلۇق
پوچتا ـ تېلېگراف تارماق ئىدارىسىنىڭ بىر كۈنلۈك
كەسپىي مىقدارى، 1949 ـ يىلدىكى كونا «دىخۇا»شەھەر-
لىك پوچتا ئىدارىسىنىڭ بىر ئايدا 60كىلوگراملىق كەس-
پىي ئاشۇرۇش مىقدارىدىن 10 ھەسسە ئارتۇق. ھازىر
ئۈرۈمچى شەھىرىنى مەركەز قىلغان پوچتا خەۋەرلىشىش
تورى ئاپتونوم رايون ۋە ئۈرۈمچىنىڭ سوتسىيالىس-
تىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىدا ئۆزىنىڭ مۇھىم رولىنى كۆر-
سىتىپ جارى قىلدۇرماقتا.

تېلېگراف ئىشلىرىنىڭ يۈكسىلىشى

چياۋرېنشېن

كونا دەۋردىن يېڭى دەۋرگىچە

1949 - يىلى 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1 - بىڭتۇەننىڭ ھەربىي ۋەكىللىرى سابىق گومىنداڭ ھۆكۈمىتى قاتناش مىنىستىرلىقىنىڭ شىنجاڭ تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسىنى ئۆتكۈزۈۋالغاندا، بارلىق تېلېگراف ئىشچى - خىزمەتچىلىرى: ئۆزۈندىن بۇيان تەشنا بولۇۋاتقان ئارزۇيىمىز ئاخىرى ئەمەلگە ئاشتى، دەپ چەكسىز خۇشاللىققا چۆمدى. ئەسلىدە بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەزى رادىستلار يەتتە يىل ئىلگىرىلا يەنئەن سىمسىز تېلېگراف رادىستلىرى بىلەن زىچ ھەمكارلىشىپ، چېگرا شەھەر ئۈرۈمچى بىلەن ئىنقىلابىي مۇقەددەس شەھەر يەنئەن ئوتتۇرىسىدىكى سىمسىز تېلېگراف ئالاقىسى سېپىدە ئىككى يىل ئىشلىگەن ئىدى. بۇ، 1940 - يىلى، 8 - ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدىكى ئىش بېجىرىش ئورنىدىكى يول-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

داشلار شىڭ شىسەي بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئۈرۈمچى سىمسىز تېلېگراف ئىستانسىسىدا يەنئەن بىلەن بولغان سىمسىز تېلېگراف ئالاقە يولىنى ئېچىپ، كۈندە بىرسائەت ئالاقە قىلىپ، 8 - ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدىكى ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ئوتتۇرىسىدا مەخپىي تېلېگراممىلارنى يەتكۈزۈشنى كېلىشكەن ۋاقىتتىكى ئىش ئىدى. بۇ، شىڭ شىسەي ئورۇنلاشتۇرغان ۋەزىپە بولغاچقا، تېلېگراف ئىستانسىسى شىنجاڭ قاتناش تېخنىكومىنىڭ 3 - قارار رادىست سىنىپىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىن نەتىجىسى ئەلا بولغان تۆت ئوقۇغۇچىنى تاللاپ بۇ تېلېگراف ئالاقىسىنىڭ دىژورنىلىق خىزمىتىگە قويغان. ئۇ چاغدا يەنئەننىڭ تېلېگراف ئىستانسىسى گەمە ئىچىدە تېلېگرامما تارقىتاتتى ھەمدە ئاپپارات - ئۈسكۈنىلىرىنىڭ چاستوتىسى تۆۋەن، سىگنالى ئاجىز ئىدى، شۇڭا ئۇلارنىڭ تېلېگراممىلىرىنى قوبۇل قىلىش ئىنتايىن قىيىن ئىدى. لېكىن يەنئەن تېلېگراف ئىستانسىسى رادىستلىرى خىزمەتتە ئىنتايىن ئەستايىدىل بولۇپ، بىر پارچە تېلېگراممىنى بەزىدە 10 نەچچە قېتىم تەكرار بېرەتتى ياكى 5 - 10 گۇرۇپپا سىفىر ئۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، تېلېگراممىنى قوبۇل قىلىش ئەھۋالىنى بىر قېتىم سوراپ، ئاندىن داۋاملاشتۇراتتى. ئۇلارنىڭ بۇ خىل ئىنقىلابىي ئىشلارغا يۈكسەك مەسئۇل بولۇش روھى بىزنىڭ

بۇ يەردىكى ياش رادىستلاردا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان ئىدى. كۆپچىلىك رادىستلىق مەۋقەسىدە تۇرۇپ: يەنە ئەن بىرىنچى، سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئالمۇتا ئىككىنچى، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونلار ئەڭ ناچار، دەپ باھا بېرىشكەن ئىدى. ھەر قېتىم يەنئەندىن تېلېگرامما ئارقىلىق قوبۇل قىلغان شىنخۇاشې تېلېگراف خەۋەرلىرىنىڭ كېزىتكە بېسىلغانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن بىز ئىنتايىن خۇشال بولاتتۇق. 1942 - يىلى، شىڭشىسەي ئۆزىنى گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئاتقاندىن كېيىن، شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلەۋاتقان بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزالىرىنى قولغا ئالدى ۋە يەنئەن بىلەن بولغان تېلېگراف ئالاقىسىنى ئۈزدى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپلا مال باھاسى شىددەت بىلەن ئۆرلەپ، سىياسىي ۋەزىيەت قالايمىقانلاشتى. تېلېگراف ئىدارىسىمۇ قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. تىجارەتتە ئېغىر زىيان تارتقاچقا، چاغئەن تېلېگراف ئىدارىسى، ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسىدىن قەرز پۇل ئېلىپ، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى تارقىتىشقا مەجبۇر بولدى، بەزىدە ئايلىق ئىش ھەققىنىڭ ئاران 40%-50% نىلا تارقىتالىدى. 1949- يىلى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى قاتناش مىنىستىرلىقى چۈگچەكتىن شىنجاڭغا بۇيرۇپ بەرگەن بىر تۈركۈم شەھەر ئىچى تېلېفون كابېللىرى، تېلېگرامما ئاپپاراتى، تېلېگرامما قەغىزى قاتارلىق يەتتە

توننا جىددىي ئېھتىياجلىق ئۈسكۈنە ـ ماتېرىياللار باۋجى، شۋاڭشىپۇ (فېڭشيەن ناھىيىسى)گە توشۇپ كېلىنگەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ئاپتوموبىل ئەۋەتىپ ئېلىپ كېلىۋېلىشىغا توغرا كەلگەن. ئەمما شىنجاڭ تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ توشۇش ھەققىنى تۆلەشكە پۇلى بولمىغاچقا ئېلىپ كېلەلمىگەن ھەمدە كۈندە لازىم بولىدىغان تېلېگرامما قەغىزىنىمۇ لەنجۇ تېلېگراف ئىدارىسىدىن ئارىيەتكە ئېلىپ ئىشلەتكەن.

1948 - يىلى، گەرچە ئۈرۈمچى بىلەن لەنجۇ ئوتتۇرىسىدا تېلېگرامما بىلەن تېلېفون يولىنى بىللە ئىشلىتىش ئۈچۈن يۆكلىمە دولقۇنلۇق تېلېگراف ئالاقىسى قەرەللىك يولغا قويۇلغان بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭ قوشۇنلىرى سىم يولىغا خالىغانچە تېلېفون ئاپپاراتى ئورناتقان، سىم تاناپ تۈۋرۈكلىرىنى بۇلاپ كەتكەن، تېلېفون سىملىرىنى ئۈزۈۋەتكەن بولغاچقا، دائىم كاشىلا چىقىپ تۇراتتى. شىنجاڭ ئۆلكىسى ئىچىدىكى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ئالاقىسى پەقەت سانجى، جىمىسار، ماناس، قارا شەھەر قاتارلىق ئۆلكە مەركىزىگە بىر قەدەر يېقىن بولغان بىر قانچە ناھىيىگە ئاران يېتىپ بارالايتتى. ئەمما مۇشۇ تېلېفون يوللىرىنىمۇ شىنجاڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي دائىرىلىرى «ھەربىي ئىشلارغا جىددىي ئېھتىياجلىق» دېگەندەك باھانىلار بىلەن دائىم ھەقسىز ئىگىلەپ ئىشلىتەتتى. ئۇنى تېلېگراف ئىدارىسى

باشقۇرالمايتتى؛ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق بىر قانچە ناھىيىدىمۇ پەقەت كىچىك تىپتىكى سىمسىز تېلېگراف ئىستانسىسىلا بار ئىدى. شەھەر ئىچىدىكى تېلېفون كامىتاتورىنىڭ سىغىمچانلىقى 300 تېلېفون بولسىمۇ، لېكىن ئاساس-رېمونت قىلىشقا كېرەكلىك زاپچاسلار كەمچىل بولغاچقا، ھەر بىر كامىتاتور ئۇلىيالايدىغان تېلېفون سانى كامىتاتور سىغىمچانلىقىنىڭ يېرىمىغىمۇ يەتمەيتتى، تېلېگراف ئىدارىسىدىن سىرتقا تارتىلغان تېلېفون كابېلىنىڭ بىر قىسمى يېرىلىپ كەتكەچكە دائىم سۇ كىرىپ كېتىپ، تېلېفون سىملىرى ئارىلىشىپ كېتىپ، نۇرغۇن تېلېفونلارنى ئالغىلى بولمايتتى. تېلېگراف ئىشچى-خىزمەتچىلىرىنىڭ تۇرمۇشى قىلچە كاپالەتكە ئىگە ئەمەس ئىدى. شىنجاڭ تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقىنىڭ 1948 - يىلى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى قاتناش مىنىستىرلىقى تېلېگراف باش ئىدارىسىنىڭ باشلىقىغا يوللىغان بىر پارچە تېلېگراممىسىدا: «يېقىنقى ئۈچ ئايدا، ئىش ھەققىنى تولۇق تارقاتقىلى بولمىغاچقا، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا تەسىر يەتتى. بۇ ئايدا ئىش ھەققىنىڭ 40 پىرسەنتى تارقىتىلدى، ئىككىنچى قەرەللىك مۇكاپات سوممىسىنىڭ ئاران 30 پىرسەنتى تارقىتىلدى، بۇ لەنجۇ تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسى (كەنسۇ تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسى) تارقاتقان ئىش ھەققى (80 پىرسەنت)

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

نىڭ ئاران يېرىمىغا، مۇكاپات سوممىسى (60 پرسەنت)-نىڭ ئاران يېرىمىغا باراۋەر كېلىدۇ، بۇ ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس...» دېيىلگەن. شۇڭا، نۇرغۇن كىشىلەر ئۇزۇن مۇددەتلىك رۇخسەت سوراپ باشقا تىرىكچىلىك يوللىرىنى ئىزدىگەن. غەربىي شىمالنىڭ قوماندانى جۇشاۋلياڭ تېلېفون ئۇرۇپ: «ئەگەر پاسسىپلىق قىلىپ ئىشنى ئاقساتقان، ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلمىغان، ئۆز ئىختىيارىچە ئىشقا كەلمىگەن، باھانە كۆرسىتىپ رۇخسەت سورىغانلار بولسا، تېلېگراف ئىدارىسى ھەربىي سوتنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرۇپ، ھەربىي قانۇن بويىچە قاتتىق بىر تەرەپ قىلىش لازىم» دەپ تەھدىت سالغان. مانا بۇ، ئازادلىق ھارپىسىدىكى ئۈرۈمچى تېلېگراف ئىشلىرىنىڭ ۋەيرانە ھالىتى.

شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىنلا ئۈرۈمچىنىڭ تېلېگراف ئىشلىرى شىنجاڭدىكى ھەر قايسى قېرىنداش مىللەتلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئالاقە قورالىغا ئايلاندى. ھەربىي ۋەكىللەر ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر تىزىملىكىدە ئاران 13 نەپەر ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1950 - يىلى 4 - ئايدىن 1951 - يىلى 3 - ئايغىچە، شىنجاڭ قاتناش نازارىتى بىلەن تېلېگراف باش ئۇرۇش ئىدارىسى بىرلىكتە ئاچقان تېلېگراف خادىملىرى كۇرسىغا 56 نەپەر ئۇيغۇر، قازاق، تاتار،

ئۆزبېك، شىۋە، رۇس كۇرسانت قوبۇل قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە 53 نەپىرى كۇرسنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئۈرۈمچى ۋە جەنۇبى، شىمالىي شىنجاڭدىكى تېلېگراف سېستىمىلىرىغا تەقسىم قىلىنىپ، كەسپىي تايانچلاردىن بولۇپ قالدى. 1952 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى قۇرۇلغان ئۈرۈمچى شەھەرلىك تېلېگراف ئىدارىسى شىنجاڭ مەركىزىدىكى تېلېگراف كارخانىلىرىنى باشقۇرىدىغان ناھىيە، تۆۋەن دەرىجىلىك ئاپپارات بولۇپ، ئورنى باھار شامىلى كوچىسىدىكى تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ ئائىلىلىكلەر قورۇسىدا ئىدى. 1955- يىلى، پوچتا - تېلېگراف مىنىستىرلىقىنىڭ «مەملىكەت بويىچە پوچتا - تېلېگراف ئاپپاراتلىرىنى بىرلەشتۈرۈش ھەققىدىكى قارارى»غا ئاساسەن، ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسى بىلەن تېلېگراف ئىدارىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى بولدى. كېيىن يەنە، 1964 - يىلى ئېچىلغان مەملىكەت بويىچە 14 - قېتىملىق پوچتا - تېلېگراف خىزمىتى يىغىنىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، ئۈرۈمچى شەھەرلىك تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ شتاتى قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 50 - يىللاردا شىنجاڭدا تېخنىك، كەسپىي خادىملار قوبۇل قىلىنىپ تەربىيىلەنگەندىن باشقا، پوچتا - تېلېگراف مىنىستىرلىقى ئىچكى ئۆلكىلەردىن زور تۈركۈمدىكى ئىگىلىك باشقۇرۇش تەجرىبىسى مول كەسپىي كادىرلار، ئىشلەپچىقىرىش

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

خايانچىلىرى ۋە ئالىي مەكتەپ پۈتتۈر-
گەن ئوقۇغۇچىلارنى يۆتكەپ شىنجاڭ-
نىڭ تېلېگراف قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەردى. ئۈرۈمچى
تېلېگراف ئىدارىسىغا تەقسىم قىلىنغان بۇ ئىختىساس
ئىگىلىرى بىلەن ئىدارىدا ئەسلىدە بار ئىشچى - خىز-
مەتچىلەر ئۆز ئارا ياردەملىشىپ، ئۆز ئارا ئۆگىنىپ،
ئىتتىپاقلىشىپ بىرلىكتە ئىشلەپ، ئۈرۈمچىنىڭ تۈرلۈك
تېلېگراف كەسىپلىرىدە مۇستەھكەم ئاساس ياراتتى.
40 يىللىق جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ ئىگىلىك
يارىتىش جەريانىدا، ئۈرۈمچى شەھەرلىك تېلېگراف
ئىدارىسى شىنجاڭنىڭ تېلېگراف ئالاقە تۈگۈنىگە ئاي-
لاندى. ئۇ، پۈتۈن ئاپتونوم رايوننىڭ تېلېگراف ئالاقە
يوللىرىنى تەڭشەش، ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون، تېلېگرام-
ملارنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۇلاپ بېرىشنى ھەمدە ئۈرۈم-
چى رايونىنىڭ تېلېگراف تىجارىتى ۋەزىپىسىنى ئۈستى-
گە ئالغان. ئۇنىڭ مۇلازىمەت دائىرىسى چېتىلىدىغان
جۇغراپىيىلىك رايون، شەھەرلەر مەملىكىتىمىزدىكى
ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلاردىن باشقا، يەنە بەش چوڭ
قىتئەدىكى 140 نەچچە دۆلەت ۋە رايوننى ئۆز ئىچىگە
ئالىدۇ. ئىسلاھات، تەڭشەش ئارقىلىق، 1988 - يىلى
تېلېگراف ئىدارىسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇ-
مىي سانى 1925 نەپەرگە يەتتى، بۇنىڭ 331 نەپىرى
ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى بولۇپ، بۇ

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى (ھازىرقى ئاپتو-
نوم رايونلۇق پوچتا-تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ
فۇنكسىيىسىنى ئۈستىگە ئالغان خىزمەتچى خادىملارنى
ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)نىڭ ئايرىم - ئايرىم ھالدا 7.8
ھەسسىسى ۋە 25 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. بۇلارنىڭ
ئىچىدىكى ھەر خىل كەسپىي تېخنىكا كادىرلىرى 402
نەپەر، 1988 - يىلى ھەر خىل كەسپىي تېخنىكا
سالاھىيىتىگە ئىگە 384 نەپەر تېخنىك خادىم باھالاپ
چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە: يۇقىرى دەرىجىلىك-
لەر 13 نەپەر، ئوتتۇرا دەرىجىلىكلەر 107 نەپەر، تۆۋەن
دەرىجىلىكلەر 264 نەپەر، بارلىق خادىملارنىڭ ئەمگەك
ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمدارلىقى يىلىغا 20%ئېشىپ باردى.
ئىدارىدا فۇنكسىيىلىك بۆلۈم، ئىشخانىدىن 17 سى، پار-
تىيە، ئاممىۋى تەشكىلاتلار سېستېمىسىدىكى بۆلۈم دەرى-
جىلىك ئورۇندىن 46سى، 12 ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈم، ئىش-
خانا (شەھەرلىك تېلېفون شۆبە ئىدارىسىنى ئۆز ئىچىگە ئا-
لىدۇ)، 1 خەۋەرلىشىش قۇرۇلۇش ئورنى، 2 شۆبە ئورۇن،
ئىدارە قۇرغان تېلېگراف تىجارەت نۇقتىسىدىن 37 سى،
75 ۋاكالىتەن تىجارەت نۇقتىسى بار. بۇلار پۈتۈن شە-
ھەرنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا تارقالغان بولۇپ، ھەر
خىل تېلېگراف كەسپلىرىنى بېجىرىدۇ ھەمدە ئىككى
تىجارەت ئورنى كېچە - كۈندۈز تىجارەت قىلىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تېلېگراممىا بەش قىتئەگە تۇتاشقان

ئۈرۈمچىنىڭ تېلېگراممىا ئالاقىسىدا 50 - يىللار-دا، شىنجاڭنىڭ زېمىنى كەڭ، كىلىماتى ناچار بولۇشـتەك ئالاھىدىلىكىگە ۋە شۇ چاغدىكى دۆلەتنىڭ ماـلىيە كۈچى، ئادەم كۈچى، تېخنىكا ئەھۋالىغا ئاساسەن، سىمسىز تېلېگراف ئالاقىسى ئاساس قىلىنىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاست ۋە بىر قىسىم ناھىيىلەردە سىمسىز تېلېگراف، تېلېفون ئالاقىسى يولغا قويۇلغان. يەر ئىسلاھاتى، دالا مەشغۇلاتى، ئا-چەتتىن قۇتقۇزۇش، باندىت يوقىتىش قاتارلىق جىددىي ۋەزىپىلەرنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، يەنە كىچىك تىپتىكى سىمسىز تېلېگراف ئاپپاراتىنى ئىنجارىگە بېرىش كەسپى يولغا قويۇلۇپ، تېخنىكا جە-ھەتتىن پىششىق ياش رادىستلار تېلېگراف ئاپپاراتىنى يۈدۈپ، جەڭ ئېتىشقا مېڭىپ، يەر ئىسلاھاتى خىزمەت ئەترىتى، ئورمان، مۇزلۇق، گېئولوگىيە تەكشۈرۈش ئەترەتلىرى، باندىت يوقىتىش قوشۇنلىرى بىلەن بىللە، نۆلدىن تۆۋەن 40 - 50 گرادۇس قاتتىق سوغۇقتا شىن-جاڭدىكى ئېگىز چوققىلار، قارلىق دالىلاردا خەۋپ - خەتەردىن قورقماي، مىسكىن جاپا - مۇشەققەتلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئىنتايىن مۇشەققەتلىك بولغان ئالا-قىلىشىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى. قاراماي نېفىتلىكى

نى ئېچىشتا ئۇرۇمچى تېلېگراف ئىدارىسى سەككىز تېلېگراف ئاپپاراتىنى ئىجارىگە بېرىپ، كېئولوگىيە تارماقلىرىنىڭ ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ، نېفىتلىك كۆلىمىنى بېكىتىشىگە ياردەم بەرگەن. ئىدارە ئىچىدە سىرتقا چىققان تېلېگراف ئاپپاراتلىرى بىلەن ئالاقىلىشىدىغان رادىستلار كېچىلىرى ئاجىز كىرسىن لامپا يورۇقىدا نائۇشىنىكتىن ئاڭلانغان پاشىنىڭ ۋىڭىلدىشىدەك ئاجىز سىگناللارنى پۈتۈن زېھنى بىلەن ئاڭلاپ خاتىرىلەپ ھېرىپ-چارچىماي كۈندۈزى يەنە پائالىيەتلەرگە قاتناشتى.

1951 - يىلى يولغا قويۇلۇشقا باشلىغان ئۇيغۇرچە تېلېگراممىا كەسپى مەملىكىتىمىزدە تۇنجى قېتىم دۆلەتنىڭ تەستىقلىشى بىلەن دۆلەت ئىچىدىكى تېلېگراف ئالاقىسىدا يەتكۈزۈلۈشكە باشلىغان ئازسانلىق مىللەت يېزىقىدىكى تېلېگرامما كەسپى بولۇپ، بۇ، ئۇيغۇر يېزىقىنى قوللىنىدىغان ئازسانلىق مىللەت خەلقىنى قولايلىق، ئىشەنچلىك خەۋەرلىشىش ۋاسىتىسى بىلەن تەمىنلەپلا قالماستىن، بەلكى يەنە ھەقىقىي باراۋەرلىك ئۈچۈن دۆلەت ئىچىدىكى خەنزۇچە ۋە باشقا يېزىقلاردىكى ئاممىۋى تېلېگرامما ھەققىدىن 37.5% تۆۋەن بېكىتىلىپ، پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ ئازسانلىق مىللەت خەلقىگە بولغان غەمخورلىقىنى تولۇق گەۋدىلەندۈردى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

60 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە خەۋەرلىشىش تېخنىكا سەۋىيىسىنىڭ ئۆزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، پۈتۈن شىنجاڭ دائىرىسىدە سىملىق تېلېفون يولىدىكى يۆتكىلىمە دولقۇنلۇق تېلېگرامما ئالاقىسى قانات يايدۇرۇلدى، فوتوتېلېگرامما ماشىنكىسى ئارقىدا قالغان ۋېيشى تېلېگرامما قوبۇل قىلىش - تارقىتىش ئاپپاراتىنىڭ ئورنىنى دەسسىدى. 1958 - يىلى، فوتو تېلېگراف كەسپى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، 1969 - يىلى، ئۈرۈمچى - بېيجىڭ تېلېگراف يولىدا گېزىت نۇسخىسىنى فوتو تېلېگراف ئارقىلىق يەتكۈزۈش مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى. 1970 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، فوتو تېلېگراف ئارقىلىق گېزىت نۇسخىسىنى يەتكۈزۈش ھەر ھەپتىدە ئۈچ قېتىم ئايروپىلان ئارقىلىق گېزىت نۇسخىسىنى يەتكۈزۈشنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى. نەتىجىدە ئۈرۈمچىدىكى مۇشتەرىلار «خەلق گېزىتى»، «ئازاتلىق ئارمىيە گېزىتى»، «پايدىلىنىش خەۋەرلىرى» قاتارلىق بېيجىڭدا نەشر قىلىنىدىغان گېزىتلەرنى شۇ كۈنىلا كۆرەلەيدىغان بولدى. 1978 - يىلدىن كېيىن، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئەينەن فوتو تېلېگراف، ئابونت تېلېگرامما كەسپى يولغا قويۇلدى، يەنە تېلېگراممىدىكى خاتالىقلارنى ئاپتوماتىك ھالدا تەكشۈرۈپ تۈزىتىدىغان (ARQ) ئۈسكۈنە ئورنىتىلىپ، تېلېگرامما ئالاقىسى مۇلازىمىتى تېخىمۇ

يۇقىرى تېخنىكا سەۋىيىسىگە ئىگە بولدى؛ 1982 - يىلى يەنە، سۈرئىتى تېز، شاۋقۇنى تۆۋەن بولغان تولۇق ئېلېكترونلۇق فوتو تېلېگراف ماشىنىسى ئەسلىدىكى قوپال يوغان 55 تىپلىق فوتو تېلېگراف ماشىنىسىنىڭ ئورنىنى ئالدى. 1980 - يىلى 9 - ئايدا، يېڭىدىن قۇرۇلغان 17 مىڭ 671 كۋادرات مېتىر كۆلەمدىكى تېلېگراف تۈگۈنى بىناسى پۈتۈپ، دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن مىكرو ئېلېكترون مېڭە ئارقىلىق تېلېگراممىنى ئاپتوماتىك يەتكۈزۈش قۇرۇلۇشى ئىشقا چۈشكەندىن كېيىن، ئۈرۈمچىنىڭ تېلېگرامما يەتكۈزۈشى خەلقئارالىق زامانىۋى سەۋىيىگە يەتتى. بۇ تېلېگرامما يەتكۈزۈش سۈرئىتىنى ۋە يەتكۈزۈش مىقدارىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشنى ئىشەنچلىك كاپالەتكە ئىگە قىلدى ھەمدە تېلېگرامما كەسپىدە ئىشلەيدىغان خىزمەتچى-خادىملارنىڭ جىسمانىي ئەمگىكى زور دەرىجىدە يېنىكلەپ 30 نەچچە نەپەر رادىست تېجەپ قېلىندى. 1988 - يىلى، تېلېگرامما قوبۇل قىلىش ۋە تارقىتىش مىقدارى 1950 - يىلدىكىنىڭ 147 ھەسسىسىگە يەتتى.

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئۈرۈمچىنىڭ خەلقئارا تېلېگرامما كەسپىدە پەقەت سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالمۇتا بىلەن ئۈرۈمچى ئوتتۇرىسىدىكى بىرلا تېلېگراف يولى بار ئىدى. ھازىر 5 قىتئەدىكى 140 نەچچە دۆلەت ۋە رايون بىلەن خەلقئارا تېلېگرامما

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئالاقىسى بار. 1988 - يىلقى خەلقئارا تېلېگراممىلارنى قوبۇل قىلىش ۋەتارقىتىش مىقدارى 1950 - يىلدىكىنىڭ 19 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ، خەلقئارا تېلېگراف تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خادىملار تىجارەت ئورنىنى ئېلىمىزنىڭ سىرتقا قارىتا ئىشىكنى ئېچىۋېتىشىدىكى بىر كۆزنەك دەپ قاراپ ھەر بىر ئابونىتنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن قىزغىن پوزىتسىيىدە كۈتۈۋالدى ھەمدە ئابونىتلارنى كۆچىنىڭ يېتىشىچە ھەر خىل مۇلازىمەت بىلەن ھەقسىز تەمىنلىدى. دۆلەت ئىچىدىكى بىر ئابونىت سەئۇدى ئەرەبىستانغا ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ئۇرۇپ ئالالمىغاندىن كېيىن تېلېگرامما بېرىدۇ، ئەمما تېلېگراممىمۇ قايتىپ كېلىدۇ. تىجارەتچى خادىم بۇ كىشىنىڭ قولىدىكى چەت ئەلدىن كەلگەن خەتتە ئۇ ئىزدىمەكچى بولغان ئابونىت فوتوتېلېگراف ۋاكالەت نومۇرىنىڭ بارلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇ كىشىگە ئابونىت تېلېگراممىسى بېرىشنى نەسىھەت قىلىدۇ، دەسلەپتە بۇ كىشى ئابونىت تېلېگراممىسىنىڭ رولىغا ئىشەنمەيدۇ. ئەمما نەچچە مىنۇتتىن كېيىن، قارشى تەرەپنىڭ جاۋاب تېلېگراممىسى يېتىپ كېلىدۇ. بۇكىشى ئىنتايىن ھەيران قېلىپ: «سىلەرنىڭ تېلېگراممائلارنىڭ ئايروپىلاندىنمۇ تېز ئىكەنلىكىنى ئويلاپمۇ باقماپتىكەنمەن» دەيدۇ. يەنە بىر ئۇيغۇر بوۋاي سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى فرونزىدىن كەلگەن بىر پارچە تېلېگرام-

مىنى تاپشۇرۇۋالىدۇ، ئەمما تېلېگراممىا لاتىنچە يېزىقتا بولغاچقا، بوۋاي نەچچە كىشىگە ئوقۇتقان بولسىمۇ ئۇلار تېلېگراممىنىڭ مەزمۇنىنى دەپ بېرەلمەيدۇ، ئۇ فرونزىدىكى ئۇكام ئالەمدىن ئۆتكەن ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ، ئۈچ كۈن يىغلايدۇ، ئۇنىڭ ئايالى ئۇنىڭغا تېلېگراف ئىدارىسىغا بېرىپ كۆرسىتىپ بېقىشنى ئېيتىدۇ، خەلقئارا تېلېگراممىا تىجارەت ئورنىدىكى خىزمەتچى خادىم بۇ بوۋاينى قىزغىن كۈتۈۋېلىپ، تېلېگراممىنىڭ مەزمۇنىنى تېزلا تەرجىمە قىلىپ بېرىدۇ، ئەسلىدە ئۇنىڭ ئۇكىسى 70 ياشقا كىرگەنلىكىنى تەبرىكلەپ بەرگەن تېلېگراممىا ئىكەن، بوۋاي شۇ ھامان خۇشال بولۇپ، خىزمەتچى خادىمغا رەھمەت ئېيتىپ ئۆيىگە قايتىپ كېتىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن تېلېگراممىلارنى ئەگەر تېلېگراممىنى بىر تەرەپ قىلىش قائىدىسىدىكى تەلەپ بويىچە بىر تەرەپ قىلغاندا، تەخمىنەن ئۈچتىن بىرىنى ئەسلىدىكى تېلېگراممىا بەرگەن ئورۇنغا قايتۇرۇشقا توغرا كېلەتتى. بۇنىڭ سەۋەبى: نۇرغۇنلىغان تېلېگراممىلاردىكى تېلېگراممىا تاپشۇرۇۋالغۇچىنىڭ ئادرېسى نەچچە ئون يىل ئىلگىرىكى ئادرېس، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېنىق ئەمەس ئىدى، بەزى ئادرېسلار قاللىقاچان يوقاپ كەتكەن بولۇپ، تېلېگراممىنى ئىگىسىگە تاپشۇرۇش ئىنتايىن تەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تېلېگراممىا تارقاتقۇچى ئىدارە تېلېگراممىا مەزمۇنىنى لاتىنچىغا تەر-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جىمە قىلىنغان بولۇپ، ئۇنى بىز تەرەپ تاپشۇرۇۋالغان-
دىن كېيىن، لاتىنچە يېزىقتىكى ئادرېس، ئىسىم -
فامىلىلەرنى يەنە ئۇيغۇرچە، قازاقچە يېزىقتا تەرجىمە
قىلىدۇ، تەلەپپۇز قىلىش ئوخشاش بولمىغاچقا، ئىككى
قېتىم تەرجىمە قىلىنىش جەريانىدا ئۆزگىرىش بىر قەدەر
چوڭ بولۇپ، تېلېگراممىنى قوبۇل قىلغۇچىنىڭ ئادرې-
سىنى پەرقلەندۈرۈپ تونۇش ئىنتايىن تەس بولىدۇ.
بۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كەلگەندە خەلقئارا تېلېگرامما
تىجارەت ئورنىدىكى خادىملار، پوچتالىيونلار ئاۋارىچىلىق-
تىن قورقماي ھەر خىل ئۇسۇللارنى قوللىنىپ تېلېگرام-
ما قوبۇل قىلغۇچى كىشىنى ئىزدەيدۇ، بەزىدە بىر تېلېگ-
راممىنى ئۆز ئىگىسىگە تەككۈزۈش ئۈچۈن، ئون نەچچە
قېتىم تېلېفون ئۇرۇشقا، بىر قانچە ئورۇنغا بېرىپ ئىز-
دەشكە توغرا كېلىدۇ. بىر قېتىم، خەلقئارا تېلېگرامما
تىجارەت ئورنىدىكى خىزمەتچى خادىم يولداش ۋۇگۇاڭ-
چى بىر پوچتالىيون ئىككى قېتىم يەتكۈزۈپمۇ ئىگىسىنى
تاپالمىغان بىر تېلېگراممىنى ئېلىپ بەخت يولىغا
بېرىپ، نۇرغۇن كىشىلەردىن سۈرۈشتۈرۈپ پوچتالىيوننىڭ
ياردىمى ئارقىسىدا، ئىككى قەۋەتلىك بىر بىنانىڭ
ئىككىنچى ئىشىكىدىن تېلېگراممىنى قوبۇل قىلغۇچى
ۋالىسا مۇسادانى تاپىدۇ، بۇ ئائىلىدىكىلەر قورغاسقا
بېرىپ سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئولتۇراقلاشقان تۇغقىنىنى
كۆتۈۋېلىش ئۈچۈن بۇ تېلېگراممىنى تەقەززالىق بىلەن

كۈتۈۋاتقان ئىكەن، ئۇلار ئىنتايىن مىننەتدار بولۇپ:
«سىزگە كۆپ رەھمەت، بىز بۇ ئىككى كۈندىن بۇيان ماشىنىنى تەييار قىلىپ قويغان ئىدۇق، ئەگەر بىز بۇ تېلېگراممىدىكى كۈندە تۇغقىنىمىزنى كۈتۈۋالالمىساق، ئۇلارغا بەك ھۆرمەتسىزلىك قىلغان بولاتتۇق» دەيدۇ.
خىزمەت جەريانىدا خەلقئارا تېلېگراف خادىملىرى ئابونېتلارغا ئادرېس، ئىسىم فامىلىسىنى ئېنىق يېزىشنىڭ مۇھىملىقىنى دائىم قايتا - قايتا تەپسىلى چۈشەندۈردى، چەت ئەللەرگە بېرىلىدىغان خەلقئارا تېلېگراممىلارنىڭ ئۆتكىلىنى چىڭ تۇتتى، ئۆلچەمگە لايىق بولمىغان، لاياقەتسىز تېلېگراممىلارنى ھەرگىز بەرمىدى، شۇڭا چەت ئەلدىن قايتۇرۇۋېتىلگەن لاياقەتسىز تېلېگراممىلار ئىنتايىن ئاز بولدى.

ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كېچە - كۈندۈز راۋان

ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون جەھەتتە، ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، پەقەت ئۈرۈمچىدىن لەنجۇغىچە بولغان بىرلا يۆكلىمە دولقۇنلۇق تېلېفون يولى بار ئىدى. 1952 - يىلى ئاپتونوم رايون دائىرىسىدە، ئۈرۈمچىدىن ئىلىغىچە بولغان يۆكلىمە دولقۇنلۇق تېلېفون يولى ئېچىلدى، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئازساندىكى رايونلاردا سىمسىز تېلېفون ئالاقىسى يولغا قويۇل-

غان بولسىمۇ، لېكىن ئۇسكۇنىلەرنىڭ چاستوتىسى تۆۋەن، ئالاقىلىشىش ئارىلىقى يىراق، ئېگىز تاغلار كۆپ بو- لۇشتەك سەۋەبلەرنىڭ تەسىرى تۇپەيلىدىن، تېلېفوندا سۆزلىشىش سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايتتى. 60 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە شىنجاڭدىكى ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلاردا يۈكلىمە دولقۇنلۇق تېلېفون يولى ئېچىلدى. 1956 - يىلى، ئۈرۈمچىدىن بېيجىڭغا بىۋاسىتە بارىدىغان ئۇزۇن يوللۇق يۈكلىمە دولقۇنلۇق تېلېفون يولى ئېچىلغاندىن كېيىن، 1962 - يىلىغا كەلگەندە لەنجۇ، بېيجىڭغا بارىدىغان تېلېفون يوللىرىنىڭ سانى يەنە كۆپەيتىلدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە شىئەنگە بىۋاسىتە بارىدىغان تېلېفون يولى ئېچىلدى. بۇنىڭ بىلەن پۈتۈن شىنجاڭدا ئۈرۈمچىنى مەركەز قىلغان، جەنۇبىي شىنجاڭدا ئاقسۇنى ياردەملە- شىش مەركىزى قىلىپ، كورلا، كۇچار، ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن، چەرچەن، چارقىلىقنى تۇتاشتۇرغان، شىمالىي شىنجاڭدا شىخۇنى ياردەمچى مەركەز قىلىپ، غۇلجا، بۆرتالا، قاراماي، تارباغاتاي، ئالتاي، گۇچۇڭ، سان- جى قاتارلىق جايلارنى تۇتاشتۇرغان ئىككى ئايلانما خەۋەرلىشىش تورى شەكىللەندى، شۇنىڭ بىلەن ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون لېنىيىسىنىڭ بىر ەرجا يىداكاشىلا، تونسال- غۇ چىققاندا، ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ئالاقىسىنى را- ۋانلاشتۇرغىلى بولىدىغان ئايلانما تېلېفون يولى بار

بولدى - دە، ئاپتونوم رايون بويىچە بىر قەدەر مۇكەممەل بولغان ئۇزۇن يوللۇق خەۋەرلىشىش تور - لىنىيىلىرى شەكىللەندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون يولىدا ئانچە زور ئۆزگىرىش بولمىدى. 1979 - يىلى ۋە 1984 - يىلى 12 يۈكلىمە دولقۇنلۇق ئاپپارات كۆپەيتىپ ئورنىتىلدى ۋە يېڭىلاندى، ھەمدە 1982 - يىلى كۇيتۇن يۆنىلىشىدە يەر ئاستى سىممېترىك تېلېفون كابېللىرى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، نەتىجىدە يەتكۈزۈش سۈپىتى ۋە سىرتقى كاشىلىلارغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى قاتارلىق جەھەتلەردە زور يۈكسىلىش بولدى. 1983 - يىلى، يېرىم ئاپتوماتىك ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ئۇسكۇنىلىرى ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. بۇ ئۇزۇن يوللۇق تېلېفوننى ئاپتوماتىك ئۇلاشقا ئۆتۈش باسقۇچى بولۇپ، ئۇرۇمچىدىن بىر قىسىم ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرگە بارىدىغان نەچچە ئون تېلېفون يولىنىڭ ئىشلىتىلىش نىسبىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن ئەسلىدىكى سىممىسىز ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون يوللىرى پۈتۈنلەي زاپاس ھالەتكە ئۆتتى. ھازىر ئۇرۇمچى بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەردىكى 19 شەھەر ئوتتۇرىسىدا بىرىنچى، ئىككىنچى دەرىجىلىك بىۋاسىتە تېلېفون يولى، يۈكلىمە دولقۇنلۇق، مىكرو دولقۇنلۇق، سۈنئىي ھەمرا تېلېفون يوللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 70 تىن ئارتۇق تېلېفون يولى بار.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون خىزمەتچى خادىملىرى «خەلق پوچتىسى خەلقنى كۆزلەيدۇ» دېگەن پرىنسىپقا ئەمەل قىلىپ، ھەرخىل قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، تۈرلۈك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ئابونېتلار ئۈچۈن تېلېفون ئالاقىسىنى راۋانلاشتۇردى. قەشقەرنىڭ مەلۇم بىر ئىدارىسىدىكى ۋاڭخۇا ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ئىستانسىسىغا مۇنداق مەزمۇندا خەت يازىدۇ: «جىيەنىم تۇنجى قېتىم يىراق سەپەرگە چىقىپ، خۇبېيدىن شىنجاڭغا كېلىپ، ئۈرۈمچىدە پويىزدىن چۈشكەندىن كېيىن ئاندىن ماڭا تېلېگرامما بېرىپتۇ، مەن تېلېگراممىنى ئېلىپلا، جىيەنىمنىڭ تېنەپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ جەنۇبىي پويىزۋوگزالى ئىش سوراش ئورنىغا ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون بېرىپ، ئۇلارنىڭ جىيەنىمگە بىزنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق خىزمەت گورۇپپىمىزنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنىغا بېرىپ ساقلىشىنى ئېيتىپ قويۇشنى ئۆتۈندۈم. تېلېفونچى پويىز ئىستانسىسىنىڭ بۇ ئىشنى بېجىرىشىدە قىيىنچىلىق بارلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ماڭا: «سىز خاتىرجەم بولۇڭ، بىز دەرھال پويىز ئىستانسىسىغا بېرىپ جىيەنىڭىزنى تېپىپ، ئۇنى سىزلەرنىڭ ئىدارىنىڭ ئۈرۈمچىدىكى خىزمەت گورۇپپىسى تۇرۇشلۇق جايغا ئاپىرىپ قويىمىز» دېدى، ئاندىن ئىككى تېلېفونچى خادىم دەرھال پويىز ئىستانسىسىغا بېرىپ، جىيەنىمنى پويىز ئىستانسىسىدىن مەن دېگەن جايغا ئاپىرىپ قويۇپ، ئىسىم

قامىلىشىمۇ ئېيتماستىن «بۇ بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز» دەپلا كىتىپ قاپتۇ. ئاپتونوم رايونلۇق يەرلىك مەھسۇلات، مېۋە - چېۋە شىركىتىدىكى ساۋ قامىلىك بىر يولداش شىنجىڭ تىجارەت ئورنىدىن خەت يېزىپ مۇنداق دەيدۇ: «شىركىتىمىز ئەسلىدە 7 - ئاينىڭ 18 - كۈنى 4 تونىنا ھۆل ئۈزۈمنى ئايروپىلان بىلەن گۇاڭجۇغا ئېلىپ بارماقچى ئىدى، بۇ ئۈزۈمنىڭ ئۆز ۋاقتىدا توشۇلۇش- توشۇلماسلىقىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن، مەن 7 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئۈچ قېتىم ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون ئۇرۇپ ئالالمىدىم، ئۇرۇمچى ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون ئىستانسىسىدىكى تېلېفونچى خادىملار تەشەببۇسكارلىق بىلەن مەندىن تېلېفون قوبۇل قىلغۇچىنىڭ تۇرۇشلۇق ئۆيىنىڭ ئادرېسىنى سوراپ ئالغاندىن كېيىن، شۇ كۈنى كەچتىلا شىركەت مەسئۇلىنى تېلېفوندا ئېلىپ بەردى». ئېيتىشىچە، جانلاندۇرۇش سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، داشىمىن ئېلىپ كىرگەنلىكتىن ئىجارەت ئورنىنىڭ تېلېفون ساقلاش زالىدىكى 40 نەچچە ئورۇندۇق كۈندە كەچتە بوش قالماي تۇرىدىغان بولدى. تېلېفون ساقلاۋاتقان بىر ئۇيغۇر يەككە تىجارەتچى مۇنداق دېدى: «ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون بىزگە نىسبەتەن ئىنتايىن مۇھىم، بىز 3 - 4 كۈندە بىر كېلىپ تېلېفون ئۇرىمىز». يەنە بىر يەككە تىجارەتچى مۇنداق دېدى: «كۈندۈزى ئىدارىلار تېلېفون ئۇرغاندا، بىز تىجارەت قىلىمىز، كەچتە كادىرلار ئىشتىن

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

چۈشۈپ تېلېفون يوللىرى بوشىغاندا، تېلېفون ساقلاش ۋاقتى قىسقا بولىدۇ ھەمدە يېرىم باھا مۇئامىلىسىدىن بەھرىمەن بولغىلى بولىدۇ، بۇ ھەقىقەتەنمۇ ئاممىغا قولايلىق يارىتىپ بەردى». تېلېگراف ئىدارىسى يېرىم ئاپتوماتىك تېلېفون ئۇلاش ئۈسكۈنىسىنى ئورناتقاندىن كېيىن، ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون خادىملىرى نەچچە ھەسسە كۆپەيتىلگەن بولسىمۇ يېتىشمەيۋاتىدۇ. ئەسلىدە 1988 - يىلى، ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ئالاقىسى مىقدارى ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكىدىن 85 ھەسسە كۆپەيگەن.

تېلېفون يىغىنى — ئېلىمىزدە 50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە يولغا قويۇلۇشقا باشلىغان تېلېگراف مۇلازىمەت كەسپى، ئۈرۈمچىدە 1953 - يىلى تۇرپان، قۇمۇل، غۇلجا، ماناس، شىخۇ، فۇكاڭ قاتارلىق جايلار قاتناشقان تېلېفون يىغىنى سىناق تەرىقىسىدە ئېچىلدى، ئۇ چاغدا شىنجاڭ بويىچە مۇكەممەل ئىشەنچلىك ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون تورى شەكىللەنمىگەن، ئۇلاش-يەتكۈزۈش ئۈسكۈنىلىرى ئىنتايىن ئارقىدا قالغان بولغاچقا، سىناق نەتىجىسى كۆڭۈلدىكىدەك بولمىغانىدى.

1973 - يىلى دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن بېكىتىلگەن تېپتىكى يىغىن تېلېفوننى ئۇلاش - يەتكۈزۈش ئۈسكۈنىسى ئورنىتىلغان، شىنجاڭ بويىچە يۈكلىمە دولقۇنلۇق ئۇزۇن يوللۇق خەۋەرلىشىش تورى شەكىللەنگەندىن كېي-

يىن، تېلېفون يىغىنلىرىنىڭ سۈپىتى مىنىستىرلىق بەل-
گىلىگەن ئۆلچەمگە يەتتى. مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەكشۈ-
رۈپ مۆلچەرلىشىچە تېلېفون يىغىنى شەكلى ئارقىلىق
ھەر قايسى ئۆلكىلەر قاتناشقان مەملىكەتلىك يىغىن
ئاچقاندا يىغىن خىراجىتى ئادەملەرنى بىر يەرگە يى-
غىپ مەجلىس ئاچقاندىكىنىڭ ئاران $\frac{1}{7}$ گە باراۋەر كې-
لىدىكەن، يىغىنغا قاتناشقان ئادەم سانى 10 نەچچە
ھەسسە ياكى نەچچە ئون ھەسسە كۆپىيىپلا قالماستىن،
بەلكى يەنە خەلق ھاۋا قاتنىشى، تۆمۈريول قاتارلىق
قاتناش - ترانسپورت تارماقلىرىغا بولغان بېسىم زوردە-
رىجىدە يېنىكلەيدىكەن. زېمىنى كەڭ، قاتنىشى قولاي-
سىز بولغان شىنجاڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا بۇنىڭ ئۈ-
نۈمى ئىنتايىن كۆرۈنەرلىك بولىدۇ. بولۇپمۇ شىنجاڭ-
دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتا تەبىئىي ئاپەت كۆپ يۈز بې-
رىدىغان رايون. ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر ۋە كەسپىي
سىستېمىلار تېلېفون يىغىنىدىن پايدىلىنىپ دېھقانچى-
لىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا قوماندانلىق قى-
لىش، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئاپەتكە قارشى تۇ-
رۇپ مول ھوسۇلغا كاپالەتلىك قىلىشنى ئورۇنلاشتۇرۇش
ۋە جىددىي خىزمەت ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش قاتار-
لىقلارنى ئىشلەپ بىر قەدەر ياخشى ئۈنۈمگە ئېرىشتى.
پارتىيىنىڭ 13 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئو-
مۇمىي يىغىنىدا «ئىقتىسادىي مۇھىتنى تۈزەش، ئىقتىسا-

دى تەرتىپىنى ياخشىلاش، ئىسلاھاتنى ئومۇميۈزلۈك چوڭقۇرلاشتۇرۇش» تىن ئىبارەت ھەل قىلغۇچ تەدبىر ئوتتۇرىغا قويۇلغاندىن كېيىن، خىزمەت ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئىشخانا خىراجىتىنى تېجەش ئۈچۈن، بۇ يىل 1 - پەسىلدە ھەر قايسى سىستېمىلار تېلېفون يىغىنىدىن كەڭ كۆلەمدە پايدىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش، خىزمەتكە يېتەكچىلىك قىلدى ۋە تەكشۈردى. ئېچىلغان تېلېفون يىغىنلىرىنىڭ قېتىم سانى بۇلتۇرقى ئوخشاش مەزگىلدىكىدىن 2.5 ھەسسە كۆپ بولدى.

شەھەر ئىچى تېلېفونلىرى ئىنتايىن قولايلىق

1949 - يىلى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسىدىن ئۆتكۈزۈۋېلىنغان شەھەر ئىچى تېلېفون كەسپىدە پەقەت كونىراپ كەتكەن 300 ئورتاق باتارېيىلىك تېلېفون كامىتاتورى ۋە ئۇزۇنلۇقى 1.5 كىلومېتىر كېلىدىغان 30 جۈپ يوللۇق تېلېفون كابېلىلا بار ئىدى، ئوچۇق سىم تاناپ تۈۋرۈكلىرىدىكى سىملار كۆپ بولغاندا سەككىز قەۋەتكە، تارتىلغان جۈپ ئوچۇق سىملار 350 كىلومېتىرغا يېتەتتى، تېلېفونلارغا ئۇلىنىدىغان سىملارنىڭ كۆپىنچىسى ئېلېكتر لامپا سىملىرى، سىملىق رادىيو سىملىرى بىلەن بىر تۈۋرۈكتە بولغاچقا، ئاۋازنىڭ ئارىلىشىپ كېتىش ئەھ-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ۋالى ئىنتايىن ئېغىر ئىدى. 1952 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شەھەر بويىچە تېلېفون كامىتاتورىنىڭ سىغىمچانلىقى 550 كە، تارتىلغان جۈپ ئوچۇق سىملار 426 كىلومېتىر، تېلېفون كابېللىرى 6.6 كىلومېتىرغا يەتتى. كامىتاتور ئۈسكۈنىلىرى، سىم يوللىرى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشەلگەن ۋە رېمونت قىلىنغان بولغاچقا، تېلېفوندا سۆزلىشىش سۈپىتى خېلى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. لېكىن شەھەر تېلېفونلىرىنىڭ سانى جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتىن خېلىلا يىراق بولغانىدىن تاشقىرى، يەنە يېڭى مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا چىقتى. مەسىلەن: نەنگۇەن، دۆڭ كۈۋرۈك رايونىدىكى ئابونېتلار شەھەر مەركىزىدىكى بىر قېتىم تېلېفون ئۇرسا ئادەم كۆچى بىلەن تۆت باش ئاپپارات ئارقىلىق ئۇلاپ بېرىلەتتى. بۇنىڭ سەۋەبى: يېڭىدىن كۆپەيتىلگەن 50 تېلېفونلۇق كامىتاتور نەنگۇەنگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، بۇ جايدىكى ئابونېتلار شەھەر رايونىغا تېلېفون ئۇرغاندا تېلېفون ئۇرغۇچىنىڭ ئىدارىسىدىكى تېلېفون باش ئاپپاراتى — تېلېگراف ئىدارىسى نەنگۇەن تېلېفون باش ئاپپاراتى — تېلېگراف ئىدارىسى بېيىيالىڭ تېلېفون باش ئاپپاراتى — تېلېفون قوبۇل قىلغۇچى ئورۇندىكى ئابونېت تېلېفون باش ئاپپاراتى ئارقىلىق تېلېفون قوبۇل قىلغۇچىنىڭ تېلېفون ئاپپاراتىغا يېتىپ باراتتى، بۇنداق كۆپ ئۇلاش - ئالماشتۇرۇش ھالقىلىرى بولغاچقا ھەممىدە ھەر

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بىر ھالقىدىكى ئۇلاش لىنىيىلىرى يېتىشمىگەچكە، تېلېفونلارنىڭ ئۇلىنىش نىسبىتى تەبىئىي ھالدا ئىنتايىن تۆۋەن بولۇپ، بۇنىڭغا ئابونتلارنىڭ پىكرى ئىنتايىن كۈچلۈك ئىدى. 1955 ـ يىلى، شەھەر بويىچە كامىتاتورلارنىڭ سىغىمچانلىقى 1000 تېلېفونغا يېتىپ ماگنىتلىق كامىتاتور بىلەن ئورتاق باتارېيىلىك كامىتاتور ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىتىلدى، ئەنگۈەن تېلېفون كامىتاتورى ئېلىۋېتىلدى. تېلېگراف ئىدارىسىدىن سىرتقا چىققان تېلېفون كابىلى 1200 جۈپتىن كۆپىيىپ 2000جۈپكە يەتتى، تارتىلغان تېلېفون سىملىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكىنىڭ 12 ھەسسىسىگە يەتتى. 1957 ـ يىلى، جۇڭسەن يولى تېلېگراف ئۇنىۋېرسال بىناسى قۇرۇلدى. ھازىرقى شەھەرلىك 2 ـ شۆبە تېلېفون ئىدارىسىدا دېموكراتىك گېرمانىيىدە ئىشلەنگەن 2000 يوللۇق C ـــ 52 ئاپتوماتىك تېلېفون كامىتاتورى ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ ئۈرۈمچى ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى نومۇر بۇرايدىغان ئاپتوماتىك شەھەر ئىچى تېلېفونى ئىشلىتىلگەن شەھەرگە ئايلاندى، نەتىجىدە، شۇ چاغدىكى شەھەر ئىچى تېلېفونلىرى جىددىي بولۇش ئەھۋالى ھەل بولدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تېلېگراف تېخنىكىسى جەھەتتىمۇ، خەۋەرلىشىش قۇرۇلۇشى يېڭى باسقۇچقا كىردى. شەھەرنىڭ تەرەققىيات قەدىمىنىڭ تېزلىشىشىگە ئەگىشىپ، تېلېگراف ئالاقىسى خىزمىتىگە تېخىمۇ ئىل-

گىرىلگەن ھالدا يېڭى تەلەپ قويۇلدى، 1974 - يىلى يېڭىدىن قۇرۇلغان بېيجىڭ يولى شەھەر ئىچى 8 - شۆبە تېلېفون ئىدارىسى (ھازىرقى 3 - شۆبە ئىدارە)دە دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن JEB—1A تىپلىق ئاپتوماتىك تېلېفون كامىتاتورى ئورنىتىلىپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەندىن كېيىن، بولۇپمۇ، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، شەھەر ئىچى تېلېفون ئالاقىسىنىڭ تەرەققىياتى كۆرۈنەرلىك تېز بولدى. 1983 - يىلى دوستلۇق يولى 4 - شۆبە تېلېفون ئىدارىسى قۇرۇلۇپ ئىشقا چۈشتى. توغرا، تىك قۇرۇلمىلىق 2060 يوللۇق ئاپتوماتىك شەھەر ئىچى كامىتاتورى ئورنىتىلدى. 1985 - يىلى، جيەنستاگجياڭ يولىدىكى يېڭىدىن قۇرۇلغان شەھەرلىك 5 - شۆبە تېلېفون ئىدارىسىدا توغرا، تىك قۇرۇلمىلىق 4120 يوللۇق شەھەر ئىچى كامىتاتورى ئورنىتىلدى، بۇ مەزگىلدە، شەھەرلىك 2 -، 3 -، 4 - شۆبە ئىدارىلار يەنە كۆپ قېتىم سىغىمچانلىقىنى كېڭەيتىش قۇرۇلۇشى ئېلىپ باردى، 1985 - يىلىغا كەلگەندە شەھەر بويىچە تېلېفون كامىتاتورلىرىنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 14 مىڭغا يەتتى. 1987 - يىلى يەنە ياپونىيەدە ئىشلەنگەن 6500 دانە ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى پروگراممىسى ئارقىلىق كونترول قىلىنىدىغان شەھەر ئىچى تېلېفونى كىرگۈ-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

زۇلدى. بۇ، 1957 ـ يىلى ئـاپتوماتىك تېلېفون ئورنىـ تىلغاندىن كېيىنكى تېخنىكا جـەھەتتىكى بىر زور سەكـ رەش. 1988 ـ يىلىغا يەتكەندە، شەھەر بـويىچە تېلېـ فون كامىتاتورلىرىنىڭ ئومـۇمىي سىغىمچانلىقى 25 مىڭـ دىن كۆپرەككە، تېلېفون كـابېللىرىنىڭ ئـۇزۇنلۇقى 700 كىلومېتىرغا يېتىپ، ئازادلىقنىڭ دەسلەپكـى مەزگىللىرىـ كىدىن ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 83 ھەسسە ۋە 460 ھەسسە ئاشتى. شۇنداق قىلىپ، ئۈرۈمچى شەھەر ئىچى تېلېفون ئىشلىرى ھاۋادا تارقىتىلغان ئوچۇق سىمدىـن يەر ئاسـ تى كابېللىرىغا، ئادەم كۈچى ئـارقىلىق تېلېفون ئۇلاشـ تىن نومۇر بۇرايدىغان ئـاپتوماتىك تېلېفونغا، يـالغۇز بىر ئىدارىدىن كۆپ ئىدارىغا، ئاپتومـاتىك كامىتاتورـ دىن ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش مـاشىنىسى پـروگراممىسى ئارقىلىق كونترول قىلىشقا راۋاجلىنىشتەك ئەگرى ـ توـ قاي يولنى بېسىپ ئـۆتتى، بىر قىسمى 80 ـ يىللاردىكى خەلقئارالىق تېخنىكا سەۋىيىسىگە يەتتى.

شەھەر ئىچى تېلېفون قۇرۇلۇشى ئـۈرۈمچى رايوـ نىدىكى ھەرقايسى ئورۇنـلار، ھـەر مىلـلەت خەلقىنىڭ خىزمـەت، تۇرمـۇشىغا ئىنتايىن زور قـولايلىق ئېـلىپ كەلدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، شەھـەر ئىچى تېلېـ فون كەسپىنىڭ راۋاجـلىنىشىدىكى بىر زور ئالاھىدىلىك: 2000 دىن ئارتۇق ئـائىلە ئـۆيىگە تېلېفون ئـورناتتى، يەنە نەچچە يۈز ئائىلە تېلېفون ئورناتماقچى بولـىمۇ،

ئاپپارات ـ ئۈسكۈنىلەر يېتىشمەسلىكتىن ھازىرچە ئورۇن-
تالمىدى. ئۇرالغۇ ئۆيىگە تېلېفون ئورناتقان 70 ياش-
لىق بىر مومايي مادانىيالىڭ مۇنداق دېدى: «نەچچە كۈن
ئىلگىرى بىزنىڭ ئۆيدىكى بوۋاينىڭ تۇيۇقسىز كېسىلى
قوزغىلىپ قالدى، بۇ چاغدا مەن تېلېفون بىلەن بىر ئوغ-
لۇمنى چاقىرتىپ كېلىپ، بوۋاينى دوختۇرخانىغا ئېلىپ
باردۇق؛ ئەگەر تېلېفون بولمىغان بولسا ئۇنىڭ كېسە-
لى چاتاق بولاتتى». 1986 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، «28613»
نومۇرلۇق شەھەر باشلىقى تېلېفونى پۈتۈن شەھەرگە
ئاشكارا ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، تۇنجى كۈنىلا دىجور-
نى خادىم 40 نەچچە قېتىم ئاممىدىن كەلگەن تېلېفون-
نى ئالغان، ئۇلاردا ئاممىنىڭ جىددىي ھەل قىلىنىشقا
تېگىشلىك نۇرغۇن مەسىلىلىرى ئىنكاس قىلىنغان، بۇ-
لارغا رەھبەرلىك ئەھمىيەت بەردى ۋە ئۆز ۋاقتىدا بىر
تەرەپ قىلدى. بۇ تېلېفون ھۆكۈمەت بىلەن ئامما ئوت-
تۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى راۋاجلاندۇرۇشتا ناھايىتى
زور رول ئوينىدى. ئاممىا: «شەھەر باشلىقى تېلېفونى
بار بولغاندىن كېيىن، شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىزگە يېقىن-
لاشتى» دېدى.

ئىسلاھات جەريانىدا يۈكسىلىش

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي»مەزگىلىدىكى 10 يىللىق
قالايمىقانچىلىقتا، ئىلگىرى ياخشى بولغان تېلېگراف

كارخانىلىرى ئىچىدە قائىدە - تۈزۈملەر بىكار قىلىنـ
دى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىدىيىسى قالايمىقانـ
لاشتى، ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيە
سىگە ئىگە، ئۆز ۋەزىپىسىگە سادىق بولغان بەزى ئىنـ
ژېنېر - تېخنىك خادىملار كەسپىي ئىش ئورنىدىن يۆتـ
كىلىپ كەتتى. يىللىق تېلېگراف كىرىمى 1960 - يىلى
دىكى 2 مىليون 100 مىڭ يۈەن پايدا تېپىشتىن، 1971 -
يىلى 60 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك زىيان تارتىش ھالىتىگە
چۈشۈپ قالدى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنـ
غاندىن كېيىن، تېلېگراف ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ نورمال
تەرتىپى تېز ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەمدە خاتا ئەھـ
ۋال، يالغان ئەنزىلەرنى ئاقلاش، زىيانلىلار سىياسىتـ
نى ئەمەلىيلەشتۈرۈش قاتارلىق بىر قاتار خىزمەتلەر
ئىشلىنىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ خىزمەت قىزـ
غىنلىقى ئاشتى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركـ
زىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدا بېكىتىلگەن
ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن ئىبارەت ھەل قىلغۇچ تەدبىر
كارخانىغا يېڭى ھاياتىي كۈچ ئېلىپ كەلدى. 1979 -
يىلى، پۈتۈن ئىدارە دائىرىسىدە سۈپەت، كەسىپ مىقداـ
رى، مالىيە كىرىم - چىقىمى، ئەمگەك ئىش كۈنى بېكىـ
تىلگەن «كىرىمنى ئاشۇرۇپ، چىقىمنى تېجەش» مۇكاپاـ
تى ۋە يۈرۈشلەشكەن تېلېفون يولى مۇسابىقىسى مۇكاپاـ
تى قاتارلىق ئەمگەك مۇسابىقىلىرى، مۇكاپاتلاش تۈزۈمـ

لىرى يولغا قويۇلدى؛ 1982 ـ يىلى، ئىقتىسادىي مەسئۇ-
لىيەت تۈزۈمىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشنى يادرو، كارخانى-
لاردىكى ئىقتىسادىي باشقۇرۇش، سۈپەت باشقۇرۇش ۋە
ئىقتىسادىي ھېسابات خىزمىتىنى ئاساسىي مەزمۇن قىل-
غان كارخانىلارنى ئومۇميۈزلۈك تەرتىپكە سېلىش خىز-
مىتى ئېلىپ بېرىلىپ، ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى
دەرىجمۇ-دەرىجە ئورنىتىلدى، پۈتۈن ئىدارە بويىچە ئىق-
تىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى بويىچەمۇكاپاتلاش- جازا-
لاشنى يولغا قويۇشنىڭ 22 ماددىلىق تەپسىلىي پىرىنسى-
پى تۈزۈپ چىقىلدى، 465 ماددىلىق ھەر خىل مەسئۇلى-
يەت تۈزۈمى، 3143 ماددىلىق بۆلۈم، ئىشخانىلارنىڭ ئا-
ساسىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى تۈزۈپ چىقىلدى. كەسپلەشكەن
باشقۇرۇش پىرىنسىپى بويىچە مەمۇرىي باشقۇرۇش ۋە
ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش ئاپپا-
راتلىرى مۇناسىپ ھالدا تەڭشەلدى ھەمدە ھەر قايسى
بۆلۈم، ئىشخانا، بەنلەرگە بەزى ھوقۇقلار چۈشۈرۈپ بې-
رىلدى؛ 1985 ـ يىلى، كارخانىلارنى تەرتىپكە سېلىش
ئاساسىدا، سىناق قىلىنغاندىن كېيىن پۈتۈن ئىدارىنىڭ
ھەر قايسى ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈم، ئىشخانىلىرىدا ئىقتى-
سادىي ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئومۇميۈز-
لۈك يولغا قويۇلدى. 1988 ـ يىلى 4 ـ ئايدا
يەنە، 2 ـ، 7 ـ شەھەر ئىچى تېلېفون شۆبە ئىدارى-
لىرىدا ئاشكارا خېرىدار چاقىرىپ ھۆددىگە بېرىش ئار-

قىلىق ئىدارە باشلىقى سايلاش خىزمىتى سىناق تەرىقى-سىدە يولغا قويۇلدى. 6 رىقابەتچى ئۆزلىرىنىڭ ئىدا-رىنى باشقۇرۇش لايىھەسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، چوڭ يى-غىندا سوئاللارغا جاۋاب بەردى، ئەڭ ئاخىرىدا يوشۇ-رۇن ئاۋاز بېرىش ئۇسۇلى ئارقىلىق ۋاڭ مىنجىلىك شۆبە ئىدارىنىڭ باشلىقلىقىغا سايلاندى؛ ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا ـ تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئىسمايىل خاتىپ خىرىدار چاقىرىپ ھۆددىگە بېرىش بو-يىچە سوئاللارغا جاۋاب بېرىش يىغىنىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: 2 ـ، 7 ـ شۆبە ئىدارىنىڭ ئىدارە باشلىقىنى ئاشكارا خىرىدار چاقىرىپ تەكلىپ قى-لىش ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ پوچتا ـ تېلېگراف تارماقلى-رىدا تېخى تۇنجى قېتىم،شۆبە ئىدارىدىكى كەڭ ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەن قابىلىيەت-لىك، بىلىملىك كىشى ئىدارە باشلىقلىقىغا تەكلىپ قى-لىنىپلا قالماستىن، يەنە ئۈرۈمچى رايونىدىكى ھەر قاي-سى پوچتا-تېلېگراف ئورۇنلىرىنىڭ كادىرلارنى ئاشكارا تاللىشىنى تەجرىبە بىلەن تەمىنلىدى. بۇ بىر قاتار ئىس-لاھات تەدبىرلىرى ئارقىلىق كارخانىنىڭ قىياپىتىدە نا-ھايىتى زور ئۆزگىرىش بولدى. 1988 ـ يىلى، ئومۇمىي كەسپىي كىرىم 1978 ـ يىلدىكىنىڭ يەتتە ھەسسىگە يەتتى. ھەر دەرىجىلىك رەھبىرىي كادىرلارنىڭ تىجارەت-كە يېتەكچىلىك قىلىش ئىدىيىسىنىڭ ئۆزگىرىشى يۇقى-

رىقى نەتىجىلەرنىڭ قولغا كەلتۈرۈلۈشىدىكى ئاساسلىق سەۋەبلەرنىڭ بىرى. 1980 - يىلىدىن كېيىن، ئىدارە ئىچىدىكى ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەر ھەرخىل شەكىلدىكى كارخانا ئىگىلىك باشقۇرۇش نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىش كۇرسلىرىغا قاتناشتى. ئىدارە باشلىقى يولداش جاڭ شىجيۇ 1984 - يىلى، ئاپتونوم رايوندا ئۇيۇشتۇرۇلغان تۇنجى تۈركۈمدىكى مەملىكەت بويىچە دىرېكتور، زاۋۇت باشلىقلىرىدىن ئېلىنغان ئىمتىھاندا ئەلا نەتىجىگە ئېرىشىپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن مۇكاپاتلاندى. ئۆگىنىش ئارقىلىق، ئۇزۇندىن بۇيان شەكىللەنگەن ئىدارىدا ئولتۇرۇپ خېرىدار كۈتىدىغان، نوقۇل تىجارەت قىلىدىغان كونا ئەنئەنىۋى كۆز قاراشنى، تېلېبكىراف ئالاقىسىنى «پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنىڭ قورالى» دەپ قارايدىغان، نوقۇل ھالدا سىياسىي ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى شەرەپ دەپ بىلىدىغان كۆزقاراشنى ئۆزگەرتتى. كۆپچىلىك: «خەۋەرلىشىشمۇ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچى، تېلېبكىراف ئىقتىسادىي — تاۋار ئىقتىسادى؛ بازار كۆز قارىشى، رىقابەت كۆز قارىشى، ئۈنۈم كۆزقارىشى، ئىختىساس ئىگىلىرى كۆزقارىشى، قانۇن كۆزقارىشى ۋەتەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش قاتارلىق تىجارەت پرىنسىپلىرىنى تېلېبكىراف كەسپىگە كىرگۈزۈش لازىم»— دەپ قارىدى. ئۇلار، تېلېبكىراف ئالاقىسىنىڭ ئىج-

تىمائـى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنى تېخىمۇ ئېنىق تونۇۋالـ
دى. مەسىلەن: تېلېـگراف ئىشلىرىغا بىرىـۋەن مەبلەغ
سېلىنىسا جەمئىيەتكە 3.5 يۈەن قىممەت يارىتىپ بېرىدۇ؛
ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر 100 قېتىملىق ئۇزۇن يوللۇق
تېلېفوننىڭ 76.6 قېتىمى كامانـدىـروپكىنىڭ ئورنىنى
دەسسىيەلەيدۇ؛ ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر 100 قېتىملىق
شەھەرئىچى تېلېفوننىڭ 92.7 قېتىمى ماشىنا چىقىمىنىڭ
ئورنىنى دەسسىيەلەيدۇ. تېلېگراف كارخانىلىرى ئەلاسۈپەتـ
لىـك، يۇقىرى ئۈنۈملۈك ۋە تۆۋەن سەرپىياتلىق ئۇچۇر
يەتكۈزۈپ، ۋاقىت ۋە بوشلۇقنى قىسقارتتى، تاۋار ئىقـ
تىسادىي ساھەسىدىكـى ئىشلەپچىقىرىش، تەقسىمات،
ئـالماشتۇرۇش ۋە ئىستېمالدىن ئىبارەت تۆت ھالقىنى
ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈپ جەمئىيەتنىڭ سىياسىي،
ئىقتىسادىي، ئىلىم - پەن ۋە مەدەنىيەت قاتارلىق سا-
ھەلىرىدە غايەت زور ئۈنۈمنى قولغا كەلتۈردى.

«ئىسلاھات دولقۇنىدا ئېتىبار بېرىپ راۋاجلاندۇرۇش،
سىياسەت جەھەتتە يار-يۆلەكتە بولۇش، پۈتۈن شەھەر
تېلېگراف ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش» تىن ئىبارەت
تېلېگراف قۇرۇلۇشىنىڭ ئاساسىي فاڭجېنىغا ئاساسەن،
1988 - يىلى 9 - ئايدا، ئۈرۈمچى تېلېگراف قۇرۇلۇشىغا
رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. مۇئـاۋىن شە-
ھەر باشلىقى ماۋشۈي گۇرۇپپا باشلىـقى بولدى. 1988 -
يىل 6 - ئايـنىـڭ 7 - كـۈنـى ۋە 1989 - يىـل 2 -

ئـايـنـنـڭ 22 ـ كۈنـى ئاپتـونوم رايونـلۇق خـەلق
ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت ۋە مۇئاۋىن رەئىسى
توختى سابىر، جىن يۇگخۇيلار پوچتا ـ تېلېگراف مىنىستىر ـ
لىقىغا ئىككى قېتىم بېرىپ، شىنجاڭنىڭ پوچتا ـ تېلېگراف
قۇرۇلۇشىنى راۋاجلاندۇرۇش مەسىلىسى ھەققىدە پوچتا ـ تېلـ
ـېگراف مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرى، مۇئاۋىن مىنىستىرلـ
ـرى بىلەن سۆھبەتلەشتى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتـ
ـنىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت 1989 ـ يىل 2 ـ ئايدا ئېچىلغان
ئاپتونوم رايونلۇق 7 ـ نۆۋەتلىك خەلـق قـۇرۇلتىيىنىڭ
2 ـ يىغىنىغا بەرگەن «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات» ۋە
ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ليۇزۇگخاۋ
بەرگەن «1989 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي
تەرەققىيات لايىھەسى» دە 1989 ـ يىلى ئۈرۈمچىدە ئېلېكـ
ـترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى پروگراممىسى ئارقىلىق كونتـ
ـرول قىلىنىدىغان نومۇر بۇراپ بىۋاسىتە ئالغىلى بولىدىغان
ئۆزۈن يوللۇق تېلېفون مەسلىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇنىڭـ
ـدىن يېقىنقى مەزگىل ئىچىدە ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ پوچتا ـ
تېلېگراف ئىشلىرىدا بۆسۈش خاراكتېرلىك راۋاجلىنىش ۋەـ
زىيىتىنى ياراتقىلى بولىدىغانلىقىنى، چەتئەل مەبلىغـ
ـنى كىرگۈزۈش، شەرق بىلەن ھەمكارلىشىپ غەربكە چىـ
ـقىرىپ شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ستراتېگىيىلىك
ئورۇنلاشتۇرۇشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن
تېخىمۇ ياخشى مۇلازىمەت قىلغىلى، ئۇنى،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

شىنجاڭنىڭ دۇنيانى، دۇنيانىڭ شىنجاڭنى تونۇشىدىكى، شىنجاڭنىڭ ئىمكان قەدەر تېز راۋاج تېپىشىدىكى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى تېزرەك بېيىتىشتىكى ئۇچۇر قورالىغا ئايلاندۇرغىلى بولىدىغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. ھازىر، ئۈرۈمچى تېلېگراف ئىدارىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك كادىرلار ۋە بارلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر بۇنىڭغا نۇرغۇن جاپالىق ئەجرى سىڭدۈردى. مۇناسىۋەتلىك قۇرۇلۇش تېخنىك خادىملىرى چەتئەللىك مۇتەخەسسىسلەر بىلەن بىرلىكتە 500 يوللۇق، نومۇر بۇرايدىغان ئاپتوماتىك تېلېفون ئۇسكۇنىلىرىنى كېچە - كۈندۈزلەپ قۇراشتۇرۇپ، 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنىگىچە ئىشقا كىرىشتۈرۈش نىشانىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىۋاتىدۇ. ئۈرۈمچىدىن تۇرپانغىچە بولغان فوتو تالالىق تېلېفون كابېلى قۇرۇلۇشىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قۇرۇلۇش تەييارلىقى خىزمىتىمۇ ئىشلىنىۋاتىدۇ، 32مىڭ يوللۇق ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى ئارقىلىق كونترول قىلىنىدىغان شەھەر ئىچى تېلېفون قۇرۇلۇشىغا كېرەكلىك ئۇسكۇنىلەر جەھەتتە 1988 - يىل 9 - ئايدا زاۋۇت بىلەن توختام تۈزۈلدى. ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا - تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسى ۋە شەھەرلىك تېلېگراف ئىدارىسى كېرەكلىك مەبلەغنى ھەر قايسى جەھەتلەردىن پاي ئال جۇغلاپ، 1989 - يىل 1 - پەسىلدە ئۇسكۇنە كىرگۈزۈشتىكى ھالقىلىق مەسىلىلەرنى ھەل قىلدى. زامانىۋى خە-

ۋەرلىشىش يېڭى تېخنىكىسى بىلەن قوراللانغان تېلېگ-
راف خەۋەرلىشىش كارخانىلىرى پۈتۈنلەي يېڭى قىيا-
پەتتە ئىنجاڭدىكى ۋە ئۈرۈمچى شەھرىدىكى ھەر مىل-
لەت ئاممىسى ئۈچۈن قىزغىن مۇلازىمەت قىلىدۇ، تۆتىنچى
زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تېخىمۇ زور تۆھپە
قوشىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ھاياتىنى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداشقا بېغىشلىغان ئابدۇرېھىم ھاجى

زەن يۈيلىن

1. ئاتۇش

ئابدۇرېھىم ھاجى 1897 - يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 32 - يىلى) 5 - ئايدا ئاتۇشتا تۇغۇلغان. ئەينى ۋاقىتتا ئاتۇش قەشقەر تەۋەلىكىدىكى 100دىن ئارتۇقلا ئاھالىسى بار كىچىككىنە يېزا بازىرى ئىدى.

ئاتۇشنىڭ قەشقەر بىلەن بولغان ئارىلىقى 40 كىلومېتىر بولۇپ، يېرى مۇنبەت، سۇمەنبەئى مول، ئاشلىق ۋە مېۋە ئوخشايدىغان رايون ئىدى. بولۇپمۇ شاپتۇل، ئۈزۈم ۋە قوغۇنى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا مەشھۇر ئىدى. ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى نەچچە ئەۋلات مانا مۇشۇ تۇپراقتا ياشاپ كەلگەن دېھقانلاردىن بولۇپ، كېيىن ئېغىر قەھەتچى-

لىك تۆپەيلىدىن ئۇنىڭ ئاتىسىدىن تارتىپ دېھقانچى-
لىقنى تاشلاپ يېزا بازىرىدا كىچىككىنە مىلىچ مال دۇكىنى
ئېچىپ، كۈندىلىك مالىچ ماللار تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغان.
ئەينى ۋاقىتتا، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا
چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى تەسىس قىلغان يەرلىك ئە-
مەلدارلاردىن سىرت، يەنە چەتئەللىك سودىگەرلەرنىڭ
قولچومىقىغا ئايلانغان ئاقساقاللار بولۇپ، ئۇلار يەرلىك
خەلقتىن ئېغىر باج - سېلىقلارنى ئېلىش ھوقۇقىغا ئى-
گە ئىدى. ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭ دادىسى مانا بۇ خىل
قاتمۇ - قات ئېغىر باج - سېلىقلارغا بەرداشلىق بېرەل-
مەي ئىلاجىسىزلىقتىن 1897 - يىلى قىشتا، ئەندىلا يېرىم
ياشقا كىرگەن ئوغلى ئابدۇرېھىم ھاجىنى ئېلىپ
جاھاندارچىلىق قىلىش ئۈچۈن قەشقەرگە كېلىدۇ. ئەينى
ۋاقىتتا قەشقەر يېڭىشەھەر جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئەڭ
چوڭ شەھەر بولۇپ، جان بېقىشنىڭ يوللىرى ئاتۇشقا
قارىغاندا خېلىلا كەڭرى ئىدى؛ شۇڭلاشقا ئابدۇرېھىم
ھاجىنىڭ دادىسى بۇ يەردە تۇرۇپ قالىدۇ، يازدا باق-
قالچىلىق قىلىپ، قىشتا مەدىكار بولۇپ ئىشلەيدۇ. شۇ
تۇرغانچە 13 يىل ۋاقىت ئۆتىدۇ. بۇ ئارىلىقتا 4 قېتىم كېلىپ
كېتىدۇ. ھەرقېتىمدا ئېشەكلىك ئىككى كۈن يول يۈرۈپ
يۇرتىغا كېلىپ 4، 5 كۈن تۇرۇپ قايتقانلىقتىن ئاتۇشنىڭ
ئاشلىق ئېتىزلىرى، مېۋىلىك باغلىرى، سۈزۈك دەريا سۇلىرى،
گۈزەل گۈل - گىيالىرى ۋە ئاقكۆڭۈل، ساددا خەلقى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭ بالىلىق قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاخىرقى قېتىم ئاتۇشقا بارغان ۋاقتى 1910 - يىلىنىڭ روزى ھېيت مەزگىلى بولۇپ، ئاتا - بالا ئىككىسى ھېيت نامىزىغا قاتنىشىپ، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ قەۋرىسىگە بېرىپ خەتمە قۇرئان قىلىدۇ. ھېيتنى ئۆتكۈزۈپلا قېرىنداشلىرى ۋە يۇرتداشلىرى بىلەن خوشلىشىپ ئۈرۈمچىگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. كەنتتىن چىقىپ ئانچە يىراققا بارمايلا ئۇلار ئارقىغا بۇرۇلۇپ يۇرتىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىگە كۆز تاشلاپ دادىسىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلىدۇ، ئابدۇرېھىم ھاجىمۇ يىغلاپ تاشلايدۇ. دادىسى ئۇنى بەزلەپ: «جۆر بالام ماڭىلى، ئۈرۈمچىدە ئىش ۋە پۇل تاپماق ئاسان، بىز پۇلنى جىقراق تاپقاندىن كېيىن قايتىپ كېلىمىز» دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار يۇرتى، يۇرتىنىڭ گۈزەل ئېتىز - باغلىرى ۋە ئاقكۆڭۈل ئەمگەكچان خەلقى بىلەن خوشلىشىدۇ.

2. جوۋىچى

ئۈرۈمچىگە كېلىش ئۈچۈن قەشقەرگە بارغانغا قارىغاندا ئۇرغۇن مۇساپىنى بېسىشقا توغرا كېلەتتى. ئېشەكلىك كۈنىگە كۆپ دېگەندە 5 پوتەي (50 چاقىرىم) يول يۈرۈشكە بولاتتى. دەسلەپكى ئىككى كۈندە ئابدۇرېھىم ھاجى دادىسىدىن «نەچچە پوتەي يول يۈردۇق؟»

دەپ توختىماي سوراپ تۇردى. ماڭغان يولى ئۇزارغانچە پوتەينىڭ سانىمۇ ئېشىپ ئەستە تۇتۇپ بولالمىغانلىقتىن ئۇمۇ سوراشتىن توختاپ «پۇلنى كۆپ تاپقىلى بولىدىغان» ئۇرۇمچىگە بالدۇرراق يېتىپ بېرىشقا ئالدىرىدى.

قانچىلىغان پوتەينى بېسىپ ئۆتكەنلىكى ھەتتا قانچە كۈن يول يۈرگەنلىكىنىمۇ ئېنىق ئەستە تۇتالماي ئاخىرى ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى. ئۇ چاغلاردا ئۇرۇمچىنىڭ شەھەر سېپىلى، شەھەر دەرۋازىسى، شەھەر ئىچىدە شۇنفۇ يامۇلى (ۋالى مەھكىمىسى) بار ئىدى، شۇنفۇ يامۇلىنىڭ ئالدىدا يامۇلنىڭ چوڭ دەرۋازىسى (ھازىرقى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت بىناسىنىڭ ئالدىغا توغرا كېلىدۇ) بولۇپ، بۇ جاي خۇددى ھازىرقى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرىغا ئوخشاش تۈرلۈك كەسىپتىكىلەر توپلاشقان ئاۋات بازار ئىدى. ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاچقان دۇكانلار ۋە قول ھۈنەرۋەنلەرنىڭ دۇكانلىرى نەنگۇەن ئەتراپىغا جايلاشقان ئىدى. ئابدۇرېھىم ھاجى دادىسى بىلەن بىرگە بىر يۇرتدىشىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن كىچىسى نەنگۇەندىكى بىر دۇكاندا يېتىپ، كۈندۈزى يامۇلنىڭ چوڭ دەرۋازىسى ئالدىدىكى بازارغا بېرىپ مەدىكار ئىشلىتىدىغان خېرىدار كۈتتى. بىر كۈنى بىر خەنزۇ خېرىدار ئۇلارنى مەدىكارچىلىققا ياللىدى، 10 نەچچە كۈن لايچىلىق ئىشىنى قىلغاندىن

كېيىن، ھېلىقى خەنزۇ كىشى ئەندىلا 14 ياشقا كىرگەن ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭ ئەقىللىق ۋە قولىدىن ئىش كېلىدىغانلىقىنى بايقاپ ئۇنى ھۆكۈمەت ئاچقان قول ھۈنەرۋەنچىلىكنى ئۆگىتىش ئورنىغا كۆنچىلىك ھۈنەر - سەنئىتىنى ئۆگىنىشكە تونۇشتۇردى. ئۆگىتىش ئورنى نەنگۇەن ئارقا كوچا مال بازىرىدىكى بىر چوڭ قورۇدا ئىدى. ئابدۇرېھىم ھاجى بىلەن بىرگە كۆنچىلىك ھۈنەر - سەنئىتىنى ئۆگىنىۋاتقان 20 نەچچە ياش ئۆسمۈرنىڭ يېرىمى خەنزۇ، يېرىمى خوتەن، قەشقەردىن ئېلىپ كەلگەن ئۇيغۇر بالىلىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئۇستىسى ئىچكىرىدىن تەكلىپ قىلىپ كېلىنگەن بولۇپ، ھۈنەرنى ئەستايىدىل ئۆگىتەتتى، شاگىرتلىرىغا قىزغىن مۇئامىلە قىلاتتى. ئابدۇرېھىم ھاجى مانا مۇشۇ خەنزۇ ئۇستىدىن كۆنچىلىك ھۈنەر - سەنئىتىنى قېتىرقىنىپ ئۆگەندى. يېرىم يىل ئۆگەنگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى قېرى قويىنىڭ تېرىسىدىن ھەربىي جۇۋا تىكىشنى ئۆگىنىۋالدى. ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭ زېھنى ئۆتكۈر، قولى چىۋەر بولغاچقا ماتېرىيالنى رەڭگىگە قاراپ ياخشى تاللاپ ئىشنى ناھايىتى ئىنچىكە قىلغاچقا تىكىپ پۈتتۈرگەن جۇۋىلىرى دائىم ئۇستىسىنىڭ ماختىشىغا ئېرىشىپ تۇراتتى. 3 يىلدىن كېيىن، ئۇ ماھىر ئۇستا بولۇپ يېتىشتى. قوي تېرىسىدىن ھەرخىل جۇۋا تىكىشنى ئۆگىنىۋېلىپلا قالماي، بەلكى تۈلكە تېرىسى،

مۆسەر تېرىسى، قۇندۇز تېرىسى قاتارلىق قىممەتلىك تېرىلەردىن جۇۋا تىكىشنىمۇ ئۆگىنىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇ، ھايۋانات تېرىسىدىكى تىرناق، قۇلاق، ئېغىز، قۇيرۇقلىرىنى ماھىرلىق بىلەن قۇراشتۇرۇپ چىرايلىق شەكىللەر چۈشۈرۈلگەن ئېسىل جۇۋىلارنى تىكىپ خېرىدارلارنىڭ ئالقىشىغا ئىگە بولىدۇ. 1914 - يىلى، ئۇلار نەنگۇەن كونا مال بازىرىدا تېرە مەھسۇلاتلىرى دۇكىنى ئاچىدۇ. دادىسى دۇكاندا تىجارەت قىلىپ ئۆزى كارخانىسىنى باشقۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ تىجارىتى راۋاج تېپىپ نەچچە يىلدىلا نۇرغۇن پۇل تاپىدۇ. ئابدۇرېھىم ھاجى تەسىرلەنگەن ھالدا: «ئۈرۈمچىدە پۇل تېپىش ئاسان ئىكەن دېگىنىمدىن كۆرە خەنزۇ ئۇستام ماڭا ياخشى ھۈنەر ئۆگەتتى دېگىنىم تۈزۈكرەك» دەيدۇ. ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭ كۆنچىلىك ھۈنەر - سەنئىتى تېزلا جايلارغا تارقىلىدۇ. 1918 - يىلى، چۆچەكلىك بىر تېرە مەھسۇلاتلىرى سودىگىرى ئابدۇرېھىم ھاجىنى ھۈنەر - تېخنىكا ئۆگىتىشكە تەكلىپ قىلىدۇ. ئۇ چۆچەكتە بىر يىل تۇرۇپ نۇرغۇن شاگىرت يېتىشتۈرۈپ بېرىپ، 1919 - يىلىنىڭ ئاخىرى ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىدۇ.

ئابدۇرېھىم ھاجى كىشىلەرگە نىسبەتەن سەممىي، ئادىل ئىش قىلىدىغان بولغانلىقتىن نۇرغۇن خەنزۇلار بىلەن دوستلۇق ئورناتقان. كەسپتە ئۆزئارا ئىشىنىپ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بىر ـ بىرىنى قوللاپ ئۆتكەن. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەزەلدىن جېدەل ـ ماجىرا كۆرۈلۈپ باقمىغان.

3 .3 يىل

1927 ـ يىلى يازدا، غۇلجىلىق ئەيسا ھاجى ئابدۇرېھىم ھاجىنى جۇۋۋا تىكىشكە تەكلىپ قىلىدۇ. بۇ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىيغا ئانچە ئۇزۇن بولمىغان، خەلقنىڭ تۇرمۇشى ناھايىتى قىيىن، بولۇپمۇ يېمەكلىك تەمىناتى يېتىشمەيۋاتقان مەزگىل ئىدى. ئەيسا ھاجى غۇلجىدىكى ئاتاقلىق چارۋىدارلاردىن ئىدى. ئابدۇرېھىم ھاجى بارغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ئۇنى بىرقوتان قوينى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئاپىرىپسېتىپ كېلىشكە بۇيرۇيدۇ. 30 ياشقا تولغان ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭمۇ چەت ئەللەرگە چىقىپ كۆزىنى ئېچىپ كېلىش ئارزۇسى بولغانلىقتىن، ئۇ، يەنە بىر ھەمراھى بىلەن بىرلىكتە 200 تۇياقتىن ئارتۇق قوينى ھەيدەپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قاراپ يولغا چىقىدۇ. دۆلەت چېگرىسىدىن ئۆتۈپ ئۇزۇنغا بارمايلا بۇ 200 تۇياقتىن ئارتۇق قوينى سېتىپ قوينىڭ پۇلىدىن ئۆزىگە تېگىشلىك ھەققىنى ئېلىپ قېلىپ قالغان پۇلنى ئەيسا ھاجىغا تاپشۇرۇشنى ھەمراھىغا ھاۋالە قىلىدۇ ـ دە، ئۆزى نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش

ئۇچۇن، 1927 ـ يىلىدىن 1930 يىلىغىچە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستانلارنى ئايلىنىدۇ. بازغان يەرلەردە بەزىدە ئۇششاق تىجارەت بىلەن شۇغۇللانسا، بەزىدە باشقىلارنىڭ كۆنچىلىك ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىدۇ ياكى بىر نەچچە كۈن ۋاقىتلىق ئىش قىلىدۇ. نەگىلا بارمىسۇن يەرلىك خەلق ئۇنى چەتكە قاقماي ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئابدۇرېھىم هاجى گەرچە ئىلىپنىڭ سۆزىنىسىمۇ بىلمىسىمۇ بۇ ئۈچ يىل جەريانىدا كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرىدىن نۇرغۇن يېڭى ئىشلارنى يەنى لېنىننىڭ نېمە ئۈچۈن روسىيە ئىنقىلابىغا رەھبەرلىك قىلغانلىقى، سوتسىيالىزمنىڭ زادى نېمىلىكى، سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىك ھوقۇقىدىن قانداق بەھرىمەن بولىدىغانلىقى قاتارلىقلارنى بىلىۋالىدۇ. ئۇنى تولىمۇ قىزىقتۇرغىنى جۇڭگولۇق خەنزۇلارنىڭمۇ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىغا قاتناشقانلىقى، لېنىننىڭ بىر مۇھاپىزەت بەنىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى خەنزۇ ئىكەنلىكى بولۇپ ئۇنىڭ ئىچىدىكى بەزىلىرىنىڭ ئىسىم فامىلىسىنى ئاڭلىغاندەك قىلسىمۇ لېكىن ئېسىگە ئالالمايدۇ. ئۇ نۇرغۇن مەسىلەرنى يەنى خەنزۇ ئەمگەكچى خەلقىنىڭمۇ شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەت خەلقىگە ئوخشاش چىك سۇلالىسى ئەمەلدارلىرى ۋە

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى www.uyghurkitap.com

ياڭ زېڭشىننىڭ زۇلمىغا ئۇچراۋاتقانلىقى؛ خەنزۇ ئۇستىدىن ئۆگىنىۋالغان جۇۋا تىكىش تېخنىكىسىنىڭ شىنجاڭدا ئەسقېتىپلا قالماستىن، سوۋېت ئىتتىپاقىدىمۇ ئەسقاتقانلىقى، شىنجاڭدىكى خەنزۇ دوستلىرى ۋە ئۇلار بىلەن بولغان دوستانە بېرىش - كېلىش قاتارلىقلارنى ئويلايدۇ. قىرغىزىستاندا ئۇ يەنە جۇڭگودىن ئۇ يەرگە بېرىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان خۇيزۇلار بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇلار بىلەن خەنزۇ تىلىدا سۆزلەشكەندە ئىنتايىن يېقىملىق ھېس قىلىدۇ. مانا بۇلار ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئۈچۈن بارلىقىنى بېغىشلىشىغا مۇستەھكەم ئىدىيىۋى ئاساس بولۇپ قالىدۇ.

4. «قىزىل» ھاجى

ئابدۇرېھىم ھاجى ئوتتۇرا ئاسىيادا تۇرغان 3 يىل ئىچىدە جايلاردىكى مۇسۇلمانلاردىن ھەج قىلىپ كەلگەنلەرنى ئاڭلاپ ئۇلاردىن ھەرەمگە بېرىشنىڭ يولى، قاتناش ئەھۋالى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى سوراپ بىلىۋالىدۇ. 1930 - يىلى ئوتتۇرا ئاسىيادىن غۇلجىغا كېلىپ، ئۇ يەردىن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىدۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭ دادىسىنىڭ يېشى گەرچە 60 تىن ھالقىغان بولسىمۇ ھەج قىلىش ئارزۇسى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. ئابدۇرېھىم ھاجى ئىنتايىن مۇلايىم، ۋاپادار

بالا بولغاچقا دادىسىنىڭ ئارزۇسىنى قوللايدۇ ۋە ئوتتۇ-
را ئاسىيادىكى ۋاقتىدا ھەج قىلىش توغرىسىدا ئاڭلى-
غان، ئىگىلىگەن ئەھۋاللىرىنىڭ ھەممىسىنى بىرمۇ -
بىر سۆزلەپ بېرىدۇ. شۇ يىلى روزى ھېيتتا ئابدۇرېھىم
ھاجىنىڭ دادىسى ناھايىتى روھلانغان ھالدا بىر قوينىڭ
گۆشىنى تونۇر كاۋىپى قىلىپ مۇسۇلمان ۋە خەنزۇ دوست-
لىرىنى قىزغىن مېھمان قىلىدۇ. ھېيتنى ئۆتكۈزۈپلا ئاب-
دۇرېھىم ھاجى دادىسىغا ھەمراھ بولۇپ ھەج قىلىشقا
ماڭىدۇ، ئۇلار ئالمۇتاغا بارغاندا ھەج قىلىشقا كېتىۋات-
قان يەنە ئىككى دوستى بىلەن ئۇچرىشىپ تۆتىسى بىر-
لىكتە قۇربان ھېيتتىن بۇرۇن مەدىنىگە يېتىپ بارىدۇ.
قۇربان ھېيت كۈنى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن
ھەج قىلىش ئۈچۈن كەلگەن نەچچە يۈزمىڭ مۇسۇلمان
بىلەن بىرگە ئاراپاتقا قاتنىشىپ ئۇنىڭ نەزەر دائىرى-
سى يەنىمۇ كېڭىيىدۇ. ئاراپاتتىن كېيىن ئۇلار مۇقەد-
دەس جاي ھەدىيە قىلغان قىزىل دوپپىنى كىيىپ خۇشال
ھالدا ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىدۇ، ئۇلار ھاجى بولۇپ
قايتىپ كەلگەنلىكتىن يېقىن ئەل - ئاغىنىلىرى
كېلىپ ئۇلارنى تەبرىكلەيدۇ، خەنزۇ دوستلىرى ئابدۇرې-
ھىم ھاجىنى «كىچىك ھاجى»، ئۇنىڭ دادىسىنى «چوڭ
ھاجى» دەپ ئاتىشىدۇ. ئابدۇرېھىم ھاجى كىچىكىدىن
ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىپ قارىداپ كەتكەنلىكى ئۈ-
چۈن خەنزۇ دوستلىرى دائىم مېھرىبانلىق بىلەن ئۇنى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

«قارا ھاجى»دەپ ئاتىشاتتى. ئۇ ئىنتايىن ئوچۇق كۆ- ڭۈللۈك بىلەن: «مېنىڭ تېرەم قارا بولغىنى بىلەن قەلبىم قىزىل، مەيلى قايسى مىللەتتىن بولغان دوست- لارغا بولمىسۇن توغرا نىيەتتە مۇئامىلە قىلىمەن» دەيتتى. 1949 - يىل 26 - سېنتەبىر شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئابدۇرېھىم ھاجى ئىنتايىن خۇشال- لانغان ھالدا خەنزۇ دوستلىرىغا «ئەندى سىلەر مېنى قىزىل ھاجى دەپ ئاتىشىڭلار كېرەك، چۈنكى مېنىڭ قەلبىم تېخىمۇ قىزىللاشتى!» دەيدۇ.

5. ئانتى رازۋېتچىك

ئابدۇرېھىم ھاجى «ھاجى» بولۇپ كەلگەندىن كېي- يىن ئۇندىمەستىن ئۆز تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1946 - يىل 6 - ئايدا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋەكىلى بىلەن 3 ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرىنىڭ تىنچلىق تەنپەنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتكۈزۈلۈپ، 7 - ئايدا شىنجاڭ دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىندى. ئەخمەتجان قاسىمى، سەيپىدىن ئېزىزى، ئابدۇكېرىم ئاباسوپ قاتارلىق 3 ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرى دېموكراتىك بىرلەش- مە ھۆكۈمىتىدە مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئالدى. لې- كىن يەنە بىر تەرەپتىن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى

ئىشپىيونلۇق ھەرىكەتلىرىنى يەنىمۇ كۈچەيتتى. 3 ۋى-
لايەت ئىنقىلابىي رەھبەرلىرىنىڭ ھەرىكىتىنى قاتتىق
نازارەت قىلىپ، خەلق ئاممىسى بىلەن 3 ۋىلايەت رەھ-
بەرلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىنى دىققەت بىلەن كۈزەتتى.
1947 ـ يىلىنىڭ بېشىنىڭ مەلۇم بىر ئاخشىمى بىر كى-
چىك جىپ ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭ ئىشىك ئالدىدا تۇيۇق-
سىز توختاپ پۇقراچە كىيىنگەن 3 ئىشپىيون ئۆيگە
ئۇسۇپ كىرىدۇ ـ دە، شىنجاڭ جىگىبىي سىلىڭبۇنىڭ مۇ-
ھىم ئىش ئۇستىدە ئابدۇرېھىم ھاجى بىلەن مەسلىھەت-
لىشىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بۇ
زەربىدىن ئابدۇرېھىم ھاجى نېمە قىلىشىنى بىلمەي
سەل تېڭىرقاپ قالىدۇ ـ دە، ئىشپىيونلارغا قاراپ: «مەن
بىر ئاددىي پۇقرا جىگىبىي سىلىڭبۇنىڭ مەن بىلەن
مەسلىھەتلىشىدىغان نېمە مۇھىم ئىشى بار ئىكەن»دەيدۇ.
ئىشپىيونلار: «بارغاندا بىلىسىز» دەيدۇ ـ دە، ئابدۇ-
رېھىم ھاجىنى قولتۇغىدىن يۆلىگىنىچە ماشىنىغا چى-
قىرىپ ئۇدۇل شىنجاڭ جىگىبىي سىلىڭبۇسىغا ئېلىپ با-
رىدۇ. سول تەرەپتىكى ئىشخانىدىن پاكار بويلۇق بىر
ئۇيغۇر ياش چىقىپ كېلىدۇ. بۇ ياش ئابدۇرېھىم ھاجىغا
تونۇش بولۇپ ئابدۇراخمان ئىسىملىك (خەنزۇچە ئىسمى
ئاجەنشىن) نەنگۇەن تەۋەسىدە ئاتىغى چىققان ئىشسىز
لۈكچەك ئىدى. كېيىن جىگىبىي سىلىڭبۇنىڭ ئىشپىيونلۇق
تەشكىلاتىغا قاتناشقان. ئۇ ئابدۇرېھىم ھاجىنى ئىشخانى-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

غا باشلاپ كىرگەندىن كېيىن ھىجا يىغان ھالدا: «××× سىلنىڭ ئۆزلىرىگە سالام ئېيتتى!» دەپ بولار ـ بولمايلا ئۆزىنىڭ ياۋۇزلۇق قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ، ئابدۇرېھىم ھاجىنى ئىشپىيونلۇق تەشكىلاتىغا قاتنىشىشقا مەجبۇرلايدۇ ھەمدە كونكرېت ۋەزىپە ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا ئابدۇرېھىم ھاجى ئىنتايىن غەزەپلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ يەنە «تۇلپارنىڭ چۇلۋۇرى ئالىۋاستىنىڭ قولىدا» يالغاندىن ماقۇل بولۇپ يولۋاس ئېغىزىدىن قېچىپ چىققاندىن كېيىن بىر ئامالىنى قىلمايمەنمۇ دېگەن نىيەتكە كېلىدۇ. ئابدۇراخمان ئۇنىڭ قاتنىشىشقا قوشۇلغانلىقىنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ ئۇنى ئۆيىگە ئاپىرىپ قويىدۇ. ئۆيىگە بارغاندىن كېيىن ئابدۇرېھىم ھاجى ئۆيىدىكىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بۇ ئىش ئىنتايىن مۇھىم، ئەخمەتجان قاسىمغا دوكلات قىلماسلىق بولمايدۇ دېگەن قارارغا كېلىدۇ. ئەتىسى تاڭ سۈزۈلمەستىلا ئابدۇرېھىم ھاجى خابا ئارقا كوچا بىلەن ئەخمەتجان ئەپەندىنىڭ تۇرالغۇ جايىغا بېرىپ، بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى تەپسىلىي دوكلات قىلىدۇ. ئەخمەتجان ئەپەندى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا دۈشمەننىڭ ئىشپىيونلۇق تەشكىلاتى ئىچىگە كىرىپ ئىنقىلاب ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ھەققىدە كۆرسەتمە بېرىدۇ. شۇندىن ئېتىبارەن ئابدۇرېھىم ھاجى ئىنقىلاب ئىشلىرىغا سادىق «ئانتى رازۋېتچىك» بولۇپ ئەخمەتجان ئەپەندىگە دۈش-

مەنىنىڭ ھەرىكىتىنى ۋاقتىدا دوكلات قىلىپ تۇرىدۇ.
1947 - يىلى 2 - ئايدا، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۇ-رۇمچىدە 3 ۋىلايەت ئىنقىلابىينىڭ رەھبەرلىرىگە قارشى «25 - فېۋرال» ۋەقەسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئەخمەت-جان ئەپەندى غۇلجىغا قايتىش ئالدىدا ئابدۇرېھىم ھاجىنى چاقىرتىپ، ئۇنىڭغا، ئۇنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈن ئۇنى 3 ۋىلايەتنىڭ كونترول-لۇقىدىكى شىخۇ ناھىيىسىگە ئاپىرىپ قويۇشنى ئويلاۋاتقانلىقىنى ئېيتىدۇ. ئابدۇرېھىم ھاجى بۇ پىكىرگە قوشۇلىدۇ. ئەخمەتجان ئەپەندى بارلىق ئىشلارنى ناھايىتى تېزلىكتە ئورۇنلاشتۇرۇپ ئىككىنچى كۈنىلا ئۇنى يوشۇرۇن شىخۇغا يولغا سېلىۋې-تىدۇ. نەچچە كۈن ئۆتمەيلا شىنجاڭ دېموكراتىك بىرلەش-مە ھۆكۈمىتىدە قاتناشقان 3 ۋىلايەتنىڭ ۋەكىللىرى غۇل-جىغا قايتىدۇ. ئابدۇراخمان غالجىر ئىنتەك تىمىسقىلاپ ئابدۇرېھىم ھاجىنى ئىزدەپ بارمىغان يېرى قالمىغان بولسىمۇ لېكىن ئۇنىڭ بىر تال مويىنىمۇ تاپالمايدۇ.

6. بىرلىشىشلار

1949 - يىل 8 - ئاي، ئەخمەتجان قاسىمى 1 - ئۆۋەتلىك جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىگە قاتنىشىش ئۈچۈن، بېيجىڭغا مېڭىشىنىڭ ئالدىدا ئابدۇ-رېھىم ھاجىغا خەت يېزىپ، خېتىدە: شىنجاڭ يېقىن ئا-

رىدا ئازاد بولىدۇ، ئازاد بولغاندىن كېيىن سىلى دەرھال ئۈرۈمچىگە قايتىپ بېرىپ، مۇسۇلمانلار سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ خىزمەتلىرىگە رىياسەتچىلىك قىلغايلا ھەمدە بارلىق توسالغۇلارنى يېڭىپ، مۇسۇلمانلار سودا ئۇيۇشمىسى بىلەن ئۈرۈمچى شەھەرلىك سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ بىرلىشىشىنى تېزرەك ئىشقا ئاشۇرۇپ، شىنجاڭغا كىرىش ئالدىدا تۇرغان جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى كۈتۈۋېلىش ئىشىغا ئاكتىپ تەييارلىق كۆرگەيلا دەپ يازىدۇ. ئابدۇرېھىم ھاجى خەتنى تاپشۇرۇۋېلىپ خۇشاللىقىدىن كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەي ئازادلىق خەۋىرىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئاڭلىغىنى خۇش خەۋەر بولماي ئەكسىچە ئەخمەتجان قاتارلىق كىشىلەرنىڭ بېيجىڭغا مېڭىش سەپىرىدە ئايروپىلان ھادىسىسىگە ئۇچرىغانلىقى بولىدۇ، بۇ شۇم خەۋەر خۇددى چاقماق چاققاندەك ئۇنى ئىنتايىن قايغۇغا سالىدۇ.

1949 - يىل 26 - سېنتەبىر، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەر ئاخىرى شىخۇغا يېتىپ بارىدۇ. ئابدۇرېھىم ھاجى مەرھۇمنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى يولىيورۇقىغا ئاساسەن، 1950 - يىلى 1 - ئايدا ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىپ، ئىككى سودا ئۇيۇشمىسىنى بىرلەشتۈرۈش ئىشىغا پائال كىرىشىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا مۇسۇلمانلار سودا ئۇيۇشمىسىنى چاڭگىلىغا ئېلىۋالغان قىسمەن جاھىل ئۇنسۇرلار بىرلەشمەسلىك،

قوشۇلماسلىقتا چىڭ تۇرۇپ، ئىككى سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇستەقىل پائالىيىتىنى ساقلاپ قېلىش تەرىپىنى ئالىدۇ. ئابدۇرېھىم ھاجى مەردانىلىق بىلەن ئۇلارغا: «بىز خەنزۇ سودىگەرلەر بىلەن ئەزەلدىن بىر ئۇيۇشما ئىدۇق، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، 1946 ـ يىلىدىن كېيىنلا ئىككى ئۇيۇشما بولۇپ ئايرىلغان، ھازىر ئازادلىققا ئېرىشتۇق، كوممۇنىستىك پارتىيە بىزگە رەھبەرلىك قىلىدۇ، كۆپچىلىك ئىتتىپاقلىشىپ كوممۇنىستىك پارتىيىگە ئەگىشىپ مېڭىشىمىز لازىم.» دەيدۇ. ئۇزۇنغىچە قايتا ـ قايتا كېڭىشىش، مۇزاكىرە قىلىش نەتىجىسىدە ئىلگىرى مۇسۇلمانلار سودا ئۇيۇشمىسىنى چاقىرىلغا ئېلىۋالغان قىسمەن كىشىلەر ئىشىخۇيدىن چېكىنىپ چىقىدۇ، ئىشىخۇي ئابدۇرېھىم ھاجىنى ۋاقىتلىق مەسئۇل بولۇشقا كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ چىڭ تۇرۇشى بىلەن ئۈرۈمچى شەھەرلىك سودا ئۇيۇشمىسى بىلەن ئۈرۈمچى مۇسۇلمانلار سودا ئۇيۇشمىسى ئاخىرى 1950 ـ يىلى 1 ـ ئايدا بىرلىشىدۇ، سودا ـ سانائەت ساھەسىدىكى ھەر مىللەت زاتلىرى ئابدۇرېھىم ھاجىنى بىردەك، بىرلەشكەندىن كېيىنكى ئۈرۈمچى شەھەرلىك سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن ئىشىجاڭلىقىغا كۆرسىتىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

7. بېيجىڭغا بېرىش

ئابدۇرېھىم ھاجى كېنو ئېكرانىدىن بېيجىڭنى، ھەيۋەتلىك تيەنئەنمېن بىناسىنى ۋە ئۇنىڭ ئالدىدىكى نەقىشلىق مۇنارنى كۆرگەنىدى، بەزىدە كۆزىنى يۇمسا بۇ گۈزەل كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىدا گەۋدىلىنەتتى، لېكىن بۇلارنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشنى ئويلاپمۇ باقمىغان ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ بېيجىڭ ئۇنىڭ قەلبىدە ھامان ئەينى يىللاردا شىخۇدا ئۆرۈمچىنى ئويلىغىنىدەك زادىلا ئېسىدىن چىقمايتتى.

1950 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىنىڭ بىر كۈنى، تەشكىل ئۇنىڭغا ئالاقە باشقارمىسىنىڭ مەجلىسخانىسىدا يىغىن بارلىقىنى ئۇقتۇردى. ئۇ ئادەتتىكىگە ئوخشاش دەل ۋاقتىدا يىغىن مەيدانىغا كىرىپ كەلدى. بىراق بۇ قېتىمقى يىغىنغا قاتناشقانلار يا سودا ـ سانائەت ساھەسىدىكى زاتلار ياكى پۈتۈنلەي ئۆرۈمچىدىكى كىشىلەر بولماستىن بەلكى پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن ھەر مىللەت ۋەكىللىرى ئىدى. ئابدۇرېھىم ھاجى «بۇ نېمە ئىشتۇر» دەپ ھەيرانلىق ھېس قىلدى. يىغىننى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى باشقۇرغان بولۇپ، ئۇ ئالدى بىلەن ئىسمىلىككە قاراپ 25 ئادەمنىڭ ئىسمىنى يوقلىما قىلىپ، ئاندىن، «بۇ يىل جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىمىز قۇرۇل-

غانلىقىنىڭ بىر يىللىقى، پايتەختىمىز بېيجىڭدا تەنتەنىلىك تەبرىكلەش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلىدۇ، بىز شىنجاڭدىكى 13 مىللەتتىن تەركىب تاپقان 25 كىشى دۆلەت بايرىمى مۇراسىمىنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۆمىكى» دەپ ئېلان قىلغاندا ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭ قېنى ئۇرغۇپ بېيجىڭنىڭ ھەيۋەتلىك، گۈزەل مەنزىرىسى دەرھال ئۇنىڭ كاللىسىدا ئەكس ئېتىدۇ.

ئابدۇرېھىم ھاجى يىغىننىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئۆيگە بارغاندىن كېيىن، سەپەر تەييارلىقىنى قىلىدۇ. 9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن ئابدۇرېھىم ھاجى 24 ۋەكىل بىلەن بىرلىكتە ئىككى يۈك ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرۇپ (ئۇ چاغدا ئۈرۈمچى - لەنجۇ تۆمۈر يولى تېخى ياسالمىغان بولۇپ پويىز پەقەت تيەنشۈيگىچىلا قاتنايتتى) بېيجىڭغا بېرىش سەپىرىگە ئاتلىنىدۇ. شىئەنگە بارغاندا پويىزغا ئالمىشىپ بىر كېچە-كۈندۈزدە بېيجىڭغا يېتىپ بېرىپ چيەنمېن ۋوگزالىدا پويىزدىن چۈشىدۇ، ئۇ تەلپۈنگەن بېيجىڭ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا نامايەن بولىدۇ. «ئاھ، بېيجىڭ مەن ئاخىرى سېنىڭ قوينىڭغا كەلدىم!»

1950 - يىلى 1 - ئۆكتەبىر 53 ياشقا كىرگەن بۇ غەربىي جۇڭگولۇقنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ بەختلىك بىر كۈن ئىدى، بۇ كۈنى ئۇ پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن دۆلەت بايرىمى پاراتىنى كۆزدىن

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كەچۈرۈشكە كەلگەن ئۆمەك ۋەكىللىرى بىلەن بىرگە تيەنئەنمېنىنىڭ ئالدىدىكى پارات قوبۇل قىلىش سەھنىسىدىن ئورۇن ئېلىپ ماۋجۇشى، جۇ ئېنلەي، جۇ دې، ليۇ شاۋچى قاتارلىق پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرى شۇنىڭدەك ھەيۋەتلىك تامايىش قوشۇنىنى كۆردى. دۆلەت بايرىمى مۇراسىمىدىن كېيىن، ئۇلار بېيجىڭدىكى ئاتاغلىق ئاسارە ـ ئەتىقىلەرنى ساياھەت قىلدى. نۇۋەتتە كوچىسىدىكى مەسچىت ۋە گۇاڭجى چوڭ بۇتخانىسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى. گۇاڭجى بۇتخانىسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغاندا پېشقەدەم راھىپ ناھايىتى ھۆرمەتلىك ئېيتىپ ۋەكىللەرنى چىلان ۋە ئالما بىلەن قىزغىن كۈتۈۋالدى. ئابدۇرېھىم ھاجى بېيجىڭدىن ئايرىلىش ئالدىدا كەرچە باھاسى ئۇرۇمچىنىڭكىدىن كۆپ قىممەت بولسىمۇ قايتىپ بارغاندىن كېيىن يوقلاپ كەلگەنلەرنىڭ ھەر بىرىگە بىردىن تارقىتىپ بېرىش ئۈچۈن پايتەختنىڭ ئالمىسىدىن بىر خالتا سېتىۋالدى.

8. ۋەتەن سۆيەر قەلب

ئابدۇرېھىم ھاجى ئۆزى بىلەن بىرگە دۆلەت بايرىمى مۇراسىمىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە بارغان 24 ۋەكىل بىلەن بىللە پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىغە بولغان سەمىمىي

غەمخورلۇقى، پايتەخت خەلقىنىڭ شىنجاڭدىكى قېرىن-داش مىللەتلەرگە بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتىنى ئىپادىلەپ بېيجىڭدىن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىمەن. بېيجىڭدىن ئىپادىلەپ كەلگەن ئالەمسىنى ئەندىلا تارقىتىپ بولۇشىغا، قاينام - تاشقىنلىق ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ھەرىكىتى باشلىنىدۇ. ئابدۇرېھىم ھاجى پايتەخت خەلقىنىڭ دۆلەت بايرىمى نامايىشىغا قاتناشقاندىكى ھەيۋەت - جاسارىتى بىلەن ئۈرۈمچىنىڭ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئاممىۋى قەسەميات يىغىنى ۋە نامايىشىغا قاتنىشىدۇ. ئۇ، ئۆزىنىڭ بېيجىڭنى كۆ-رۈپ كەلگەن ئادەم، دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرىغا بولغان مەسئۇلىيىتى باشقىلاردىن ئېغىرراق ئىكەنلىكىنى چوڭ-قۇر چۈشەنگەچكە ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇ-رۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىشكە ئىئانە توپلاش ھەرى-كىتى باشلىنىشى بىلەنلا 100 تۇياق قوي 500 يۈەن شىنجاڭ پۇلى (خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا 2500 يۈەن) ئىئانە قىلىدۇ ھەمدە پائال تەشۋىق قىلىپ ئاممىنى قىزغىن ئىئانە بېرىشكە سەپەرۋەر قىلىدۇ.

ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك قايناق ھېسسىياتى باشتىن - ئاخىر ئىزچىل تۈردە ئىپادىلىنىپ كەلدى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگى-لىدىلا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنى تەشۋىق

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

قىلىپ ۋە ئۇنىڭغا ياردەم بېرىپ جەمئىيەتتە كۈچلۈك ئەكس سادا پەيدا قىلغانىدى. ئەينى ۋاقىتتا ئۇنىڭ نەنگۇەندە يەرلىك مەھسۇلاتلار سودا سارىيى بار ئىدى، جەنۇبىي شىنجاڭدىن ئۈرۈمچىگە كەلگەن يەرلىك مەھسۇلات سودىگەرلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئۇنىڭ سودا سارىيىغا چۈشەتتى. ئۇ، ئۆزىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشقا ياردەم قىلغان ئىئانىسىنىڭ ھۆججەتلىرىنى رامكىغا رەتلىك تىزىپ سودىگەرلەرنىڭ كۆرۈشى ئۈچۈن ھىسابات ئۆيىنىڭ تېمىغا ئېسىپ قويغانىدى. بۇ ھەرگىز ئۆزىنى تەشۋىق قىلىش بولماستىن، بەلكى باشقىلارنى رىغبەتلەندۈرۈش يۈزىسىدىن باشقىچە يول بىلەن قىلىنغان تەشۋىقات ئىدى. سودىگەرلەر بۇنى كۆرگەندىن كېيىن ھەممىسى ئىلھاملىنىپ ئۆزلۈكىدىن ئىئانە قىلىپ ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭ تاپشۇرۇپ قويۇشىغا ھاۋالە قىلىشىدۇ. ئابدۇرېھىم ھاجى ئىنتايىن ئەستايىدىللىق بىلەن ھەربىر ئادەمنىڭ ئىئانىسىنى بىجىرگۈچى ئورۇنغا تاپشۇرۇپ بېرىپ، ھۆججىتىنى ئىگىسىگە بېرىدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇ، ئىئانە قىلغۇچىلارنىڭ ئىسىم فامىلىسى ۋە پۇلىنىڭ سانىنى سارايىنىڭ ئېلان تاختىسىغا يېزىپ ئېلان قىلىپ تۇرۇشنى ھىساباتچىسىغا تاپشۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇرېھىم ھاجىنىڭ سارىيىغا چۈشكەنلىكى مېھمانلار ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشقا ياردەم قىلىشنى ئىنتايىن شەرەپلىك

دەپ بىلىدۇ، ئۇلار ئۇرۇمچىدە ئىشانە قىلىنغان پۇلىنىڭ ھۆججەتلىرىنى ئۆز يۇرتلىرىغا ئېلىپ بېرىپ ئابدۇرېھىم ھاجىغا ئوخشاش ئۇنى رامكىغا ئېلىپ ئېگىز ئېسىپ قويۇپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك بۇرچىنى ئادا قىلغانلىقىنىڭ نامايەندىسى قىلىشىدۇ.

1938 - يىلى 11 - ئايدا، ئۇرۇمچىدە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا ئالتۇن تەقدىم قىلىش ھەرىكىتى قانات يايدى، ئۇرۇمچىدىكى ھەر مىللەت خەلقى يۈكسەك ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلىقى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئالتۇن - كۈمۈش، نەق پۇل، نەرسە - كېرەكلىرىنى سەلتەنەتلىك ئالتۇن تەقدىم قىلىش سەھنىسىگە ئاپىرىپ بەردى. ئابدۇرېھىم ھاجى قەلبىدىكى يالقۇنىنى باسالماي دادىسىدىن مىراس قالغان خوتەن گىلىمى بىلەن ئۆزى ناھايىتى ئېسىلچىلىك بىلەن تىككەن تۈلكە جۇۋىسىنى ئالتۇن تەقدىم قىلىش سەھنىسىگە ئاپىرىپ بەردى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا ياردەم بېرىشتىن تارتىپ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ھەرىكىتىگە قەدەر ۋەتەن، خەلققە پايدىلىق ئىشلا بولىدىكەن ئۇ ھامان باشلامچىلىق بىلەن ئالدىدا مېڭىپ كەلدى. ئۇ دائىم: «مەن بىر ساۋاتسىز قارا تۇرۇق. لېكىن نەچچە ئون يىل جاھان كەزدىم، چوڭ داۋلىلارنى چۈشىنىمەن. مېنىڭ قەلبىمۇ باشقىلارنىڭكىگە ئوخشاش

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ۋەتەننى سۆيىدۇ.» — دەيدۇ. مانا مۇشۇنداق ئاددىي ۋەتەنپەرۋەر قەلب سوتسىيالىستىك ۋەتىنىنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىدا ئۆز تۆھپىسىنى قوشتى.

9. تونۇر كاۋىپى

تونۇر كاۋىپى پىشۇرۇش ئابدۇرېھىم ھاجىغا ئاتا — بوۋىسىدىن قالغان ھۈنەر، شۇنداقلا ئۇنىڭ ئائىلىسىنىڭ مېھمانلارغا قىلىدىغان ئەنئەنىۋى تائامى. ئازادلىقتىن بۇرۇن شۇنداق ئىدى. ئازادلىقتىن كېيىن تېخىمۇ شۇنداق بولدى. خەلق ئۇچۇن تىجارەت قىلغاندا شۇنداق ئىدى. ھۆكۈمەت خىزمىتى ئۆتىگىنىدىمۇ شۇنداق بولدى.

ئازادلىقتىن كېيىن، ئابدۇرېھىم ھاجى ئايرىم — ئايرىم مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سودا — سانائەت بىرلەشمىسىنىڭ دائىمىي ئەزاسى، شەھەرلىك سودا-سانائەت بىرلەشمىسىنىڭ ئۆتكەن ھەر نۆۋەتلىك مۇئاۋىن رەئىسى، 1956 — يىلى شەھەرلىك يېمەك — ئىچمەك شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى. 1957 — يىلى شەھەرلىك يېمەكلىكلەر شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى. 1984 — يىلى 5 — ئاينىڭ 24 — كۈنى 87 يېشىدا كېسەل تۈپەيلىدىن قازا تاپتى.

ئابدۇرېھىم ھاجى ئۆمۈر بويى ۋەتەننى قىزغىن سۆيۈپ قانۇنغا رىئايە قىلدى، ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ ھەققانىيەتتە چىڭ تۇردى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى تېخىمۇ ھىمايە قىلدى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا پايدىسىز ئىشنى ئەسلا قىلمىدى. ھەر يىلى قۇربان ھېيتتا ئۇنىڭ ئائىلىسى تونۇر كاۋىپى قىلىپ خەنزۇ يولداشلارنى كۈتۈۋالاتتى. مېھمانلار كەلگەندە ئالدى بىلەن قوينىڭ كاللىسىنى تارتىپ ئاندىن تونۇر كاۋىپىنى پارچىلاپ چوڭ تاۋاقلاردا ئېلىپ كېلەتتى، ئاخىرىدا قويرۇق مايىنى پىشۇرۇپ ئەكىرىپ نانىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ يېيىشكە تەكلىپ قىلاتتى، ئۇ مۇشۇنداق دەيتتى: «مانا بۇنى بېشىمۇ بار ئاخىرىمۇ بار دەيمىز. مەن ئۆمۈر بويى خەنزۇ دوستلار بىلەن ئارىلىشىپ ھەممىسى بىلەن ئىناق ئۆتتۇم، دۈشمەنلەشمىدىم. ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە شۇنداق ئۆتمەكچىمەن، بۇمۇ باش - ئاخىرى بار دېيىلەر». شۇنداق، ئابدۇرېھىم ھاجىمنىڭ تونۇر كاۋىپى كۆپلىگەن ئادەملەردە چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى. لېكىن ئۇنىڭ تونۇر كاۋىپىنى نەقىل كەلتۈرۈپ ئېيتقان مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تونۇر كاۋىپى يېيىشكە قارىغاندا تېخىمۇ ئەھمىيەتلىك بولسا كېرەك.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ھاياتىنى جۇڭيى ئىشلىرىغا بېغىشلىغان چېن خاۋرەن

لى فۇ

چېن خاۋرەن 1894 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 20 ـ يىلى) گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ جىڭنىڭ ناھىيىسىدە نامرات ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا شىيەندىكى «جىڭ شىڭتەي» سودا دۇكىنىنىڭ خىزمەتچىسى زەي زىجۇنىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن مال ئېلىپ كەلگەن ماشىنىغا ئولتۇرۇپ شىنجاڭغا كەلگەن. شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، 1919 ـ يىلى ياڭ زىڭشىن ئاچقان جۇڭيى سىنىپىغا ئىمتىھان بېرىپ كىرىپ 3 يىل تىبابەتچىلىكنى ئۆگەنگەن. ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئاخىرقى ئۆمرىگىچە 63 يىل تىبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، 1987 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى قازا تاپقان. ئۇ تىيانشاننىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىنى كېزىپ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كېسەللىكىنى داۋالاش، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش جەھەتتە ئۆز تۆھپىسىنى قوشتى.

ئازادلىقتىن كېيىن، ئۇ، 1951 ـ يىلى قۇرۇلغان ئۈرۈمچى شەھەرلىك جۇڭيى ئىلمىي جەمئىيىتى ئىجرائىيە ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرىيەت ئەزالىقىنى ئۆتىدى. 1951 ـ يىلى 12 ـ ئايدا، جۇڭيى تىبابەتچىلىك ساھەسىدىكى بىر نەچچە كەسىپداشلىرى بىلەن بىرلىكتە شەھىرىمىزدىكى تۇنجى جۇڭيى بىرلەشمە ئامبولاتورىيەسىنى قۇرۇپ، مۇئاۋىن باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىدى. 1959 ـ يىلدىن 1983 ـ يىلغىچە شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي ئەزاسى بولغان. 1979 ـ يىلى جۇڭخۇا مەملىكەتلىك جۇڭيى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ لىشلىقىغا سايلانغان. 1980 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، جۇڭخۇا مەملىكەتلىك جۇڭيى ئىلمىي جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن خۇيجاڭلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن، 1982 ـ يىل 1 ـ ئىيۇلدا 89 ـ يېشىدا شەرەپ بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن.

يولداش چېن خاۋرەن نەچچە ئون يىللىق كلىنىكىلىق تەجرىبىلەرنى توپلاپ، «陈浩然温病汤头歌诀» چېن خاۋرەننىڭ (ئىسسىق كېسەللەردە ئىشلىتىدىغان قايناتمىلار نەزمىسى)، «临床疑难病案治疗总结» (كلىنىكىدا ئۇچرايدىغان قىيىن كېسەللەرنى داۋالاشتىن خۇلاسە)، «论杂症» (چىگىش كېسەللەر توغرىسىدا) قاتارلىق مەخسۇس ئەسەرلەرنى ۋە نۇرغۇن قىممەتلىك ئىلمىي ماقالىلارنى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىبلان قىلغان. 1983 ـ يىلى ھەربىي رايون باش دوخـ
تۇرخانىسىنىڭ جۇڭيى تىبابەتچىلىك ئىشلىرىنى تەرەققىي
قىلدۇرۇش، ئوقۇتۇش خىزمىتىگە ياردەم بېرىشتە كۆرۈنەر-
لىك نەتىجە كۆرسەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭغا يولداش ۋاڭ ئىنـ
ماۋنىڭ ئىمزاسى قويۇلۇپ «خەلقنىڭ غەمگۇزارى، ماھـ
ماس ئۇستاز» دېگەن سۆزلەر يېزىلغان تەقدىرنامە ۋە
لەۋھە تەغدىم قىلىنغان. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ جۇڭيى ئىشلىرى
ئۈچۈن بىر ئۆمۈر تىرىشىپ كۈرەش قىلغان، بىر ئەۋلاد
ئاتاغلىق دوختۇر.

چىن خاۋرەننىڭ جۇڭيى ئىشلىرىغا قوشقان ئاساسـ
لىق تۆھپىسى تۆۋەندىكى 3 تەرەپتە كۆرۈلىدۇ. بىرىنچىدىن،
جۇڭيى ئىشلىرى ئۈچۈن تايانچ كۈچلەر ۋە ئىزباسارلارـ
نى يېتىشتۈردى؛ ئىككىنچىدىن، كلىنىكا تەجرىبىلىرى
ۋە جۇڭيى ھەرقايسى بۆلۈم بىلىملىرىنى ئۆگەتتى؛
ئۈچىنچىدىن، جۇڭيى تىبابەتچىلىكىگە دائىر مەخسۇس
كىتاب ۋە ئىلمىي ماقالىلەرنى يېزىپ جۇڭيى ئىلمىنىڭ
نەزەرىيە سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈردى ۋە كېيىنكىلەر
ئۈچۈن بەزى كلىنىكا تەجرىبىلىرىنى قالدۇرۇپ كەتتى.
ئۇنىڭ دوختۇرلۇقنى ئۆگىنىش مەقسىتىنى ئېلىپ ئېيتقاندـ
غان بولساقمۇ، بۇ، 1917 ـ يىلى 8 ـ ئايلاردىكى ئىش
بولۇپ ئەينى ۋاقىتتا ئۈرۈمچىدە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر
تارقىلىپ نۇرغۇن ئادەم ئۆلۈپ كەتكەن «يول ئۇزۇلۇپ
ئادەم شالاڭلاش» ئېھتىمالى كۈچلۈك ۋەزىيەت ئىدى. بۇ

چاغدا چېن خاۋرەن ئۈرۈمچى شەھەرلىك باگۇادىيەن باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتاتتى، ئۇ كوچا دوخمۇشلىرىدا ئۆلۈپ كېتىۋاتقان كېسەللەرنى كۆرۈپ چىداپ تۇرالمايدۇ، لېكىن ئۇلارنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قېلىشقا ئۆزىنىڭ قۇدرىتى يەتمەيدىغانلىقتىن ئوقۇتقۇچىلىقتىن ۋاز كېچىپ تىبابەتچىلىكنى ئۆگىنىش قارارىغا كېلىدۇ - دە، 1919 - يىلى 1- ئايدا جۇڭيى سىنىپىغا ئىمتىھان بېرىپ كىرىدۇ. مەزكۇر سىنىپقا 40 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنغان بولۇپ، ئوقۇش مۇددىتى 3 يىل، ھەر بىر ئوقۇغۇچىغا ھەر ئايدا ئۆلكە پۇلىغا 10 سەر ئوقۇش ياردەم پۇلى، 6 سەر تاماق پۇلى بېرىلەتتى. جۇڭيى سىنىپىنىڭ باش نازارەتچىلىكىنى ياڭ زىڭشىننىڭ ئۆزى قوشۇمچە ئۆتىدى. سىنىپ مۇدىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلىققا ئۆلكىلىك ئىمتىھاندىن ئۆتكەنلەر، زىيالىيلار ۋە بەلگىلىك داۋالاش تەجرىبىسىگە ئىگە تېۋىپلار قويۇلدى. مەسىلەن، گاۋشاۋلەن (ئۆلكىلىك ئىمتىھاندىن ئۆتكەن)، سىنىپ مۇدىرلىقىنى، سۇڭ خۇەيشى (ئۆلكىلىك ئىمتىھاندىن ئۆتكەن)، سۇڭ چىڭچېڭ (زىيالىي)، سۇڭ يۈكۈي (زىيالىي)لار ئوقۇتقۇچىلىقنى ئۈستىگە ئالدى. ئەينى ۋاقىتتىكى دەرسلىكلەر 《陈修园医书七十二种》(چېن شۇيۈەن تىبابىي كىتابلىرىدىن 72 خىل)، 《徐灵胎医书十六种》 (شۈي لىڭتەي تىبابىي كىتابلىرىدىن 16 خىل)، 《温病条辨》 (ئىسسىق كېسەللەرنى ئىلغاش)، شۇنىڭدەك 《医方集解》

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

(تىببىي رېتسېپ توپلىمىغا ئىزاھات)، 《本草备要》 (ئوت- چۆپ قامۇسى قىسقارتىلمىسى)، 《医学心悟》 (تىببىي تەسىراتلار)، 《濒湖脉诀》 (تومۇر ئىلغاش بېتى)، 《难经》 (قىيىن كېسەللىكلەر رىسالىسى) قاتارلىقلار ئىدى.

چېن خاۋرەن جۇڭيى سىنىپىغا ئىمتىھان بېرىپ كىرگەندىن كېيىن، خۇددى بېلىق سۇغا ئېرىشكەندەك ئىنتايىن خۇشال بولىدۇ ھەمدە ئۆز ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قېتىرقىنىپ ئۆگىنىپ ئازراق ۋاقىتنىمۇ بوشقا ئۆتكۈزۈۋەتمەيدۇ، دەرسلىكنى پىششىق ئوقۇپ، تىبابەتچىلىكنىڭ ئاساسىي قانۇنىيەتلىرى ئۈستىدە دائىم جاپالىق ئىزدىنىپ ئاساسىي نەزەرىيىۋى بىلىملەرنى ئىگىلىۋالىدۇ. شۇڭا ئۇ ھەر قېتىملىق ئىمتىھانلاردا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسىنى كۆرگەن يەرلىك دائىرىلەر ئۇنىڭ ئوقۇشىنى مۇددەتتىن بۇرۇن پۈتتۈرگۈزۈپ ئالتايدا تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىمدا ھەربىي ۋىراچ بولۇپ ئىشلەشكە ئەۋەتىدۇ. 1922 - يىلى 6 - ئايدا ئۇ، دىخۇاغا يۆتكىلىپ كەلگەندىن كېيىن يەرلىك دائىرىلەر يەنە ئۇنى كۈچۈك ناھىيىسىگە مەھكىمە دوختۇرى، قوشۇمچە چېچەك چېكىشكە ئەۋەتىدۇ. بۇ ۋاقىتلىق خىزمەت 1928 - يىل 7 - ئايغىچە داۋاملىشىدۇ. بۇ مەزگىلدە ئۇ ھەر مىللەت ئاممىسىنى كۆڭۈل قويۇپ داۋا-

لايدۇ، ئاز سانلىق مىللەت بىمارلىرىغا دورا بەرگەندە
ئۇلارنىڭ مىللىي ئۆرپ ـ ئادەتلىرىگە ئىنتايىن دىق-
قەت قىلىدۇ. 1927 ـ يىلى، ئۇ ئاز سانلىق مىللەتلەر
توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان يۈەنخۇ كۆلىگە ئاممىنىڭ كې-
سەلىنى داۋالاشقا ئەۋەتىلگەندە يەرلىك خەلق ئۇنى
قىزغىن كۈتۈۋالىدۇ. شىڭشىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمران-
لىق قىلىۋاتقان يىللاردا ئاتالمىش «توپىلاڭ قىلىش
ئەنزىسى»نى ئۆزلۈكسىز ئويدۇرۇپ چىقاردى. 1937 ـ
يىلى، چېن خاۋرەن تۇتقۇن قىلىنىپ 8 يىل تۈرمە ئا-
زاۋىنى تارتتى. 1945 ـ يىلى 9 ـ ئايدا، شىڭ شىسەي
تەختتىن چۈشكەندىن كېيىنلا ئۇ تۈرمىدىن بوشىنىپ
چىقىپ ئۈرۈمچىدىكى مانجۇ قەلئەسى 1 ـ كوچا 3 ـ نو-
مۇرلۇق قورۇدا ۋېۋىسكا ئېچىپ تىبابەتچىلىك قىلدى.

1949 ـ يىلى، شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد
بولدى. چېن خاۋرەن يېڭى مۇساپىغا قەدەم قويدى؛
ئۇنىڭ پۈتۈن زېھنى بىلەن خەلقنىڭ كېسەلىنى داۋا-
لىشى ئۈچۈن ياخشى شارائىت ھازىرلاندى. ئۇ نەچچە
10 يىللىق كىلىنىكا داۋالاش تەجرىبىسىگە ئىگە بول-
غاچقا داۋالىنىش ئۈچۈن ئۇنى ئىزدەپ كېلىدىغان كې-
سەللەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. ئىقتىسادىي كىرىمى
كۆڭۈلدىكىدەك بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇ بۇنىڭ بىلەن قانا-
ئەتلىنىپ قالمىدى، بەلكى جۇڭيى ئىشلىرىنى راۋاج-
لاندۇرۇپ كەڭ خەلق ئاممىسىنى كېسەل ئازاۋىدىن قۇ-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

تۇلدۇرۇشنى ئويلاپ ھەر تەرەپكە قاتراپ جۇڭگىيى تېبابەتچىلىكى ساھەسىدىكى ئەربابلار بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ، جۇڭگىيى تىبابەتچىلىكى تەشكىلىنى قۇرۇشنى مۇھاكىمە قىلدى. 1950 - يىلى 4 - ئايدا، ئۈرۈمچى جۇڭگىيى ئىلمىي جەمئىيىتىگە تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى. تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ئەينى ۋاقىتتا 34 خۇسۇسىي ئىگىلىكىدىكى تىببىي دورا، جۇڭگىيى دورا دۇكىنى، 10 مىللىي دورا دۇكىنى، 101 جۇڭگىيى دوختۇرى بار ئىكەن. 1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى، جۇڭگىيى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ، ليۇجىرۋۇ مۇدىرىيەت ئەزالىقىغا، چېن خاۋرەن مۇئاۋىن مۇدىرىيەت ئەزالىقىغا سايلاندى. يىغىندا جۇڭگىيى تىبابەتچىلىكىگە دائىر نۇرغۇن ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلىنىپ، جۇڭگىيى تىبابەتچىلىك ئىشلىرىنى يېڭى بىر باسقۇچقا كۆتۈردى.

1951 - يىل 8 - ئايدا، ھۆكۈمەتنىڭ مەبلەغ سېلىشى، سەھىيە ئىدارىسىنىڭ مەسئۇل بولۇشى بىلەن ئوقۇش مۇددىتى 6 ئايلىقتىن ئىككى قەرەل جۇڭگىيى بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپى ئېچىلىپ، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ 80 كۇرسانت بىلىم ئاشۇردى. ئۇلارغا ئوتتۇرا دەرىجىلىك دوختۇرلارنىڭ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى ئىشلىتىلىپ، بېيجىڭ شەھەرلىك جۇڭگىيى بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى تۈزۈپ چىققان ئوقۇتۇش پروگراممىسىغا ئاساسەن دەرس

ئۆتتۇلدى. يولداش چېن خاۋرەن بۇ ئىككى قەرەل بى-
لىم ئاشۇرۇش سىنىپىنىڭ ئاساسلىق ئوقۇتقۇچىسى بولدى.

1952 ـ يىلىدىن 1957 ـ يىلغا قەدەر، شەھىرى-
مىزدە جۇڭيى بىرلەشمە ئامبولاتورىيىسىدىن يەتتىسى
قۇرۇلدى. ئۇ، بىرلەشمە ئامبولاتورىيىلەرنىڭ بارلىققا
كېلىشىدە بەلگىلىك پائال رول ئوينىدى.

1956 ـ يىلى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك سەھىيە ئىدا-
رىسىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن جۇڭيى ئىلمىي جەمئىيىتى 1-
قەرەل جۇڭيى سىنىپى ئېچىپ 18 كۇرسانت تەربىيىلىدى.
ئوقۇش مۇددىتى 4 يىللىق بۇ سىنىپقا (1) جۇڭيى نەزە-
رىيىسى دەرسىنى بىر تۇتاش ئۆتۈش؛ (2) دوختۇرلارنىڭ
يېتەكلىشى بىلەن كېلىنىك دىئاگنوز قويۇشنى ئۆگىنىش
ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، 《内经》 (ئىچكى كېسەللىكلەر
رىسالىسى)، 《伤寒》 (كېزىك)، 《金匮要略》 (جىنكۈي
ياۋلۈي — ئېلىمىزنىڭ قەدىمكى كلاسسىك تېبابەت
ئەسىرى)، «温病条辨» (ئىسسىق كېسەللەرنى ئايرىش)،
«中药学» (جۇڭيى دورىلىرى ئىلمى)، «方剂学» (رېتـ
سېپلار ئىلمى)، «内科学» (ئىچكى كېسەللىكلەر ئىلـ
مى)، «妇科学» (ئاياللار كېسەللىكلىرى ئىلمى)،
«外科学» (تاشقى كېسەللىكلەر ئىلمى)، «儿科学»
(بالىلار كېسەللىكلىرى ئىلمى)، «针灸学» (يىڭنە
سانجىپ داغلاش) قاتارلىق تېبابەت كىتابلار ئاساسىي
دەرسلىك قىلىندى، چېن خاۋرەن، ليۇسجۈن، ياۋشىگلىن،

شۆيزىڭشۇ قاتارلىق پېشقەدەم ئاتاقلىق دوختۇرلار دەرس ئۆتتى. ھازىرقى جۇڭيى تىبابەتچىلىك سېپىدىكى تايانچ دوختۇرلاردىن لىي تيەندې، خەن ئېنجۇن، ۋاڭ دوراڭ، شى ۋىنگې قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى 1 - قەرەللىك جۇڭيى سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى. 1960 - يىل 9 - ئايدا، 2 - قەرەللىك كۇرس ئېچىلدى. بۇنىڭ ئوقۇش مۇددىتى 5 يىل بەلگىلىنىپ، 20 نەچچە ئادەم ئوقۇش پۈتتۈردى. بۇ ئىككى قەرەلنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئاساسەن شەھەرگە قاراشلىق ئىككى جۇڭيى دوختۇرخانىسىغا، بىر قىسمى شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تەقسىم قىلىندى، بۇ ئوقۇغۇچىلار كېيىن شىنجاڭنىڭ تىببىي ساھەسىدىكى داۋالاش، ئوقۇتۇش، پەن تەتقىقاتىدىكى تېخنىكا تايانچلىرى ۋە رەھبەرلەر بولۇپ قالدى. بۇنىڭ ئىچىدە باش دوختۇر، مۇئاۋىن باش دوختۇر، بۆلۈم مۇدىرى، دوختۇرخانا باشلىقى قاتارلىقلار بار. 1980 - يىلدىن ئىلگىرى شەھەرلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسى 3 قەرەل سېستىرا يېتىشتۈرۈش كۇرسى، دوراكۇرسى ۋە سېستىرا سىنىپى ئېچىپ 100 دىن ئارتۇق ئادەمنى تەربىيىلىدى. بۇ كۇرسانتلارنىڭ كۆپىنچىسى شەھىرىمىزدىكى جۇڭيى دوختۇرخانىلاردىكى دورىگەرلىك، سېستىرالار سېپىدىكى تايانچ بولۇپ قالدى، بۇ تىببىي خادىملارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى چېن خاۋزەن قاتارلىق پېشقەدەم دوختۇرلارنىڭ سىڭدۈرگەن قان تەرىدىن ئايرىلالمايدۇ.

پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ غەمخورلىقى ۋە رەھبەر-
لىكى، چېن خاۋرەن قاتارلىق پېشقەدەم جۇڭيى دوختۇر-
لىرىنىڭ پائال تەشەببۇسى بىلەن 1962 - يىلى ئەسلى-
دىكى 7 جۇڭيى بىرلەشمە ئامبۇلاتورىيە مەبلەغ توپلاپ
ئۈرۈمچى شەھەرلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى.
مەزكۇر دوختۇرخانىنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 9363
كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئامبۇلاتورىيىدە جۇڭگوچە داۋالاش،
جۇڭگوچە ۋە غەربچە داۋالاش بىرلەشتۈرۈلگەن تۇغۇت،
بالىلار كېسەللىكلىرى، يىڭنە سانجىپ داۋالاش، ئۇۋۇ-
لاش، فىزىكىلىق داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش شۇنىڭدەك
يۈرەكنى ئېلېكترونلۇق تەكشۈرۈش، تەجرىبىخانا، B
ئۇلترا ئاۋازدا تەكشۈرۈش قاتارلىق 15 بۆلۈم تەسىس
قىلىنغان. ھەرقايسى بۆلۈملەرنىڭ بالنىسى بولۇپ
جەمئىي 300 كېسەل كارىۋىتى بار. يولداش چېن خاۋرەن،
دوختۇرخانا ئامبۇلاتورىيىسى 1962 - يىلى 8 - ئايدا
كېسەل كۆرۈشكە باشلىغاندىن باشلاپ، تا ئاخىرغىچە
دوختۇرخانىدا كېسەل كۆرۈش، ئوقۇتۇش ۋە تەتقىقات
خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلدى.

يولداش چېن خاۋرەن ئۆمۈر بويى پەن تەتقى-
قاتى بىلەن شۇغۇللاندى، ئۇ جۇڭگو تېبابەتچىلىكىدىكى
4 چوڭ قەدىمكى كلاسسىك ئەسەر «ئىچكى كېسەللىك-
لەر رىسالىسى»، «كېزىك»، «جىن كۈي»، «ئوت - چۆپ
دورىلار قامۇسى»نى ئاساس قىلىپ، ئۇنى كىلىنىكىدا تەج-

رىيىسىگە بىرلەشتۈرۈپ قېتىرقىنىپ تەتقىق قىلىپ، جۇڭيى تىبابەتچىلىك نەزەرىيىسىگە پۇختا ئاساس سالدى، ھەمدە ئېلىمىزنىڭ جىن، يۈەن، مىڭ، چىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى تىبابەتچىلىك ئىلمىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەرلەر ۋە قېرىنداش مىللەتلەر تىبابەتچىلىكىنىڭ جەۋھىرىنى قوبۇل قىلغانلىقتىن ئۇنىڭ دىئاگنوزى توغرا، ئىشلەتكەن دورىلىرى شىپالىق ئىدى.

چېن خاۋرەن، يېڭى بىر ئەۋلاد جۇڭيى ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرۈش جەھەتتە نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرگەن ھالدا ئۆز بىلىمىنى قىلچە قالدۇرماي ئوقۇغۇچىلارغا ئەستايىدىل ئۆگەتتى. ئۇ دائىم مۇنداق دەيتتى: «ئادەم ھامان ئۆلىدۇ، مەن چەكلىك ھاياتىمدا ئۆگەنگەن بىلىملىرىمنىڭ ھەممىسىنى كېيىنكى ئەۋلادلارغا قالدۇرۇپ كېتىمەن». شۇڭلاشقا ئۇ ئۆزىنىڭ «ئىسسىق كېسەللەرگە ئىشلىتىلىدىغان قاينىتىلمىلار نەزمىسى» «كلىنىكىدا ئۇچرايدىغان قىيىن كېسەللەرنى داۋالاشتىن خۇلاسە»، «چىكىش كېسەللەر توغرىسىدا» قاتارلىق نەزەرىيىۋى بايانلىرىنى ئوقۇغۇچىلارغا قايتا - قايتا سۆزلەپ چۈشەندۈرگەندىن تاشقىرى، ھەر قېتىم كلىنىكا دىئاگنوز قويۇش ۋاقتىدا بىر تەرەپتىن ئوقۇغۇچىلارغا بىر - بىردىن كۆرسىتىپ ئۆگەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن داۋالاش پىكرىنى ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىرگە مۇھاكىمە قى-

لىپ دورا بېرەتتى. ھەممىدە ئۆزىنىڭ بىر ئۆمۈر تىبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ يەكۈنلىگەن 16 خەتلىك تەسىراتى:

辛凉透表，甘寒养阳。

清温解毒，逐秽开窍。

تەمى ئاچچىق تەبىئىتى سوغۇققا مايىل دورىلار بىلەن تاشقى بەدەندىكى ئىللەتلەرنى قايتۇرۇش؛ تەمى تاتلىق تەبىئىتى سوغۇق دورىلار بىلەن مەنفىلىك (ئايلىق)نى تەربىيەت قىلىش؛ ئىسسىقنى تازىلاپ زەھەر قايتۇرۇش؛ توسالغۇلارنى ئېچىش — نى ئوقۇغۇچىلارغا ئەستايىدىل ئۆگىتەتتى.

1985 - يىلى، جۇڭخۇا مەملىكەتلىك جۇڭيى ئىلمىي جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى، شىنجاڭ سەھىيە نازارىتى، جۇڭخۇا مەملىكەتلىك جۇڭيى ئىلمىي جەمئىيىتى ئۈرۈمچى شۆبىسى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسى بىرلىكتە چېن خاۋرەننىڭ تىبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنىڭ 60 يىللىقىنى خاتىرىلەش يىغىنى ئاچتى. ئۇ ئىنتايىن تەسىرلەنگەن ھالدا بىر كۇپلېت شېئىر يېزىپ ئۆزىنىڭ پارتىيە ۋە سوتسىيالىزمغا بولغان چەكسىز مۇھەببىتى ۋە يۈكسەك ئەخلاقىي پەزىلىتىنى ئىپادىلىدى.

1982 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، 90 ياشقا كىرىپ قالغان پېشقەدەم دوختۇر چېن خاۋرەن شەرەپ بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىردى. «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ خەۋىرىدە مۇنداق دېيىلگەن:

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

«چېن خاۋرەن 1917 - يىلى شىنجاڭغا كەلگەن، 60 يىل تىبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان، مول كىلىنىكا تەجرىبىسىگە ئىگە. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى ۋە تەربىيىسىدە ئۇنىڭ سوتسىيالىستىك ئېڭى ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ ئاپتونوم رايون، ئۈرۈمچى شەھىرى ۋە شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملار ئۈچۈن بىر تۈركۈم جۇڭيى خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈپ بەردى. بۇنىڭ كۆپىنچىسى شىنجاڭ جۇڭيى ساھەسىدىكى تايانچلاردىن بولۇپ قالدى.... ...

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يولداش چېن خاۋرەن زەربىگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ خىزمەتنى ئاساس قىلىپ، ئامبولاتورىيىدە چىڭ تۇرۇپ، كەڭ ئامما ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، شەھەرلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسى ئۇنى ئاقلاپ نامىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، ئۇنىڭ خىزمەتتىكى غەيرىتى تېخىمۇ ئاشتى.... ... ئۇ ياچېيكا يىغىنىدا تەسىرلەنگەن ھالدا مۇنداق دەيدۇ: «مەن كونا جەمئىيەتتە نەچچە دەۋرنى باشتىن كەچۈرۈپ تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى تېتىغان، ئازادلىقتىن كېيىنلا يېڭى ھاياتقا ئېرىشتىم. مەن ئۆز كەچۈرمىشلىرىمدىن شۇنى چوڭقۇر ھېس قىلدىمكى، كوممۇنىستىك پارتىيە بولغاندىلا يېڭى جۇڭگو بولىدۇ. پەقەت كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ رەھ-

بەرلىكىدىلا دۆلىتىمىزنى جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە زامانىۋىلاشقان سوتسىيالىستىك دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ [illegible]لاچىقى بولىدۇ. گەرچە مەن 90 ياشتىن ھالقىپ قالغان بولسامۇ، يەنىلا كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئۆلچىمى بويىچە ئۆزەمگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، جان - دىلىم بىلەن خەلق ئۈچۈن ئىشلەپ، كوممۇنىزم ئىشلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە كۈرەش قىلىمەن!».

1987 - يىل 8 - ئاينىڭ 31- كۈنى، «كومپارتىيە ئەزاسى» دېگەن شەرەپلىك نام ۋە باش جۇڭيى دوختۇر دېگەن كەسپىي ئۇنۋانغا ئېرىشكەن يولداش چىن خاۋرەن بىز بىلەن مەڭگۈلۈككە ۋىدالاشتى. بىراق ئۇنىڭ يېڭى جۇڭگونىڭ جۇڭيى تىبابەتچىلىك ئىشلىرى ئۈچۈن قوشقان تۆھپىلىرى مەڭگۈ ساقلىنىدۇ.

ئۈرۈمچى تارىخ ماتېرىياللىرى

(6)

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئۈرۈمچى شەھەرلىك
كومىتېتى تارىخىي ماتېرىياللار كومىتېتى تۈزگەن

7220 - زاۋۇتتا بېسىلدى

1989 - يىل 10 - ئاي 1 - نەشرى

باھاسى: 2 يۈەن

مەسئۇل مۇھەررىر: تۇرسۇن ئەمەت
مۇقاۋىنى رىن مېڭفېي لايىھىلىگەن
ھۆسنخەتنى ھوشۇر ئەلى يازغان

乌鲁木齐文史资料

维文第六辑

中国人民政治协商会议乌鲁木齐市委员会
文史资料委员会编

七二二〇工厂印刷

1989年10月

定价：2.00元